друкарня-видавництво
ТВОРИ
творимо разом
(096) 97-30-934, (093) 89-13-852
www.tvoru.com.ua

ISBN 978-617-7742-88-2
9 786177 742882

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Топчій В.В., Дідківська Г.В., Мудряк Т.О.

Топчій В.В., Дідківська Г.В., Мудряк Т.О.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Навчальний посібник у схемах

ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
СОЮЗ ЮРИСТІВ УКРАЇНИ
ГО «ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»

Топчій В.В., Дідківська Г.В., Мудряк Т.О.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Навчальний посібник у схемах

Вінниця
«ТВОРИ»
2019

УДК 343.2(477)(075.8)
Т 58

Затверджено Вченою радою Навчально-наукового інституту права Університету ДФС України (протокол № 5 від 18 грудня 2018 року)

Рецензенти:

Джужа О.М., головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

Нікітін Ю.В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології університету державної фіскальної служби України.

Топчій В.В., Дідківська Г.В., Мудряк Т.О.

Т 58 Кримінальне право України. Загальна частина. Навчальний посібник у схемах. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. – 344 с.

ISBN 978-617-7742-88-2

Навчальний посібник підготовлений колективом авторів кафедри кримінального права та кримінології Університету ДФС України. Його мета – надати допомогу студентам у вивченні основних понять Загальної частини кримінального права.

Посібник містить схематичні зображення теоретичних та законодавчих положень галузі кримінального права, враховує зміст інших законів та підзаконних нормативних актів, зокрема постанов Пленуму Верховного Суду України.

Рекомендований для студентів, курсантів, педагогічних та науково-педагогічних працівників юридичних закладів України.

УДК 343.2(477)(075.8)

© Топчій В.В., Дідківська Г.В., Мудряк Т.О., 2019

ISBN 978-617-7742-88-2

© ТОВ «ТВОРИ», 2019

СПИСОК ОСНОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АРК — Автономна Республіка Крим
ВР України — Верховна Рада України
ВС України — Верховний Суд України
ГПУ — Генеральна прокуратура України
ДФС – Державна фіскальна служба України
ЄС – Європейський суд з прав людини
ЗО – Злочинна організація
КВК — Кримінально-виконавчий кодекс України
КЗпП — Кодекс законів про працю України
КК — Кримінальний кодекс України
КМ України — Кабінет Міністрів України
КПК — Кримінальний процесуальний кодекс України
КСУ – Конституційний Суд України
КУ – Конституція України
МВС — Міністерство внутрішніх справ України
ОГ – Організована група
ПВС України — Пленум Верховного Суду України

1.Поняття, завдання та система кримінального права

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО – це галузь права, яка є сукупністю юридичних норм, встановлених вищим органом державної виконавчої влади – Верховною Радою України, що визначають, які суспільно небезпечні діяння є злочинними і які покарання підлягають застосовуванню до осіб, які їх вчинили.

СИСТЕМА кримінального права України – це сукупність кримінально-правових норм, що тісно взаємопов'язані між собою і є внутрішньо узгодженими

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Регламентує загальні положення щодо основних понять кримінального права – «злочин» і «покарання». У ній сформульовані завдання кримінального права, закріплені підстави кримінальної відповідальності, межі чинності кримінального закону в часі, просторі; визначені поняття, система покарань, порядок призначення покарання, поняття неосудності, співучасті у злочині

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Складається з норм, що визначають, які суспільно небезпечні діяння є злочинами, і встановлюють покарання, що застосовуються до осіб, які їх вчинили

2. Джерела, функції та предмет кримінального права України

Конституція України

Кримінальний кодекс України

Некримінальні закони та підзаконні нормативно-правові акти

Міжнародно-правові договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і вони стали частиною національного законодавства України

Рішення Європейського суду з прав людини

Кримінально-правова доктрина

Рішення Конституційного Суду України, що визнають неконституційними відповідні кримінально-правові норми

Закони України про кримінальну відповідальність

Функції кримінального права

охоронна: захист своїми специфічними засобами особи, суспільства та держави від злочинних посягань;

виховна: виховання у громадян відповідної поваги, виконання і розуміння законів;

регулятивна: регулювання кримінально-правових відносин, які виникають при вчиненні злочину

попереджувальна:

Загальна превенція – попередження вчинення злочинів шляхом впливу кримінально-правових заборон

Спеціальна превенція – попередження вчинення нових злочинів особою, яка вже вчинила будь-який злочин, шляхом застосування до неї заходів кримінального покарання та інших попереджувальних заходів, пов'язаних з посиленням соціального контролю щодо засуджених

Предмет кримінального права

– суспільні відносини, які виникають при вчиненні злочину між особою, яка його вчинила, та державою в особі уповноважених органів, які займаються розслідуванням злочину та відправленням правосуддя. Такі відносини врегульовуються нормами законодавства про кримінальну відповідальність та набувають форми правовідносин.

3. Наука кримінального права

Кримінально-правова наука – це галузь знань, певна система поглядів, ідей, концепцій і теорій щодо закону про кримінальну відповідальність, причин його застосування, перспектив розвитку кримінального права.

Предмет науки:

Закономірності розвитку кримінального права, закону та їх перспективи

Історія кримінального права України і зарубіжних країн

Діяльність правоохоронних органів і суду щодо застосування закону про кримінальну відповідальність

Узагальнення практики і рекомендації щодо її удосконалення

Вивчення і реалізація міжнародного досвіду

Методи науки кримінального права

- **догматичний (юридичний)** – полягає у використанні правил формальної логіки для пізнання права;
- **конкретно-соціологічний** – полягає у дослідженні злочину і покарання як соціально-правових явищ;
- **історико-правовий** – полягає у вивченні норм кримінального права в історичному розвитку;
- **діалектичний (філософський)** – дає можливість аналізувати злочин і покарання у їх зв'язку і взаємозалежності з іншими соціальними явищами;
- **порівняльного правознавства** – полягає у вивченні норм кримінального права зарубіжних країн з метою їх співставлення, порівняння з нормами кримінального права України;
- **системного аналізу** – надає можливість вивчення кримінального права, його інститутів і норм як цілісної і водночас складної системи, якій притаманні відповідна структура та елементний склад.

4. Зв'язок кримінального права з іншими галузями права та науки

Кримінальне право

Кримінальне процесуальне право сприяє забезпеченню реалізації норм кримінального права та регламентує порядок відкриття, розслідування і розгляду кримінальних проваджень, а також регламентує порядок приведення у виконання вироків та інших рішень судів за кримінальними провадженнями.

Кримінально-виконавче право базується на відповідних нормах та інститутах кримінального права, яке визначає підстави, межі, загальні засади призначення покарання. А також регулює порядок та умови виконання і відбування покарань, визначає засоби виправлення засуджених, охорони їхніх прав і законних інтересів, надання засудженим допомоги в соціальній адаптації.

Кримінологія - вивчає злочинність як соціальне явище, з'ясовує причини, умови і динаміку злочинності в цілому та її окремих видів. Розробляє заходи запобігання вчиненню злочинів, визнає, які діяння стають суспільно небезпечними, а які, в свою чергу, втрачають суспільну небезпечність.

Криміналістика - це наука про спеціальні прийоми, методи і методики збирання, виявлення, фіксації і дослідження доказів, що застосовуються під час розкриття кримінальних правопорушень, розшуку злочинців.

Адміністративне право - проявляється у використанні кримінальним правом положень адміністративного права для побудови деяких своїх прав та інститутів, також виконує охоронну функцію - захищає правопорядок від адміністративних правопорушень.

Міжнародне право - зв'язок проявляється в тому, що норми кримінального права грунтуються на загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права.

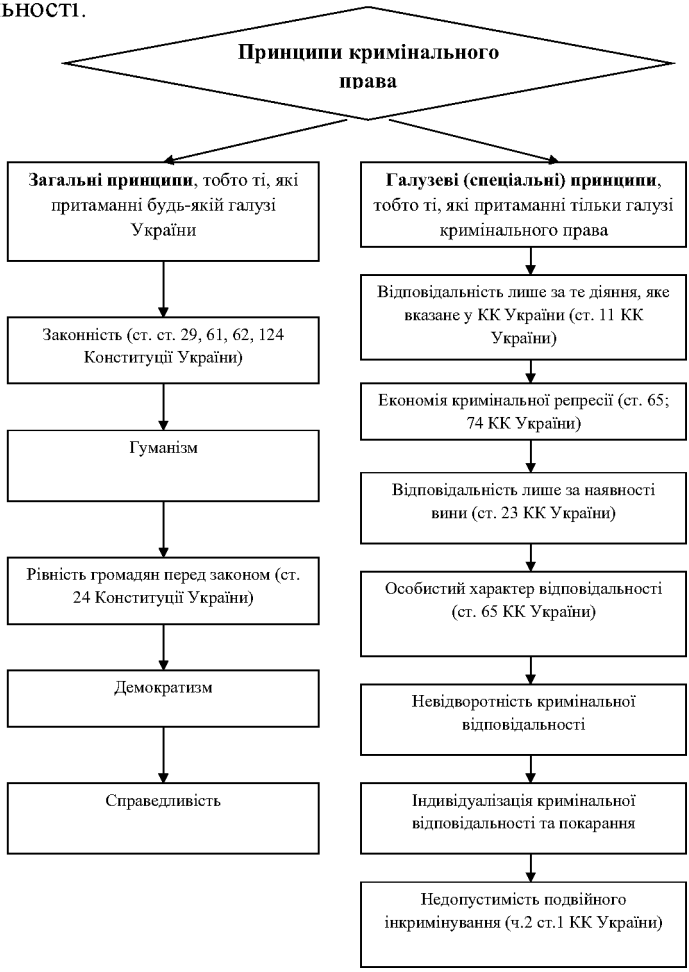
Конституційне право - зв'язок проявляється в тому, що норми кримінального права грунтуються на Конституції України, норми якої є нормами прямої дії.

Цивільне право - зв'язок проявляється в тому, що кримінальне право забезпечуючи охорону особистих немайнових та майнових відносин від суспільно небезпечного посягання, сприяє їх регулюванню та розвитку, а отже удосконалює.

Інші галузі права та науки (психологія, психіатрія, судова медицина).

5. Принципи кримінального права

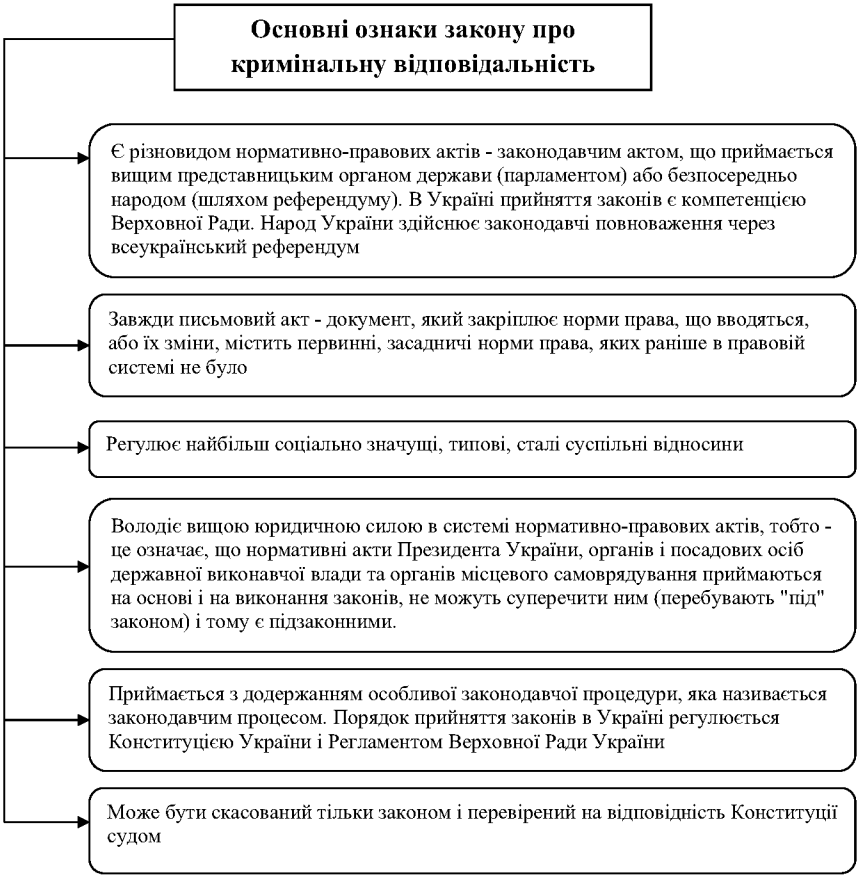
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ – це вихідні, керівні ідеї, закріплені у нормах права, на яких базується кримінальне право у цілому або які відображені в окремих його положеннях та інститутах. Ними керуються як законодавець при прийнятті законів про кримінальну відповідальність, так і правоохоронні органи у своїй діяльності.

6. Закон про кримінальну відповідальність

Закон про кримінальну відповідальність – це виданий Верховною Радою України правовий акт, що містить юридичні норми, які встановлюють принципи і загальні правила кримінальної відповідальності, що визначають, які суспільно-небезпечні діяння є злочинними і які покарання необхідно застосувати до осіб, що їх вчинили.

Чинне кримінальне законодавство України зібрано у Кримінальному кодексі – систематизованому збірнику чинних кримінальних законів, який поділено на дві частини: Загальну й Особливу.

Структура Кримінального кодексу

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

У нормах загальної частини визначають завдання кримінального законодавства, підстави кримінальної відповідальності, основні принципи, чинність закону у просторі і часі, інші загальні положення кримінальної відповідальності та покарання.

Розділ 3. Злочини, його види та стадії (ст.11-17). Розділ 4. Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину), (ст.18-22). Розділ 5. Вина та її форми (ст.23-25). Розділ. 6 Співучасть у злочині (ст.26-31). Розділ 7. Повторність, сукупність, рецидив злочинів (ст. 32-35). Розділ 8. Обставини, що виключають злочинність діяння (ст. 36-43). Розділ 9. Звільнення від кримінальної відповідальності (ст.44-49). Розділ 10.Покарання та його види (ст.50-64). Розділ 11. Призначення покарання (ст.65-73). Розділ 12. Звільнення від покарання та його відбування (ст. 74-87). Розділ 13. Судимість (ст.88-91). Розділ 13^1. Обмежувальні заходи (ст.91^1.). Розділ 14. Інші заходи кримінально-правового характеру (ст.92-96^2). Розділ 14^1. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (ст.96^3-96^{11}). Розділ 15. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх (ст.97-108).

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

У нормах Особливої частини даються визначення конкретних злочинів і вказуються види й розмір покарання за злочини.

Розділ 1. Злочини проти основ національної безпеки України (ст. 109-114^1). Розділ 2. Злочини проти життя та здоров'я особи (ст. 115-145). Розділ 3. Злочини проти волі, честі та гідності особи (ст. 146-151). Розділ 4. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (ст. 152-156). Розділ 5. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (ст. 157-184). Розділ 6. Злочини проти власності (ст. 185-198). Злочини 7. Злочини у сфері господарської діяльності (ст.199-233). Розділ 8. Злочини проти довкілля (ст. 236-254). Розділ 9. Злочини проти громадянської безпеки (ст. 255-270^1). Розділ 10. Злочини проти безпеки виробництва (ст. 271-275). Розділ 11. Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту (ст. 276-292). Розділ 12.Злочини проти громадянського порядку та моральності (ст. 293-304). Розділ 13. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення (ст.. 305-327). Розділ 14. Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації (ст. 328-337). Розділ 15. Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів (ст. 338-360). Розділ 16. Злочини у сфері використання електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (ст. 361-363^1). Розділ 17. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст. 364-370). Розділ 18. Злочин проти правосуддя (ст. 371-400^1). Розділ 19. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), (ст. 401-435). Розділ 20. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст. 436-447)

7. Чинність закону про кримінальну відповідальність в просторі

Просторова юрисдикція – поширення закону про кримінальну відповідальність в межах певної території та щодо певного кола осіб.

Територіальний принцип – чинність закону про кримінальну відповідальність щодо діянь, вчинених особами на території України (ст. 6 КК України)

Національний принцип (принцип громадянства) – чинність закону про кримінальну відповідальність щодо діянь, вчинених за межами України її громадянами та особами без громадянства, що постійно проживають в Україні (ст. 7 КК України)

Універсальний принцип (космополітичний) – поширення чинності закону про кримінальну відповідальність щодо діянь, вчинених за межами України іноземними громадянами або особами без громадянства, що постійно не проживають в Україні, у випадках, передбачених міжнародними договорами (ст. 8 КК України)

Реальний принцип – поширення чинності закону про кримінальну відповідальність щодо вчинених за межами України іноземними громадянами або особами без громадянства, що постійно не проживають в Україні тяжких або особливо тяжких злочинів проти прав і свобод громадян України або інтересів України (ст. 8 КК України)

8. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі (ст. 4 КК України)

Злочинність і караність діяння, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння (ч. 2 ст. 4 КК України)

↓

Часом вчинення злочину визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності

↓

Закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність, або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість.(ч. 1 ст.5 КК України)

↓

Закон, що встановлює злочинність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі (ч. 2 ст.5 КК України)

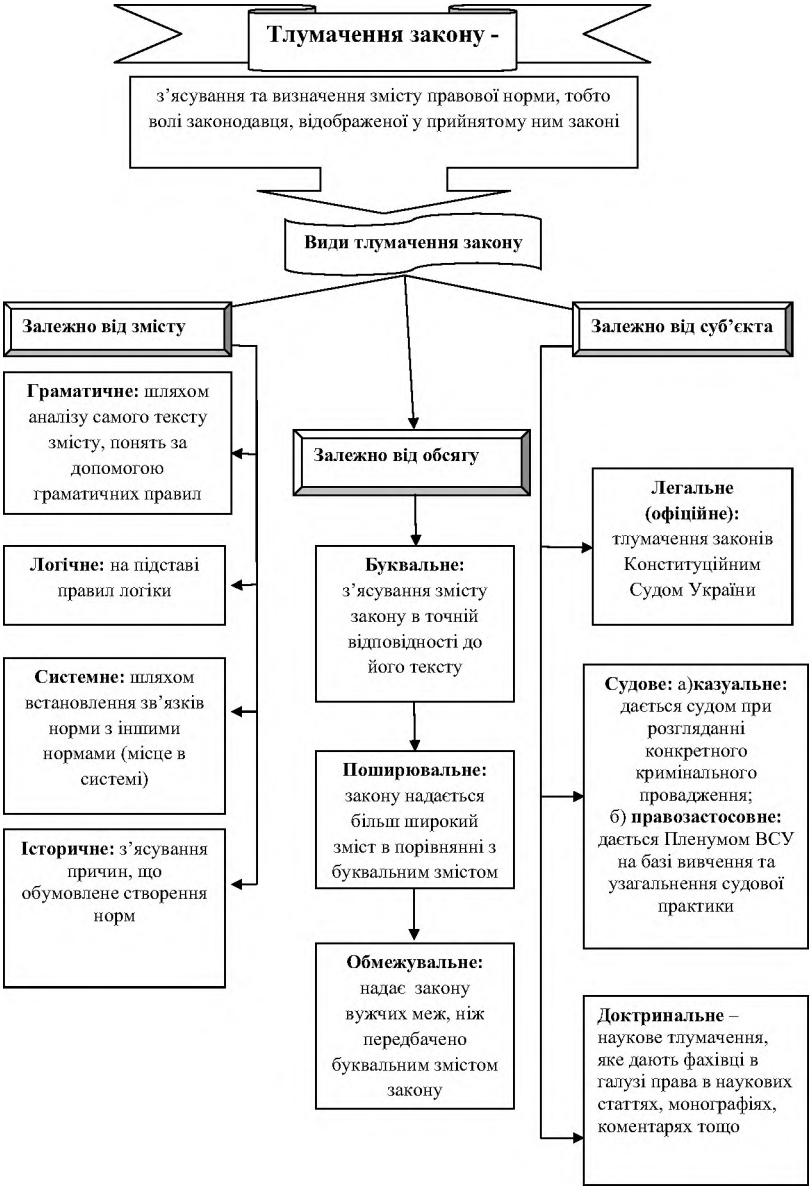
↓

Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачене самим законом, але не раніше дня його опублікування (ч. 1 ст. 4 КК України, ч. 5 с. 94 Конституції України)

Офіційні друковані видання в яких здійснюється оприлюднення закону про кримінальну відповідальність:

Газета "Урядовий кур'єр"
Газета "Голос України"
Журнал "Офіційний вісник України"
Журнал "Відомості Верховної Ради України"
Журнал "Офіційний вісник Президента України"

9. Тлумачення закону про кримінальну відповідальність

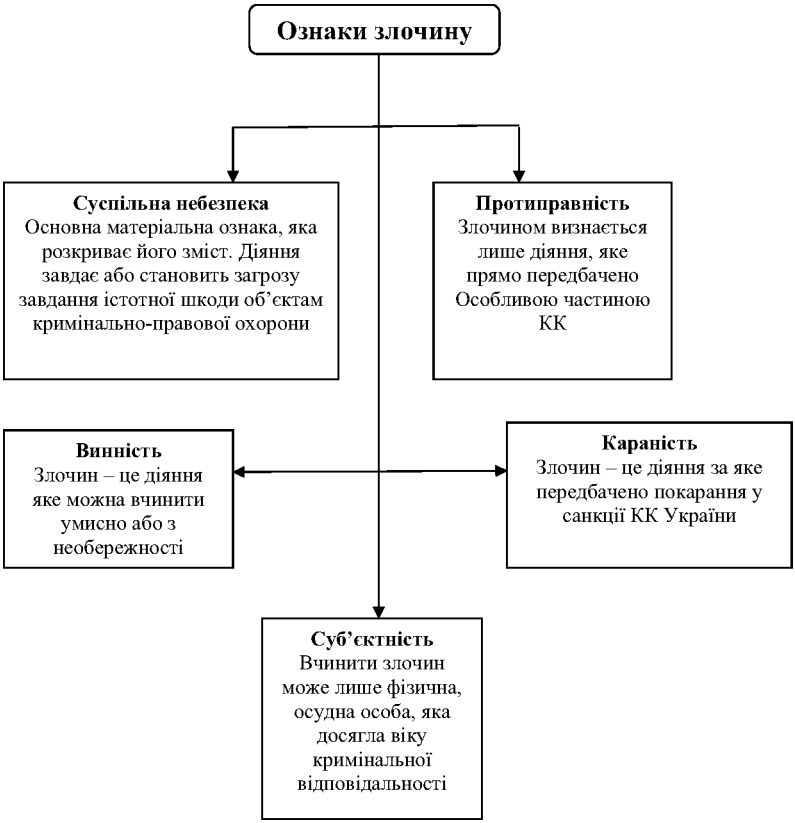
10. Структура статей Особливої частини Кримінального кодексу

11. Поняття та ознаки злочину

Злочин – це передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину (ч. 1 ст. 11 КК України).

Не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого Кримінальним кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (ч. 2 ст. 11 КК України).

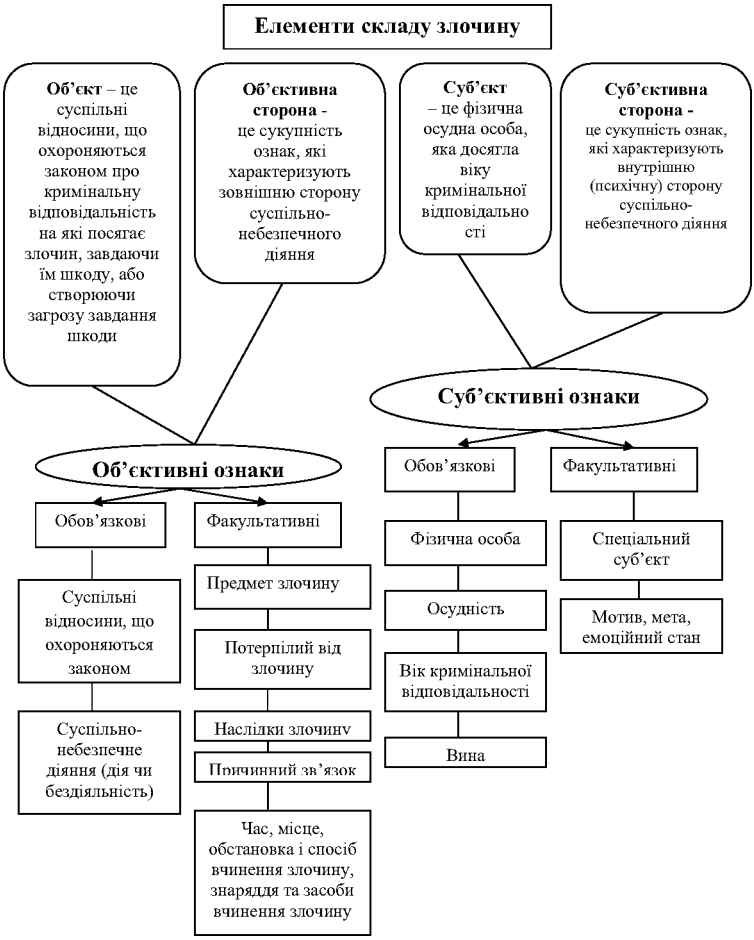
12.Кримінальна відповідальність та її підстави

Кримінальна відповідальність – це правовий наслідок вчинення злочинного діяння, тобто передбачена законом про кримінальну відповідальність оцінка від імені держави конкретного діяння як злочину, так і особи, яка його вчинила.

13. Склад злочину

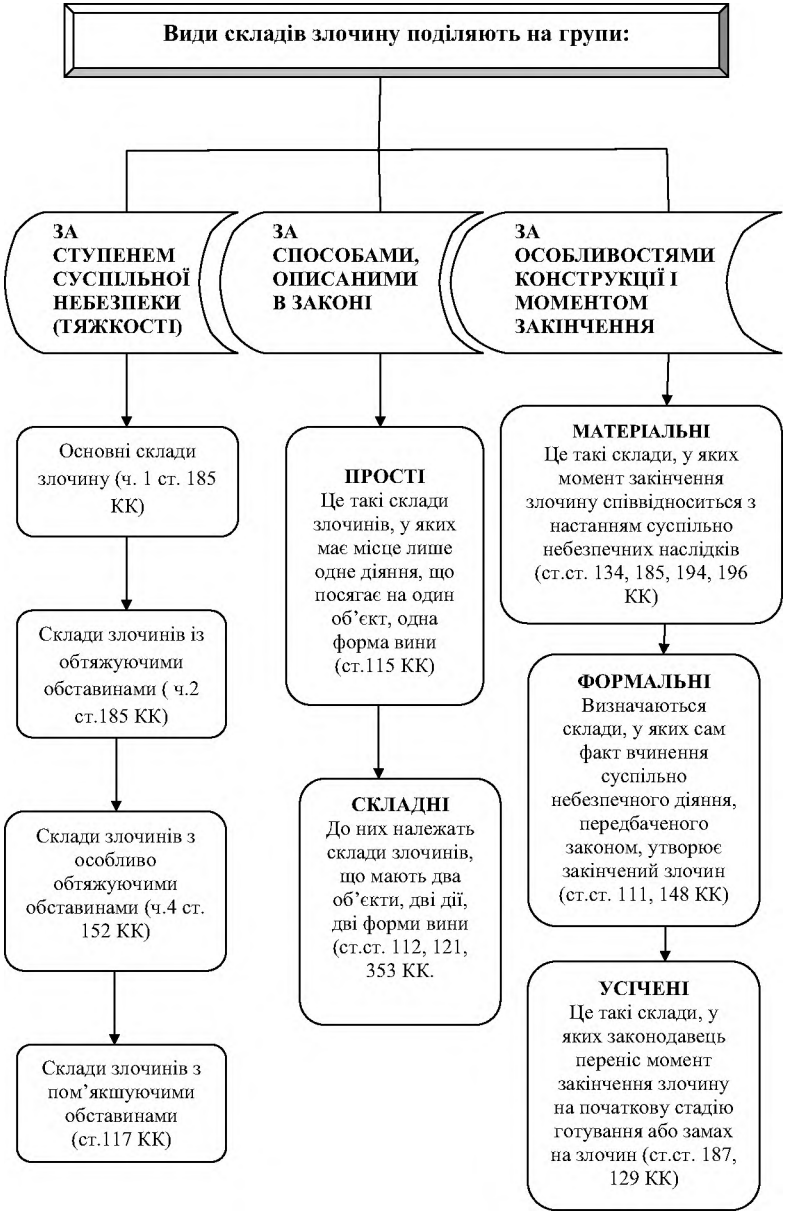
Склад злочину – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, встановлених законом про кримінальну відповідальність, які характеризують певні суспільно небезпечні діяння як злочин.

Обов'язкові – це ознаки, притаманні будь-якому складу злочину.

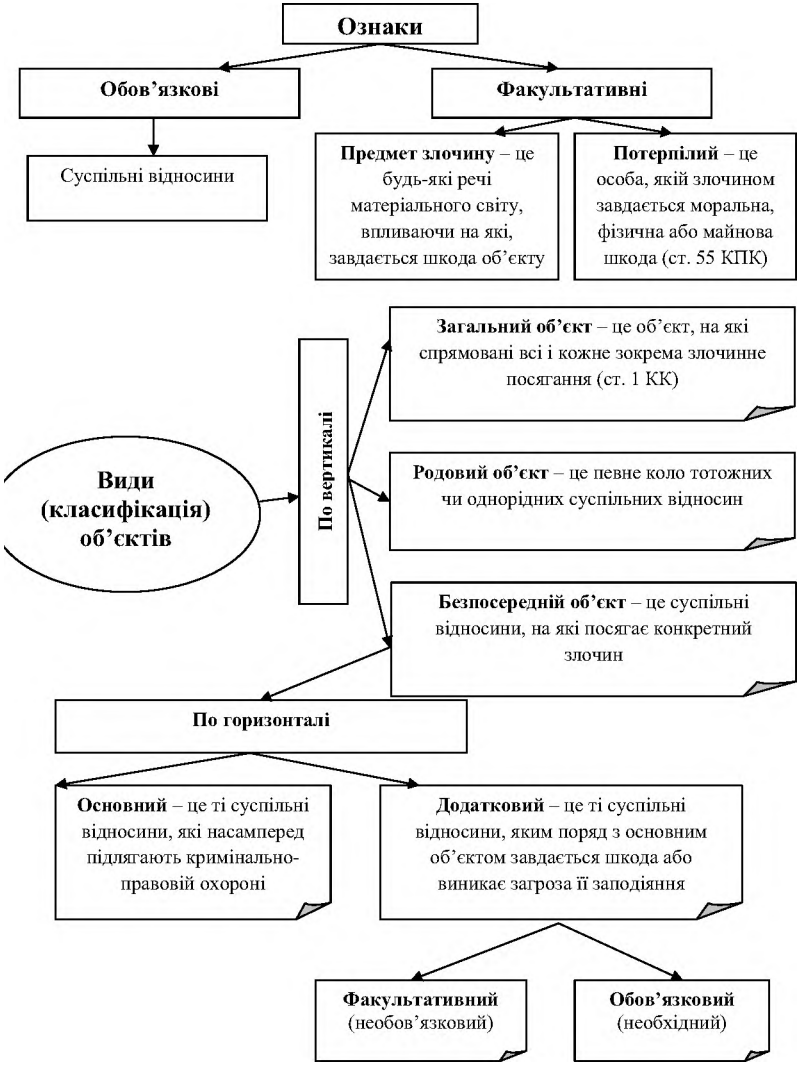
Факультативні – це ознаки, що не є обов'язковими для всіх складів злочину і в різних злочинах можуть відігравати різну роль.

14. Види складів злочину (класифікація)

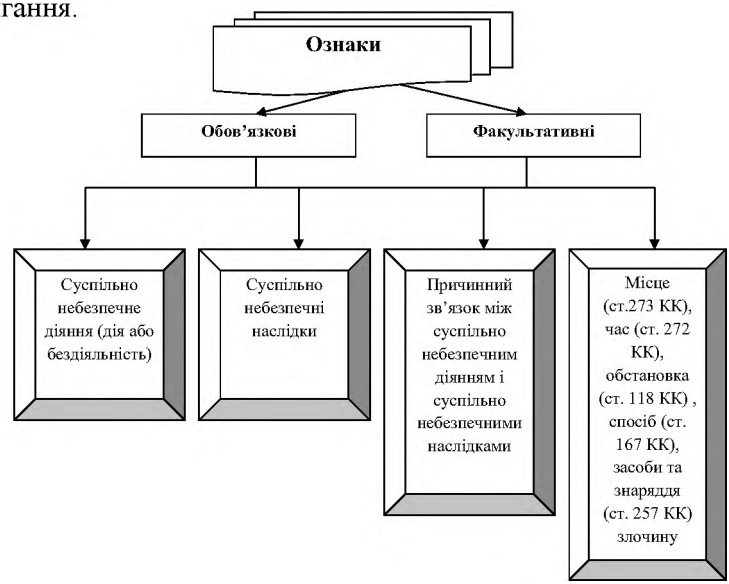
15. Об'єкт злочину

Об'єкт злочину – це суспільні відносини, що охороняються законом про кримінальну відповідальність і яким у результаті суспільно небезпечного посягання завдається чи може бути завдана шкода.

16. Об'єктивна сторона злочину

Об'єктивна сторона злочину - це сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови посягання.

Суспільно небезпечна дія – це активний, вольовий, свідомий акт зовнішньої поведінки суб'єкта, який відображається у вчиненні суспільно небезпечного посягання.

Бездіяльність – це суспільно небезпечна пасивна поведінка особи, тобто невиконання дій, які особа повинна була вчинити.

Суспільно небезпечний наслідок - це визначена кримінально-правовою нормою матеріальна чи нематеріальна шкода, заподіяна злочином.

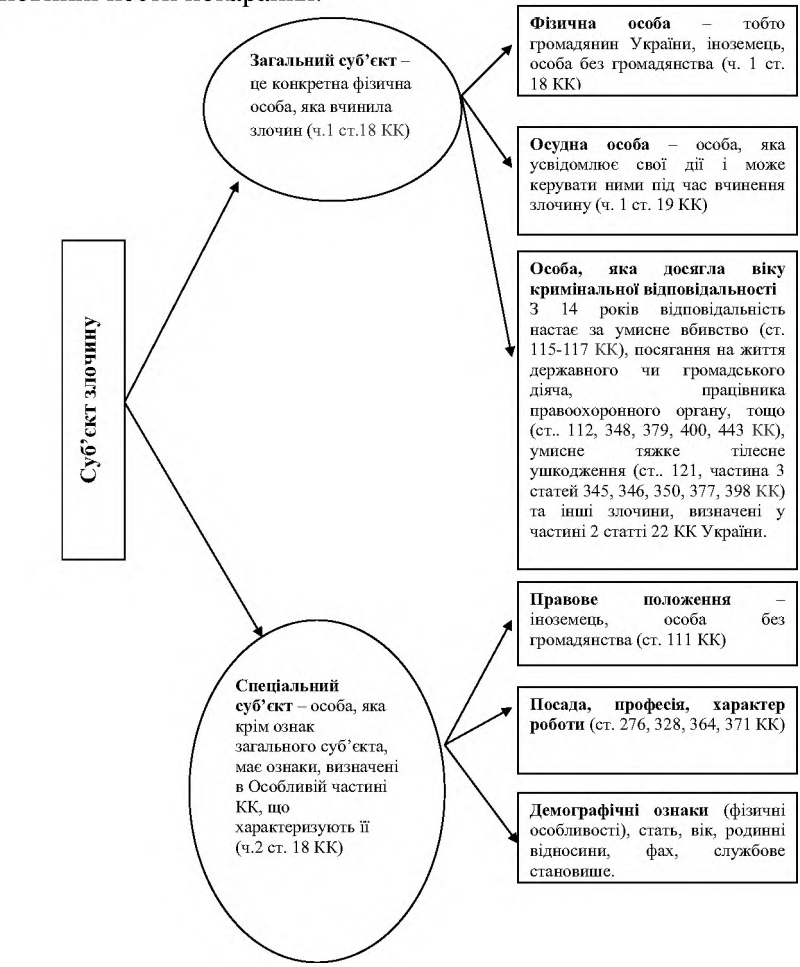
Формальний склад злочину - це склад, де факт вчинення діяння утворює закінчений злочин.

Матеріальний склад злочину - це склад, де суспільно небезпечні наслідки передбачаються як необхідні ознаки закінченого злочину.

17. Суб'єкт злочину (ст. 18 КК України)

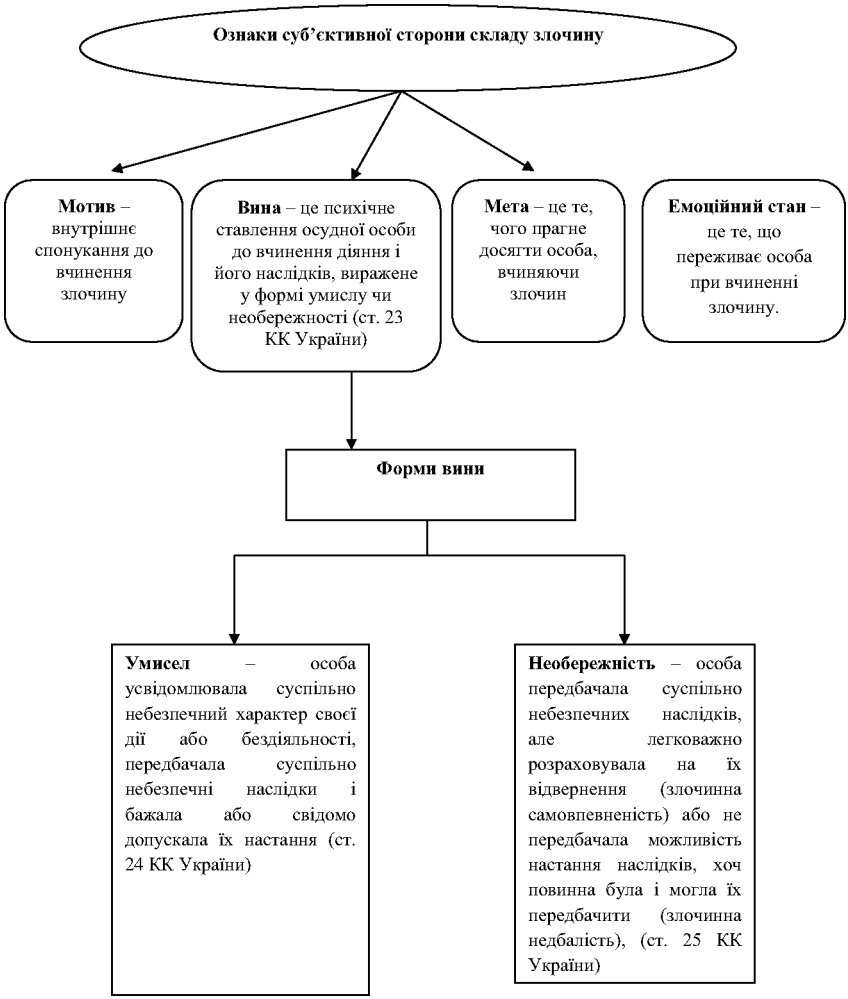
Суб'єкт злочину – це фізична, осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого настає кримінальна відповідальність.

Юридичні особи (підприємства, установи, організації) кримінальній відповідальності не підлягають. Якщо злочин вчинили особи, які представляли юридичних осіб, то саме ці представники повинні нести покарання.

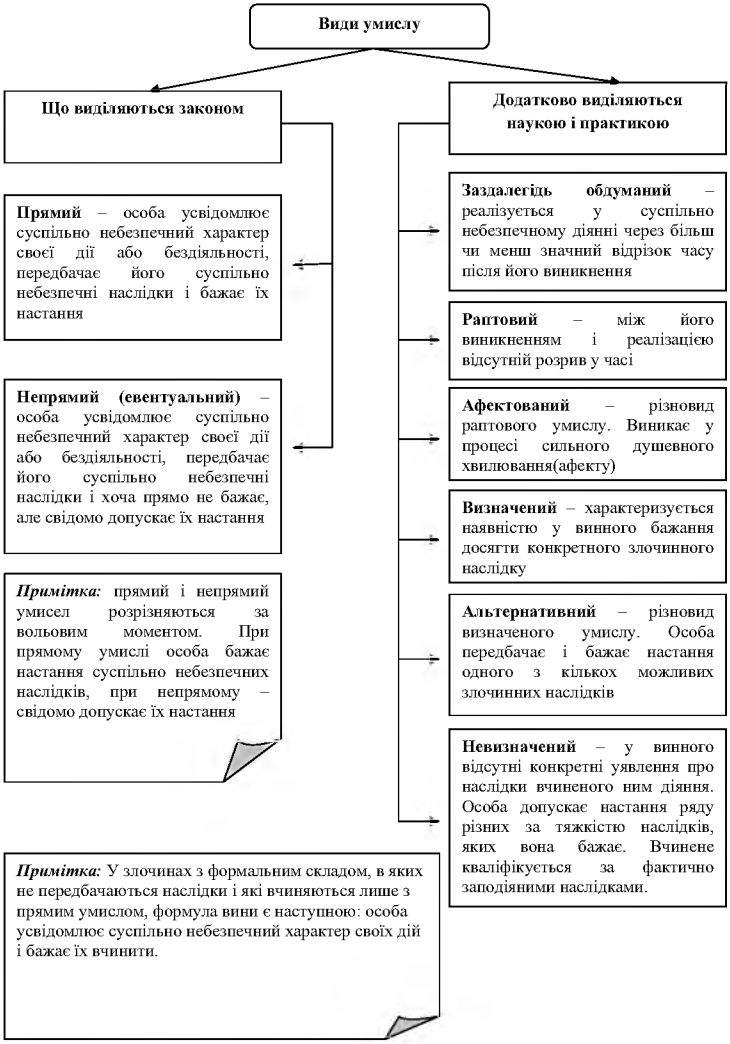
18. Суб'єктивна сторона складу злочину

Суб'єктивна сторона злочину – це внутрішня сторона суспільно небезпечного діяння, тобто сукупність процесів, які відбуваються у свідомості та волі особи, її усвідомлення власного діяння та передбачення наслідків, його оцінка як суспільно небезпечного, мета якої прагне досягти особа і мотив яким вона керується, емоції, що переживає при цьому.

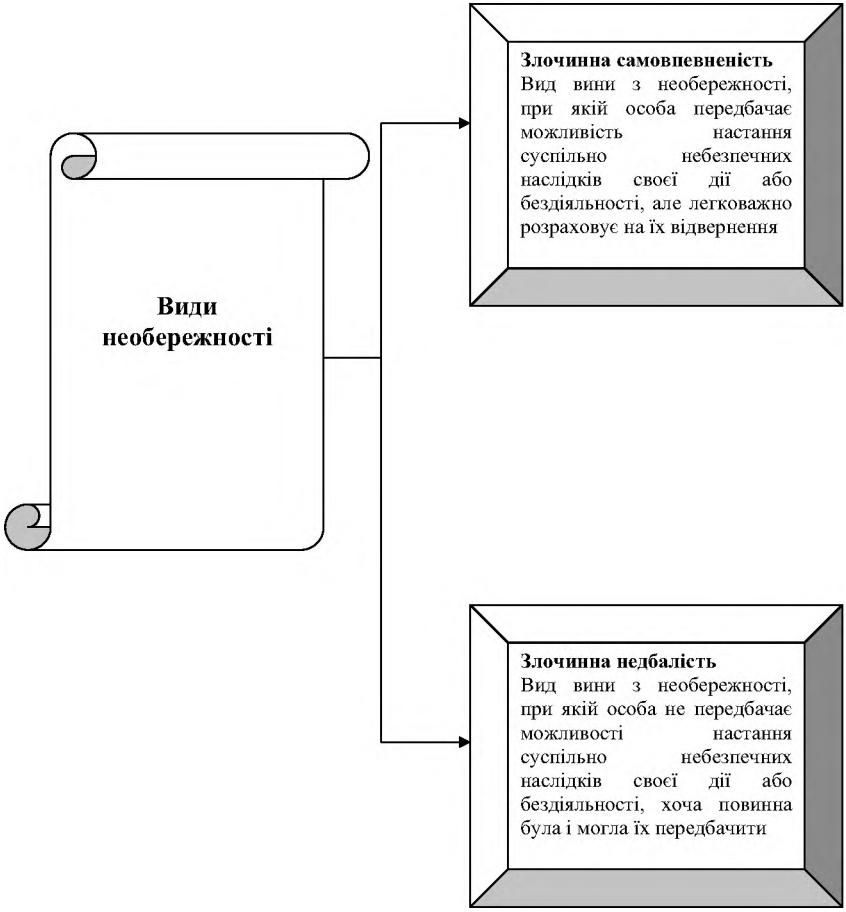
19. Умисел та його види (ст. 24 КК України)

Умисел – найбільш поширена форма вини. Злочин визнається вчиненим умисно, якщо особа, яка цей злочин вчинила, усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї дії або бездіяльності, передбачала її суспільно небезпечні наслідки і бажала або свідомо допускала настання цих наслідків.

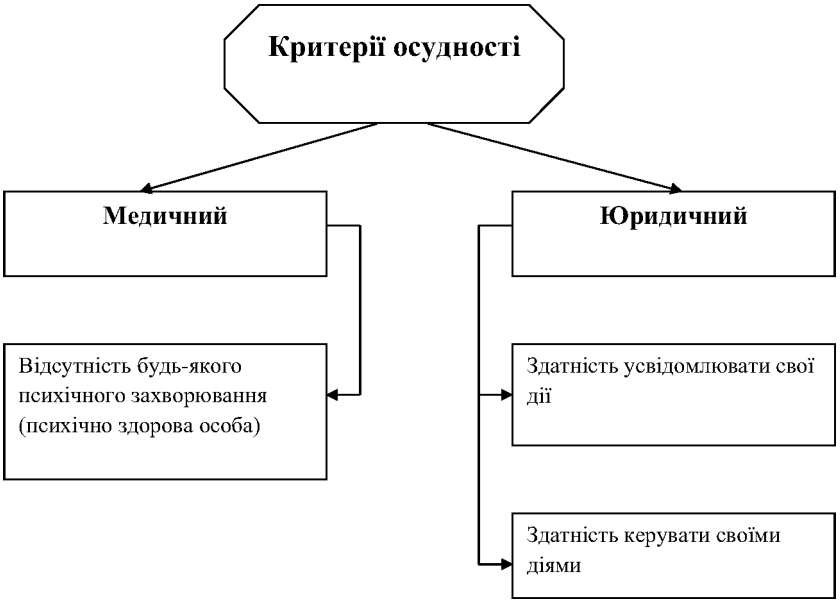
20. Необережність та її види (ст. 25 КК України)

Злочин визнається вчиненим з необережності, якщо особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити.

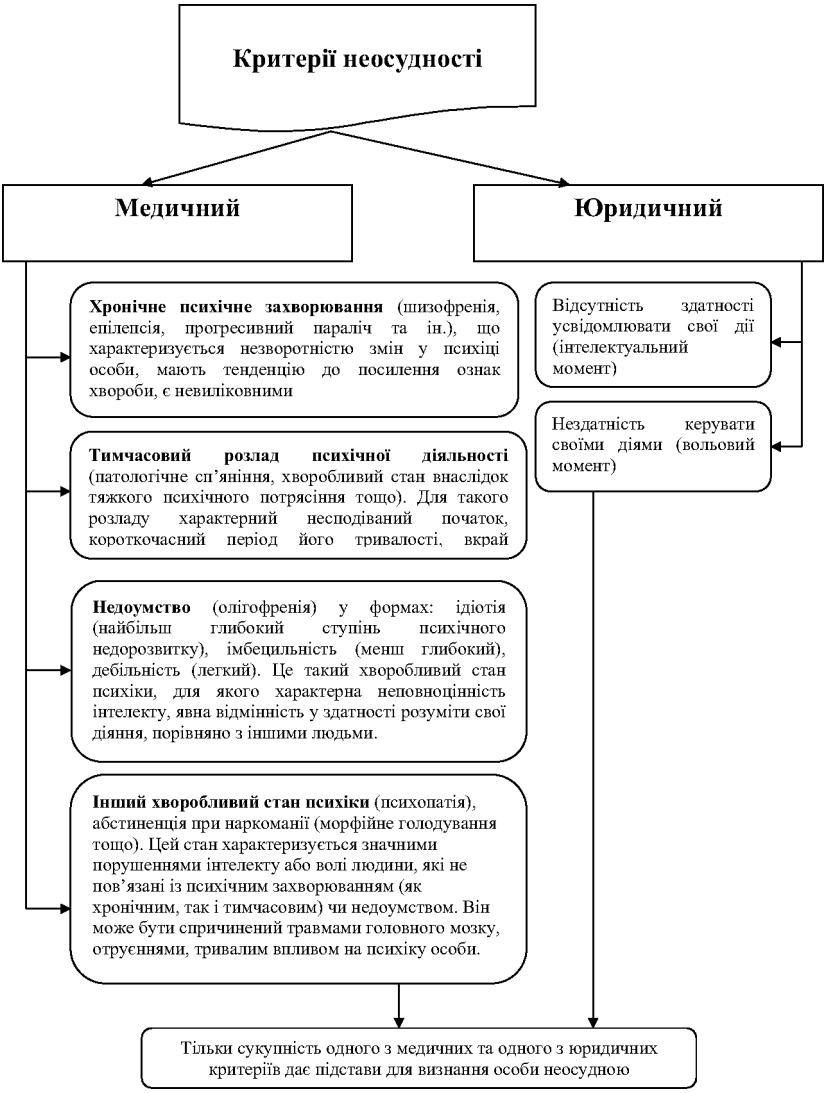
21. Осудність (ч. 1 ст. 19 КК України)

Осудність - це психологічний стан особи, за якого вона під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними.

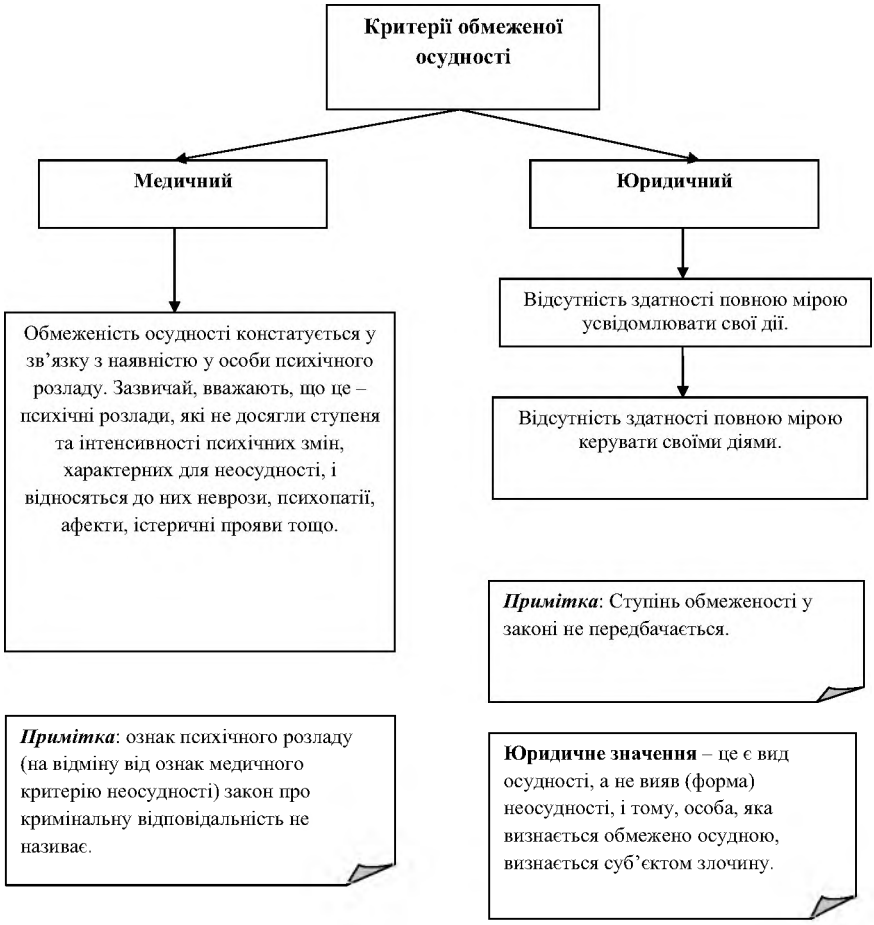
22. Неосудність (ст. 19 КК України)

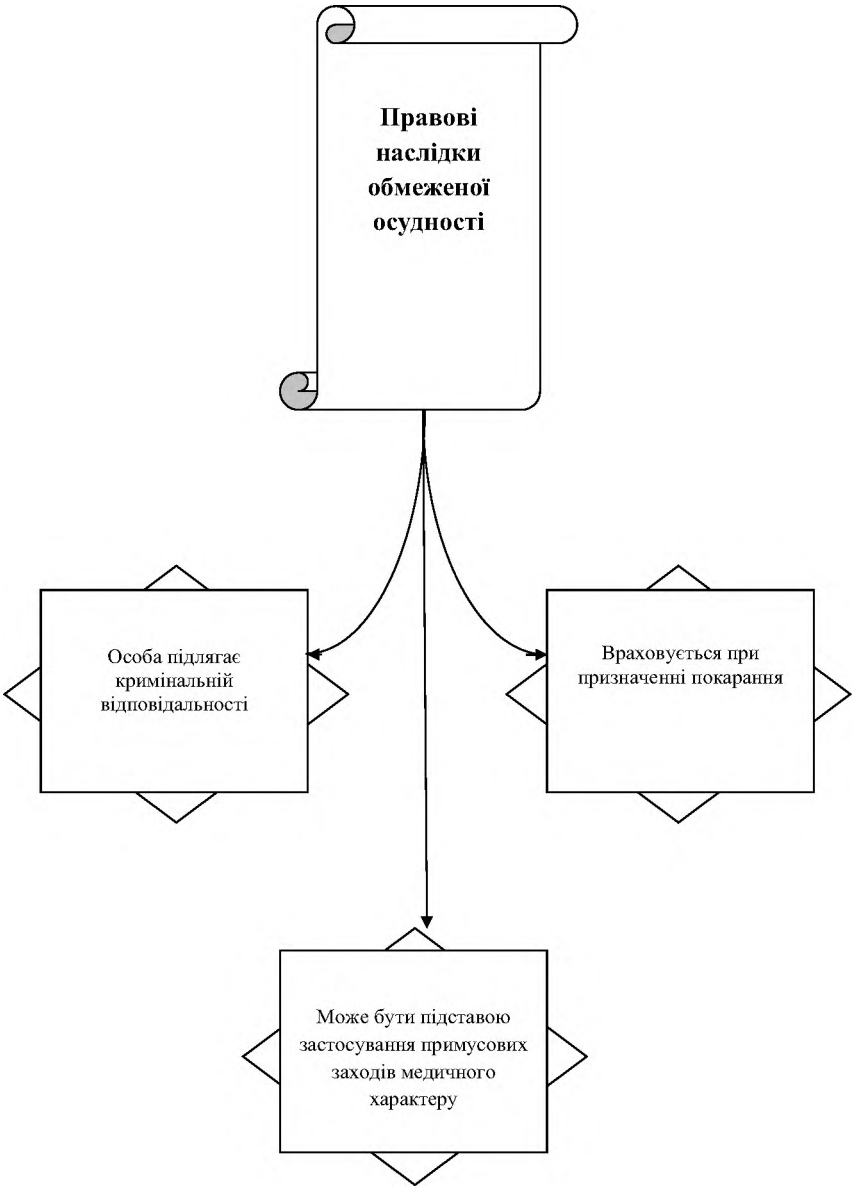
Неосудність – зумовлена хворобливим станом психіки нездатність особи усвідомлювати свої дії або бездіяльність, а також керувати ними у момент вчинення суспільно небезпечного діяння.

23. Обмежена осудність (ст. 20 КК України)

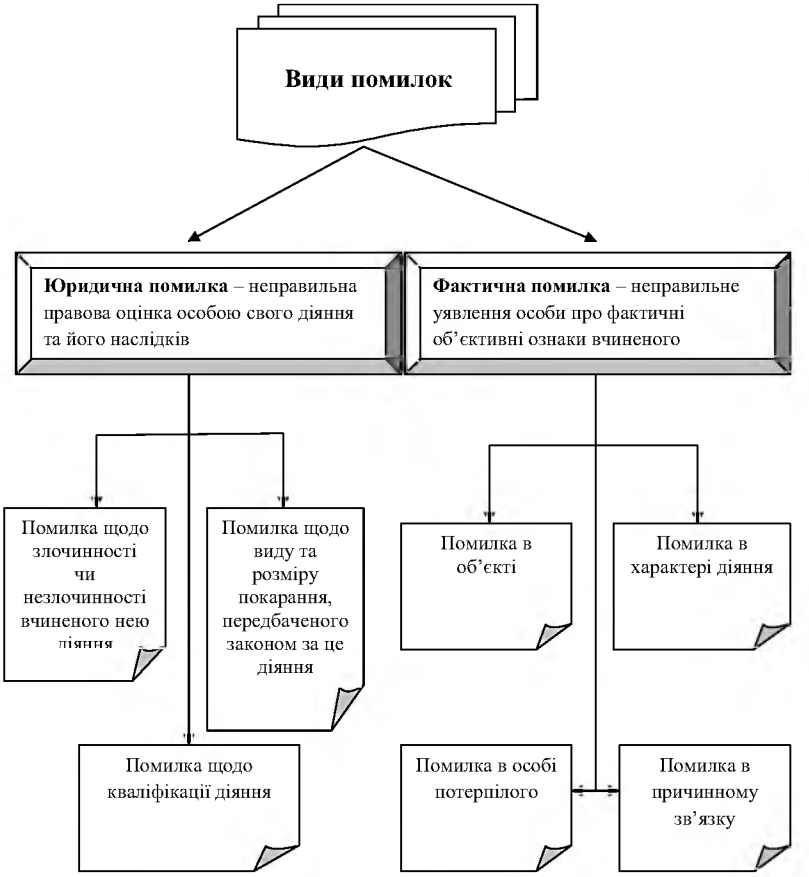
Обмежена осудність – стан, при якому особа під час вчинення злочину має певний психічний розлад, через який не була здатна повною мірою усвідомлювати своє діяння і керувати ним.

Правові наслідки обмеженої осудності
Особа підлягає кримінальній відповідальності
Враховується при призначенні покарання
Може бути підставою застосування примусових заходів медичного характеру

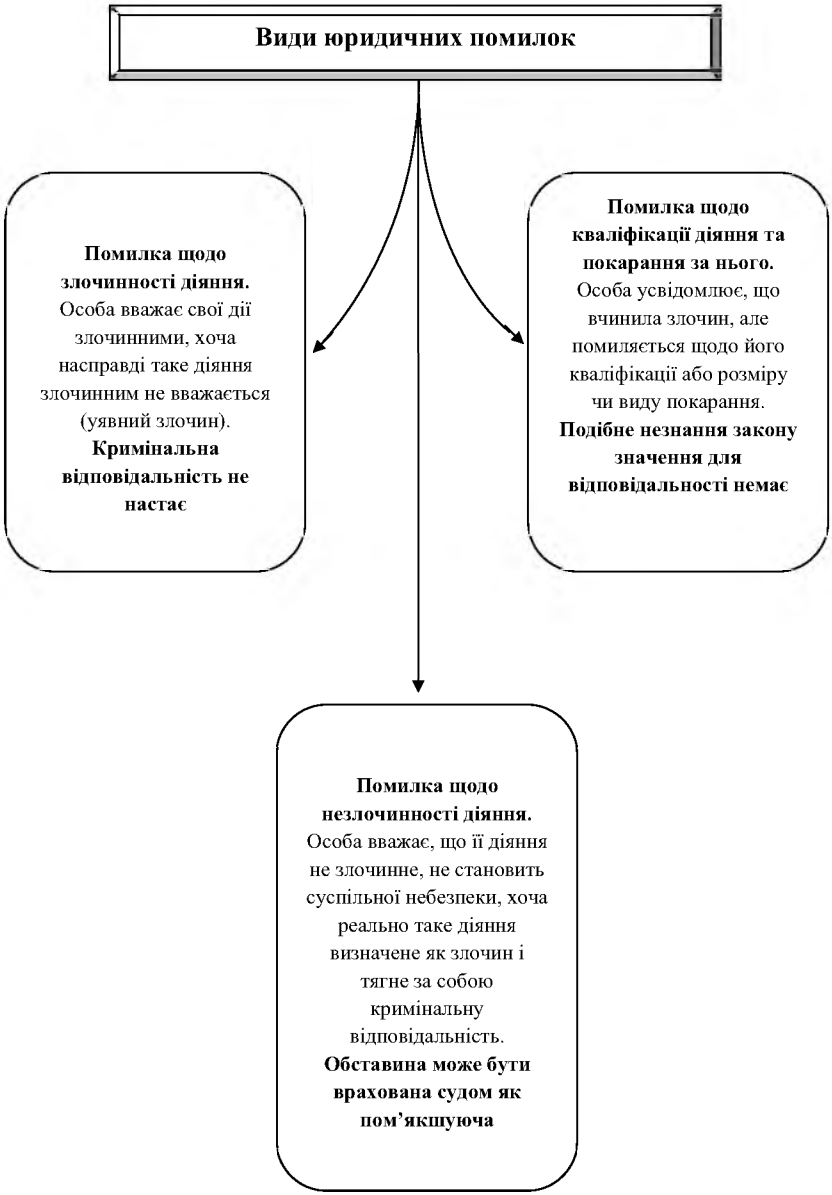
24. Помилка в кримінальному праві

Помилка – неправильне уявлення особи щодо існуючих юридичних або фактичних ознак вчиненого нею діяння та його наслідків.

Примітка: Від помилки в особі потерпілого необхідно також відрізняти випадки відхилення дії або удару, що зовні схожі на цю помилку, але не є нею.

25. Юридичні помилки

26. Фактичні помилки

27. Стадії вчинення умисного злочину (ст. 13-16 КК України)

Стадії злочину – це визначені КК суспільно небезпечні етапи його здійснення, які істотно відрізняються за характером діяння і ступенем їхньої суспільної небезпеки.

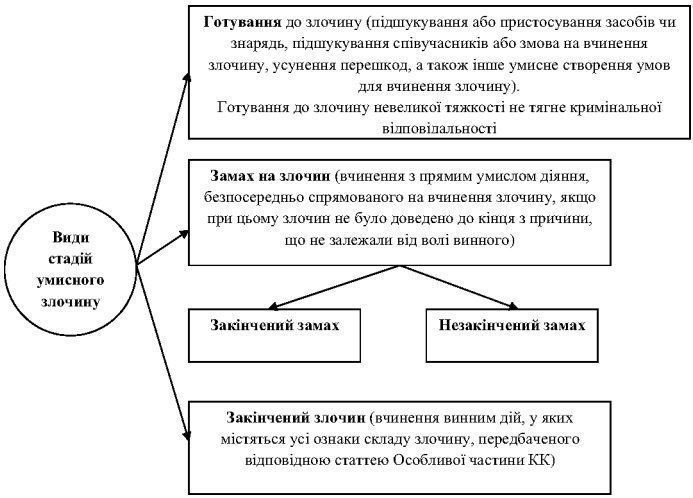
Виявлення умислу – усно, письмово чи іншими діями – не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Виявлений умисел у формі погрози тягне відповідальність як за самостійний злочин тільки у випадках, передбачених законом (ст. 129, 195, 266 КК України).

Виявлення умислу стадією вчинення злочину не вважається, якщо передує здійсненню кримінально караних дій. Має важливе значення для працівників правоохоронних органів у попередженні злочинів.

За наявності готування і замаху здійснене кваліфікується за ст. 14 або ст. 15 КК і тією статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за закінчений злочин (ст. 16 КК України).

Покарання за готування і замах на злочин призначається законом, який передбачає відповідальність за даний злочин. При призначенні покарання суд враховує ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення злочинного наміру та причини, через які злочин не було доведено до кінця.

28. Добровільна відмова при незакінченому злочині (ст. 17 КК України)

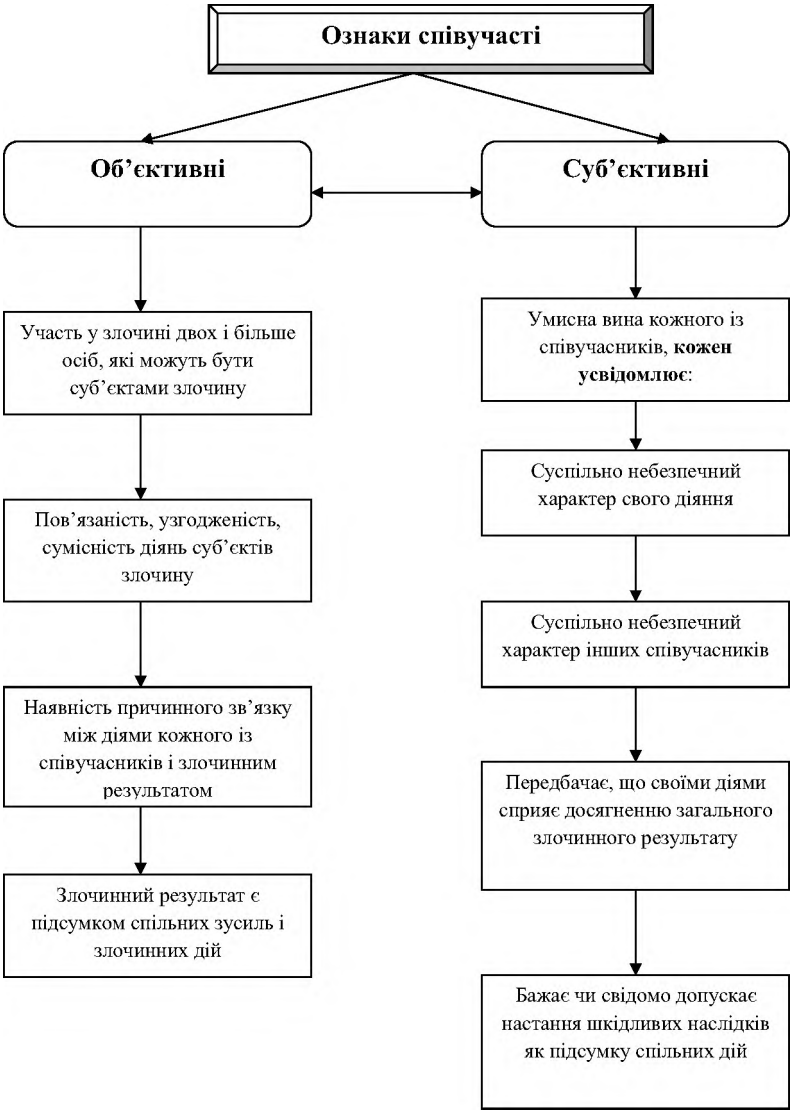
Добровільна відмова від вчинення злочину – це відмова від доведення розпочатого злочину до завершення за наявності свідомої фактичної можливості його вчинення.

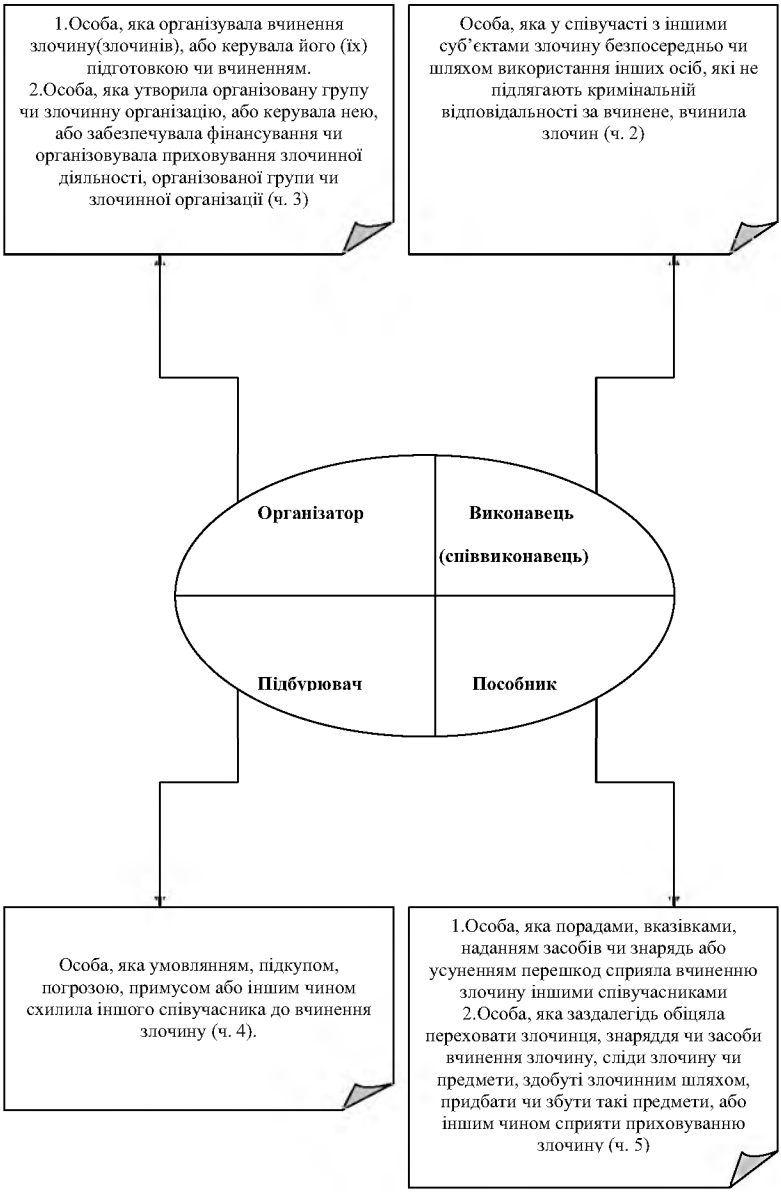
Примітка: Особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, піддягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину (ч. 2 ст. 17 КК).

29. Співучасть у злочині (ст. 26 КК України)

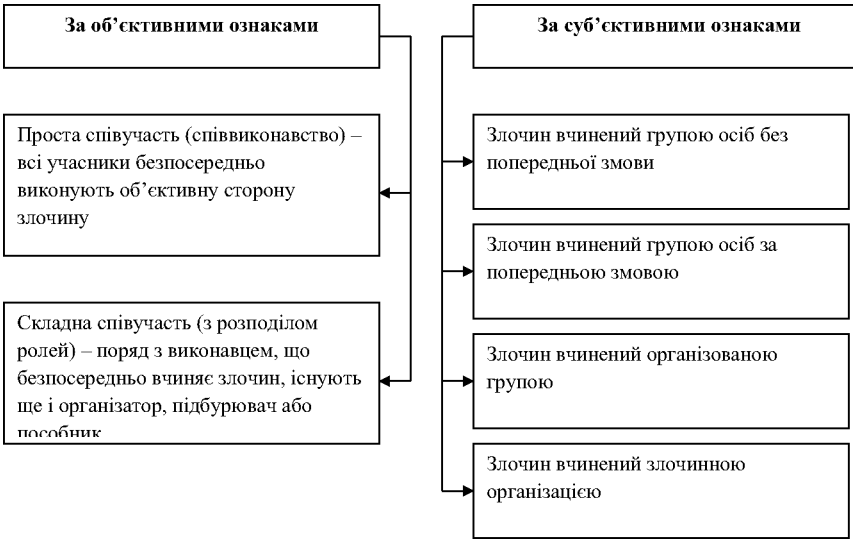
Співучасть у злочині – умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину.

30. Види співучасників (ст. 27 КК України)

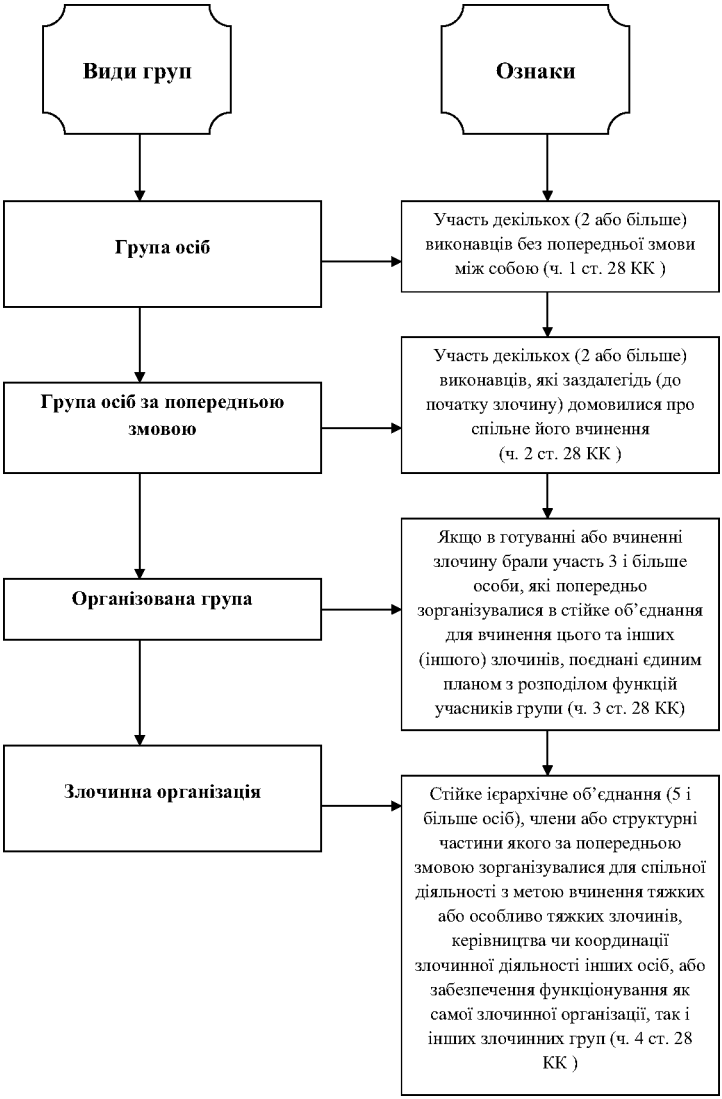

31. Форми співучасті - це певний спосіб взаємодії декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину, які розрізняються за способом їх взаємодії та ступенем узгодженості.

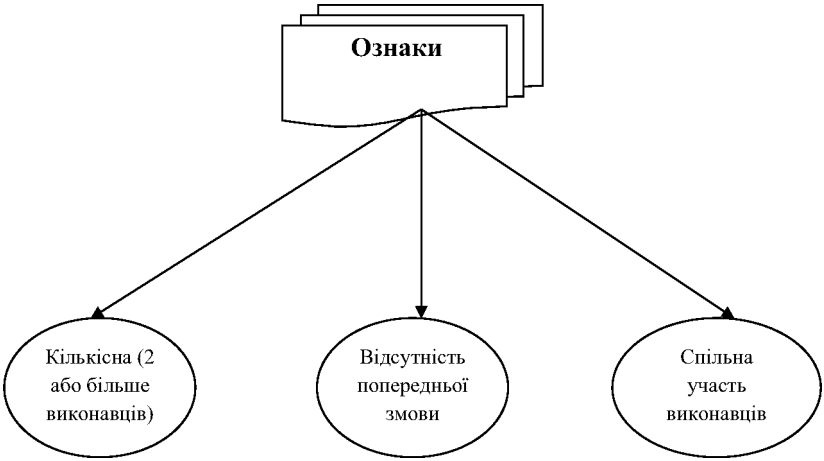

32. Груповий злочин (ст. 28 КК України)

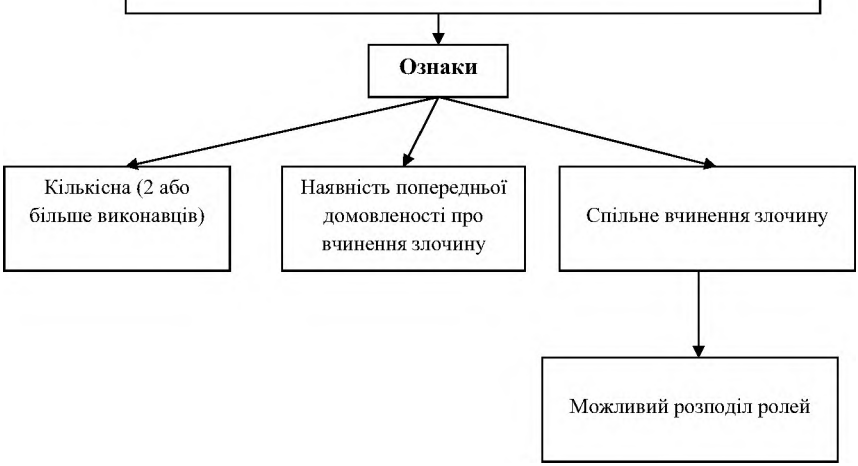
Груповий злочин – вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією.

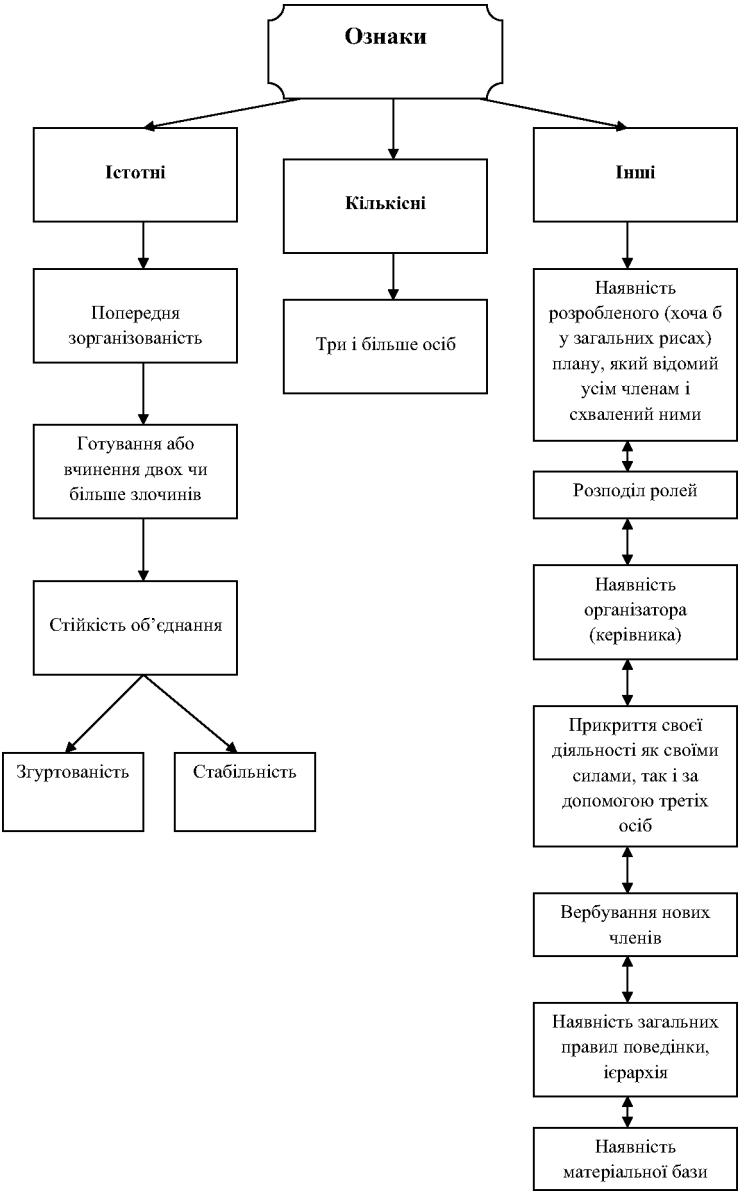
33. Група осіб (ч. 1 ст. 28 КК України)

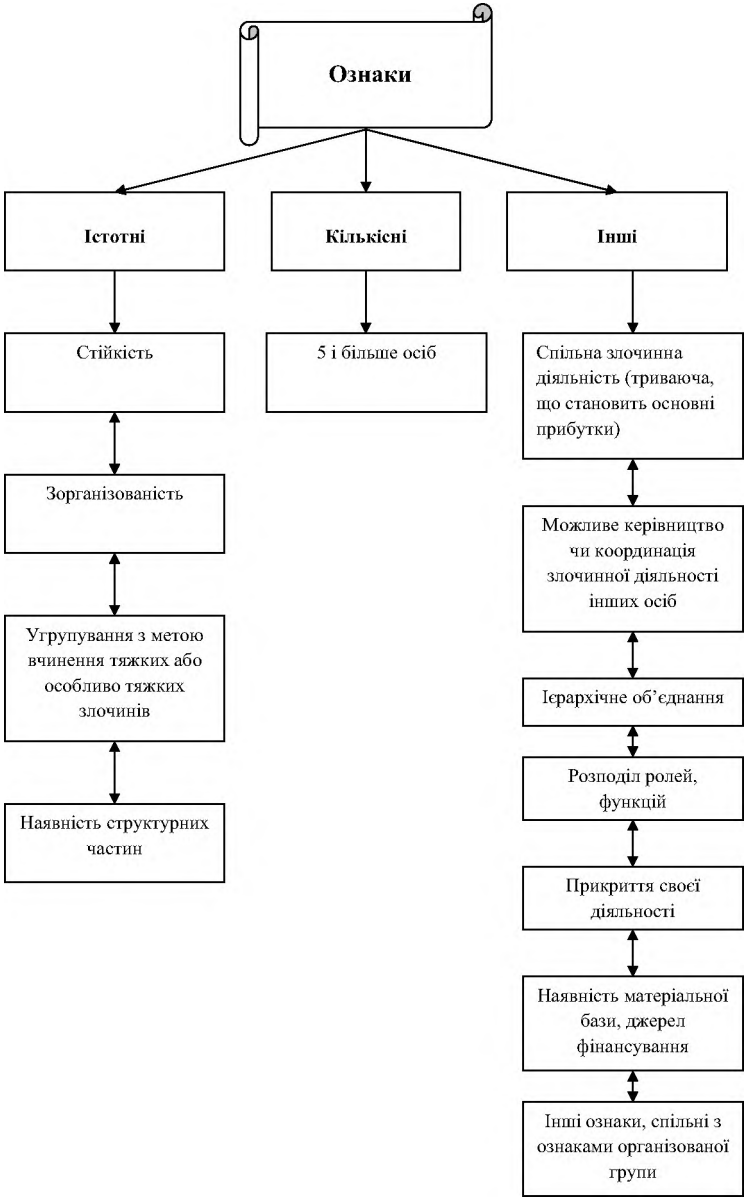
34. Група осіб за попередньою змовою (ч.2 ст.28 КК України)

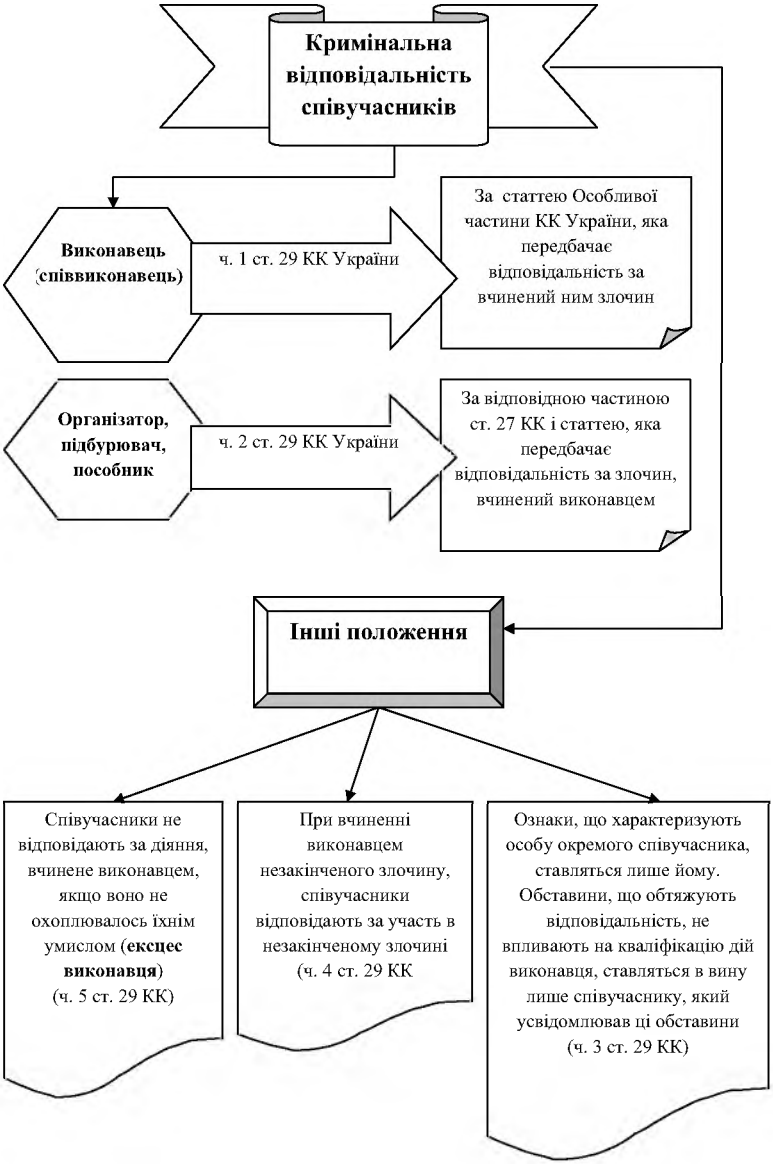
35. Організована група (ч. 3 ст. 28 КК України)

36. Злочинна організація (ч. 4 ст. 28 КК України)

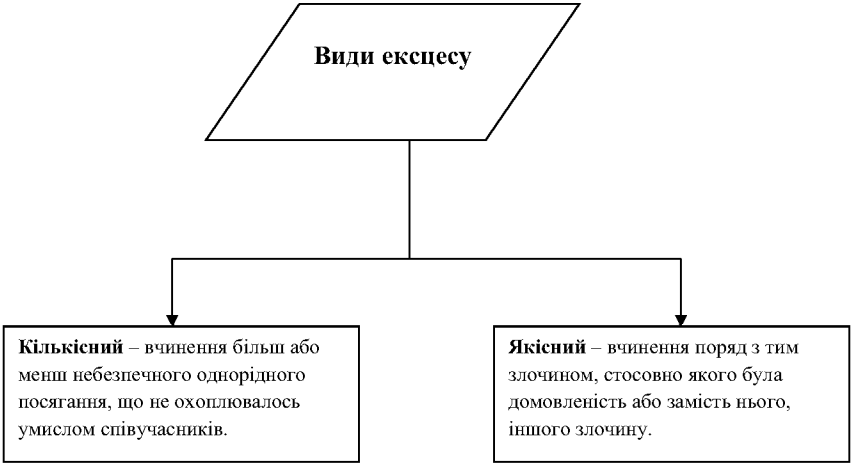

37. Кримінальна відповідальність співучасників (ст. 29 КК України)

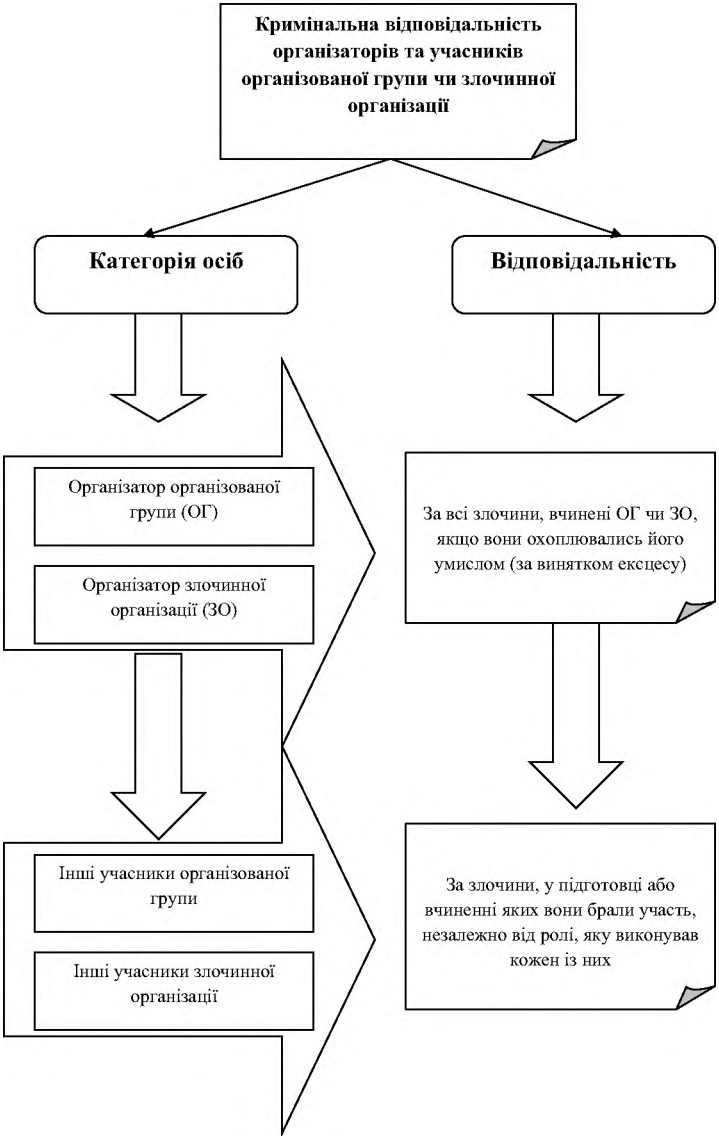

38. Ексцес виконавця (п. 5 ст. 29 КК України)

Ексцес виконавця – це вчинення виконавцем діяння, яке не охоплювалося умислом інших співучасників. Такі співучасники не підлягають кримінальній відповідальності за діяння, що вчинені виконавцем.

39. Кримінальна відповідальність організаторів та учасників організованої групи чи злочинної організації (ст. 30 КК України)

40. Добровільна відмова співучасників (ст. 31 КК України)

У разі добровільної відмови від вчинення злочину виконавець (співвиконавець) не підлягає кримінальній відповідальності за наявності умов, передбачених статтею 17 КК України (ч. 1 ст. 31 КК України).

У цьому випадку інші співучасники підлягають кримінальній відповідальності за готування до того злочину або замах на той злочин, від вчинення якого добровільно відмовився виконавець (ч. 1 ст. 31 КК України).

Не підлягають кримінальній відповідальності при добровільній відмові (ч. 2 ст. 31 КК України).

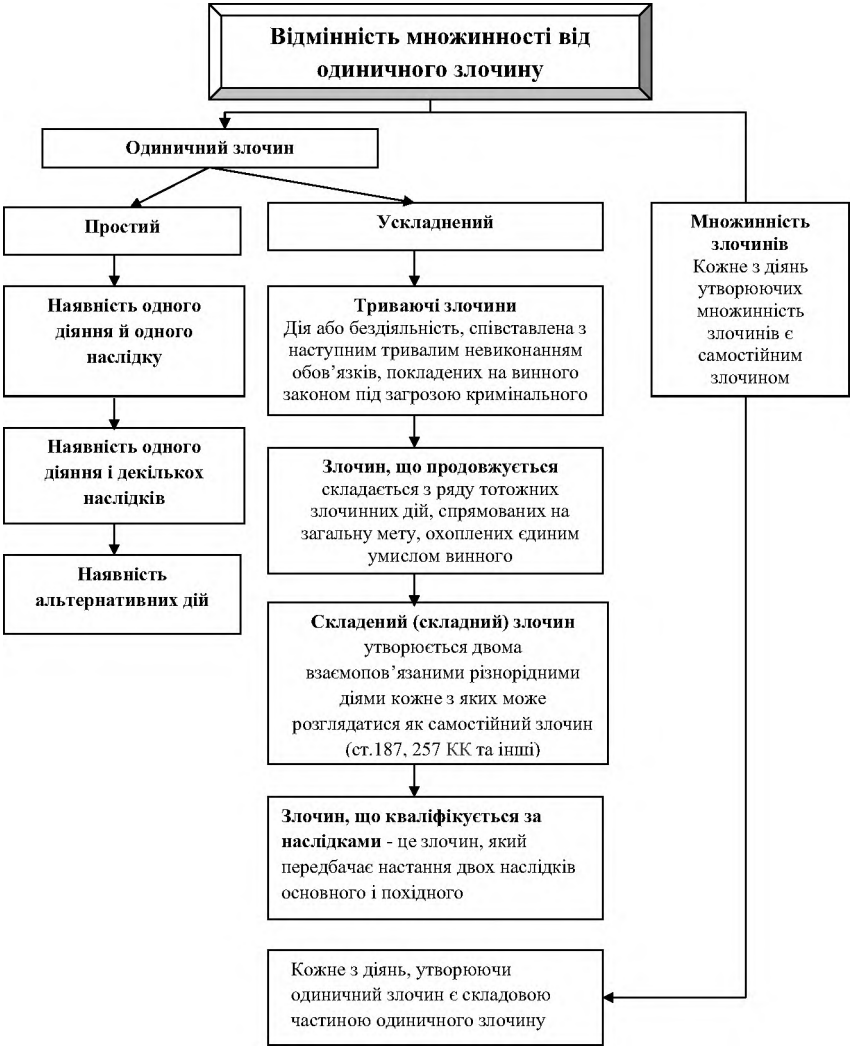
- організатор
- підбурювач
- пособник

якщо вони відвернули вчинення злочину або своєчасно повідомили відповідні органи державної влади про злочин, що готується або вчиняється

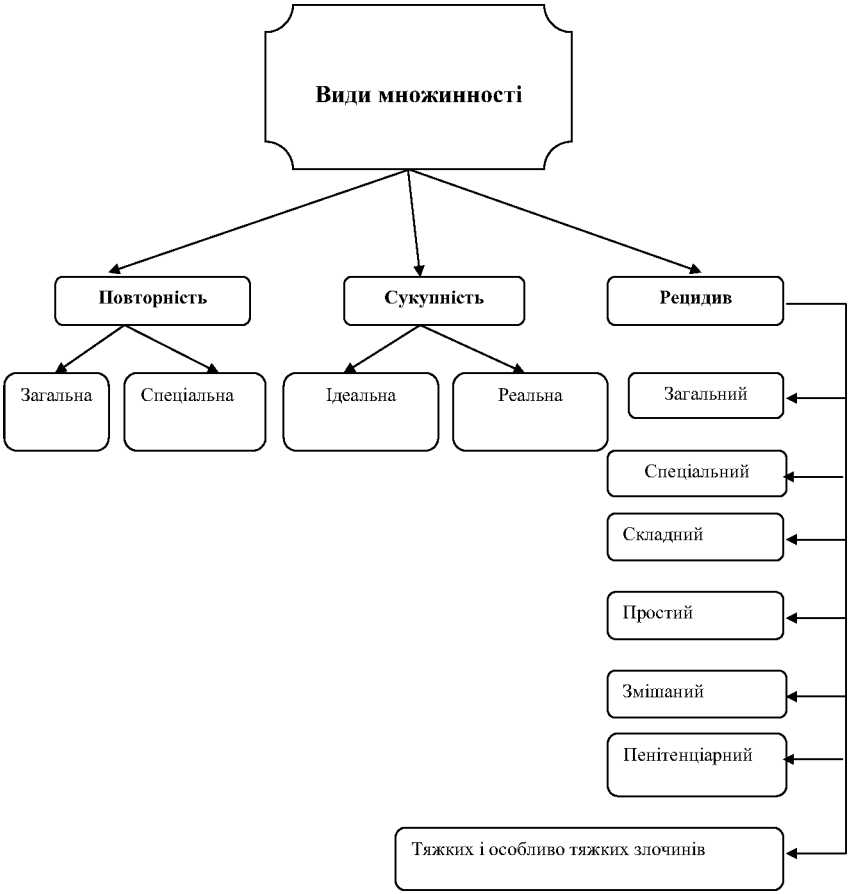
Добровільною відмовою пособника є також ненадання ним засобів чи знарядь вчинення злочину або неусунення перешкод вчиненню злочину (ч. 2 ст. 31 КК України).

У разі добровільної відмови будь-кого із співучасників виконавець підлягає кримінальній відповідальності за готування до злочину або за замах на злочин, залежно від того, на якій із цих стадій його діяння було припинено (ч. 3 ст. 31 КК України).

41. Множинність злочинів – це вчинення особою двох або більше одиничних злочинів, кожне з яких утворює ознаки самостійного складу злочину.

42. Види множинності

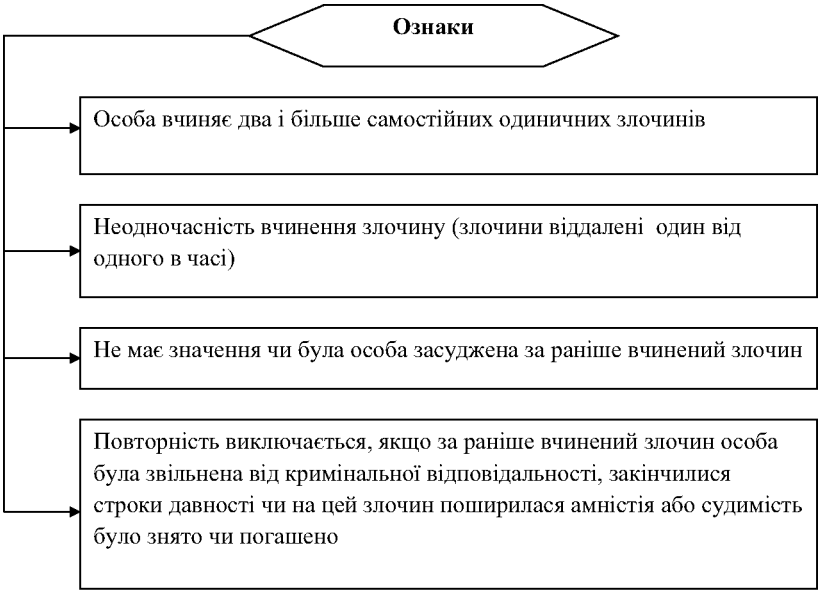
43. Правові наслідки множинності злочинів (ст. 35 КК України)

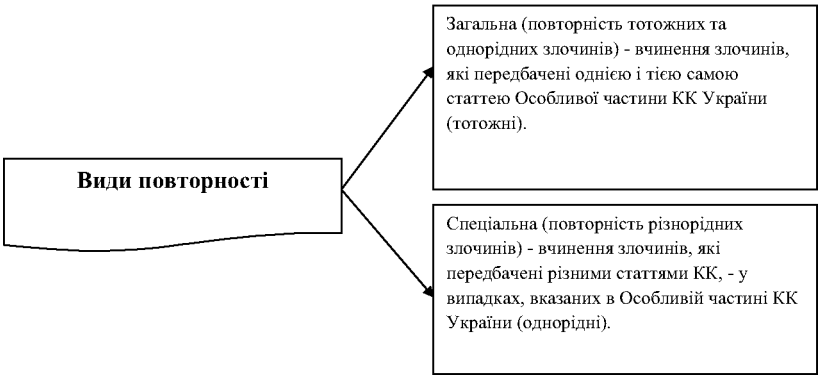
Враховується при кваліфікації злочинів
Враховується при призначенні покаранні
Враховується при звільненні від кримінальної відповідальності та покарання

44. Повторність злочинів (ст. 32 КК України)

Повторність злочинів - це вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України (ч. 1 ст. 32 КК України).

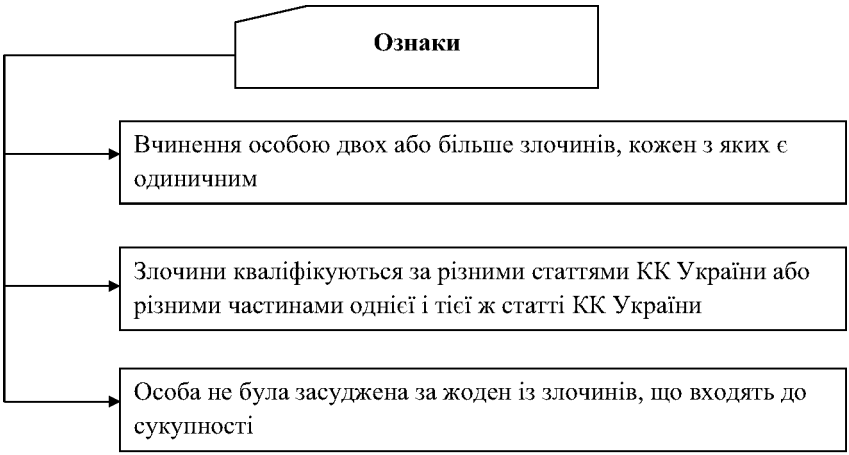
Вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями цього Кодексу, визнається повторним лише у випадках, передбачених в Особливій частині КК України (ч. 3 ст. 32 КК України).

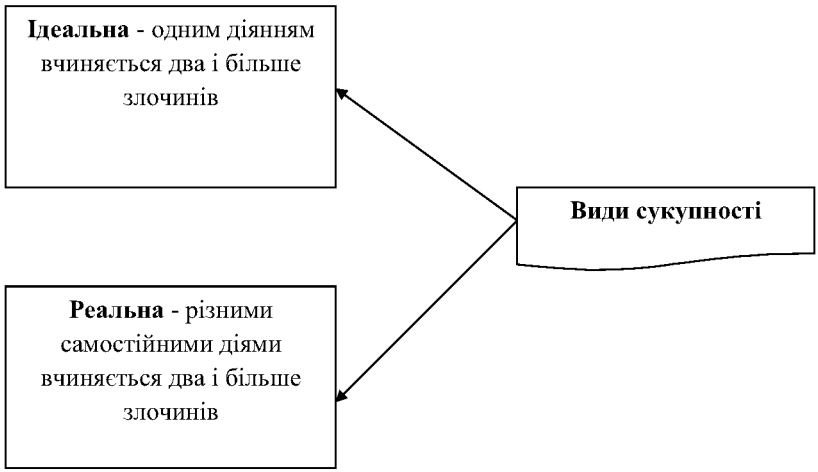

45. Сукупність злочинів (ст. 33 КК України)

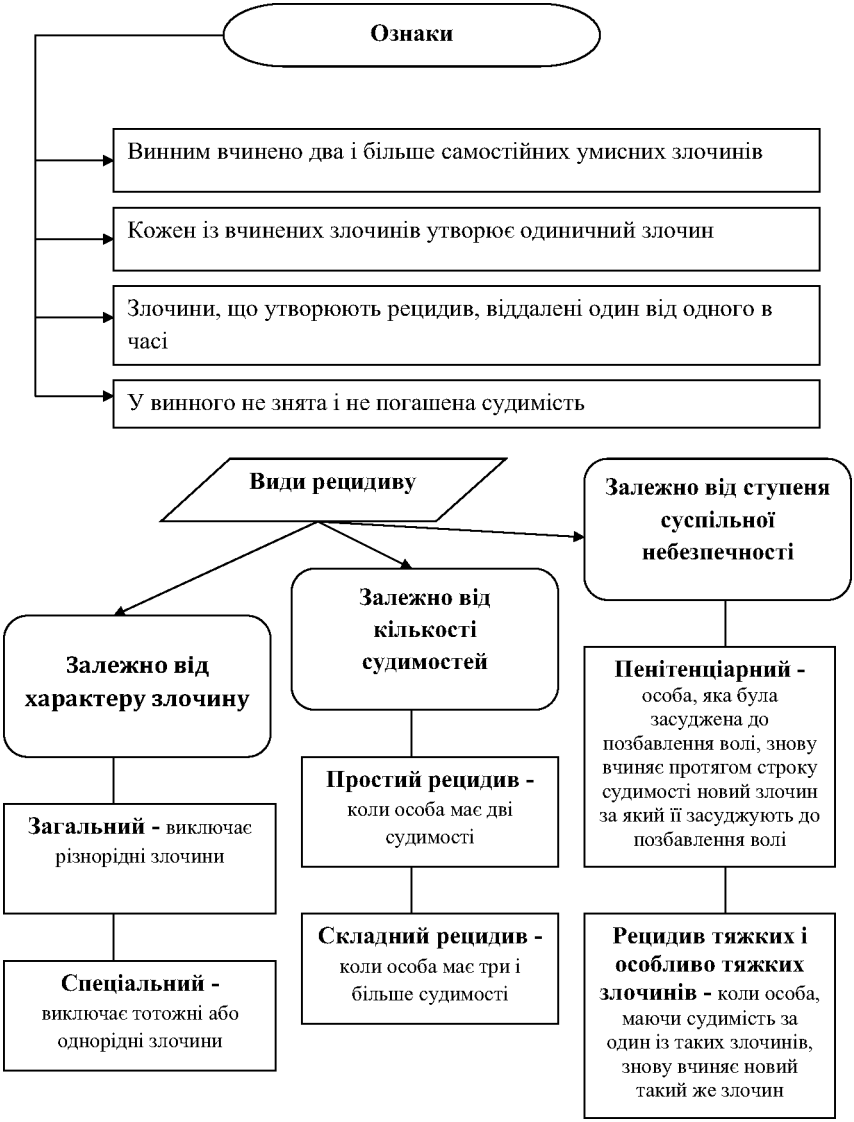
Сукупність злочинів - вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК України, за жоден з яких її не було засуджено.

46. Рецидив злочинів (ст. 34 КК України)

Рецидив злочинів - це вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин.

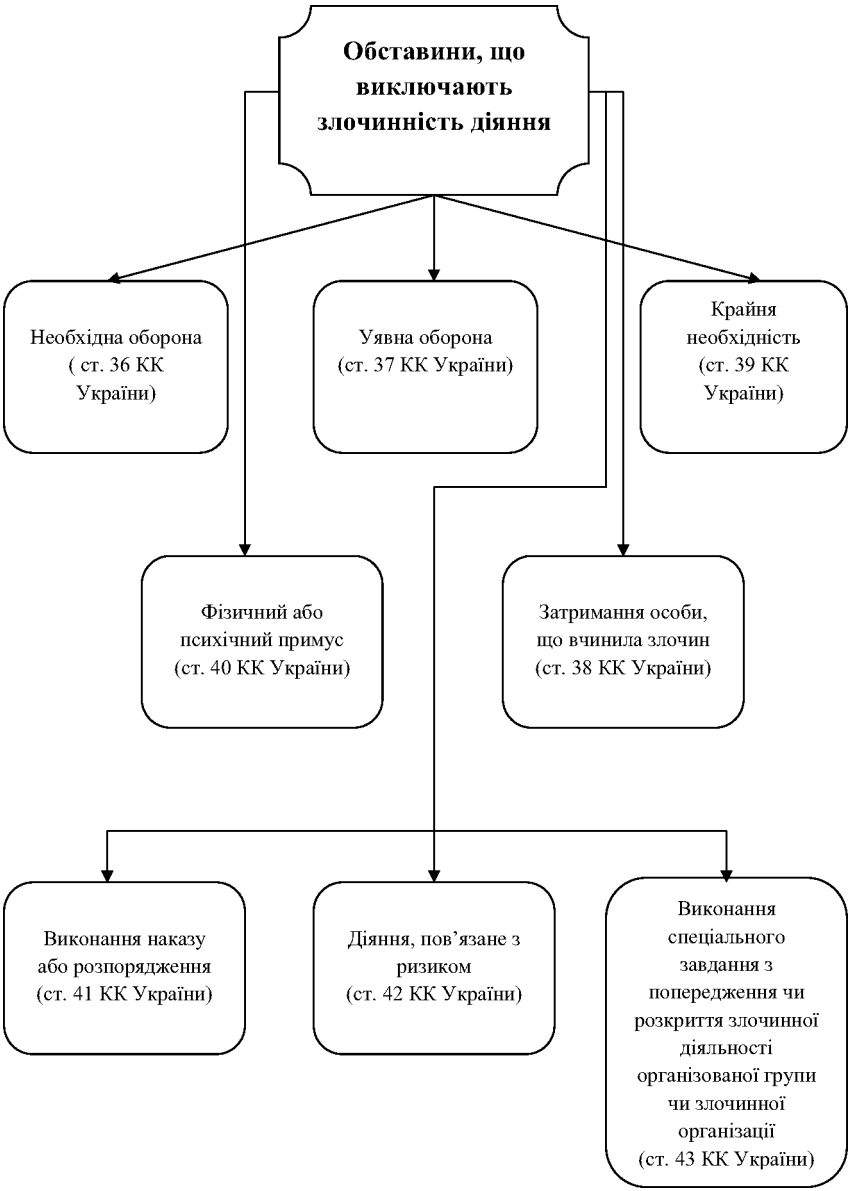
47. Причетність до злочину

Причетність до злочину – це умисна дія або бездіяльність, яка пов'язана із вчиненням злочину іншою особою, але не є співучастю в ньому через відсутність об'єктивної та суб'єктивної спільності зі злочинною діяльністю такої особи.

Види причетності

- **Заздалегідь не обіцяне приховування злочину** – приховування (залежно від конкретних обставин може тягнути відповідальність за ст.ст. 198, 209, 256, 396 КК України)
- **Неповідомлення про злочин** – неповідомлення (відповідальність за неповідомлення про злочин іншої особи за наявності підстав може розглядатись як той чи інший службовий злочин або злочин проти правосуддя)
- **Потурання злочину** – потурання (така бездіяльність може розцінюватись як зловживання службовим становищем)
- **Заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій** – сприяння (тягне відповідальність у випадках, передбачених у ст. 256, ч. 3 ст. 260, ст. 254-4, ст. 447 КК України).

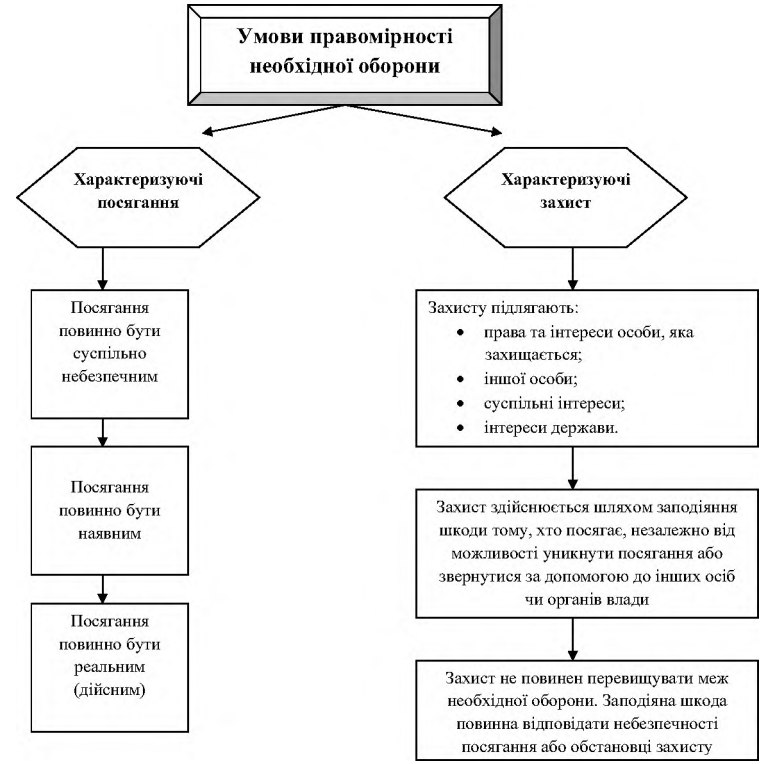
48. Обставини, що виключають злочинність діяння

49. Необхідна оборона (ст. 36 КК України)

Необхідна оборона – дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає необхідної і достатньої в даній обстановці шкоди, що відповідає небезпеці посягання й обстановці захисту.

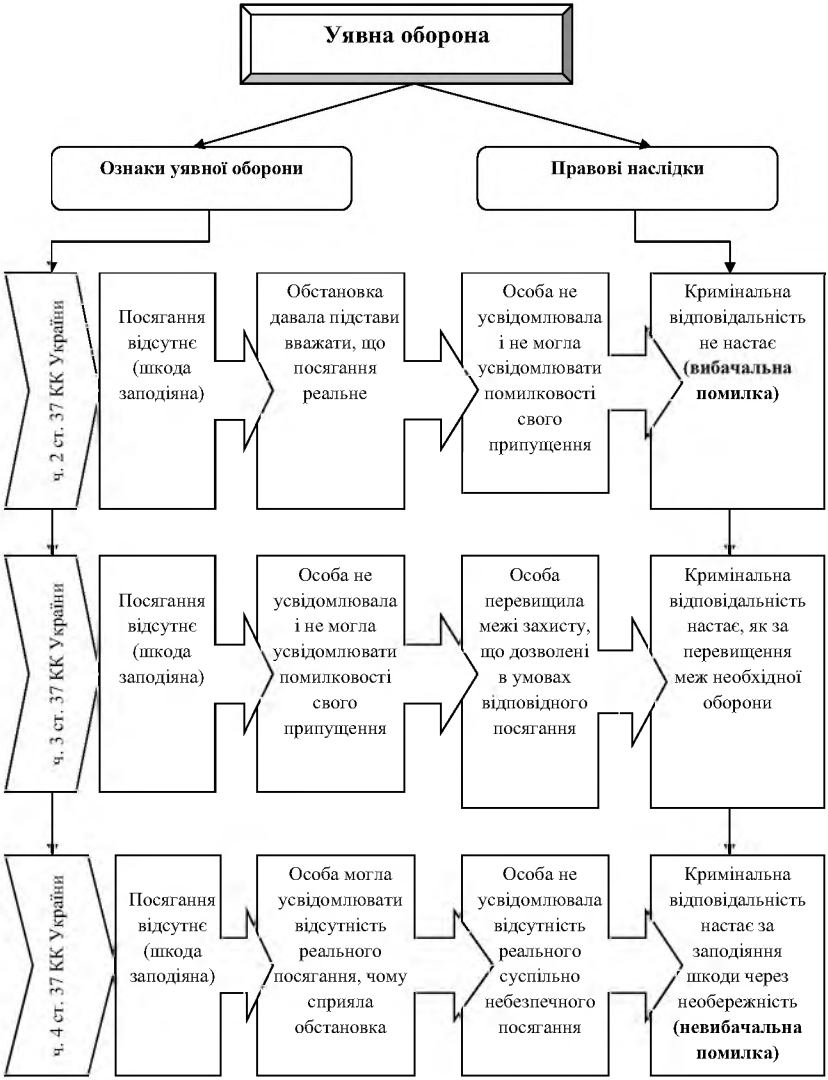
Перевищенням меж необхідної оборони – це умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Кримінальна відповідальність настає за ст. 118 і 124 КК України (ч.3 ст. 36 КК України).

Примітка: Закон передбачає 3 винятки із загального правила (спеціальні види необхідної оборони): 1) напад озброєної особи; або 2) напад групи осіб; або 3) протиправне насильницьке вторгнення в житло чи інше приміщення, які не мають наслідку кримінальної відповідальності у разі застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту.

50. Уявна оборона (ст. 37 КК України)

Уявна оборона – дії, пов'язані із заподіянням шкоди, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, особа, не правильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання.

51. Затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38 КК України)

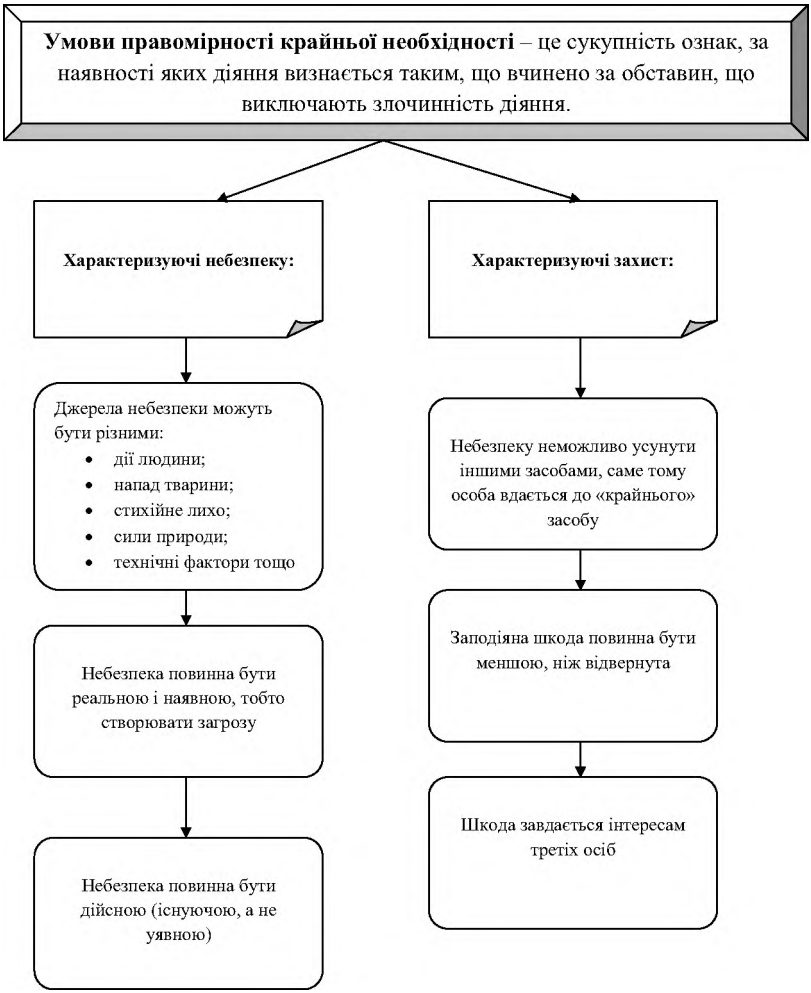
Затримання особи, що вчинила злочин - правомірна дія, спрямована на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи.

Перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця – це умисне заподіяння особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця. Кримінальна відповідальність настає за ст. 118 і 124 КК України (ч.2 ст. 38 КК України).

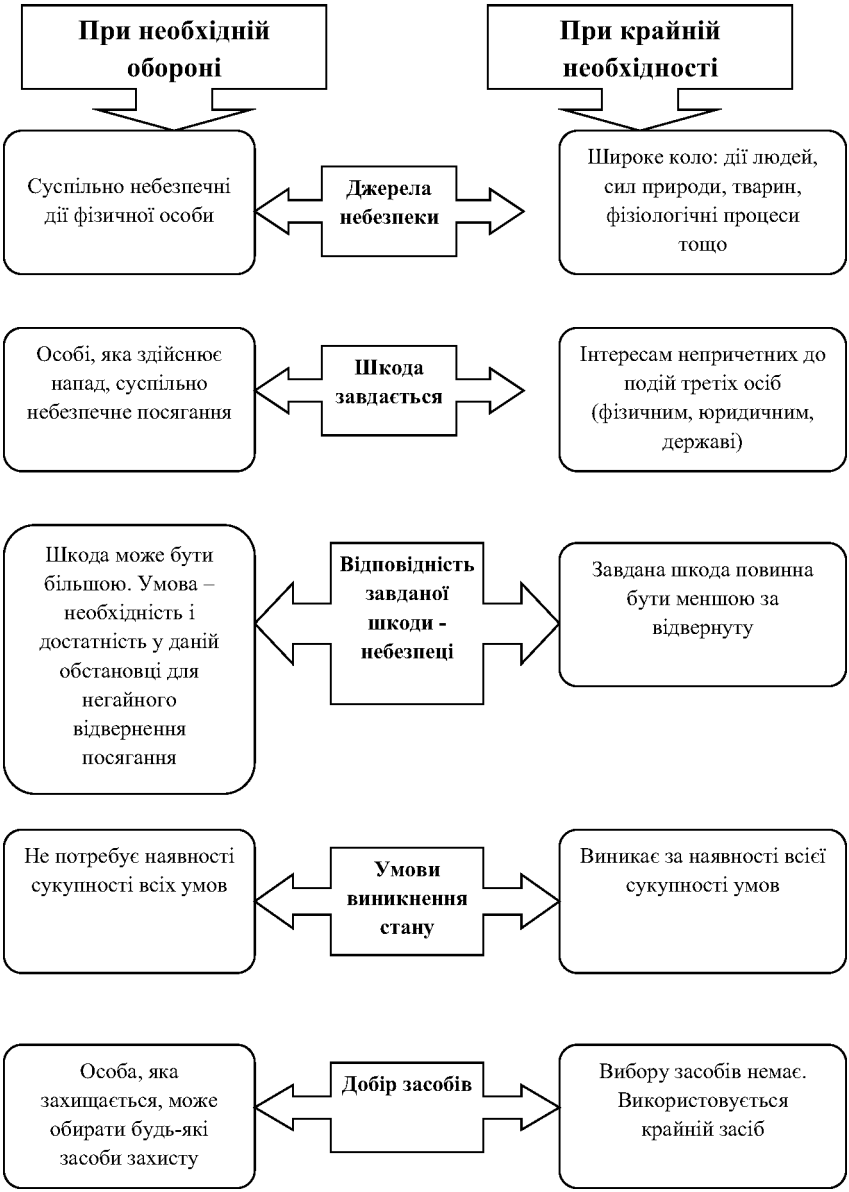

52. Крайня необхідність (ст. 39 КК України)

Крайня необхідність – правомірні дії для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожують охоронюваним законом правам та інтересам особи, суспільства, держави, якими заподіюється шкода правоохоронюваним інтересам, якщо таку небезпеку не можна було усунути іншими засобами, і якщо заподіяна шкода є рівнозначною або менш значною, ніж шкода відвернена.

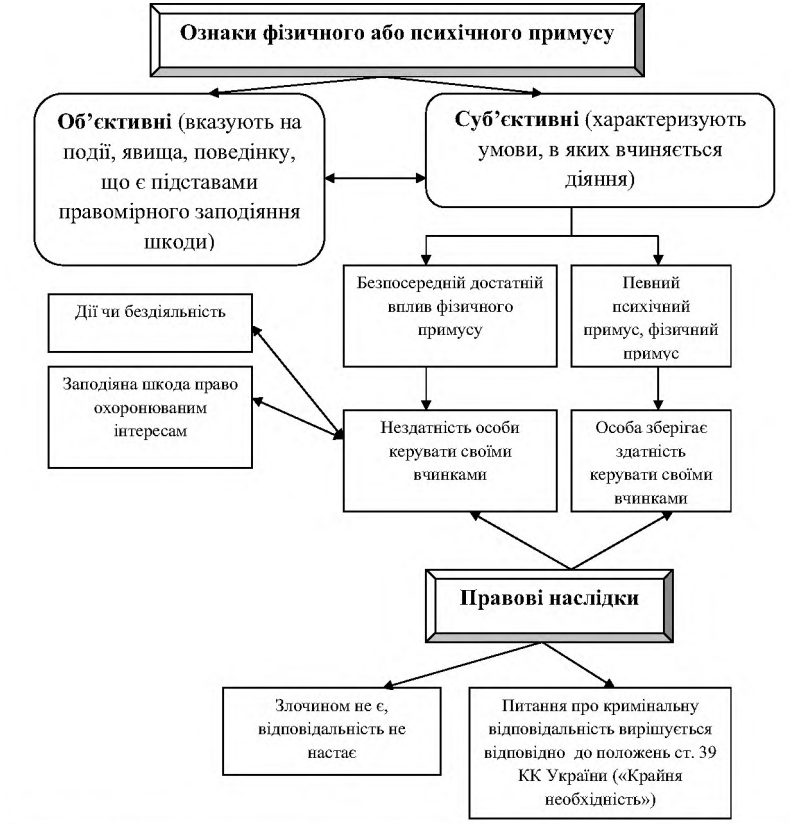
53. Відмінності необхідної оборони від крайньої необхідності

54. Фізичний або психічний примус (ст. 40 КК України)

Фізичний примус – фізичний вплив однієї особи на іншу, що виражається в побоях, зв'язуванні, тортурах, тілесних ушкодженнях, що повністю пригнічує волю особи, внаслідок чого вона позбавлена можливості вибрати правомірний варіант поведінки.

Психічний примус – вимога вчинити певні дії або утриматися від таких під погрозою вбивства, спричинення тілесних ушкоджень та ін. Виключає кримінальну відповідальність лише в разі, коли мав місце стан крайньої необхідності.

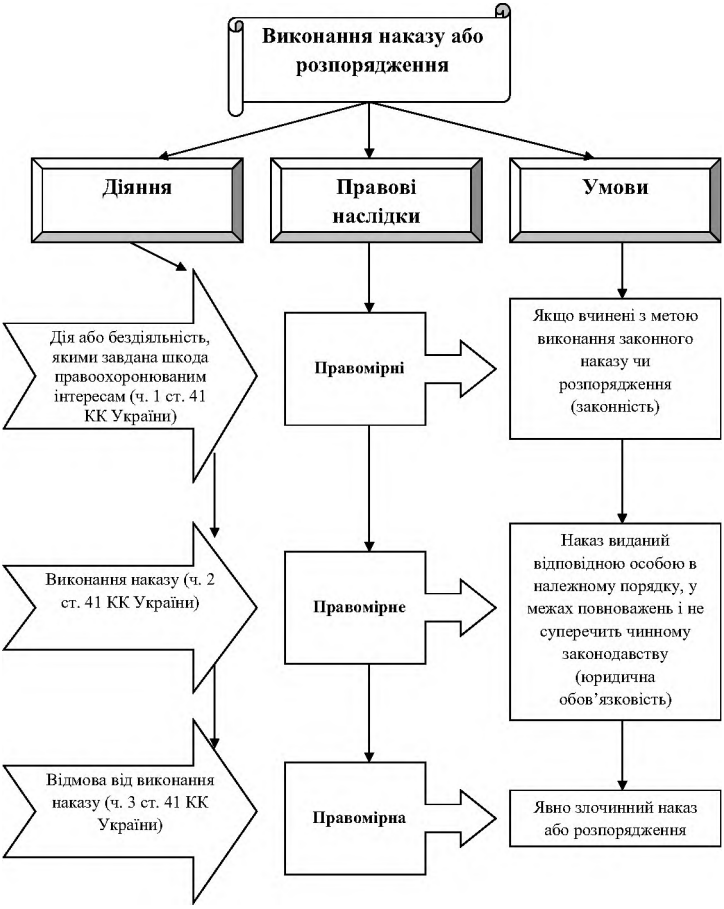

Примітка: Межі допустимої шкоди:
- при фізичному примусі,коли особа нездатна керувати своїми вчинками – не обмежені;
- при фізичному чи психічному примусі, коли особа здатна була керувати своїми вчинками – відповідно до положень про крайню необхідність.

55. Виконання наказу або розпорядження (ст. 41 КК України)

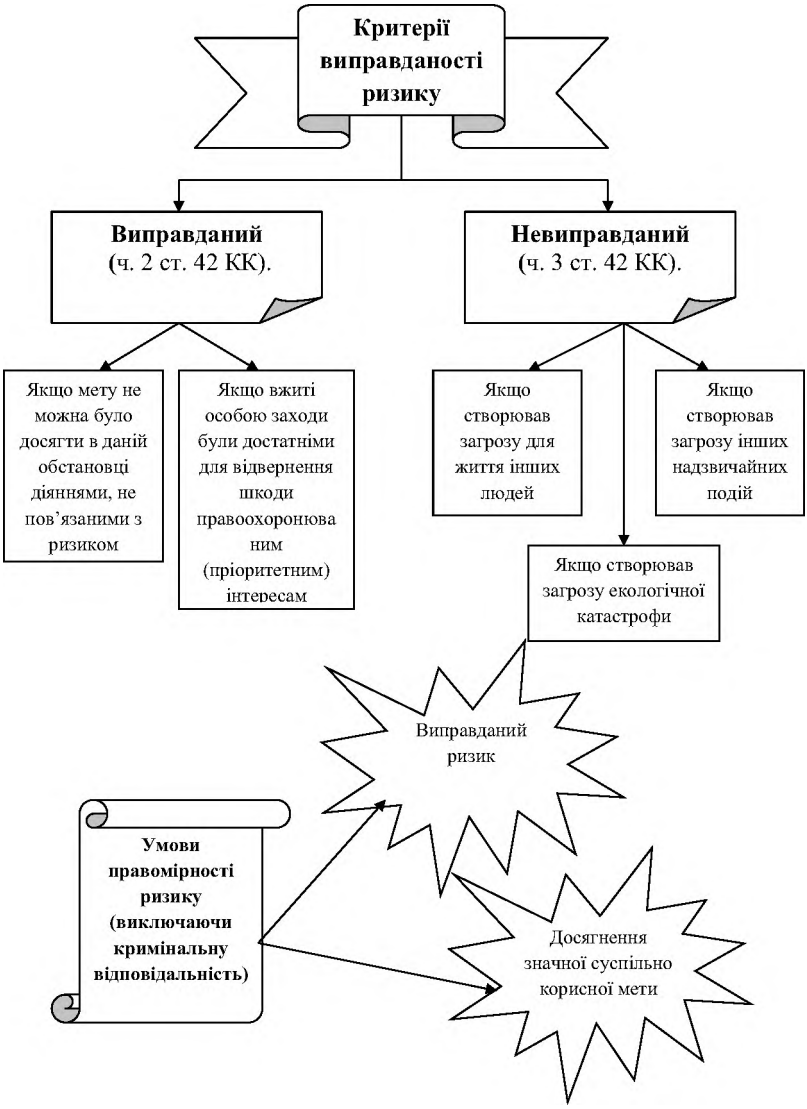
Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати злочинного характеру наказу чи розпорядження, то за діяння, вчинене з метою виконання такого наказу, відповідальності підлягає тільки особа, що віддала злочинний наказ чи розпорядження (ч. 5 ст. 41 КК України).

Особа, що виконала явно злочинний наказ або розпорядження, за діяння, вчинені з метою виконання такого наказу або розпорядження, підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах (ч. 4 ст. 41 КК України).

56. Діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42 КК України)

Не є злочином діяння, що завдало шкоди правоохоронним інтересам, якщо воно було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети (ч. 1 ст. 42 КК України).

57. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК України)

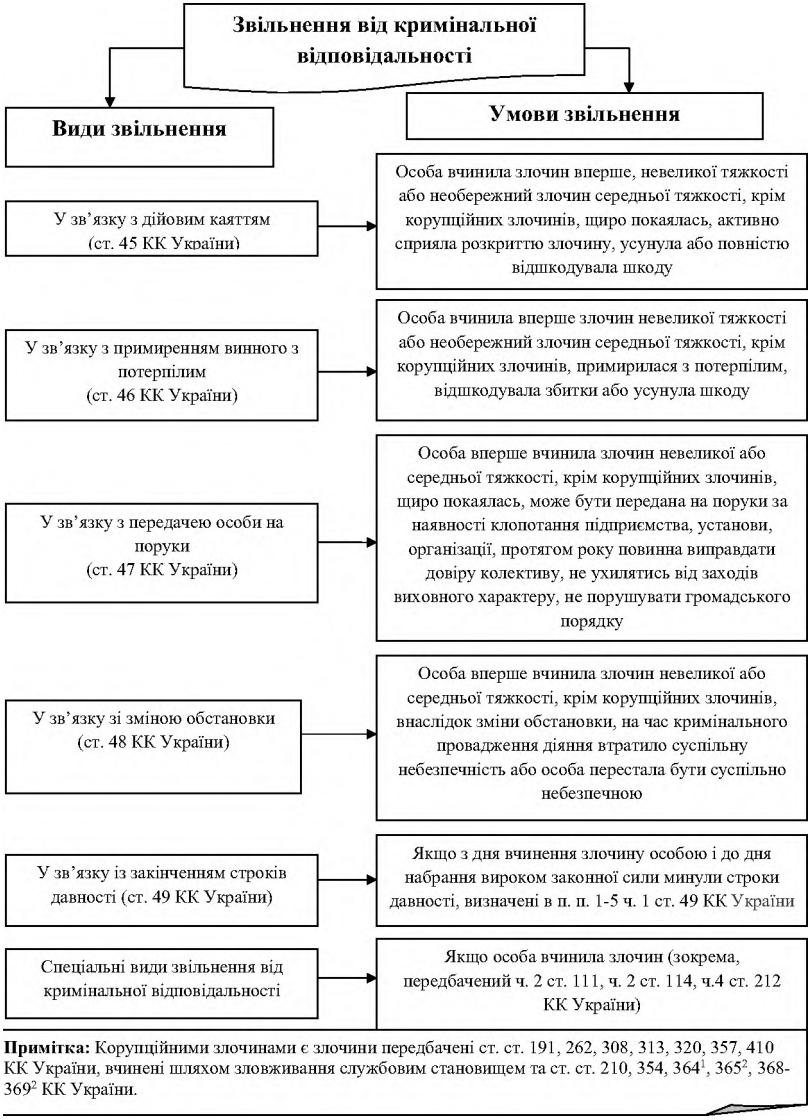
Не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності (ч. 1 ст. 43 КК України).

Примітка: Відповідальність за перевищення меж заподіяння шкоди особі не може бути призначене у вигляді довічного позбавлення волі. Якщо такій особі призначається позбавлення волі на певний строк, то його розмір не може перевищувати 1/2 максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин (ч.3 ст. 43 КК).

58. Звільнення від кримінальної відповідальності

Особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених КК України. Таке звільнення здійснюється виключно судом (ст. 44 КК України).

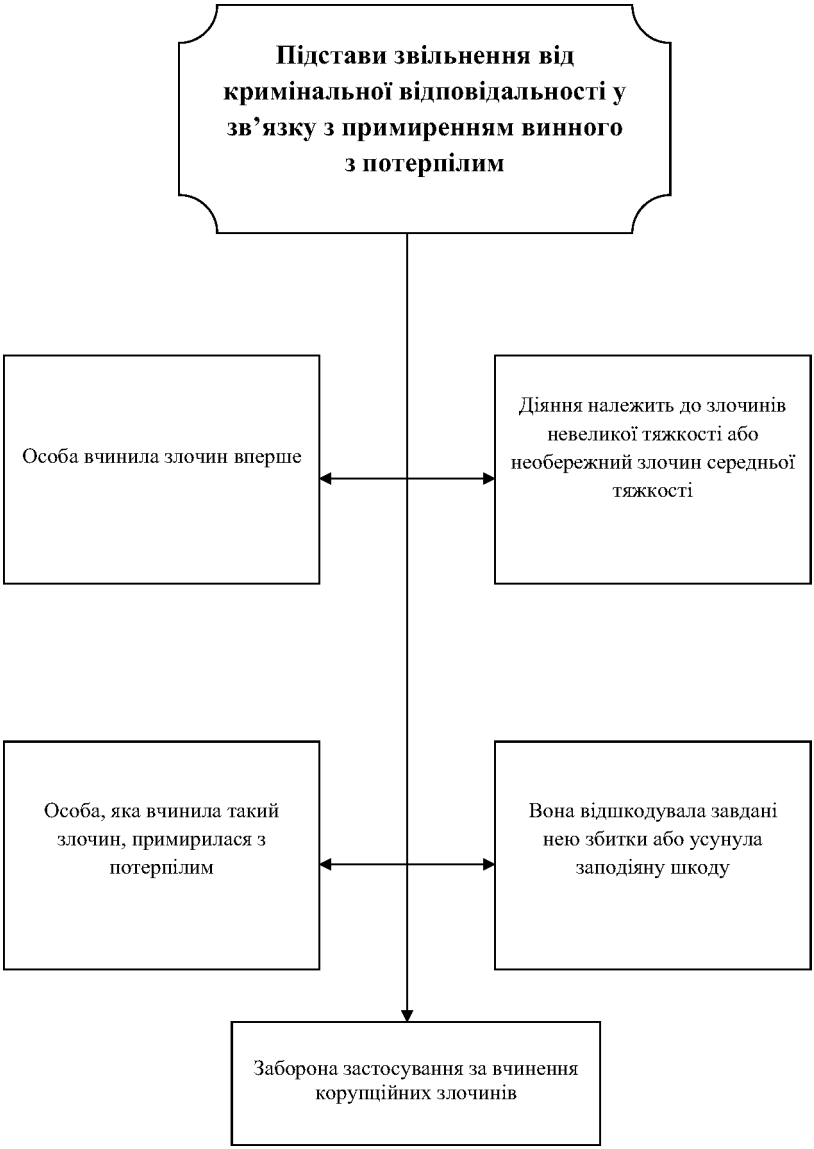

Примітка: Корупційними злочинами є злочини передбачені ст. ст. 191, 262, 308, 313, 320, 357, 410 КК України, вчинені шляхом зловживання службовим становищем та ст. ст. 210, 354, 364^1, 365^2, 368-369^2 КК України.

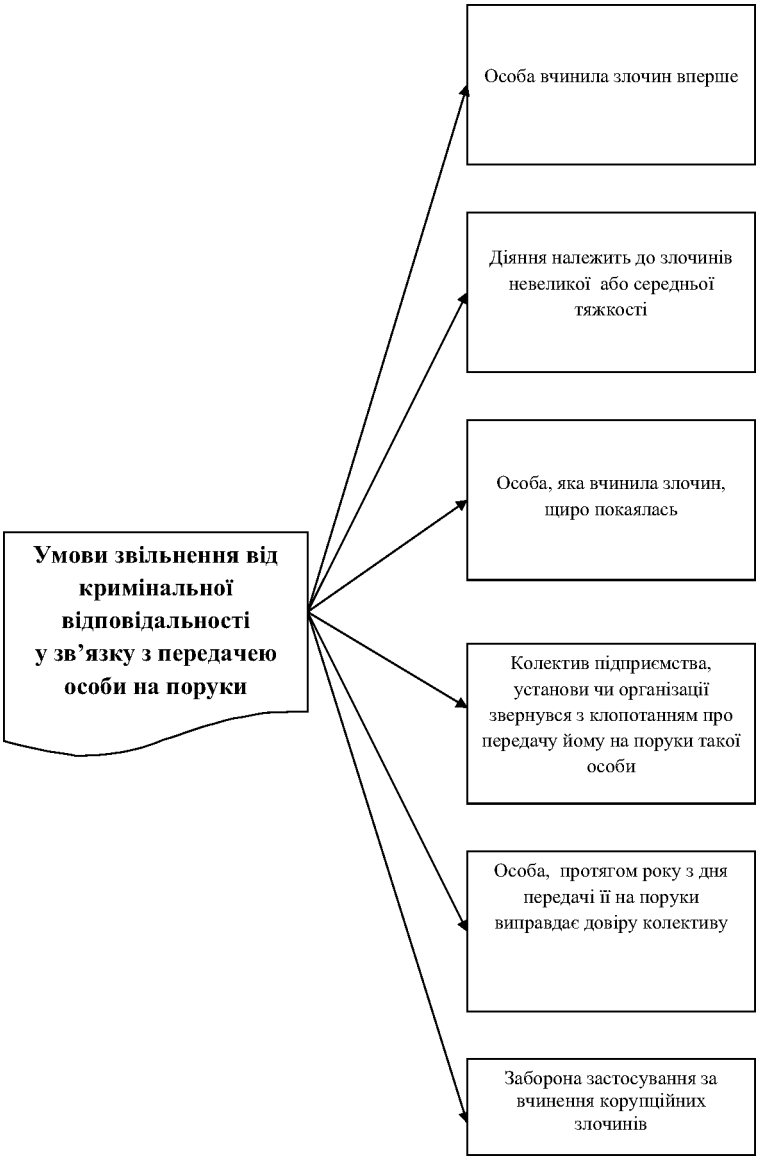
59. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України)

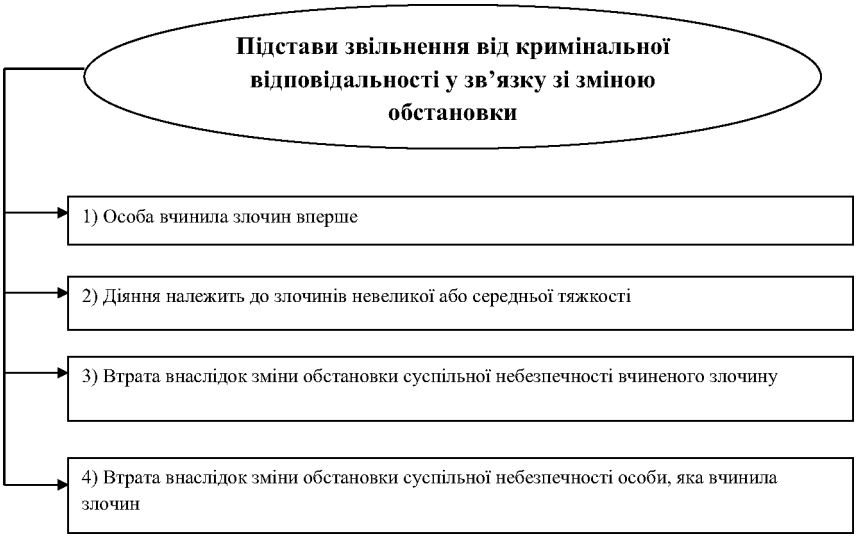
60. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України)

61 Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України)

62. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК України)

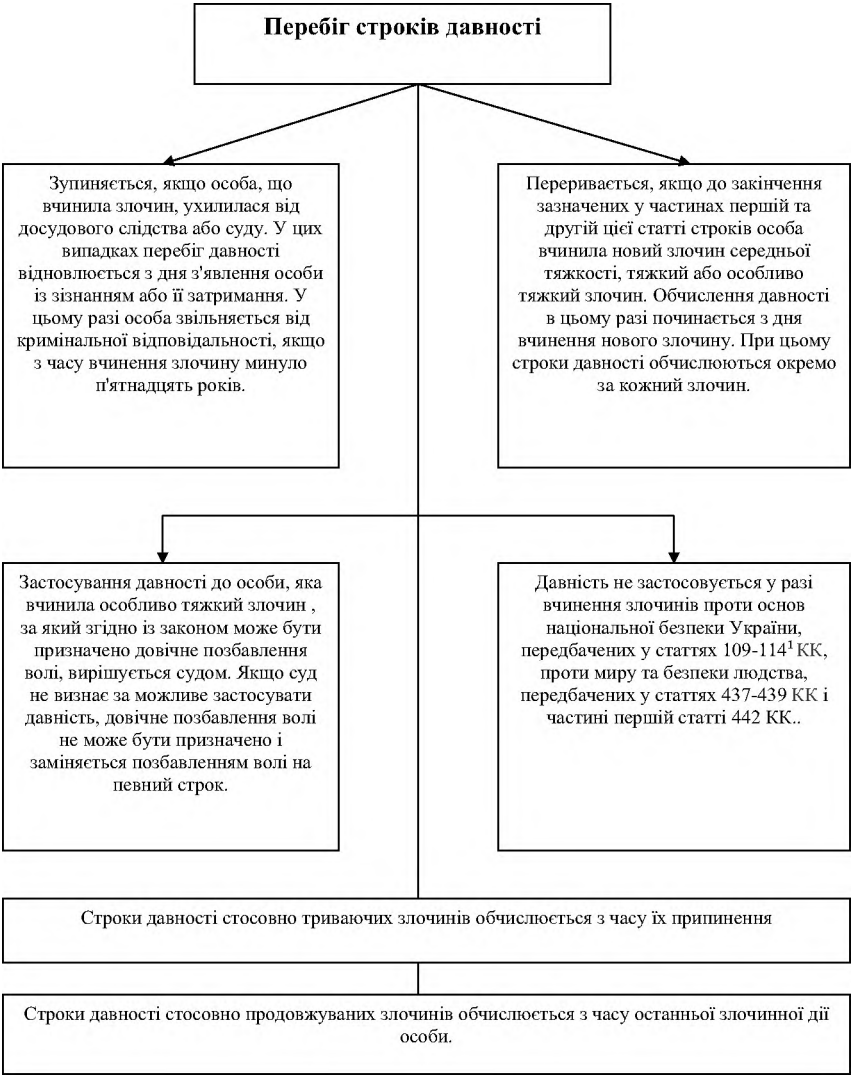

63. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України)

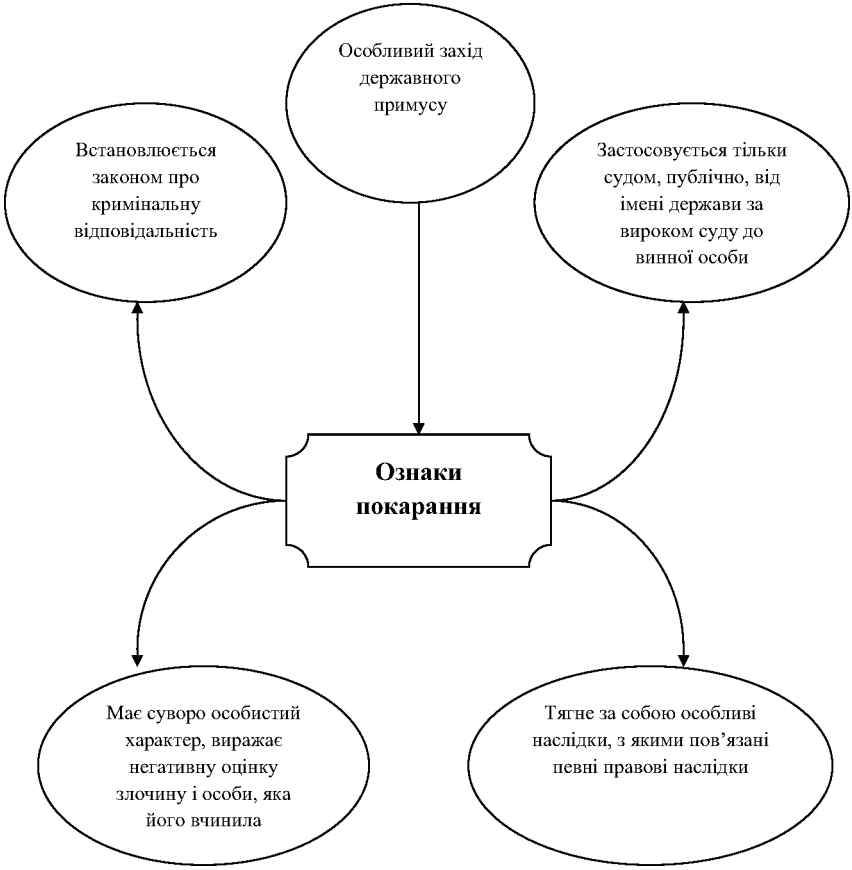
Строки давності диференційовані залежно від виду вчиненого злочину, а щодо злочинів невеликої тяжкості – від виду передбаченого у санкції статті покарання.

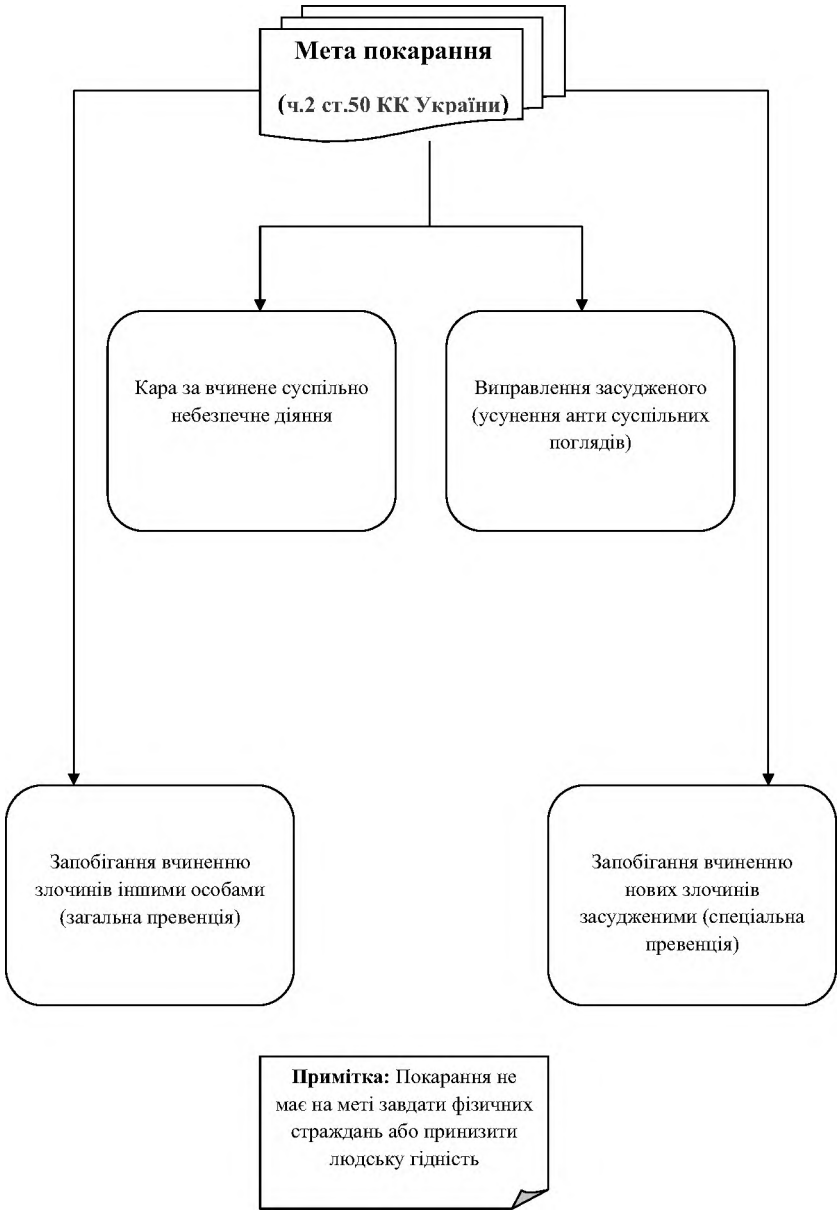

Перебіг строків давності
Зупиняється, якщо особа, що вчинила злочин, ухилилася від досудового слідства або суду. У цих випадках перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання. У цьому разі особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з часу вчинення злочину минуло п'ятнадцять років.
Переривається, якщо до закінчення зазначених у частинах першій та другій цієї статті строків особа вчинила новий злочин середньої тяжкості, тяжкий або особливо тяжкий злочин. Обчислення давності в цьому разі починається з дня вчинення нового злочину. При цьому строки давності обчислюються окремо за кожний злочин.
Застосування давності до особи, яка вчинила особливо тяжкий злочин , за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі, вирішується судом. Якщо суд не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі не може бути призначено і заміняється позбавленням волі на певний строк.
Давність не застосовується у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114[1] КК, проти миру та безпеки людства, передбачених у статтях 437-439 КК і частині першій статті 442 КК..
Строки давності стосовно триваючих злочинів обчислюється з часу їх припинення
Строки давності стосовно продовжуваних злочинів обчислюється з часу останньої злочинної дії особи.

64. Поняття покарання (ст. 50 КК України)

Покарання – захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

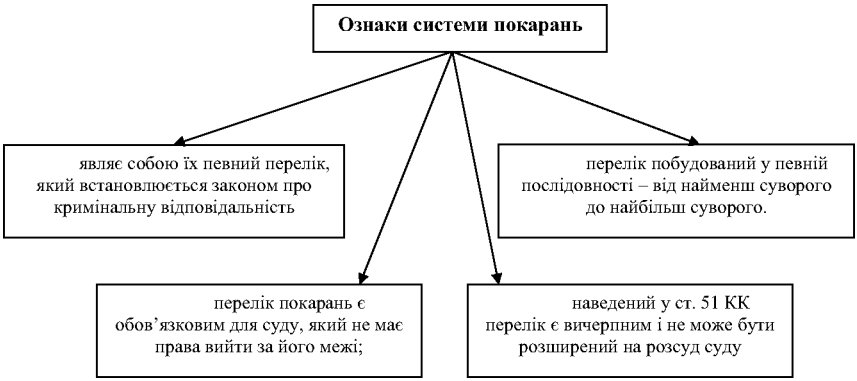

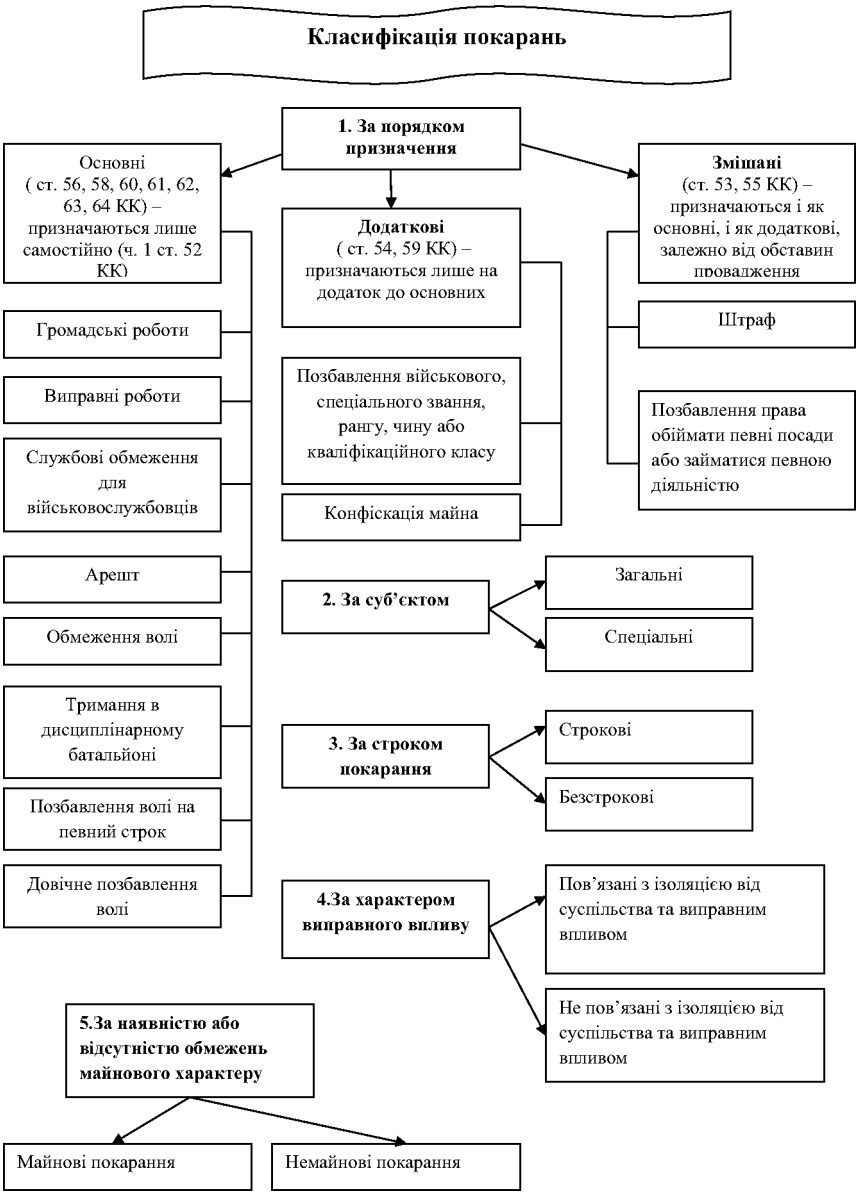
65. Мета покарання

66. Система покарань (ст. 51 КК України)

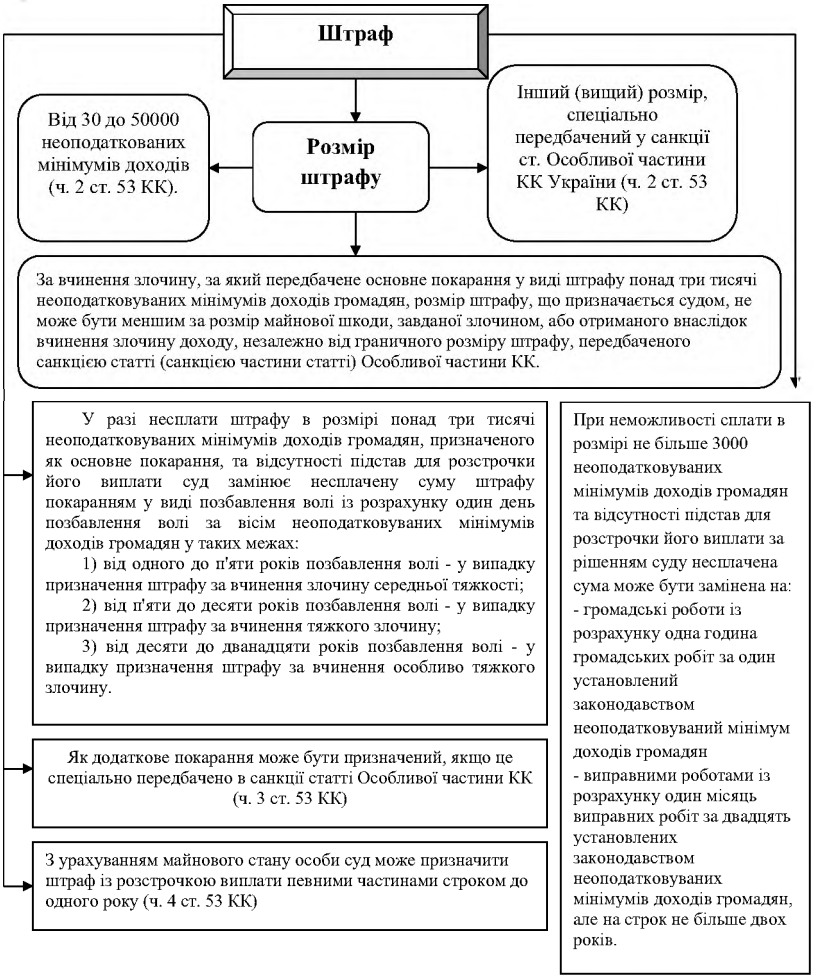
Система покарань – це встановлений кримінальним кодексом і обов'язковий для суду вичерпний перелік видів покарань, розташованих у певному порядку за ступенем їх суворості.

Класифікація покарань
1. За порядком призначення
Основні (ст. 56, 58, 60, 61, 62, 63, 64 КК) – призначаються лише самостійно (ч. 1 ст. 52 КК)
Додаткові (ст. 54, 59 КК) – призначаються лише на додаток до основних
Змішані (ст. 53, 55 КК) – призначаються і як основні, і як додаткові, залежно від обставин провадження
Громадські роботи
Виправні роботи
Службові обмеження для військовослужбовців
Арешт
Обмеження волі
Тримання в дисциплінарному батальйоні
Позбавлення волі на певний строк
Довічне позбавлення волі
Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу
Конфіскація майна
Штраф
Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю
2. За суб'єктом
Загальні
Спеціальні
3. За строком покарання
Строкові
Безстрокові
4.За характером виправного впливу
Пов'язані з ізоляцією від суспільства та виправним впливом
Не пов'язані з ізоляцією від суспільства та виправним впливом
5.За наявністю або відсутністю обмежень майнового характеру
Майнові покарання
Немайнові покарання

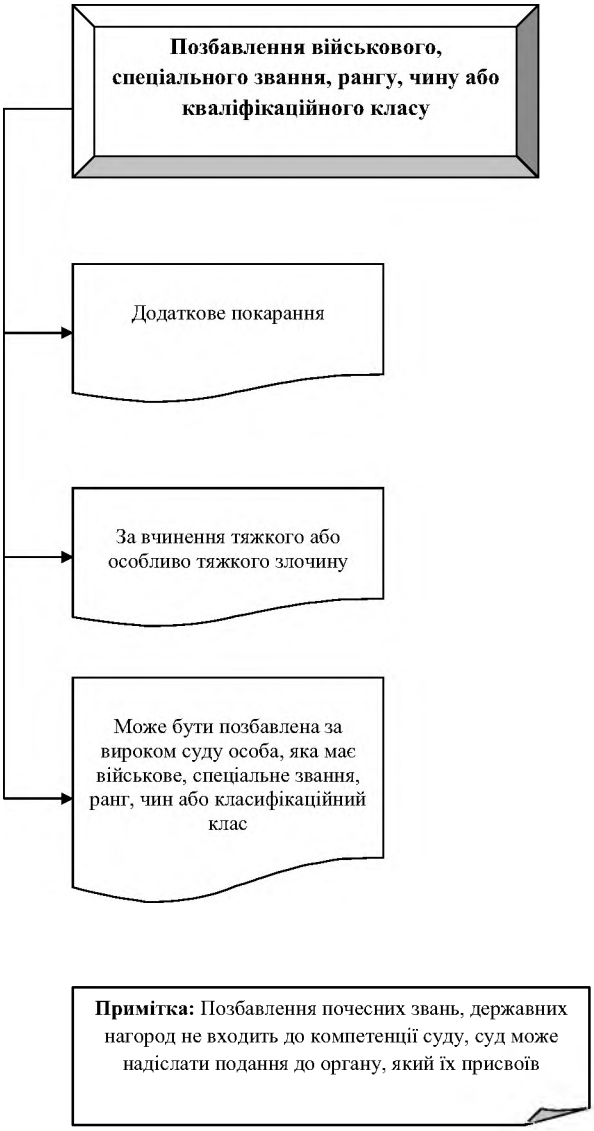
67. Штраф (ст. 53 КК України)

Штраф – грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірах, встановлених в Особливій частині КК України, з урахуванням положень ч. 2 ст. 53 КК.

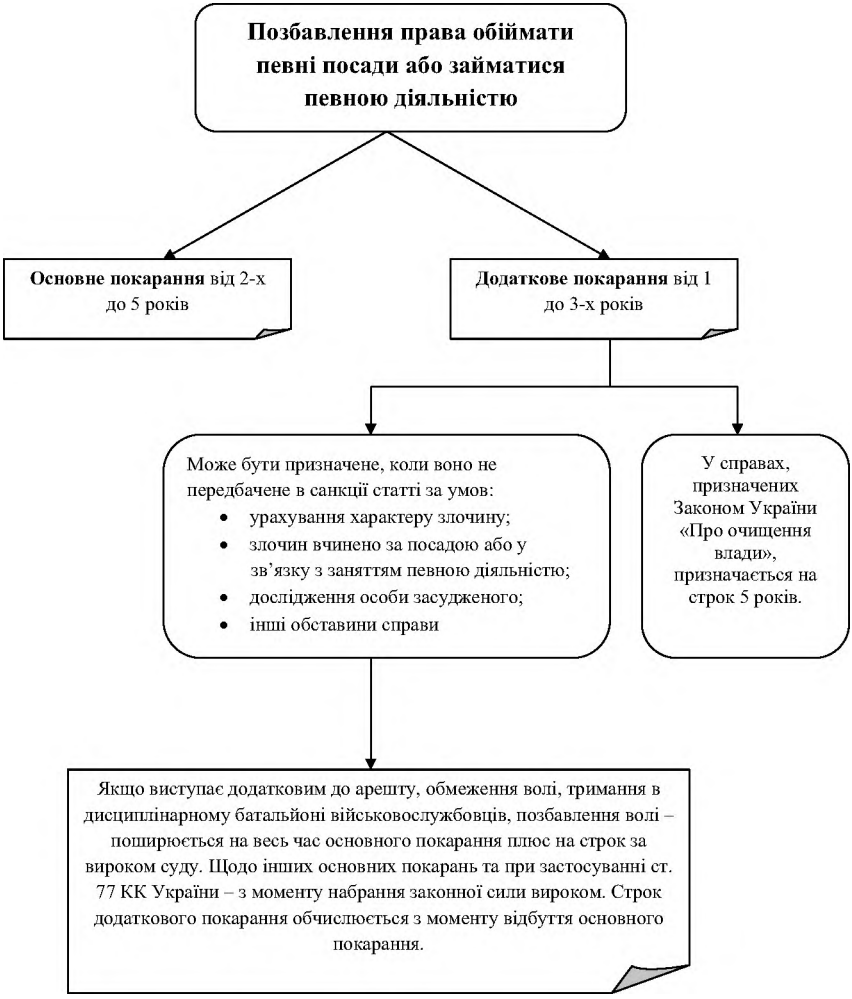

Примітка: Якщо під час розрахунку строку позбавлення волі цей строк становить більше встановлених цією частиною статті меж, суд замінює покарання у виді штрафу покаранням у виді позбавлення волі на максимальний строк, передбачений для злочину відповідної тяжкості ч 5 ст. 53 КК.

68. Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК України)

69. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК України)

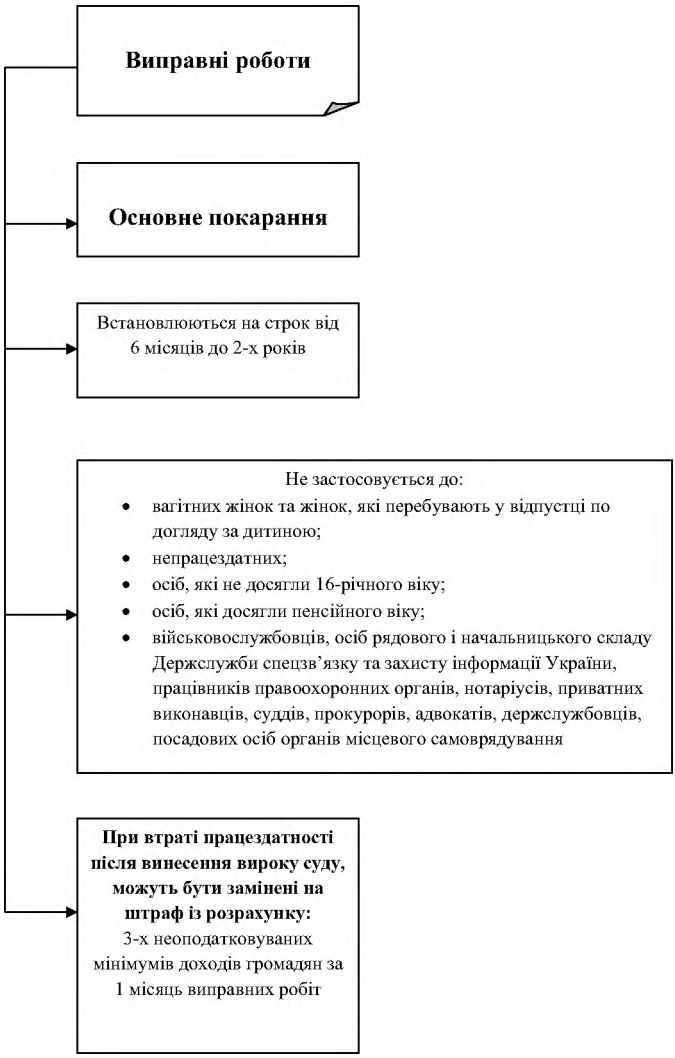
70. Громадські роботи (ст. 56 КК України)

Громадські роботи – виконання засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначений органом місцевого самоврядування.

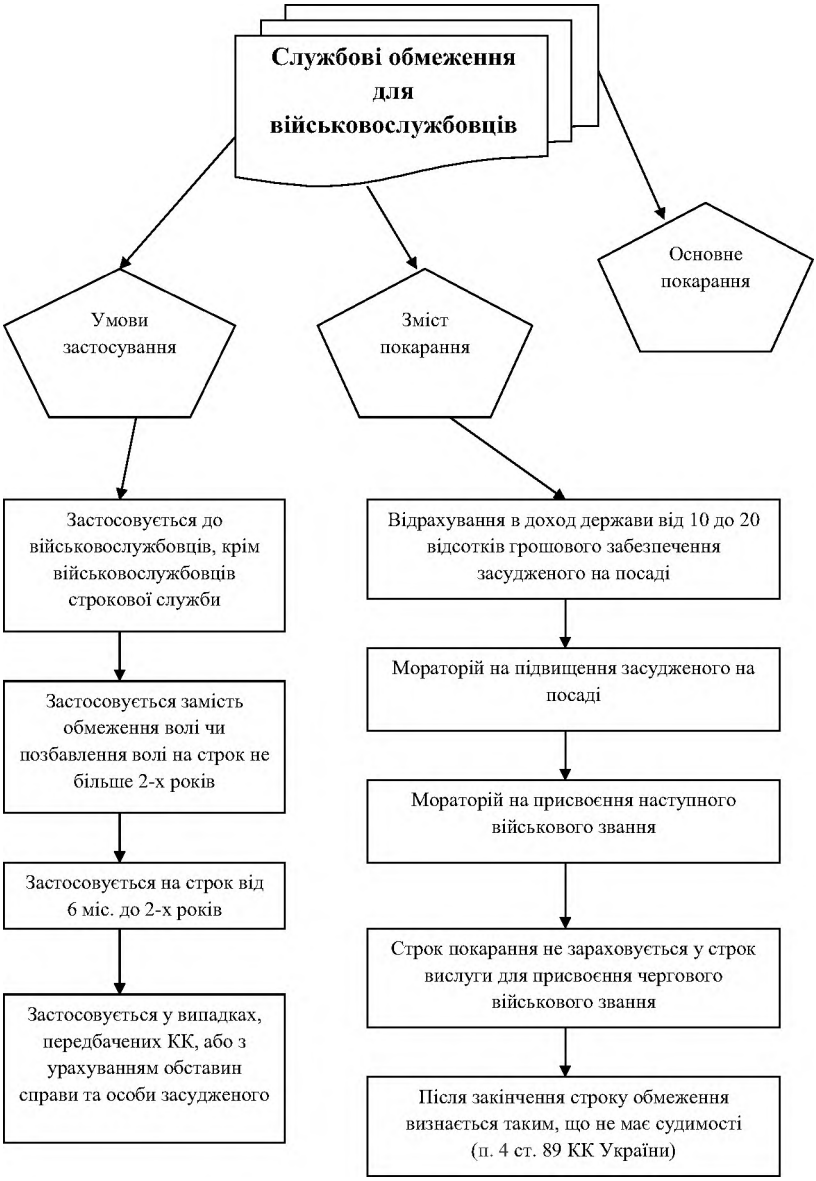

71. Виправні роботи (ст. 57 КК України)

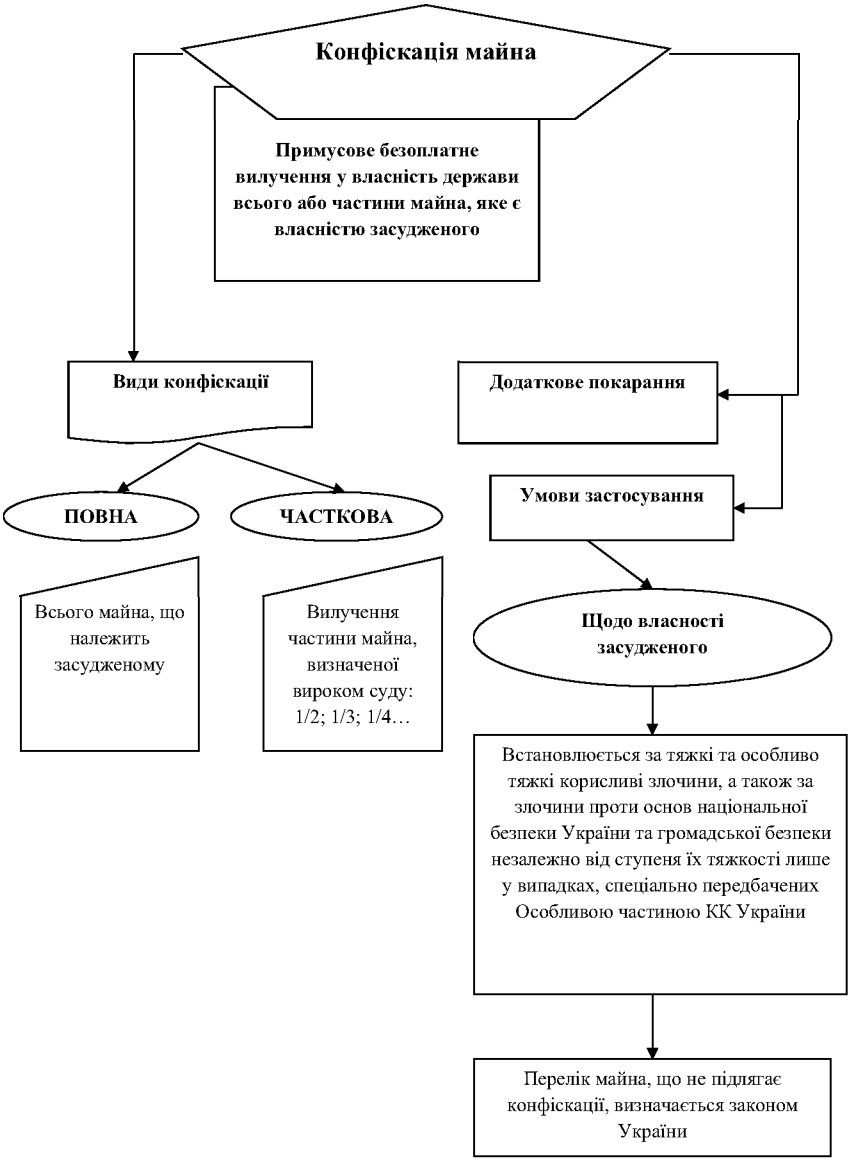
Виправні роботи – відбуваються за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого здійснюється відрахуванням у доход держави із суми заробітку від 10 до 20 відсотків за вироком суду.

72. Службові обмеження для військовослужбовців (ст. 58 КК України)

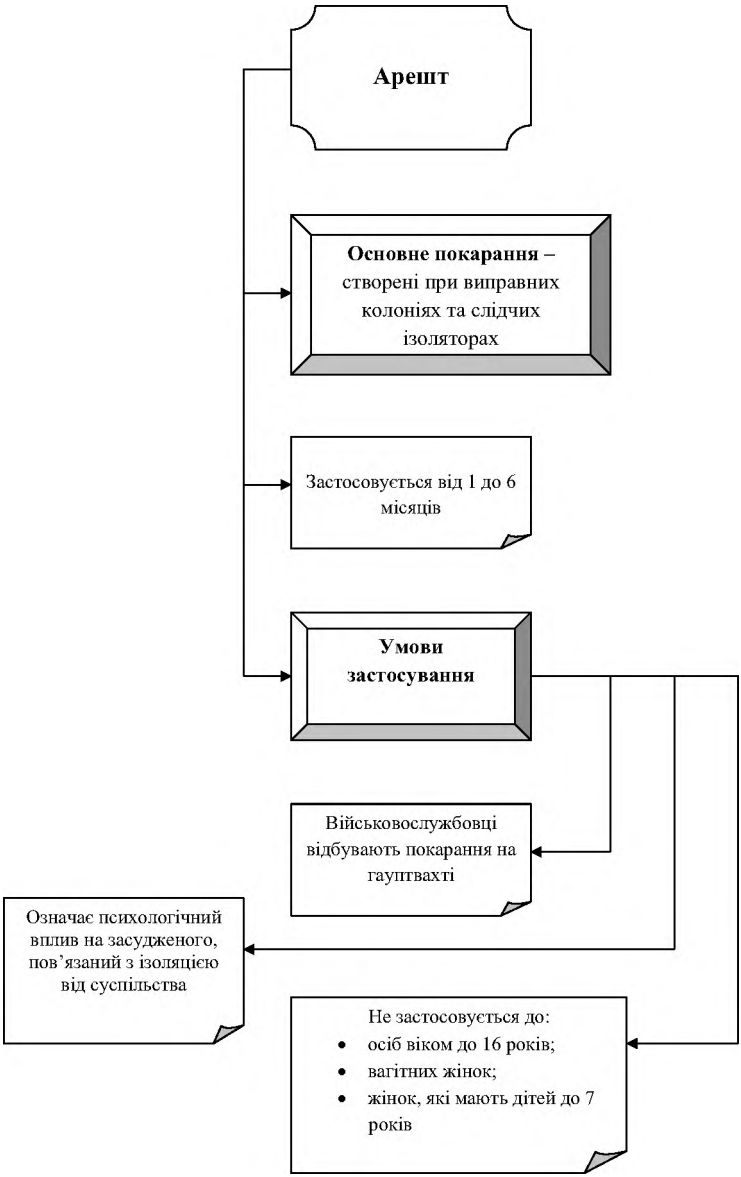

73. Конфіскація майна (ст. 59 КК України)

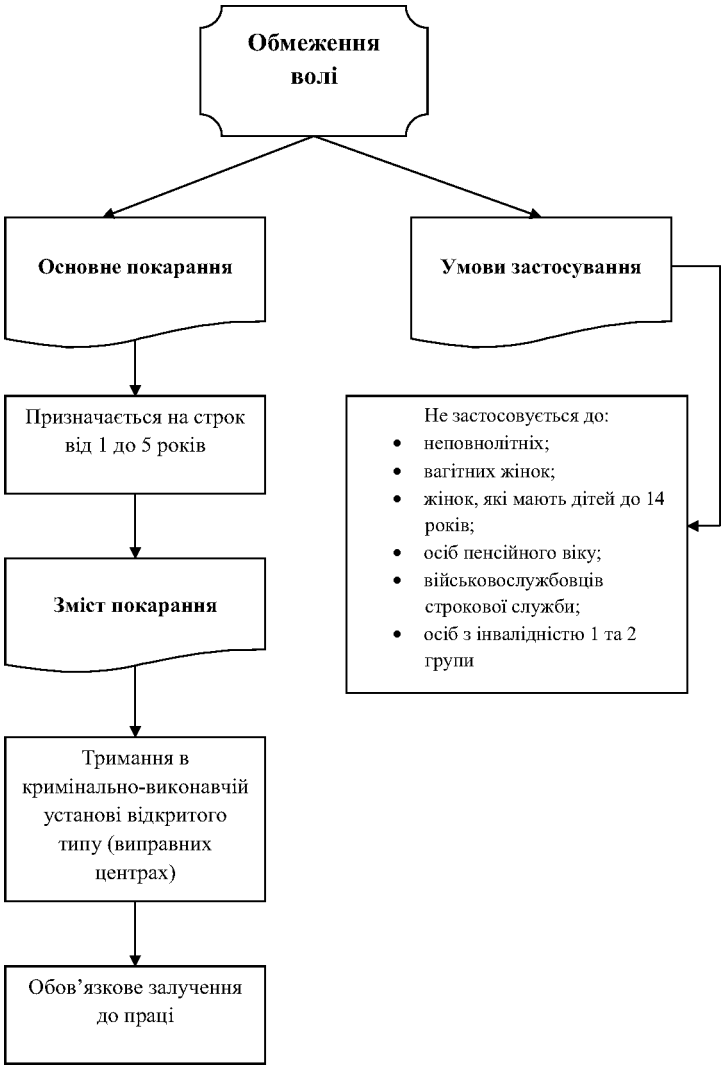
74. Арешт (ст. 60 КК України)

Арешт – тримання засудженого в умовах ізоляції.

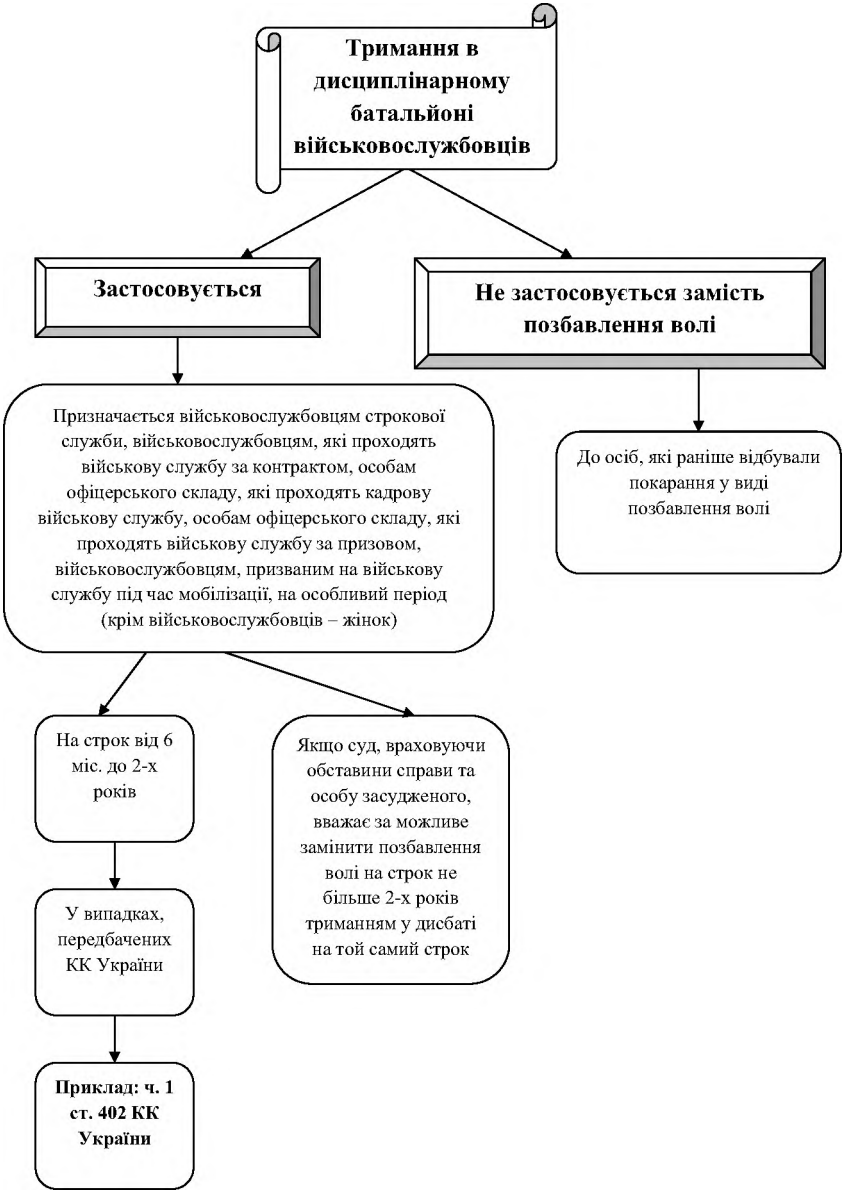

75. Обмеження волі (ст. 61 КК України)

Обмеження волі – тримання особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці.

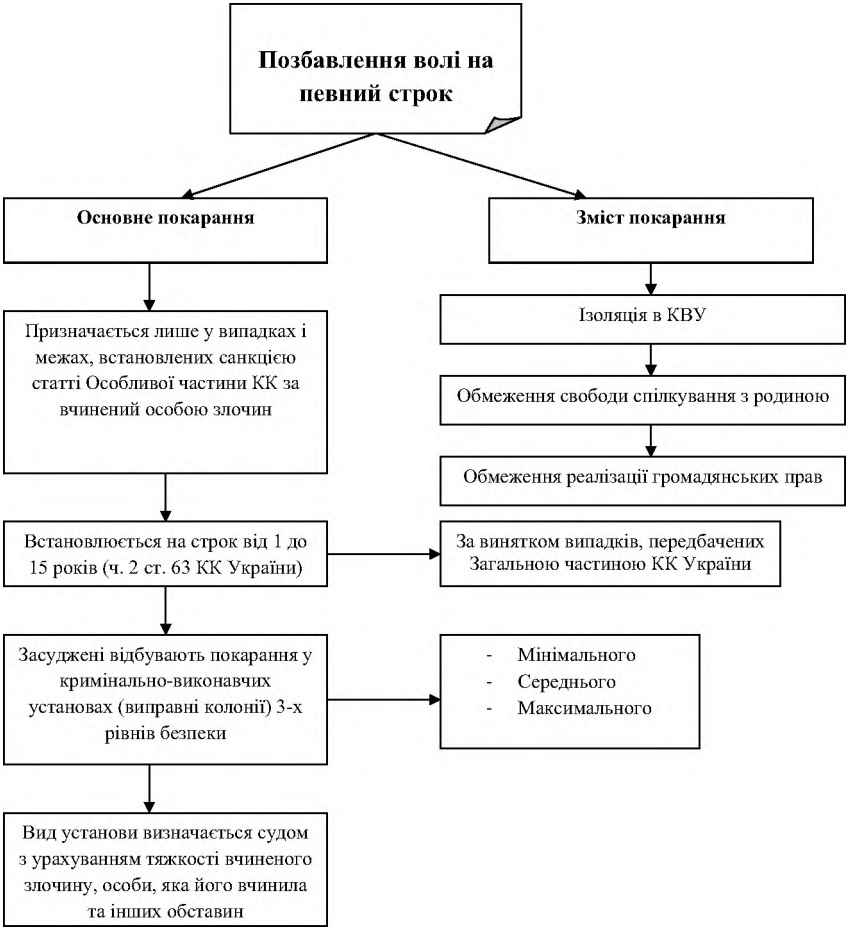

76. Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК України)

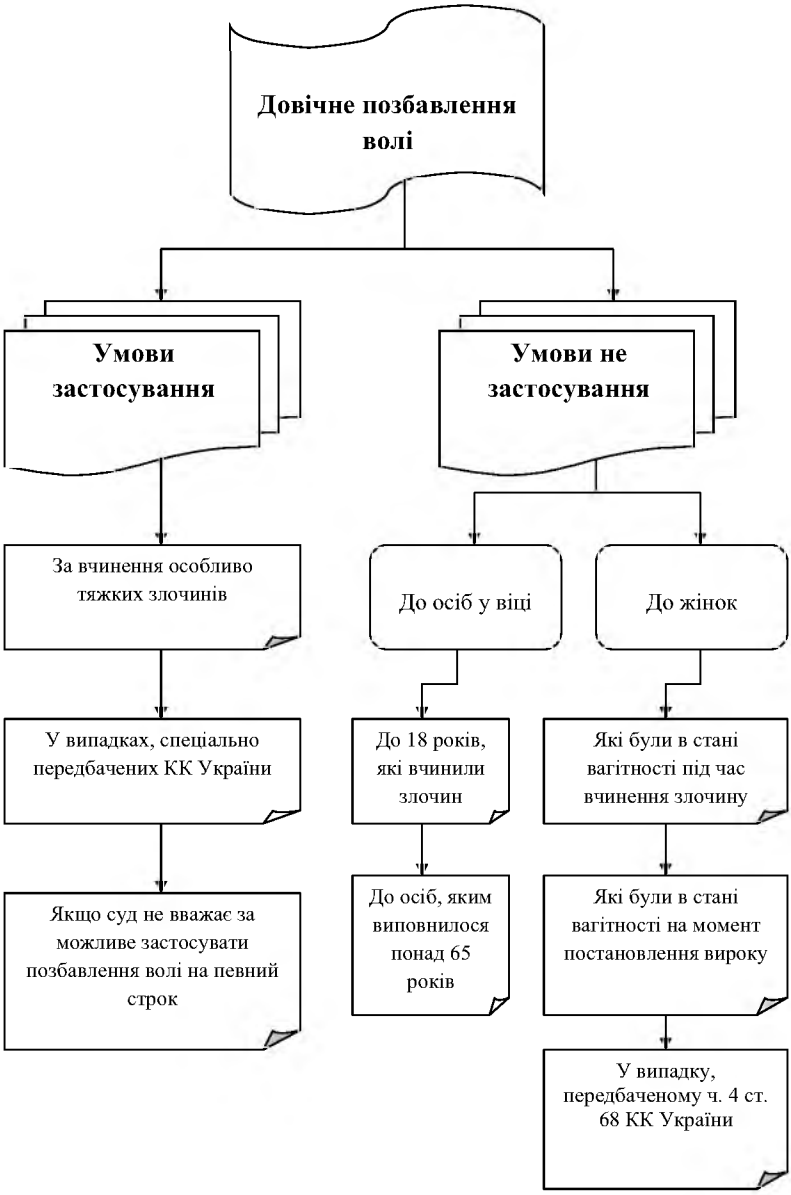

77. Позбавлення волі на певний строк (ст. 63 КК України)

Позбавлення волі на певний строк – полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи, закритого типу.

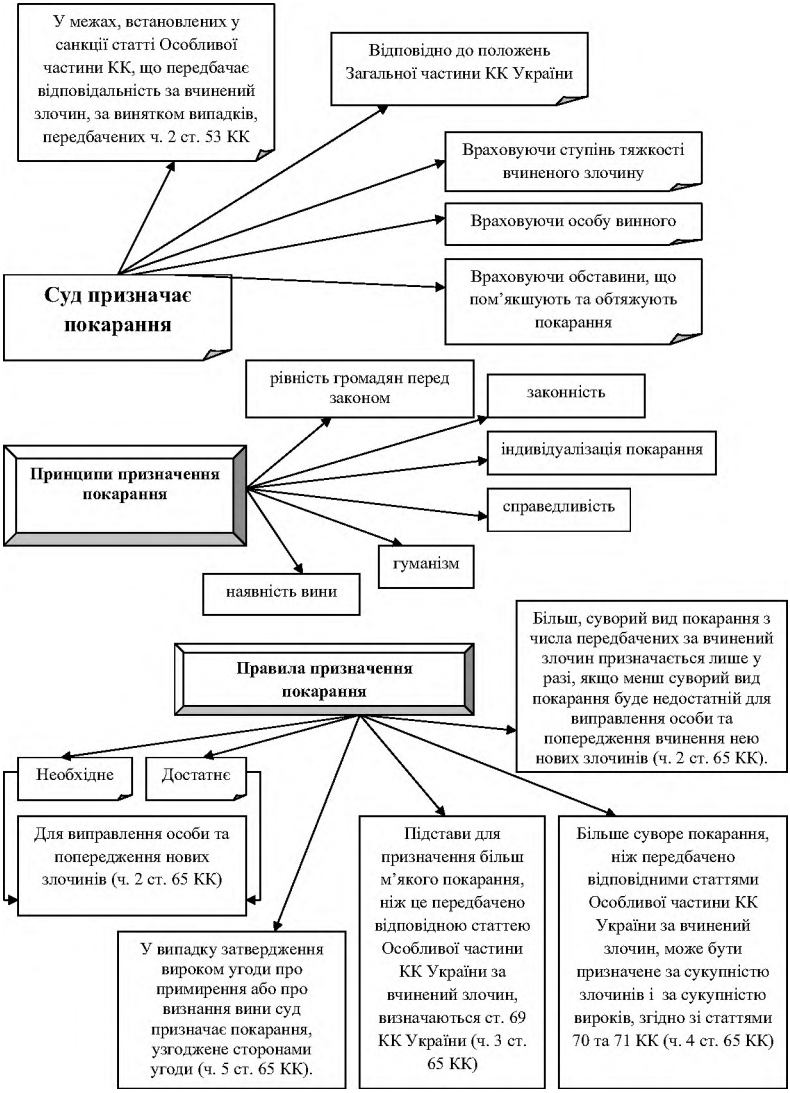

78. Довічне позбавлення волі (ст. 64 КК України)

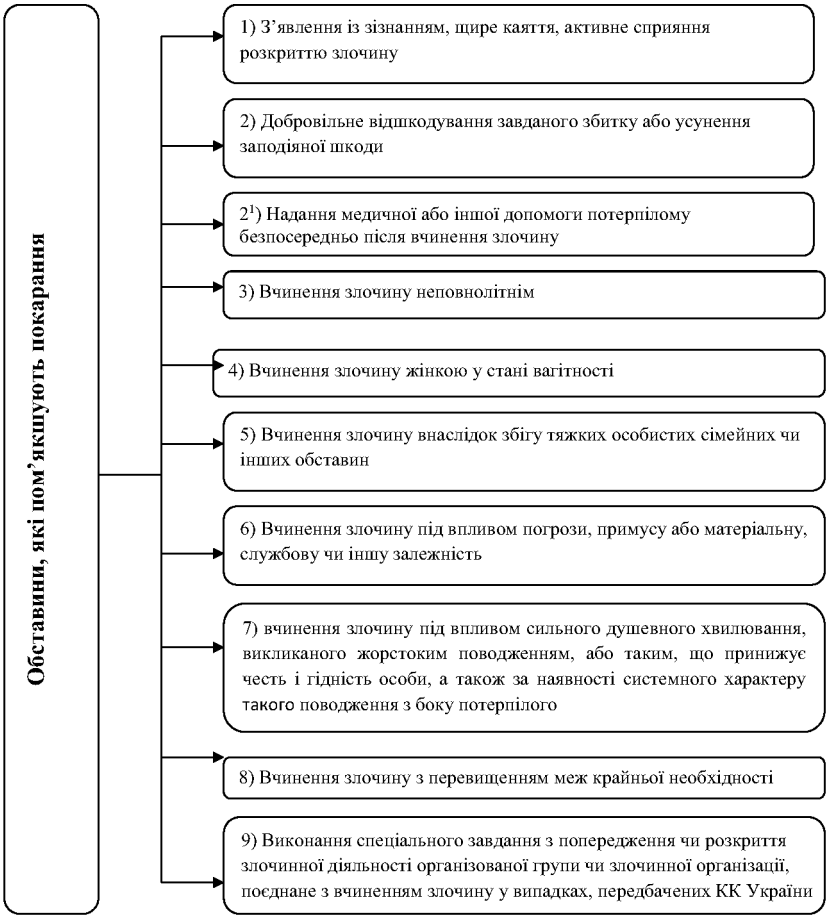
79. Призначення покарання

Загальні засади призначення покарання - це закріплені законом критерії, якими керується суд при призначені покарання (ст. 65 КК України).

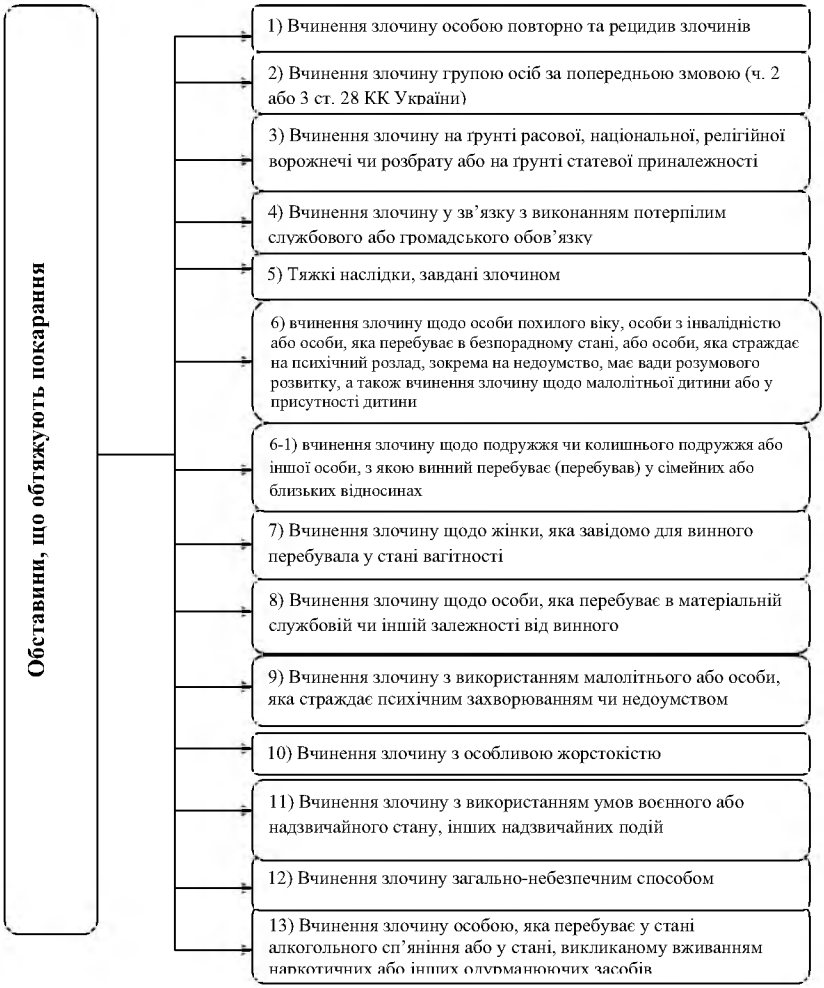
80. Обставини, які пом'якшують покарання (ст. 66 КК України)

Якщо будь-яка з обставин, що пом'якшує покарання, передбачена в статті Особливої частини КК України як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його пом'якшує.

Примітка: При призначенні покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують і інші обставини, не зазначені в ч. 1 ст. 66 КК України.

81. Обставини, що обтяжують покарання (ст. 67 КК України)

Примітка: При призначенні покарання суд не може визнати такими, що його обтяжують обставини, не зазначені в ч. 1 ст. 67 КК України

Примітка: Якщо будь-яка з обставин, яка передбачена в статті Особливої частини КК як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може враховувати її при призначенні покарання як таке, що його обтяжує

82. Призначення покарання за незакінчений злочин та за злочин, вчинений у співучасті (ст. 68 КК України)

Примітка: За готування до злочину та замаху на злочин довічне позбавлення волі не застосовується крім злочинів проти основ національної безпеки (ст. 109 -114[1]), миру та безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст. 437-439; ч. 1 ст. 442 та ст. 443 КК України)

83. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України)

Примітка: За вчинення злочину, за який передбачається покарання – штраф понад 3 тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, суд може призначити основне покарання – штраф не більше ніж на чверть нижчий від найнижчої межі, встановленої в санкції статті Особливої частини КК.

84. Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69[1] КК України)

85. Призначення покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК України)

Призначення покарання за сукупністю злочинів має місце тоді, коли особа вчинила 2 і більше злочинів за які вона раніше не була засуджена.

86. Призначення покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК України)

Призначення покарання за сукупністю вироків має місце тоді, коли особа після винесення вироку, але до повного відбуття покарання, вчинила новий злочин.

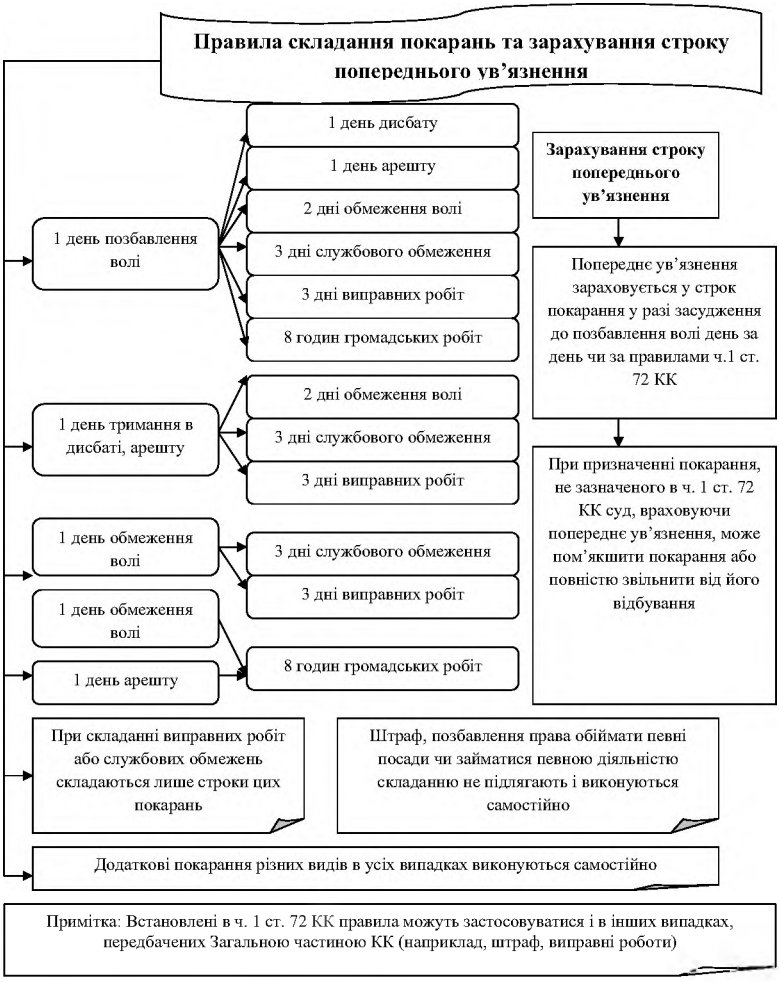
Призначення покарання проводиться шляхом повного або часткового приєднання не відбутого покарання за попереднім вироком.

87. Правила складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення (ст. 72 КК України)

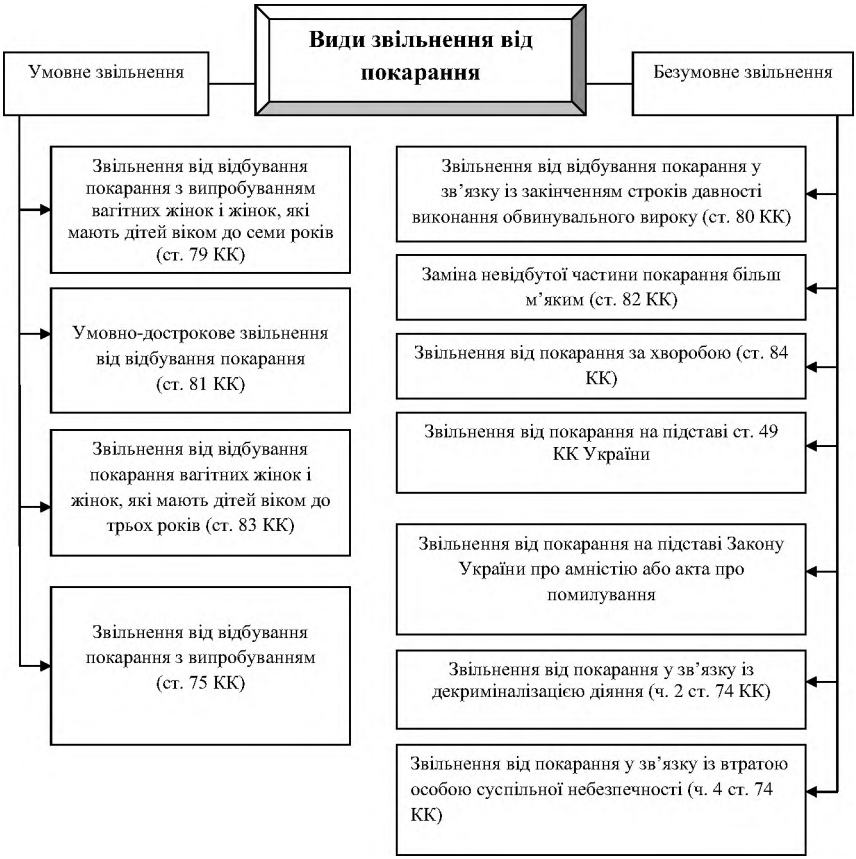
При складанні покарань за сукупністю злочинів та сукупністю вироків менш суворий вид покарання переводиться в більш суворий вид за правилами ст. 72 КК України.

Обчислення строків покарань здійснюється у роках, місяцях та годинах (ст. 73 КК України).

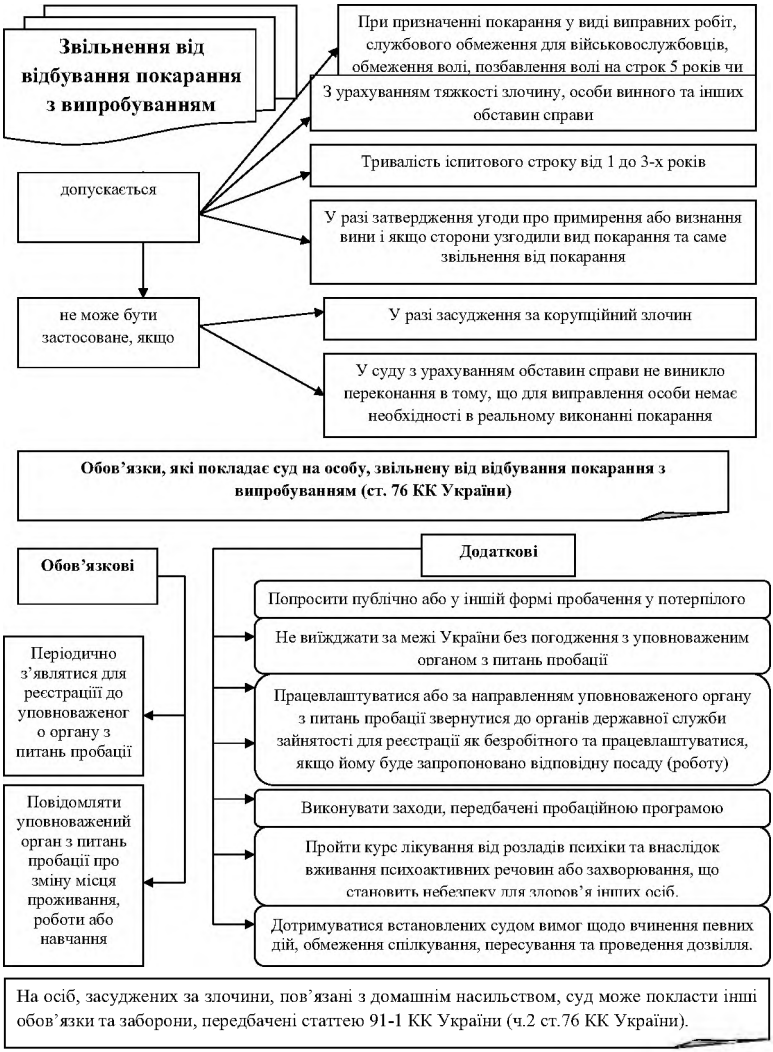
88. Звільнення від покарання та його відбування (ст. 74 КК України)

Звільнення від покарання та його відбування – один із проявів гуманізму кримінального права. Він може проявлятися у звільненні засудженого від покарання або подальшого його відбування, заміна більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі Закону України про амністію чи акта помилування, може застосовуватися лише судом у випадках, передбачених КК України (ч. 1 ст. 74 КК).

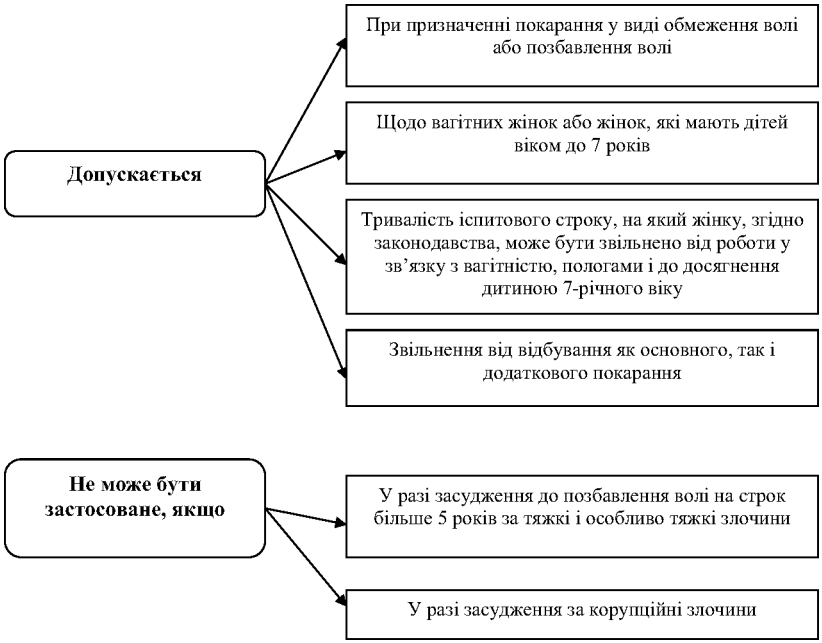

89. Звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України)

Звільнення від відбування покарання з випробуванням – полягає у звільненні засудженого від основного покарання за умови, що він протягом визначеного судом іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов'язки.

90. Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК України)

Примітка: Нагляд за засудженими здійснюється уповноваженим органом з питань пробації

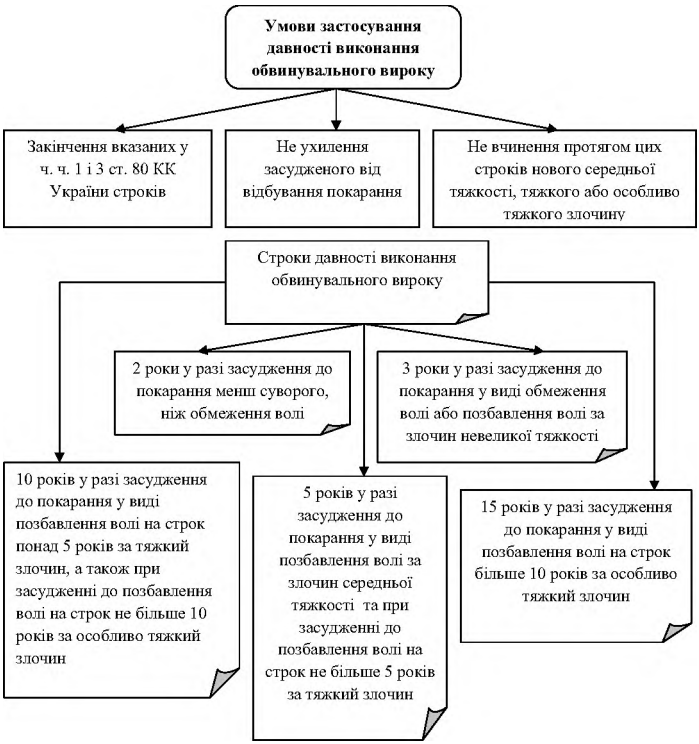
Обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування з випробуванням вагітних передбачені ст. 76 КК України.

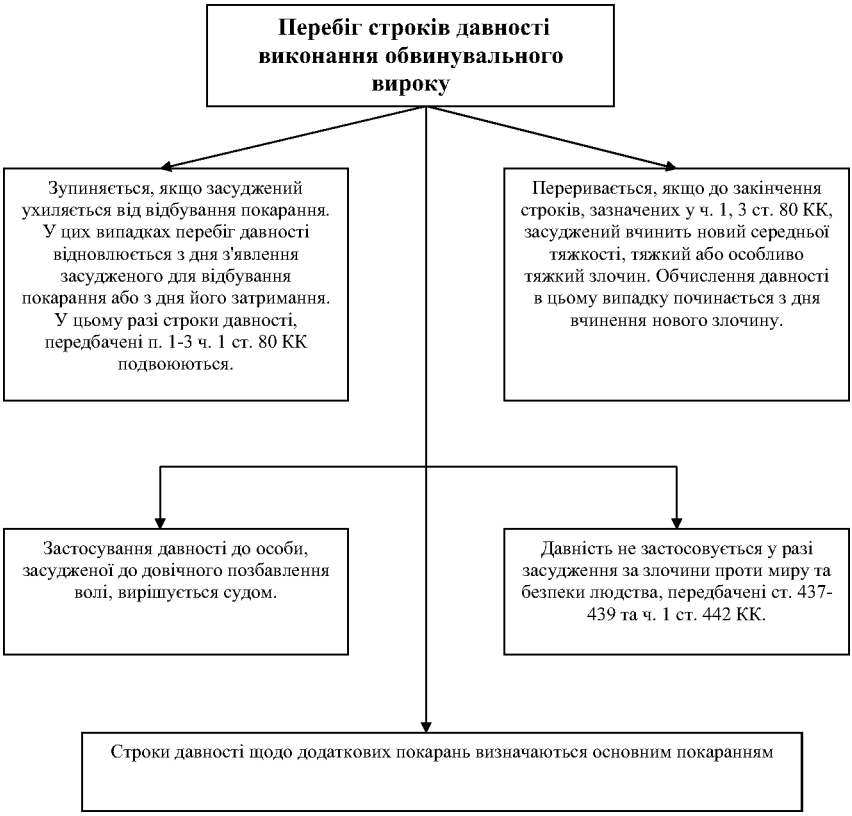
91. Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінчення строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК України)

Під давністю виконання обвинувального вироку розуміється закінчення встановлених у законі строків з дня набрання чинності обвинувальним вироком, що виключає виконання призначеного судом вироку.

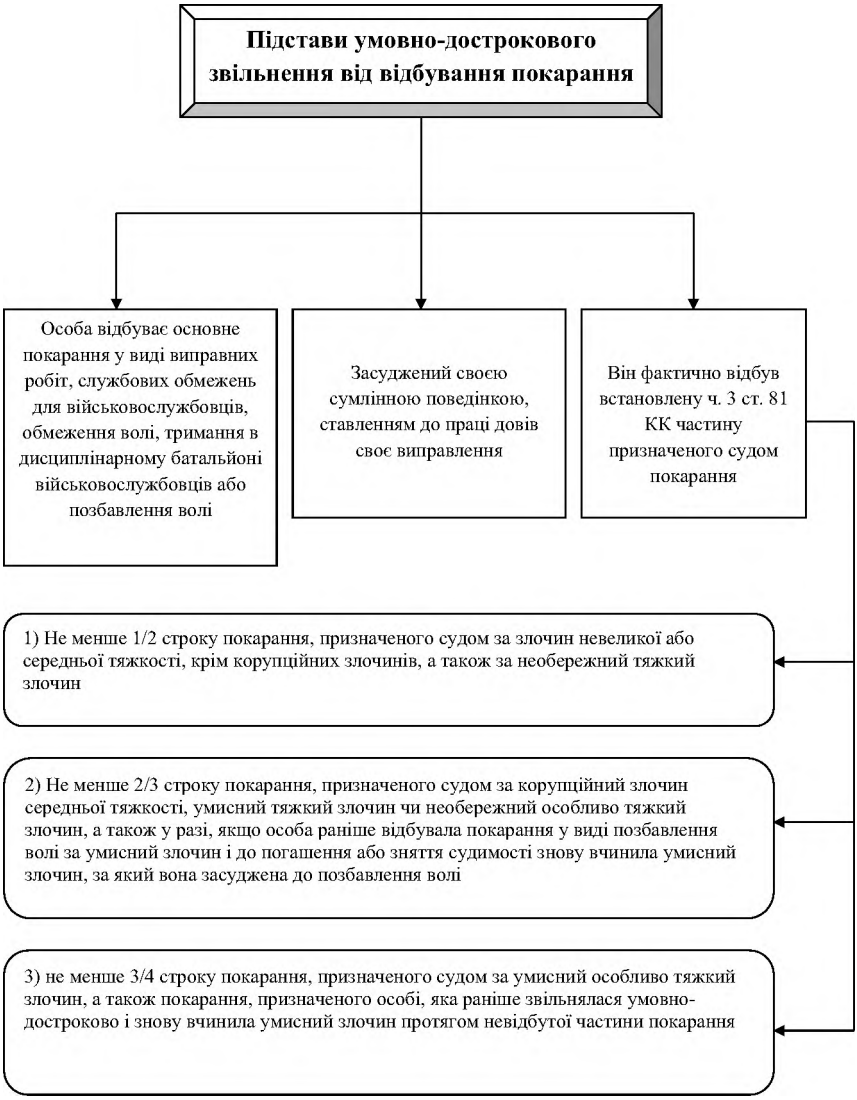
Строки давності виконання вироку залежать від виду та розміру покарання, що призначається судом, а не тяжкості покарання, передбаченого статтею закону, за якою кваліфіковано скоєне, як це має місце у випадку давності притягнення до кримінальної відповідальності. Ці строки (1, 3, 5, 10, 15 років) визначаються законом (ст. 80 КК України).

За окремими видами злочинів кримінальне право передбачає зниження строків давності.

Перебіг строків давності виконання обвинувального вироку
Зупиняється, якщо засуджений ухиляється від відбування покарання. У цих випадках перебіг давності відновлюється з дня з'явлення засудженого для відбування покарання або з дня його затримання. У цьому разі строки давності, передбачені п. 1-3 ч. 1 ст. 80 КК подвоюються.
Переривається, якщо до закінчення строків, зазначених у ч. 1, 3 ст. 80 КК, засуджений вчинить новий середньої тяжкості, тяжкий або особливо тяжкий злочин. Обчислення давності в цьому випадку починається з дня вчинення нового злочину.
Застосування давності до особи, засудженої до довічного позбавлення волі, вирішується судом.
Давність не застосовується у разі засудження за злочини проти миру та безпеки людства, передбачені ст. 437-439 та ч. 1 ст. 442 КК.
Строки давності щодо додаткових покарань визначаються основним покаранням

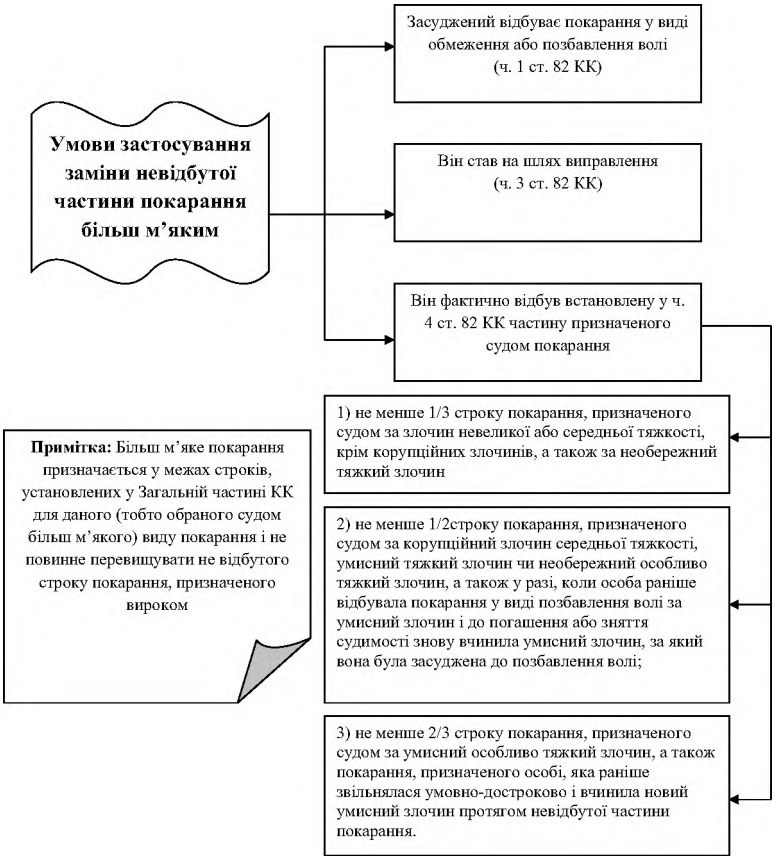
92. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК України)

93. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК України)

Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким є важливою складовою прогресивної системи відбування покарання, яка дозволяє дотримуватися мети покарання, водночас покращувати правове становище засудженого і зменшувати обсяг і характер карально-виховного впливу на нього.

Закон стимулює добросовісне відбування покарання засудженим, визначаючи, що саме від його поведінки значною мірою залежить можливість покращення його правового становища.

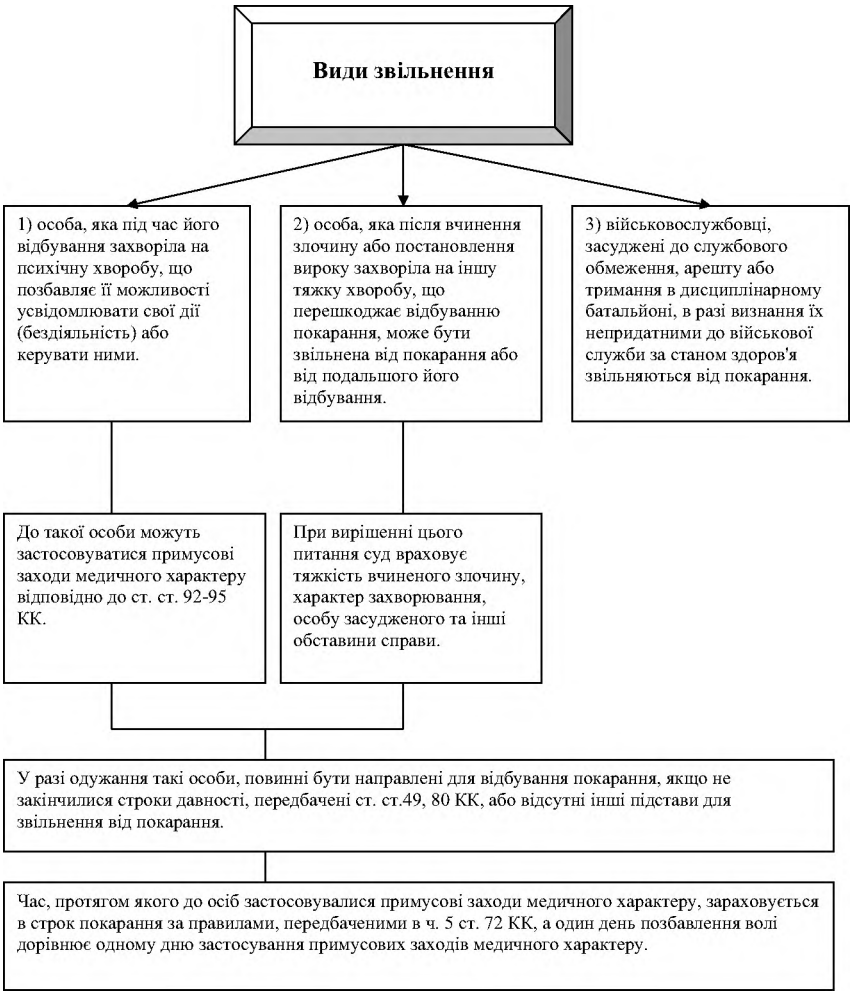

94. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК України)

Примітка: Нагляд за звільненими від відбування покарання здійснюється уповноваженим органом з питань пробації за місцем проживання

95. Звільнення від покарання за хворобою (ст. 84 КК України)

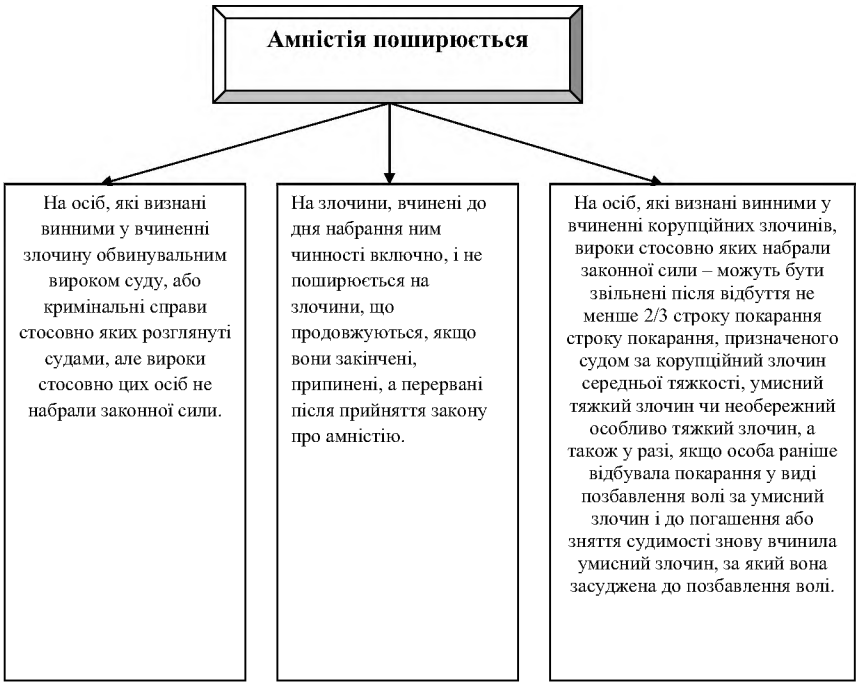
96. Звільнення від покарання на підставі закону України про амністію або акта помилування (ст. 85 КК України)

Амністія – це акт Верховної Ради України, Закон України «Про застосування амністії в Україні», що звільняє певну категорію злочинців, не визначених індивідуально, повністю або частково від основного і додаткового покарань.

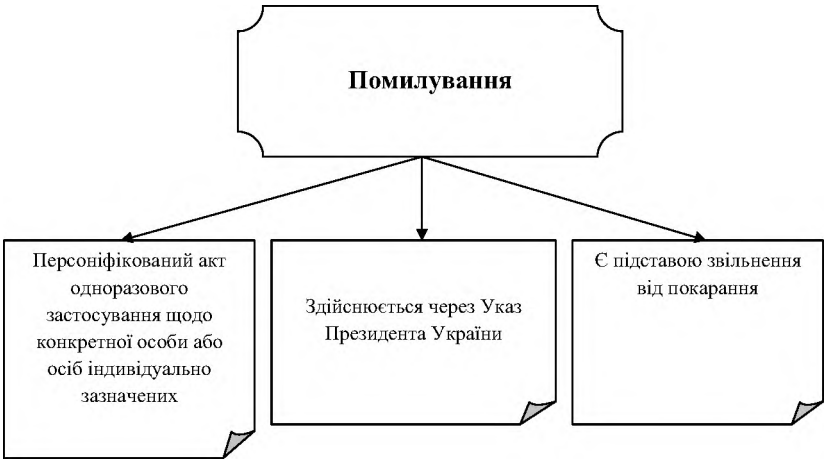
Рішення про амністію приймаються, як правило, у зв'язку з певними подіями або ювілейними датами.

Акти амністії носять нормативний характер. Вони діють постійно і розповсюджуються на всіх осіб, які підпадають під їх дію, незалежно від того, коли стало відомо про вчинені злочини. Ініціатива амністії завжди йде від вищого органу державної влади.

Якщо особа засуджена за сукупністю злочинів, з яких хоча б один не підпав під дію амністії – амністія не застосовується.

Помилування – це індивідуальне державно-владне веління у формі вибачення особі, яка вчинила злочин будь-якої тяжкості (ст. 87 КК України)

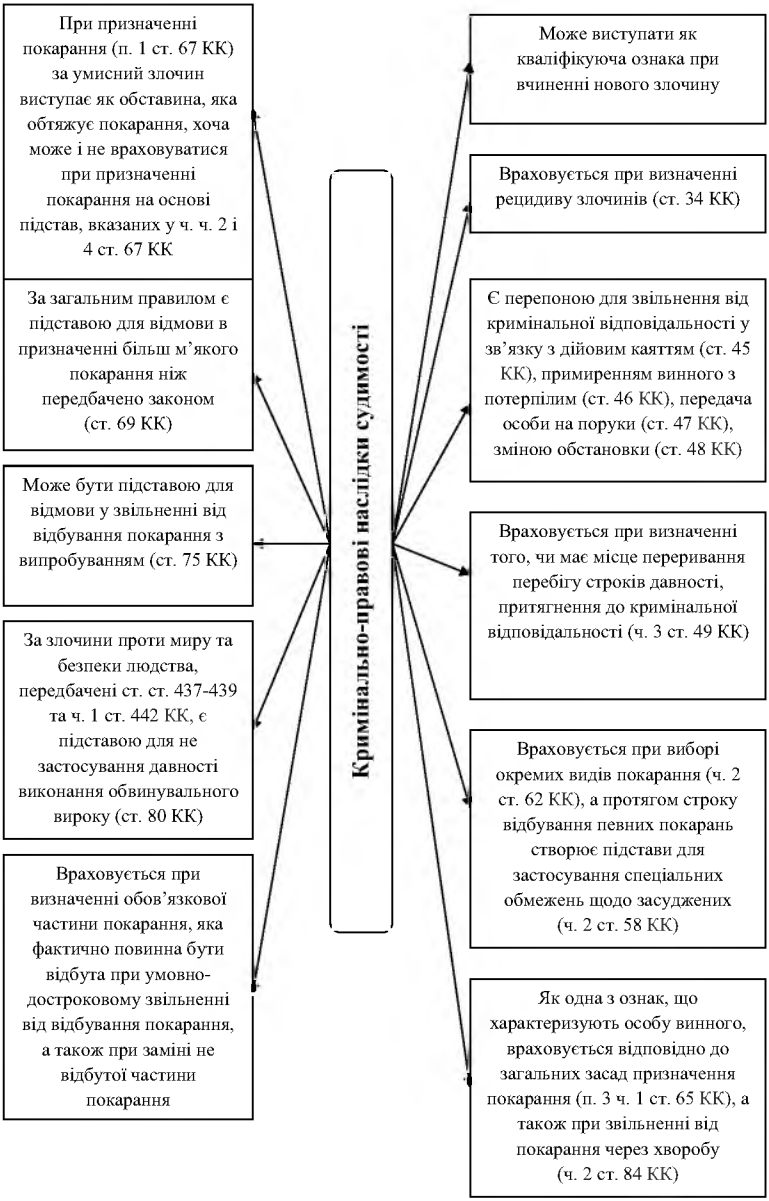

97. Судимість

Судимість – це передбачені законом правові наслідки засудження, які тривають певний період і визначають особливий правовий статус особи, яка має судимість.

98. Кримінально-правові наслідки судимості (ст. 88 КК України)

99. Загально-правові наслідки судимості

Види:

1.Залежно від тих обмежень, що стосуються зайняття особи професійною діяльністю

- що унеможливлюють зайняття особи конкретним видом професійної діяльності.
- пов'язані з відмовою суб'єкту професійної діяльності конкретного виду брати участь у зайнятті іншим (окремим) видом такої діяльності.
- що стосується припинення особою її професійної діяльності.

2. Залежно від обмеження правового зв'язку особи з Україною

- що унеможливлюють набуття громадянства України.
- що унеможливлюють імміграцію в Україну.

3.Залежно від особливостей обмеження доступу до інформації певного виду

- стосуються неможливості особи отримати доступ до державно таємниці.

4.Пов'язані з виконанням покарання певного виду

- що стосуються визначення установи відбування призначення покарання певного виду.
- що стосуються особливостей відбування покарання певного виду.

5.Що стосуються позбавлення особи певних соціальних гарантій (пільгового забезпечення)

6.Пов'язані із застосуванням такого запобіжного заходу, як застава

7.Пов'язані із здійсненням щодо особи адміністративного нагляду.

8.Пов'язані з неможливістю застосування амністії та обмеженням здійснення помилування.

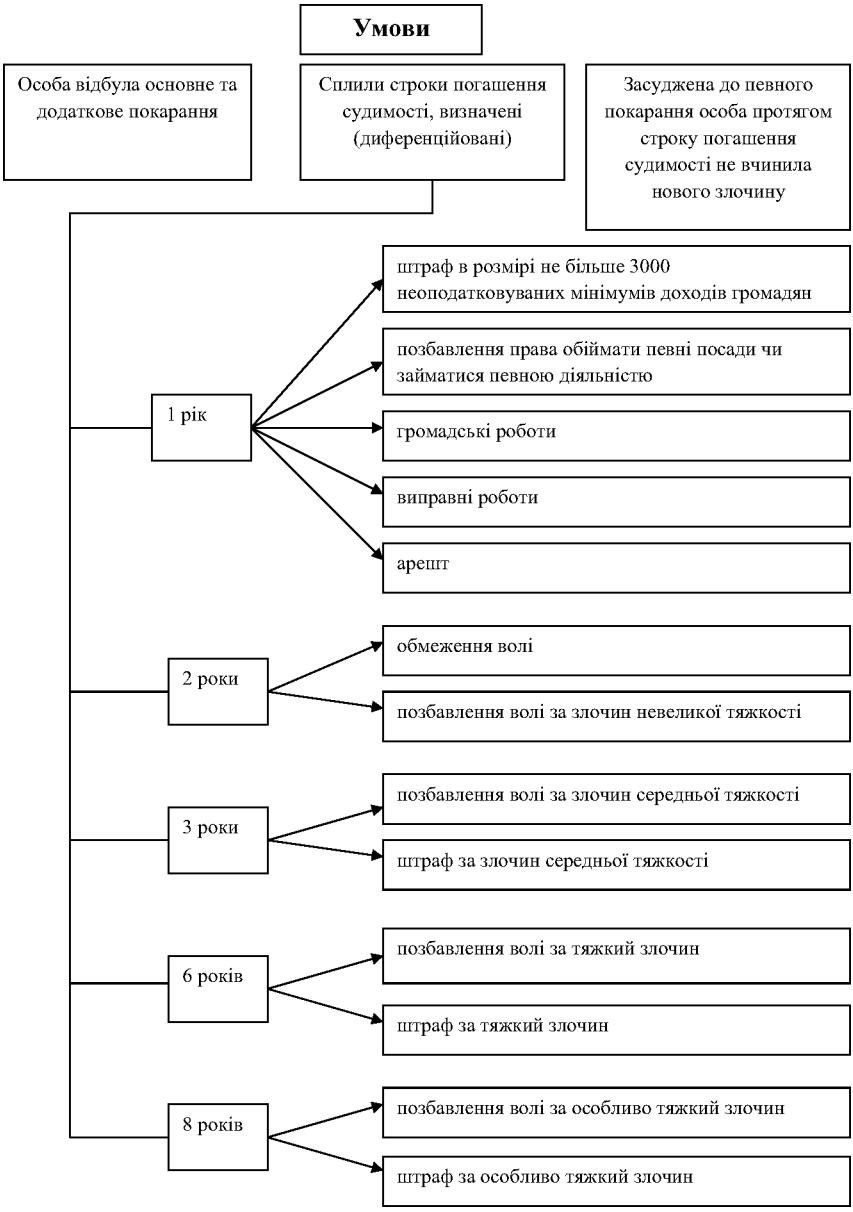
100. Погашення судимості

Погашення судимості – автоматичне припинення стану судимості (ст. 89 КК України)

Такими, що не мають судимості визнаються (ст. 89 КК):

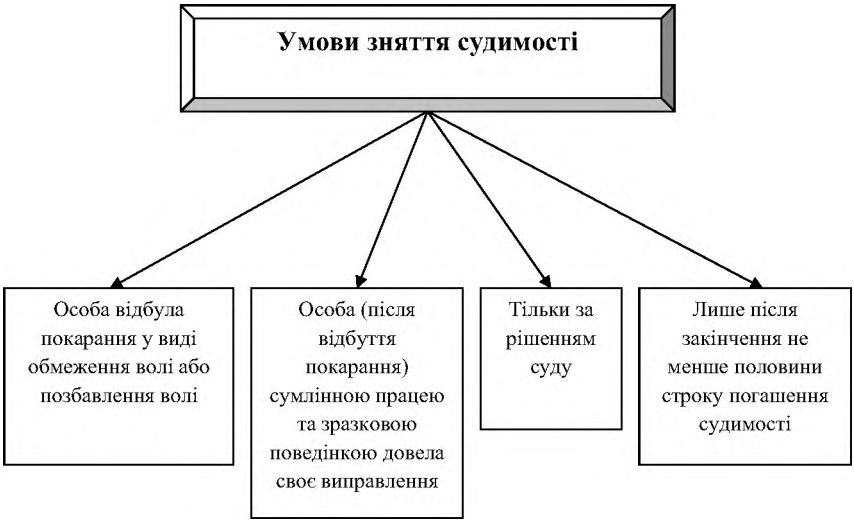
- Звільнені судом від покарання без його призначення (ч. 4 ст. 74 КК)
- Відбули покарання за діяння, злочинність і караність яких усунена законом (ч. 2 ст. 74 КК)
- Реабілітовані
- Звільнені судом від кримінальної відповідальності (ст. ст. 45 – 49 КК)
- Засуджені із звільненням від покарання (ст. ст. 75, 79 КК)
- Відбули покарання у виді службових обмежені для військовослужбовців або тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, а також ті, які відбули покарання на гауптвахті замість арешту

Строки погашення судимості (ст. 89 КК України)

101. Зняття судимості (ст. 91 КК України)

Зняття судимості – це скасування правових обмежень щодо особи, яка вчинила злочин, за рішенням суду до закінчення строків, за якими судимість могла бути погашена.

Примітка: Порядок зняття судимості встановлюється Кримінально-процесуальним кодексом України

102. Обмежувальні заходи – це такі запобіжні заходи, які дозволяють державним органам оперативно зреагувати на факти домашнього насильства, припинити його вчинення та усунути загрозу повторного насильства.

Підстави та умови застосування обмежувальних заходів(ч.1 ст. 91[1] КК)

- Особа вчинила щодо потерпілого домашнє насильство, передбачене ст. 126[1] КК України
- Умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи
- При призначенні покарання, не пов'язаного з позбавленням волі
- При звільненні від кримінальної відповідальності чи покарання
- Застосування одного або декількох обмежувальних заходів

Види обмежувальних заходів, які покладаються на особу, що вчинила домашнє насильство (ч.1 ст. 91[1] КК України)

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

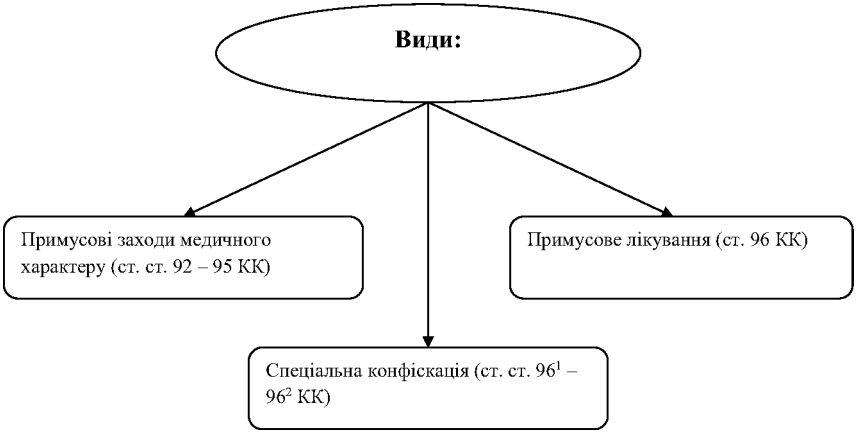
3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми.

Примітка: Контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, здійснює орган пробації за місцем проживання засудженого, а в разі вчинення злочину військовослужбовцем - командир військової частини (ч. 4 ст. 91[1] КК України).

103. Інші заходи кримінально-правового характеру

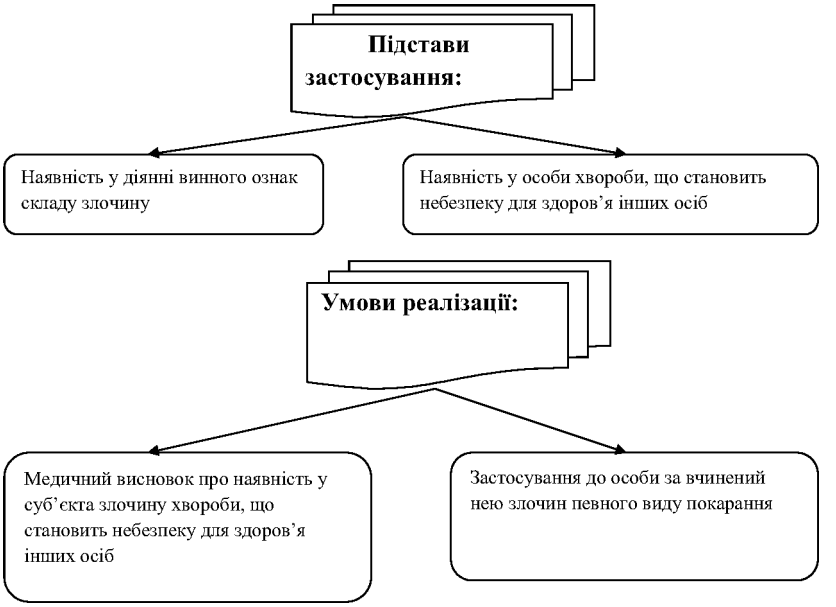
104. Примусові заходи медичного характеру(ст. 92 КК України)

Примусові заходи медичного характеру – це примусове надання амбулаторної психіатричної допомоги або поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене Особливою частиною КК, у спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування.

105. Примусове лікування (ст. 96 КК України)

Примусове лікування – це кримінально-правовий захід державного примусу, що застосовується судом поряд із призначенням покарання до осіб, які вчинили злочини та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, з метою вилікування засуджених, профілактики цієї хвороби, а також запобігання вчиненню останніми суспільно небезпечних діянь.

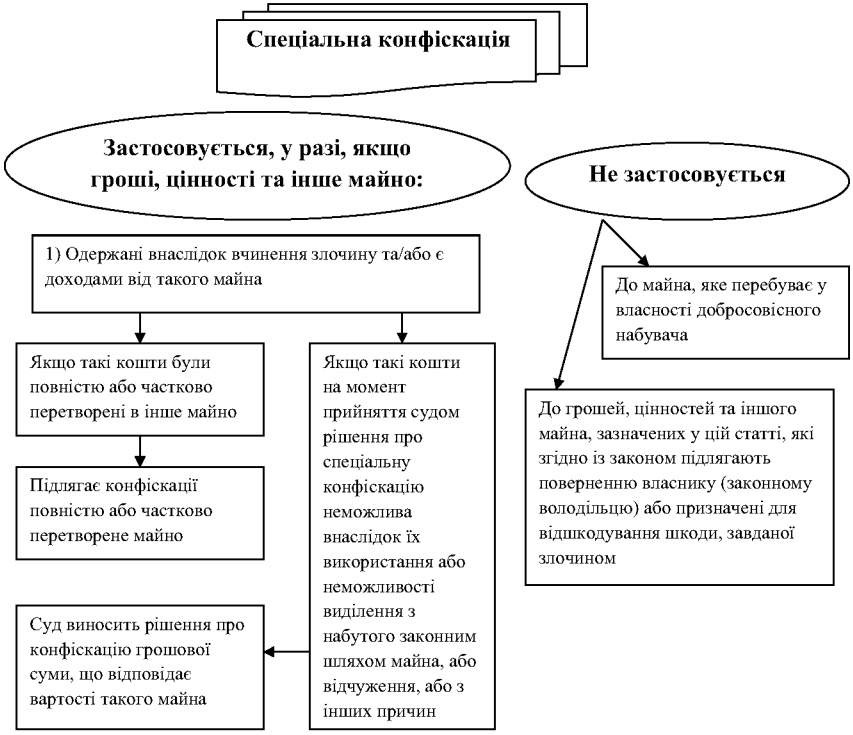
Примітка: Відсутність підстав та умов для примусового лікування автоматично виключає можливість його застосування

106. Спеціальна конфіскація (ст.96[1] КК України)

Спеціальна конфіскація – це примусове безоплатне вилучення за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна за умови вчинення умисного злочину або суспільно небезпечного діяння, визначеного КК України, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штраф понад 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також злочинів, визначених ч. 1 ст. 96[1] КК.

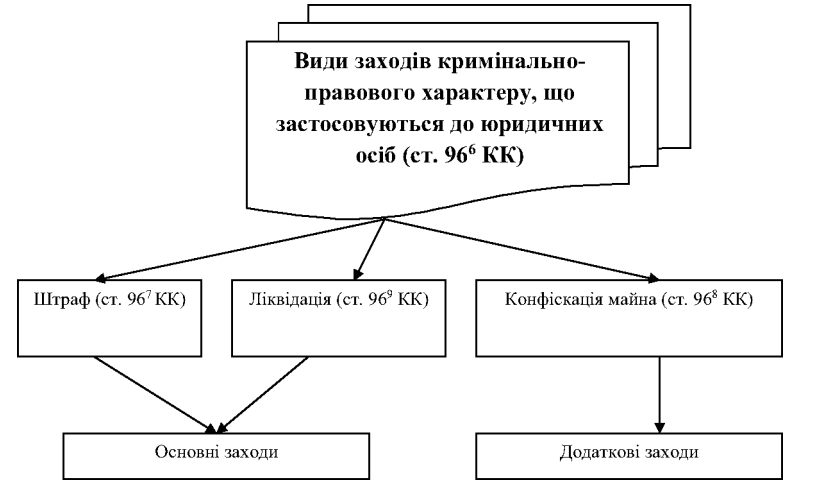
2) призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення

3) були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, - переходять у власність держави

4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

5) коли особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених КК, крім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

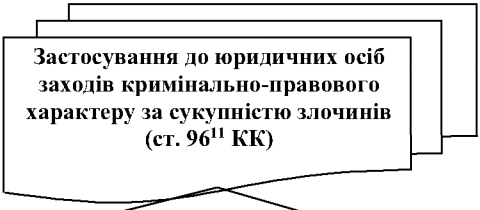
107. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (ст.96[6] КК України)

Штраф - це грошова сума, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення.

Конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з цим Кодексом.

Ліквідація юридичної особи застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого із злочинів, передбачених ст. ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 258-258[5], 436, 436[1], 437, 438, 442, 444, 447 КК.

За сукупністю злочинів в межах одного провадження суд, застосувавши до юридичної особи заходи кримінально-правового характеру за кожен злочин окремо, визначає остаточний основний захід шляхом поглинення менш суворого заходу більш суворим.

При застосуванні до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру за злочин за наявності невиконаного заходу за попереднім вироком (вироками) суду кожне з них виконується самостійно, крім випадків застосування судом ліквідації юридичної особи згідно з КК.

Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру	Особи, до яких застосовуються заходи кримінально-правового характеру
1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у ст. ст. 209, 306, ч. 1, 2 ст. 368^3, ч. 1, 2 ст. 368^4, ст. ст. 369, 369^2 КК	до підприємства, установи чи організації, крім державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, організацій, створених ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій.
2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у ст. ст. 209, 306, ч. 1, 2 ст. 3683, ч. 1, 2 ст. 3684, ст. ст. 369, 369 2 КК	
3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у ст. ст. 258-258^5 КК	до суб'єктів приватного та публічного права резидентів та нерезидентів України, включаючи підприємства, установи чи організації, державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, організації, створені ними у встановленому порядку, фонди, а також міжнародні організації, інші юридичні особи, що створені у відповідності до вимог національного чи міжнародного права.
4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст. ст. 109, 110, 113, 146, 147, ч. 2 – 4 ст. 159^1, ст. ст. 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК	

Примітка: Суд враховує ступінь тяжкості вчиненого її уповноваженою особою злочину, ступінь здійснення злочинного наміру, розмір завданої шкоди, характер та розмір неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою, вжиті юридичною особою заходи для запобігання злочину.

Підстави для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру (ст. 96^5 КК України)

Якщо з дня вчинення її уповноваженою особою і до дня набрання вироком законної сили минули строки:

1) три роки - у разі вчинення злочину невеликої тяжкості;

2) п'ять років - у разі вчинення злочину середньої тяжкості;

3) десять років - у разі вчинення тяжкого злочину;

4) п'ятнадцять років - у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

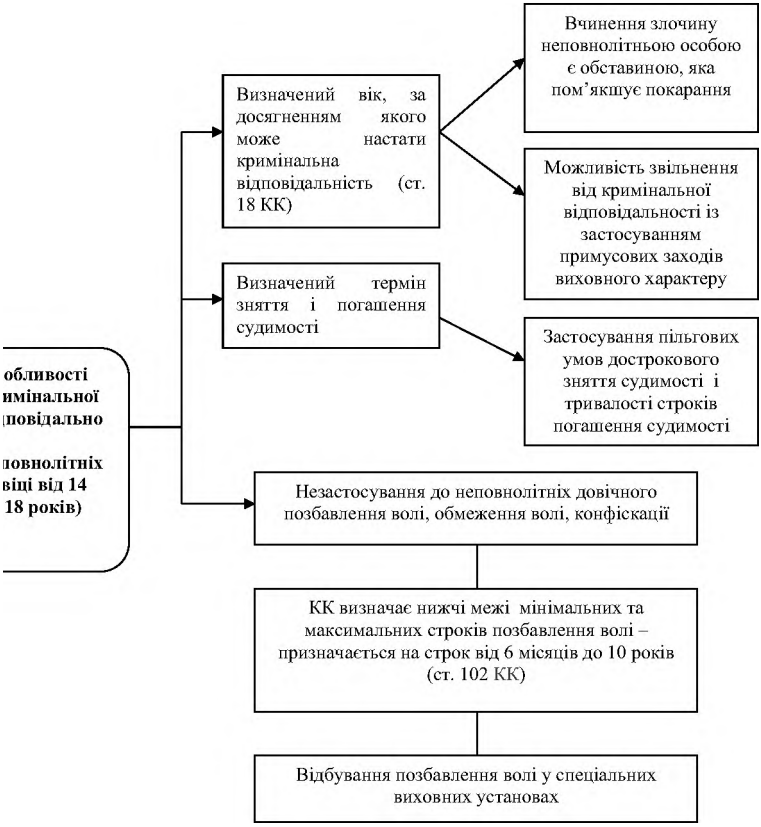
Примітка: Перебіг давності зупиняється, якщо її уповноважена особа, яка вчинила будь-який злочин, зазначений у статті 96^3 КК, переховується від органів досудового слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та її місцезнаходження невідоме. У таких випадках перебіг давності відновлюється з дня встановлення місцезнаходження цієї уповноваженої особи.

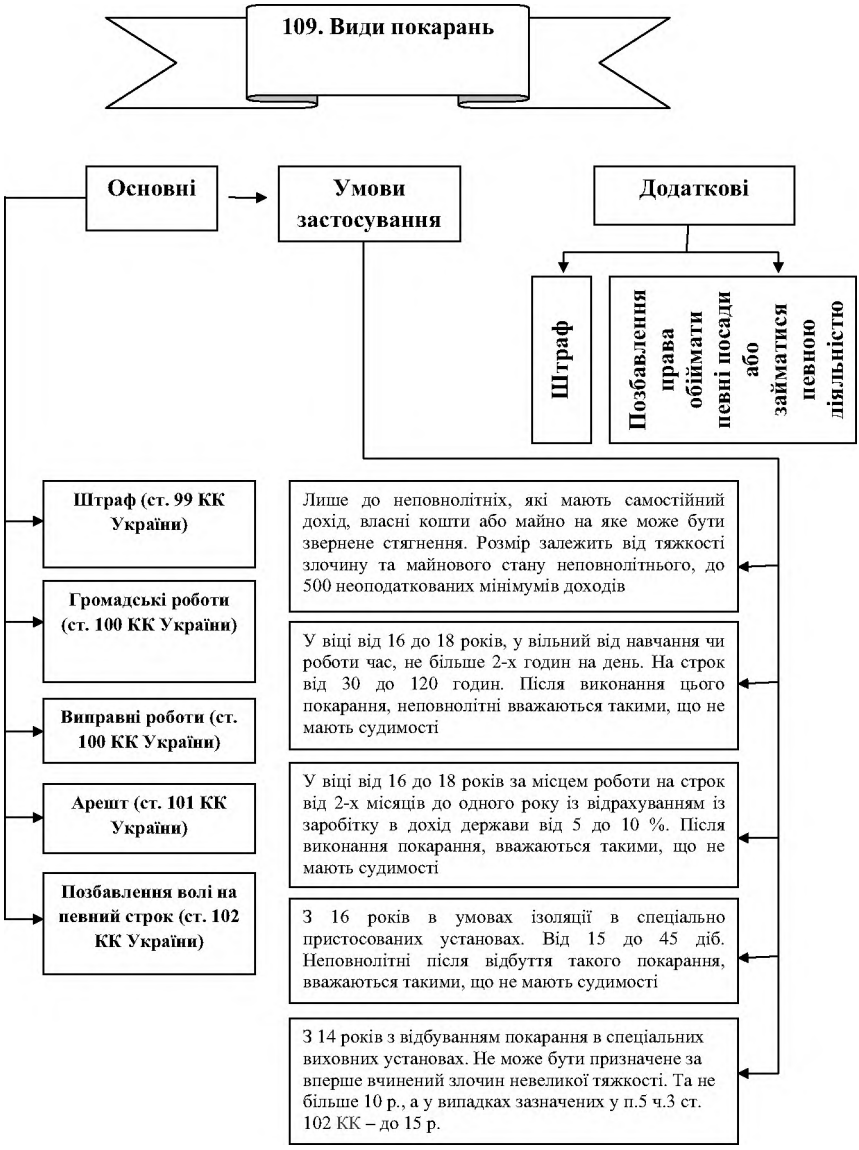
Примітка: Перебіг давності переривається, якщо до закінчення передбачених у частинах першій та другій цієї статті строків її уповноважена особа повторно вчинила будь-який злочин, зазначений у статті 96^3 КК

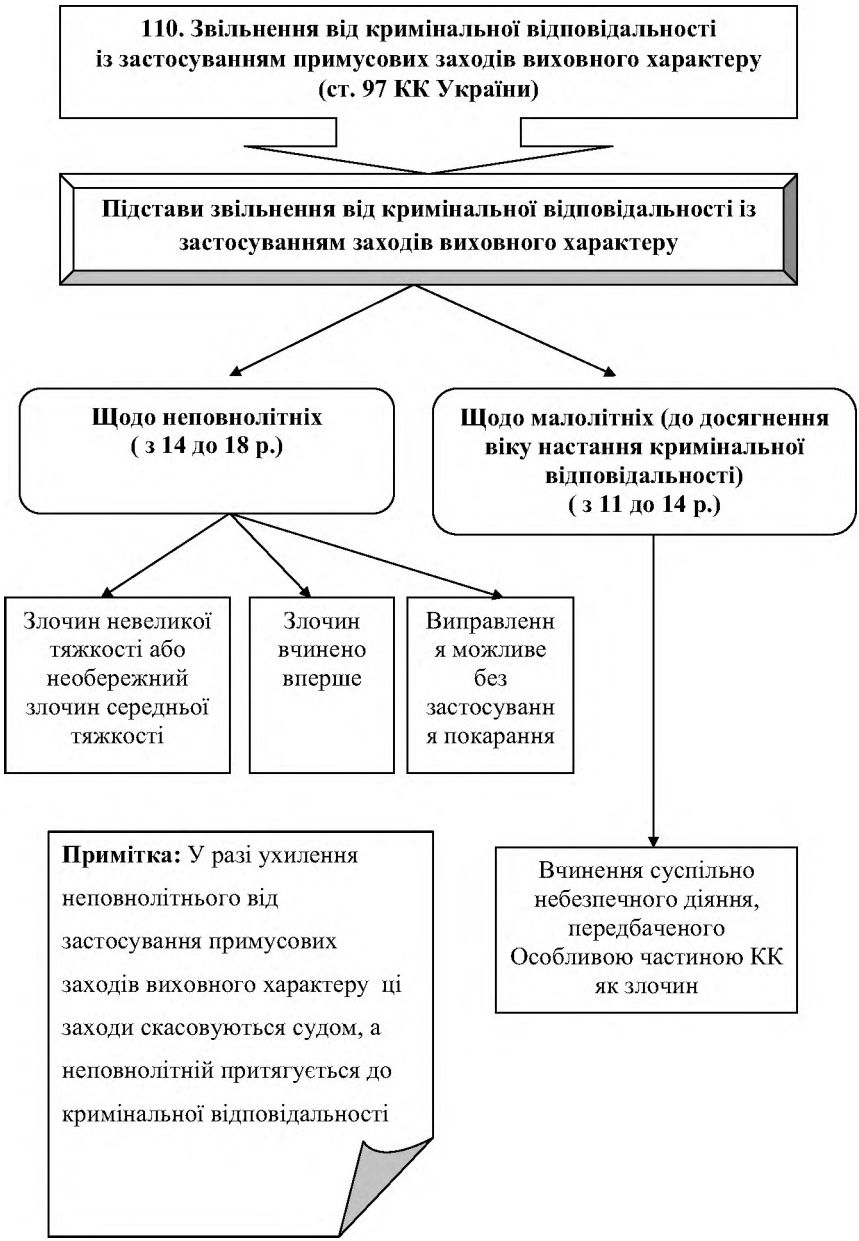
108. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх

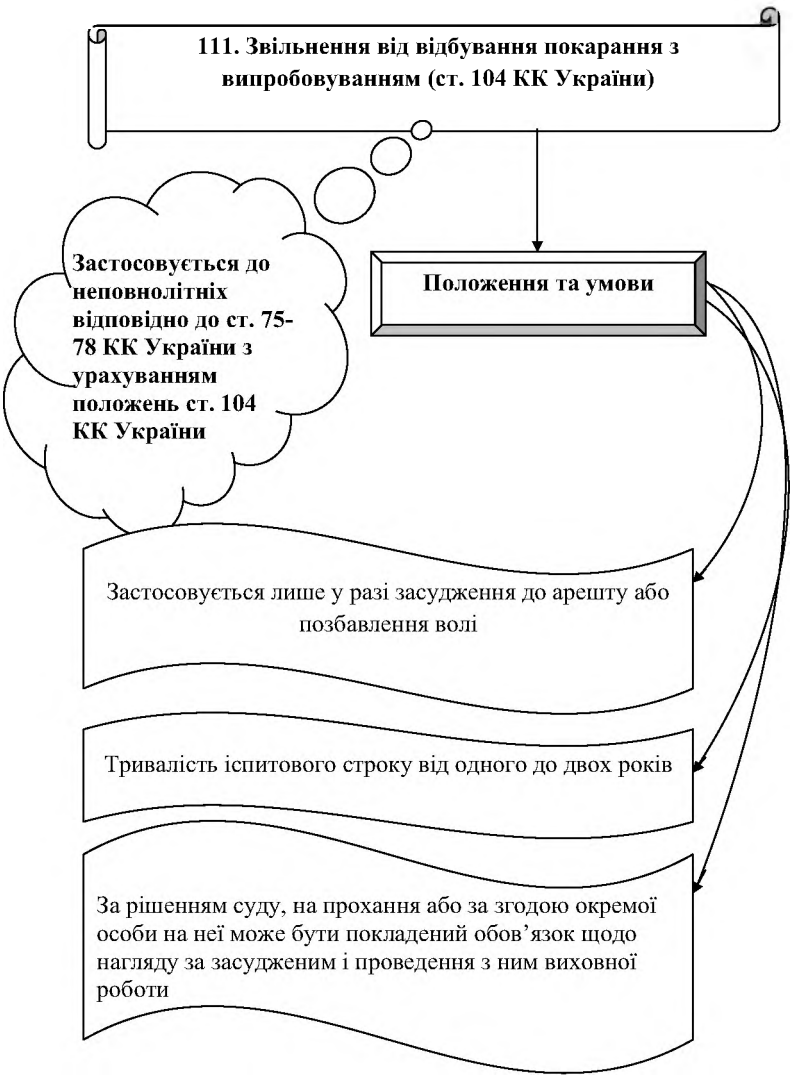
Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. Але за деякі злочини, спеціально зазначені у законі (ст. 22 КК), кримінальна відповідальність може настати з 14 років. Якщо неповнолітній у віці від 14 до 16 років брав участь у злочині, відповідальність за який настає з 16 років, то він не підлягає кримінальній відповідальності.

Суд має право звільнити від кримінальної відповідальності неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК).

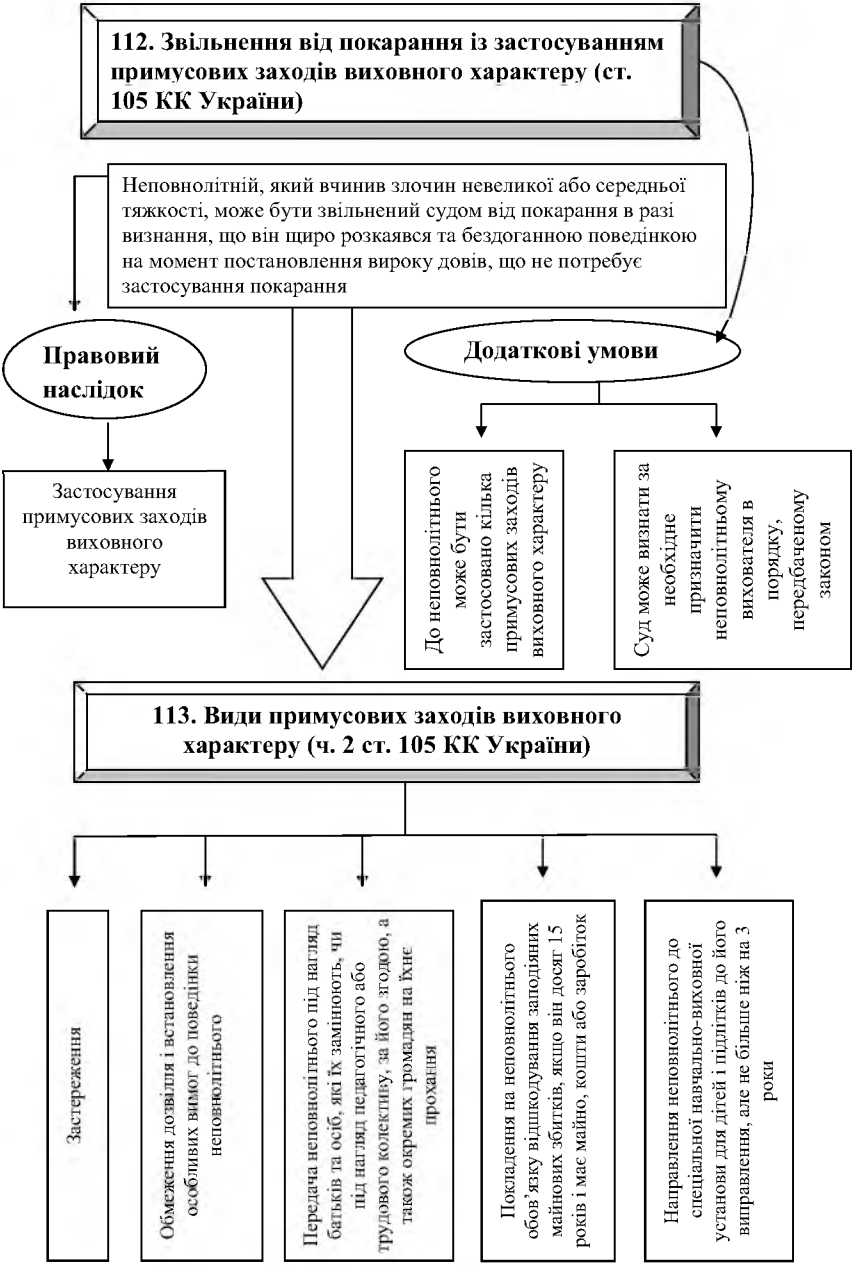

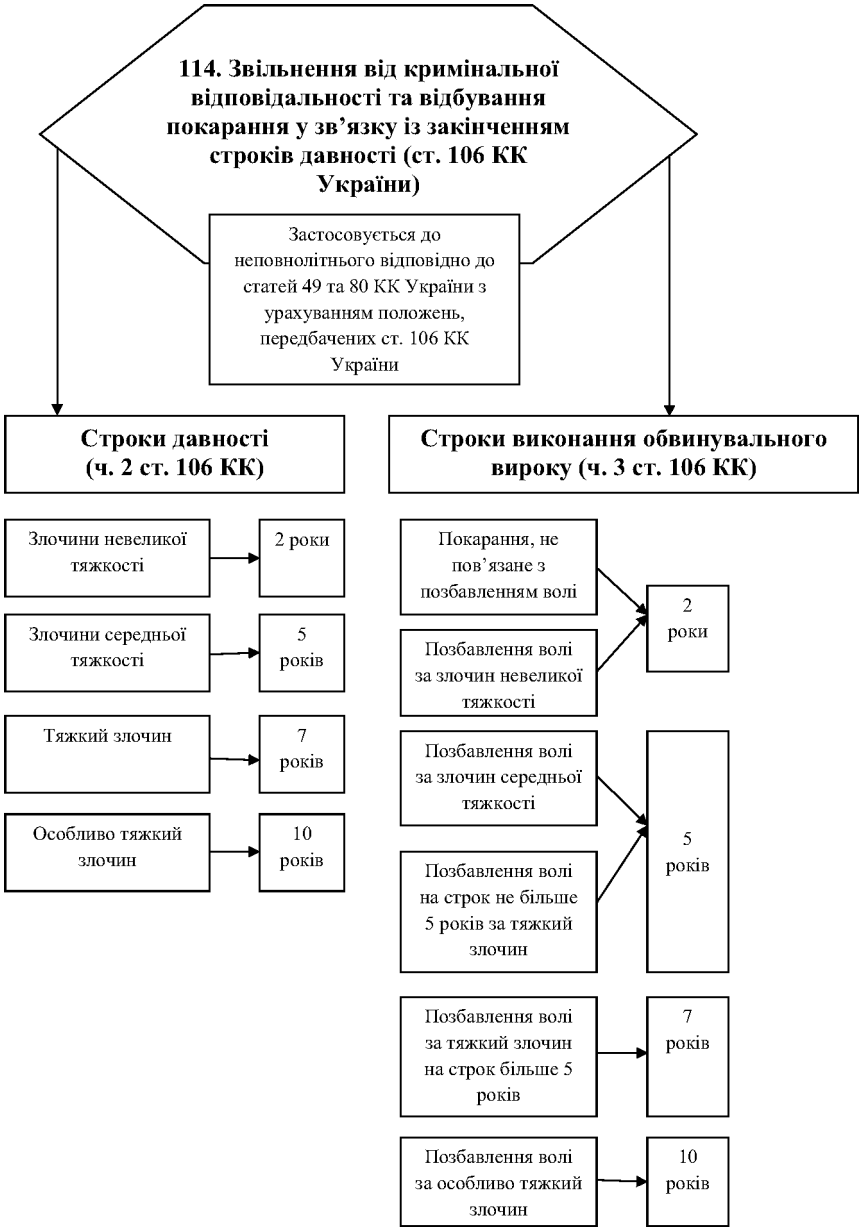

109. Види покарань
Основні
Умови застосування
Додаткові
Штраф
Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю
Штраф (ст. 99 КК України)
Громадські роботи (ст. 100 КК України)
Виправні роботи (ст. 100 КК України)
Арешт (ст. 101 КК України)
Позбавлення волі на певний строк (ст. 102 КК України)
Лише до неповнолітніх, які мають самостійний дохід, власні кошти або майно на яке може бути звернене стягнення. Розмір залежить від тяжкості злочину та майнового стану неповнолітнього, до 500 неоподаткованих мінімумів доходів
У віці від 16 до 18 років, у вільний від навчання чи роботи час, не більше 2-х годин на день. На строк від 30 до 120 годин. Після виконання цього покарання, неповнолітні вважаються такими, що не мають судимості
У віці від 16 до 18 років за місцем роботи на строк від 2-х місяців до одного року із відрахуванням із заробітку в дохід держави від 5 до 10 %. Після виконання покарання, вважаються такими, що не мають судимості
З 16 років в умовах ізоляції в спеціально пристосованих установах. Від 15 до 45 діб. Неповнолітні після відбуття такого покарання, вважаються такими, що не мають судимості
З 14 років з відбуванням покарання в спеціальних виховних установах. Не може бути призначене за вперше вчинений злочин невеликої тяжкості. Та не більше 10 р., а у випадках зазначених у п.5 ч.3 ст. 102 КК – до 15 р.

110. Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України)
Підстави звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів виховного характеру
Щодо неповнолітніх (з 14 до 18 р.)
Щодо малолітніх (до досягнення віку настання кримінальної відповідальності) (з 11 до 14 р.)
Злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості
Злочин вчинено вперше
Виправлення можливе без застосування покарання
Примітка: У разі ухилення неповнолітнього від застосування примусових заходів виховного характеру ці заходи скасовуються судом, а неповнолітній притягується до кримінальної відповідальності
Вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК як злочин

Примітка: У разі вчинення неповнолітнім нового злочину протягом іспитового строку, йому призначається покарання за правилами, передбаченими ст.ст. 71-72 КК України з дотриманням положень ч. 2 ст. 103 КК.

112. Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 105 КК України)
Неповнолітній, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений судом від покарання в разі визнання, що він щиро розкаявся та бездоганною поведінкою на момент постановлення вироку довів, що не потребує застосування покарання
Правовий наслідок
Застосування примусових заходів виховного характеру
Додаткові умови
До неповнолітнього може бути застосовано кілька примусових заходів виховного характеру
Суд може визнати за необхідне призначити неповнолітньому вихователя в порядку, передбаченому законом
113. Види примусових заходів виховного характеру (ч. 2 ст. 105 КК України)
Застереження
Обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього
Передача неповнолітнього під нагляд батьків та осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу, за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання
Покладення на неповнолітнього обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків, якщо він досяг 15 років і має майно, кошти або заробіток
Направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але не більше ніж на 3 роки

114. Звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106 КК України)
Застосовується до неповнолітнього відповідно до статей 49 та 80 КК України з урахуванням положень, передбачених ст. 106 КК України
Строки давності (ч. 2 ст. 106 КК)
Строки виконання обвинувального вироку (ч. 3 ст. 106 КК)
Злочини невеликої тяжкості
2 роки
Злочини середньої тяжкості
5 років
Тяжкий злочин
7 років
Особливо тяжкий злочин
10 років
Покарання, не пов'язане з позбавленням волі
Позбавлення волі за злочин невеликої тяжкості
2 роки
Позбавлення волі за злочин середньої тяжкості
Позбавлення волі на строк не більше 5 років за тяжкий злочин
5 років
Позбавлення волі за тяжкий злочин на строк більше 5 років
7 років
Позбавлення волі за особливо тяжкий злочин
10 років

115. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 107 КК України)

Загальні умови

- Застосовується до неповнолітніх, які відбувають покарання у виді позбавлення волі
- Може застосовуватися незалежно від тяжкості вчиненого злочину
- Якщо засуджений довів своє виправлення сумлінною поведінкою та ставлення до праці та навчання

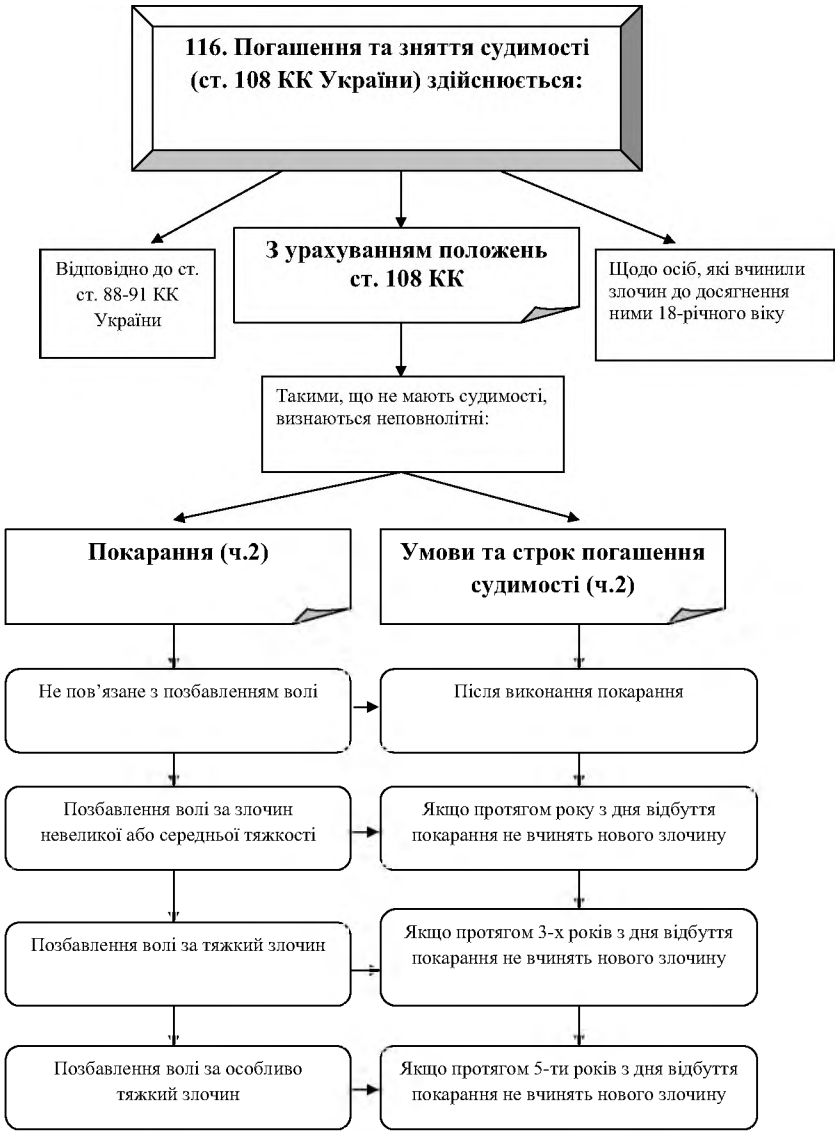
Загальні правила

- До неповнолітніх заміна не відбутої частини покарання на більш м'яку не застосовується
- Якщо особа, до якої застосоване умовно-дострокове звільнення протягом не відбутої частини покарання, вчинила новий злочин, судом покарання призначається за правилами ст. ст. 71, 74 КК України

Застосовується після фактичного відбуття

1/3 строку позбавлення волі	За злочини невеликої або середньої тяжкості, необережний тяжкий злочин
1/2 строку позбавлення волі	За умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин або якщо неповнолітній раніше відбував покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до зняття чи погашення судимості знову вчинив умисний злочин у віці до 18 років, за який засуджений до позбавлення волі
2/3 строку позбавлення волі	За умисний особливо тяжкий злочин, а також якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі і була умовно-достроково звільнена від відбування покарання, але до закінчення невідбутої частини та до досягнення 18-річного віку знову вчинила умисний злочин, за який засуджена до позбавлення волі

Примітка: До неповнолітнього заміна невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням не застосовується.

116. Погашення та зняття судимості (ст. 108 КК України) здійснюється:
Відповідно до ст. ст. 88-91 КК України
З урахуванням положень ст. 108 КК
Щодо осіб, які вчинили злочин до досягнення ними 18-річного віку
Такими, що не мають судимості, визнаються неповнолітні:
Покарання (ч.2)
Умови та строк погашення судимості (ч.2)
Не пов'язане з позбавленням волі
Після виконання покарання
Позбавлення волі за злочин невеликої або середньої тяжкості
Якщо протягом року з дня відбуття покарання не вчинять нового злочину
Позбавлення волі за тяжкий злочин
Якщо протягом 3-х років з дня відбуття покарання не вчинять нового злочину
Позбавлення волі за особливо тяжкий злочин
Якщо протягом 5-ти років з дня відбуття покарання не вчинять нового злочину
Дострокове зняття судимості допускається лише щодо особи, яка відбула покарання у виді позбавлення волі за тяжкий або особливо тяжкий злочин, після закінчення не менш як половини строку погашення судимості (ч.3).

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Автентичне тлумачення – це тлумачення, що дає сам орган, який прийняв закон.

Адміністративний проступок – це правопорушення, що посягає на державний чи громадський порядок, власність, права і свободи осіб, на встановлений порядок управління, протиправні, винні дії чи бездіяльність осудної особи, яка досягла певного віку, що за них законом передбачається адміністративна відповідальність.

Активне сприяння розкриттю злочину – це дії винної особи, спрямовані на те, щоб надати допомогу правоохоронним органам у встановленні істини у справі, з'ясуванні тих фактичних обставин, які мають істотне значення для розкриття злочину, викритті співучасників і затриманні їх.

Альтернативна санкція передбачає не один, а два і більше видів основних покарань, із яких суд може призначити тільки одне.

Амністія – це правовий акт, який, не скасовуючи і не змінюючи відповідного закону про кримінальну відповідальність, передбачає повне або часткове звільнення індивідуально невизначеної категорії осіб, винних у вчиненні певних злочинів, від кримінальної відповідальності та покарання.

Арешт – вид кримінального покарання, який полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції в арештному домі за місцем засудження (військовослужбовець – на гауптвахті).

Афект фізіологічний – стан сильного душевного хвилювання (емоційний спалах, обурення, гнів, роздратування), який став наслідком неправомірних дій іншої особи.

Бездіяльність злочинна – суспільно небезпечна, усвідомлювана, вольова і пасивна поведінка, яка полягає у невиконанні певних юридичних обов'язків.

Безпосередній об'єкт злочину – це ті суспільні відносини, на які посягає конкретний злочин і яким він завдає шкоду.

Бланкетна диспозиція називає лише сам склад злочину, а для визначення ознак такого злочину відсилає до норм інших галузей права або інших підзаконних актів, які не є кримінальними

(інших законів, інструкцій, статутів, положень, стандартів, правил, вказівок тощо).

Буквальне тлумачення полягає у з'ясуванні змісту кримінально-правової норми у точній відповідності з текстом закону.

Визначений (конкретизований) умисел характеризується тим, що особа чітко уявляє собі характер і розмір наслідків вчиненого нею діяння.

Виняткова дієздатність – це знижений вік (з 14 до 16 років), з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Вина – це психічне ставлення особи до суспільно небезпечного діяння, що вчиняється нею, і до його наслідків у формі умислу або необережності.

Виправні роботи – це примусове притягнення засудженого до праці на строк, визначений вироком, з утриманням на рахунок держави певного відсотка його заробітку.

Виправданий ризик – це діяння, за якого мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала на те, що вжиті нею заходи достатні для відвернення шкоди право охоронюваним інтересам.

Виконавець (співвиконавець) – це особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений КК.

Вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб означає спільне вчинення цього злочину кількома (двома і більше) суб'єктами злочину, які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовились про спільне його вчинення.

Відносно визначена санкція передбачає покарання певного (лише одного) виду у певних межах, вказуючи або не вказуючи текстуально його нижчу межу, але обов'язково вказуючи його вищу межу.

Відсилочною є диспозиція, яка відсилає до іншої статті або іншої частини статті закону про кримінальну відповідальність, де

називається злочин або описуються його ознаки, або ознаки, що виключають відповідальність за злочин, описаний у цій диспозиції.

Відшкодування завданих збитків та усунення заподіяної шкоди – це дії, які фактично усувають негативні наслідки вчиненого злочину. Закон прямо вказує на те, що звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям можливе тільки у разі реального відшкодування у повному обсязі заподіяної злочином шкоди (повернення майна, надання потерпілому рівноцінного майна, компенсацію у грошовій формі його вартості, надання допомоги у лікуванні потерпілої особи, у тому числі оплату його вартості).

Вік кримінальної відповідальності - це досягнення встановленого законом про кримінальну відповідальність віку, з якого наступає кримінальна відповідальність.

Вік особи – це встановлений документально період життя людини. Особа вважається такою, що досягла певного віку, не в день народження, а починаючи з нуля годин наступної доби.

Гіпотеза кримінально-правової норми – це умови, за якими діє та набуває чинності диспозиція.

Готування до злочину є підшукування або пристосування засобів і знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину.

Група осіб без попередньої змови – це два чи більше виконавців, які утворили групу для спільного вчинення злочину без попередньої домовленості між собою про це.

Громадські роботи – вид кримінального покарання, який полягає у виконанні у вільний від роботи чи навчання денний час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування.

Довічне позбавлення волі – вид кримінального покарання, який встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених КК, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк.

Додаткові покарання – це покарання, які не призначаються самостійно, а тільки в сукупності з основними, додатково до них.

Дебільність (легкий ступінь) – початковий ступінь, людина, яка може орієнтуватися в обстановці, виконувати нескладні обов'язки, визнається осудною.

Державний кордон України – це лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України (суші, вод, надр, повітряного простору). Визначається Державний кордон України рішеннями Верховної Ради України, а також міжнародними договорами України.

Динаміка злочинності – це зміни її рівня, коефіцієнта та структури за певний проміжок часу.

Диспозиція кримінально-правової норми – частина статті Особливої частини, яка містить визначення передбаченого нею злочинного діяння.

Дисциплінарні проступки – посягають на дисципліну праці, військову, державну, навчальну та інші види дисципліни, протиправні винні дії чи бездіяльність осудної особи, яка досягла певного віку, що за них нормативно-правовими актами передбачено дисциплінарну відповідальність.

Дія злочинна – суспільно небезпечна, усвідомлювана, вольова та активна поведінка особи.

Діяльне каяття – це дії особи, які свідчать про осуд нею вчиненого нею ж злочину і про прагнення усунути суспільно небезпечні наслідки.

Добровільна відмова – це остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця.

Додатковий безпосередній об'єкт – це ті суспільні відносини, яким завдається або виникає загроза завдання шкоди поряд з основним об'єктом.

Додатковий необхідний об'єкт злочину – це суспільні відносини, яким у разі вчинення даного злочину завжди спричиняється шкода.

Додатковий факультативний об'єкт злочину – це ті суспільні відносини, яким у разі вчинення даного злочину в одному випадку завдається шкода, а в іншому цього не відбувається.

Доктринальне (наукове) тлумачення – це роз'яснення чинного кримінального законодавства фахівцями у галузі кримінального права, яке дається у підручниках, монографіях, статтях, лекціях, виступах наукових і практичних працівників на науково-практичних конференціях тощо.

Домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, ролзладів здоровя, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Ексцес виконавця – це вчинення суспільно небезпечного діяння, що не охоплюється умислом решти співучасників.

Ефективність покарання – це ступінь досягнення його мети.

Загальна дієздатність – це притягнення винних осіб (яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років) до кримінальної відповідальності.

Загальний об'єкт злочину – це сукупність усіх суспільних відносин, що охороняються законом про кримінальну відповідальність.

Загальна (повторність тотожних злочинів) – вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК.

Загальний рецидив має місце у разі, коли особа, маючи умисний злочин, вчиняє новий умисний злочин, який є різнорідним стосовно раніше вчиненого.

Застереження – це осуд поведінки неповнолітнього від імені суду, попередження про неприпустимість порушення закону в подальшому. При цьому роз'яснюються наслідки повторного вчинення злочину, а також ухилення від застосування до нього інших примусових заходів виховного характеру.

Зняття судимості – це припинення судом стану судимості до закінчення строків погашення судимості, передбачених у ст. 89 КК.

Змішаний рецидив складається з ознак спеціального і загального рецидиву (наприклад, дві судимості за крадіжки, а третя – за зґвалтування).

Заздалегідь не обіцяне приховування злочину – це активна, умисна, але заздалегідь не обіцяна діяльність особи з приховування злочинця, знарядь і засобів учинення злочину, слідів злочину чи предметів, одержавних злочинним шляхом, або сприяння іншим чином приховуванню злочину.

Закон про кримінальну відповідальність – це правовий акт, що має вищу юридичну силу, приймається вищим законодавчим органом влади і вміщує кримінально-правові норми, які дають підстави та встановлюють принципи кримінальної відповідальності, визначають, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання потрібно застосовувати до осіб, винних у їх вчиненні.

Закінченим злочином визнається діяння, яке містить всі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК.

Замах на злочин – це умисна дія, безпосередньо спрямована на вчинення злочину, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця через причини, що не залежали від волі винного.

Злочинна організація – це стійке ієрархічне об'єднання кількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Змова на вчинення злочину – це домовленість двох чи більше осіб про спільне вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК.

Звільнення від кримінальної відповідальності – це здійснювана відповідно до кримінального та кримінального процесуального закону відмова держави в особі компетентних органів від притягнення особи, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям – це звільнення, за якого особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду потерпілому, державі, суспільству (ст.45 КК).

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки – це звільнення, за якого особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час кримінального провадження внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною (ст. 48 КК).

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки – це звільнення, за якого особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, та щиро покаялася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку (ст.47 КК).

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – це звільнення, за якого особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду (ст.46 КК).

Зворотна дія закону у часі – це поширення дії нового закону на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання ним чинності.

Злочин – це передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

Злочин з формальним складом – це злочин, для визнання якого закінченим достатньо самого факту вчинення суспільно небезпечного діяння.

Злочин із матеріальним складом – це злочин, де суспільно небезпечні наслідки передбачені як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу злочину.

Злочин невеликої тяжкості – це злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк, не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Злочин середньої тяжкості – це злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Злочини з усіченим (укороченим) складом – це злочини, в яких момент закінчення переноситься на стадію готування чи замаху на злочин.

Злочинна недбалість – це необережність, за якої особа не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії чи бездіяльності), хоча повинна була й могла їх передбачити.

Злочинна самовпевненість – це можливість передбачення особою настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії чи бездіяльності), але легковажно розраховує на їх відвернення.

Зміст вини – це сукупність психічних елементів, які відображають об'єктивні ознаки злочину та виражають певне ставлення особи до цих ознак.

Злочинні наслідки – це ті наслідки, які мають характер суспільної небезпечності у вигляді заподіяної шкоди чи знищення суспільних відносин, що охороняються законом про кримінальну відповідальність.

Злочинність – це система, що складає (становить) внутрішню єдність, зі своїми властивостями сукупності злочинів і осіб, які їх вчинили за певний час та в певному регіоні.

Зміна обстановки, внаслідок якої особа, яка вчинила злочин, втрачає свою суспільну небезпечність – це об'єктивні зміни умов життєдіяльності конкретного суб'єкта, які свідчать про те, що він не вчинятиме кримінально караних діянь у майбутньому.

Знаряддя вчинення злочину – це предмети, речі, прилади, за допомогою яких було вчинено злочин.

Ідеальна сукупність злочинів – вчинення однією і тією ж дією двох або більше злочинів, передбачених різними статтями КК.

Історичне тлумачення – це з'ясування соціальних передумов, що зумовили прийняття закону про кримінальну відповідальність, завдань, які ставить законодавець, приймаючи закон, відмінності нового закону від того, що діяв раніше.

Караність суспільно небезпечного діяння (злочину) – це можливість застосування покарання, передбаченого санкцією кримінально-правової норми, якою визначено склад конкретного злочину і встановлені види та межі покарань, що можуть бути призначені особі, яка вчинила таке діяння.

Кваліфікований склад злочину – це склад злочину з обтяжуючими (кваліфікуючими) обставинами, тобто такими, що обтяжують покарання і впливають на кваліфікацію.

Класифікація (категоризація) злочинів – це поділ на певні категорії (групи) залежно від характеру та ступеня суспільної небезпеки.

Конкуренція кримінально-правових норм – це відношення між двома нормами кримінального права ,склади яких охоплюють одне й те ж діяння.

Конфіскація майна – примусове безоплатне вилучення у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого.

Космополітичний (універсальний) принцип полягає в тому, що іноземці або особи без громадянства, які не проживають постійно в Україні, які вчинили злочин за її межами, підлягають в

Україні відповідальності у випадках, передбачених міжнародними договорами.

Крайня необхідність – це вимушене заподіяння шкоди правоохоронним інтересам з метою відвернення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо вона в даній обстановці не могла бути відвернена іншими засобами і якщо заподіяна шкода рівнозначна або менш значна, ніж шкода відвернена.

Кримінальна відповідальність – це обов'язок особи, яка винна у вчиненні злочину, зазнавати заходів державного впливу, що полягає в передбаченому законом обмеженні її прав і свобод та реалізується з моменту винесення судом обвинувального вироку.

Кримінальне право як галузь права – це сукупність юридичних норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з вчиненням злочину, і встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочинами, які покарання потрібно застосовувати до осіб, що їх вчинили.

Латентна злочинність – це незареєстрована у встановленому порядку, прихована чи замаскована злочинність.

Логічне тлумачення полягає у з'ясуванні змісту закону та обсягу його правової регламентації за допомогою категорій логіки.

Малолітні – особи до досягнення ними 14-річного віку.

Межа покарання – це часові (місяць, рік) або інші межі, в яких з урахуванням положень Загальної частини КК відповідний вид покарання може бути призначений, а також їх певні фактичні межі, встановлені у конкретній санкції.

Мета злочину – уявлення людини про результат своєї діяльності, те, чого особа збирається досягти шляхом вчинення злочину.

Мета кримінальної відповідальності полягає у виявленні соціальної необхідності та ефективності такої відповідальності.

Метод правового регулювання – це сукупність певних засобів, за допомогою яких регламентуються та охороняються стосунки між людьми, між громадянами та організаціями, між громадянами і державою.

Методи науки кримінального права – це ті засоби, прийоми, за допомогою яких пізнаються явища об'єктивної дійсності, що становлять предмет кримінального права.

Місце вчинення злочину – це певна територія, географічна точка, де вчинено злочин.

Множинність злочину – це вчинення особою одного чи декількох суспільно небезпечних діянь, які складають два чи більше самостійних злочинів.

Мотив злочину – це те, що спонукає особу вчинили суспільно небезпечне діяння, джерело активної діяльності.

Наказ – це акт управління, виданий уповноваженою службовою особою, який приписує певній особі (групі осіб) вчинити дію чи бездіяльність, пов'язану із заподіянням шкоди об'єктам кримінально-правової охорони.

Необхідна оборона – це дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної й достатньої у даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Неповнолітні – особи у віці від 14 до 18 років.

Наука кримінального права – це система наукових положень і поглядів щодо самого кримінального закону, практики його застосування, підстав і меж кримінальної відповідальності, історії та перспектив розвитку кримінального права в Україні та за кордоном.

Незакінченим злочином є готування до злочину та замах на злочин.

Невизначений (неконкретний) умисел характеризується тим, що злочинні наслідки хоча і передбачаються винним, але не є конкретизованими, тобто відсутнє чітке уявлення про їх характер, ступінь тяжкості.

Недонесення – це недонесення про достовірно відомий, такий, що готується, або вчинений злочин, що тягне відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених кримінальним законом.

Необережність – форма вини особи, яка вчиняючи злочин, передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити.

Неосудна особа – це особа, яка під час вчинення злочину не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.

Неосудність – нездатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними під час вчинення злочину.

Неофіційна кваліфікація – це відповідна правова оцінка, що дається науковцями у наукових статтях, монографіях, навчальних посібниках тощо.

Непрямий умисел – це умисел, за якого особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії чи бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання.

Об'єкт злочину – суспільні відносини, блага та інтереси, що охороняються законом про кримінальну відповідальність, яким злочинне посягання завдає або може завдати суттєву шкоди.

Об'єктивна сторона злочину – сукупність ознак, які характеризують зовнішню сторону злочину.

Обмежене тлумачення полягає у наданні дії закону вужчих меж, ніж це передбачає буквальний зміст певної кримінально-правової норми.

Обмежено осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними.

Обмеження волі – вид кримінального покарання, який полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу, без ізоляції від суспільства, в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці.

Обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього – це встановлення часу, протягом якого неповнолітній повинен перебувати вдома або не може знаходитися в громадських місцях; заборона виїжджати в іншу місцевість без дозволу тощо.

Обмежувальні заходи – не є покараннями (ані адміністративними, ані кримінальними). Це – так звані запобіжні заходи, які дозволяють державним органам оперативно зреагувати на факти домашнього насильства, припинити його вчинення та усунути загрозу повторного насильства.

Обставини, що обтяжують чи пом'якшують відповідальність – це певні фактори, що стосуються особи винного, його ставлення до вчиненого, які, відповідно, зменшують чи підвищують суспільну небезпеку злочину і злочинця.

Одиничним називається злочин, який передбачений однією кримінально-правовою нормою і має ознаки одного складу злочину.

Основні покарання – це такі покарання, які призначаються самостійно, кожне окремо.

Обставини вчинення злочину – це сукупність умов, у яких протікає злочинне діяння, розгортається його об'єктивна сторона.

Описовою визнається диспозиція, в якій описуються найбільш суттєві ознаки злочину.

Організатор злочину – це особа, яка організувала вчинення злочину або керувала його вчиненням.

Організована група – це стійке об'єднання кількох осіб (трьох і більше суб'єктів злочину), які попередньо зорганізувалися для готування або вчинення злочинів.

Основний (простий) склад злочину містить основні ознаки злочину без обтяжуючих (кваліфікуючих) та пом'якшуючих обставин.

Основний безпосередній об'єкт – це ті суспільні відносини, посягання на які становить суспільну сутність злочину та заради охорони яких законодавець створив відповідну кримінально-правову норму.

Особлива кримінальна правосуб'єктність – це притягнення винних осіб (яким на момент вчинення злочину виповнилося 18 років) до кримінальної відповідальності.

Особливо кваліфікованим є склад злочину з особливо кваліфікуючими обставинами, тобто такими, які надають злочину особливої суспільної небезпечності.

Особливо тяжкий злочин – це злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Осудність – здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Офіційна (легальна) кваліфікація – це кваліфікація, що здійснюється у кримінальних провадженнях уповноваженими на те державою особами.

Офіційне (легальне) тлумачення – це тлумачення чинних законів або їх окремих положень спеціально на те уповноваженим офіційним органом – Конституційним Судом України.

Повне складання остаточного покарання – це покарання, яке за сукупністю дорівнює сумі складених покарань.

Повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК.

Правомірне затримання особи, яка вчинила злочин – це насильницькі дії, спрямовані на короткострокове позбавлення волі особи, яка вчинила злочин, з метою доставлення її відповідним органам влади, якщо ці дії викликані необхідністю затримання і відповідають небезпечності вчиненого посягання або обстановці затримання злочинця.

Психічний примус – це реальна погроза негайного застосування до особи насильницьких дій або заподіяння іншої шкоди.

Передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за згодою цього колективу, а також окремих громадян на їх прохання – це встановлення контролю і посилення виховного впливу з боку тих осіб, які зобов'язані через сімейні, виробничі або інші відносини здійснювати на неповнолітнього вплив.

Переховування – це заздалегідь не обіцяне переховування злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину або предметів, одержаних злочинним шляхом, що тягне за собою відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених законом про кримінальну відповідальність.

Перспективна (позитивна) кримінальна відповідальність - відповідальність, яка стимулює позитивну поведінку, тобто відповідальність у майбутньому за законослухняну поведінку громадян.

Підбурювач злочину – це особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину.

Підставою кримінальної відповідальності служить наявність у суспільно небезпечному діянні особи складу злочину, визначеного у конкретній статті Особливої частини Кримінального кодексу України.

Підшукування засобів чи знарядь вчинення злочину – це придбання їх будь-яким шляхом.

Підшукування співучасників – це будь-які дії, направлені на залучення до вчинення злочину інших осіб (виконавця, організатора, підбурювача, пособника).

Повна амністія – це повне звільнення зазначених у законі про амністію осіб від кримінальної відповідальності чи від покарання.

Помилування – акт глави держави, за яким індивідуально визначена особа повністю або частково звільняється від покарання або до неї застосовується більш м'яке покарання, або знімається судимість.

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу – вид кримінального покарання, який не передбачено жодною санкцією Особливої частини КК і застосовується на розсуд суду і лише при засудженні особи за особливо тяжкий чи тяжкий злочин.

Позбавлення волі на певний строк – вид кримінального покарання, який полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – вид кримінального покарання, яке може бути призначене як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років.

Позитивна юридична відповідальність – сумлінне виконання своїх обов'язків перед громадянським суспільством, правовою державою, колективом людей та окремою особою.

Покарання – це захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, яка визнана винною у вчиненні злочину, і полягає у передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Помилка у кримінальному праві – неправильне уявлення особи щодо юридичних або фактичних властивостей вчиненого діяння та його наслідків.

Пособник злочину – це особа, яка сприяла вчиненню злочину порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину.

Поширювальне тлумачення полягає у тлумаченні більш широкого змісту кримінально-правової норми (але в межах закону) порівняно з буквальним його текстом.

Правопорушення – це вчинене деліктоздатною особою суспільно небезпечне, винне, протиправне діяння (дія чи бездіяльність),

що спричиняє шкідливі наслідки чи загрожує спричиненням таких наслідків.

Превенція загальна – попередження злочину шляхом кримінально-правової заборони і загрози покарання.

Превенція спеціальна – попередження вчинення нових злочинів особами, які вже вчинили певні злочини.

Предмет злочину – це будь-які речі матеріального світу, щодо яких чи у зв'язку з якими вчиняється злочин.

Предмет кримінально-правового регулювання – це негативні суспільні відносини, які виникають у зв'язку зі вчиненням злочину.

Предмет охорони – це система найбільш важливих суспільних відносин, які захищаються законом про кримінальну відповідальність.

Пособник - це особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину.

Потурання злочину – це невиконання особою, покладених на неї юридичних обов'язків з перешкоджання вчиненню злочину.

Причетність до злочину – це дія чи бездіяльність, яка хоч і пов'язана з учиненням злочину, але не є співучастю в ньому.

Проста співучасть (співвиконавство) передбачає таке об'єднання, де всі співучасники є виконавцями злочину і виконують однакову роль.

Примирення - це угода винного, потерпілого, результатом якого є прощення потерпілим винного, який заподіяв йому шкоду.

Принцип верховенства права полягає у відповідності кримінального закону Конституції України.

Принцип громадянства (національний) полягає в тому, що громадяни України та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, які вчинили злочин за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за КК України, якщо інше не передбачено

міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Принцип гуманізму – це гуманне ставлення до особи, яка відбуває покарання, зумовлене піклуванням держави про безпеку людини та поважним ставленням посадових осіб до людської гідності.

Принцип демократизму полягає в тому, що кримінальне право охороняє суспільні відносини, порушення яких завдає шкоди як усьому суспільству, так і окремим громадянам - членам цього суспільства.

Принцип законності означає, що ніхто не може відповідати за діяння, які на час учинення не визнавалися законом як злочинні.

Принцип індивідуалізації відповідальності та покарання означає, що покарання, застосовуване судом до особи злочинця, повинно бути у межах закону, конкретним та індивідуальним, із урахуванням тяжкості вчиненого злочину.

Принцип невідворотності кримінальної відповідальності виявляється у тому, що кожна винна особа, в діяннях якої є склад злочину, повинна понести кримінальну відповідальність.

Принцип особистого характеру відповідальності полягає в тому, що тільки особа, яка вчили на злочин, може нести кримінальну відповідальність і бути покарана.

Принцип особистої відповідальності за наявності вини особи полягає в неприпустимості покладати кримінальну відповідальність на особу за злочин, учинений іншою особою, а також неможливості притягати до кримінальної відповідальності юридичну особу.

Принцип рівності громадян перед законом закріплює рівність усіх громадян перед законом незалежно від соціального, посадового становища, національної чи релігійної приналежності.

Принципи кримінального права - це вихідні основоположні ідеї, що випливають зі змісту правових норм, закріплених у законі про кримінальну відповідальність, визначають зміст кримінального права і його окремих інститутів.

Припинення чинності закону про кримінальну відповідальність означає, що його норми не можуть застосовуватися до зафіксованих у ньому діянь.

Причинний зв'язок - це об'єктивний, необхідний, внутрішньо закономірний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком.

Пристосування засобів чи знарядь вчинення злочину - це зміна будь-яких предметів матеріального світу, яка робить їх придатними (більш зручними, більш ефективними) для вчинення злочину.

Продовжуваний злочин складається з ряду тотожних дій, об'єднаних єдиним наміром.

Проста диспозиція називає лише склад злочину і не розкриває його зміст.

Простий склад злочину містить опис ознак одного суспільно небезпечного діяння, що посягає на один об'єкт, учиняється однією дією і характеризується однією формою вини.

Прямий умисел - це таке психічне ставлення до діяння і його наслідків, за яких особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії чи бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання.

Погашення судимості – це автоматичне її припинення в разі встановлення певних, передбачених законом умов.

Примусовими заходами медичного характеру є: надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила спільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, у спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь.

Реальна сукупність злочинів – вчинення різних чи подібних дій, кожна з яких являє собою самостійний злочин.

Ретроспективна кримінальна відповідальність – це специфічні правовідносини між державою і правопорушником унаслідок державно-правового примусу, що характеризуються осудженням протиправного діяння та засудженням суб'єкта злочину, покладанням на останнього обов'язку витерпіти певні обмеження і несприят-

ливі наслідки особистого, майнового, організаційного характеру за скоєне правопорушення.

Рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка вже має судимість за умисний злочин.

Родовий (груповий) об'єкт злочину - це група однорідних або тотожних суспільних відносин, що утворюють певну сферу суспільного існування.

Санкція кримінально-правової норми - частина статті Особливої частини, яка визначає вид та міру покарання за певний злочин.

Сексуальне насильство – вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи.

Системне тлумачення - це з'ясування змісту кримінально-правової норми шляхом зіставлення її з іншими нормами цієї ж та інших галузей права, визначення юридичної природи та місця цієї норми в системі кримінального права, а інколи - і в усій національній правовій системі.

Склад злочину - сукупність встановлених кримінальним законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують суспільно небезпечне діяння як конкретний злочин.

Співучасть - це умисна спільна участь двох або більше суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину.

Спосіб вчинення злочину – це сукупність засобів, методів і заходів учинення злочину, форма його здійснення, виконання.

Стадії вчинення умисного злочину – це певні етапи розвитку умисного злочину, які розрізняються за характером діяння і ступенем реалізації злочинного наміру.

Ступінь – це кількісна ознака злочину, яка проявляється в способі вчинення злочину, місці та часі вчинення, меті, розмірі заподіяної шкоди.

Суб'єктивна сторона злочину – це внутрішня сторона складу злочину, яка визначає психічну діяльність особи під час вчинення злочину.

Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність.

Судове (казуальне) тлумачення - це тлумачення, яке дається судом (суддею) будь-якої інстанції при розгляді конкретного кримінального провадження або тлумачення, яке дається на базі вивчення й узагальнення судової практики у постановах Пленуму Верховного Суду України.

Суспільна небезпечність злочину - це характер і розмір заподіяної шкоди, спосіб дії та інші об'єктивні ознаки, а також ступінь усвідомлення заподіяння шкоди, активність волі, мотиви і цілі поведінки особи, яка вчинила злочин.

Спеціальний суб'єкт злочину - це фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Спеціальна повторність (повторність однорідних злочинів) - вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями Особливої частини КК.

Спеціальний рецидив утворюють тотожні або однорідні злочини, які у більшості складів злочинів відіграють роль кваліфікуючої ознаки.

Сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК, за жоден із яких її не було засуджено.

Суб'єкти суспільних відносин - це держава, будь-які об'єднання громадян, юридичні та фізичні особи.

Судимість – це правове становище особи, яке є наслідком засудження особи вироком суду до кримінального покарання.

Сумлінна поведінка засудженого - це дотримання вимог режиму і свідоме дотримання дисципліни, вказівок і розпоряджень адміністрації органів виконання покарань, відсутність стягнень.

Сумлінне ставлення засудженого до праці - це чесне повне виконання своїх трудових обов'язків, суворе дотримання правил техніки безпеки, підвищення своєї майстерності.

Складна співучасть передбачає вчинення кожним із учасників різних за характером і правовою оцінкою дій або бездіяльності.

Система покарань - це вичерпний загальнообов'язковий для суду перелік видів покарань, що характеризується внутрішньою єдністю та узгодженістю.

Службові обмеження для військовослужбовців - вид кримінального покарання, який застосовується до засуджених військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених КК, а також у випадках, коли суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше двох років призначити службове обмеження на той самий строк.

Спеціальні покарання - це такі покарання, які застосовуються лише до певного кола суб'єктів.

Співучасть у злочині - це умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину.

Ступінь вини - це кількісна характеристика вини, яка визначає тяжкість вчиненого діяння й небезпечність особи винного.

Триваючий злочин - це безперервне здійснення злочинного діяння (дії чи бездіяльності) або одноактне діяння і подальший безперервний злочинний стан винної особи, який зберігається невизначено тривалий час і припиняється з моменту явки з повинною, затримання, смерті чи іншої обставини.

Тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні - вид кримінального покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні, призначається військовослужбовцям строкової служби на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених КК, а також якщо суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замінити позбавлення волі на строк не більше двох років тримання у дисциплінарному батальйоні на той самий строк.

Територіальний принцип чинності закону про кримінальну відповідальність полягає в тому, що особи, які вчинили злочин

на території України, підлягають кримінальній відповідальності на підставі КК України.

Тлумачення закону про кримінальну відповідальність - це з'ясування його змісту та суті, а також тих завдань, які стоять перед ним.

Тяжкий злочин - це злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

Умисел - форма вини особи, яка вчиняючи злочин, усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї дії або бездіяльності, передбачала її суспільно небезпечні наслідки і бажала або свідомо допускала настання цих наслідків.

Умисел заздалегідь обдуманий - це умисел, який формується ще до вчинення злочину.

Умисел, що виник раптово, формується безпосередньо перед самим початком вчинення злочину і відразу ж реалізується.

Умовна амністія. У виняткових випадках, з метою припинення суспільно небезпечних групових проявів, чинність амністії може бути поширена на діяння, вчинені до певної дати після оголошення амністії, за умови обов'язкового виконання до цієї дати вимог, передбачених у законі про амністію.

Усунення перешкод - це усунення можливих чи дійсних перепон вчиненню злочину.

Уявна оборона - це дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було і особа, хибно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання, вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Ухиленням від слідства або суду вважають будь-які умисні дії, вчинені особою з метою уникнути кримінальної відповідальності за вчинений злочин, що змушує правоохоронні органи вживати заходів, спрямованих на розшук і затримання правопорушника (нез'явлення без поважних причин за викликом до правоохоронних

органів, недотримання умов запобіжного заходу, зміна місця проживання, зміна документів, які посвідчують особу, втеча з-під варти тощо.

Фактична помилка - це неправильне уявлення особи про обставини, які утворюють об'єктивні ознаки конкретного складу злочину.

Фізичний примус – загроза завдання певної шкоди з метою примусити людину вчинити суспільно небезпечне діяння.

Філологічне (граматичне) тлумачення полягає у з'ясуванні змісту закону шляхом аналізу самого його тексту (змісту певних термінів і понять) із використанням правил граматики, синтаксису, орфографії та пунктуації.

Форми реалізації кримінальної відповідальності - основні напрями юридичного впливу як на правопорушника, так і на інших осіб з метою захисту правопорядку і виховання суб'єктів права, які скоїли чи можуть скоїти правопорушення.

Фізіологічний афект - це дуже сильне, нетривале душевне хвилювання, під час якого вчиняється злочин.

Форма вини - це певний зв'язок психічних ознак, які складають зміст вини, з об'єктивними ознаками злочину.

Форма співучасті - це об'єднання співучасників, які розрізняються за характером ролей, що ними виконуються, за стійкістю об'єктивних зв'язків між собою.

Характер суспільної небезпеки злочину - це якісна ознака злочину, яка залежить від суспільної цінності об'єкта посягання, мотиву та форми вини, а також злочинних наслідків.

Часткове складання остаточного покарання призначається шляхом приєднання до найбільш суворого покарання, призначеного за один зі злочинів, будь-якої частини менш суворого покарання (або покарань), призначеного за інший злочин (злочини).

Цивільно-правові проступки - шкідливе, протиправне, винне порушення деліктоздатною особою врегульованих нормами цивільного права майнових і пов'язаних з ними немайнових особистих відносин, а також схожих із ними майнових та особистих відносин, передбачених нормами цивільного права.

Часом вчинення злочину визнається час учинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності, незалежно від часу настання злочинних наслідків.

Часткова амністія - це часткове звільнення зазначених у законі про амністію осіб від відбування призначеного судом покарання (фактично така амністія є різновидом пом'якшення покарання).

Штраф - це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині цього Кодексу, з урахуванням положень частини другої ст. 53 КК України.

Щире каяття означає, що особа усвідомлює і визнає свою провину за всіма пунктами висунутого проти неї звинувачення, дає правдиві свідчення, щиро жалкує про вчинене, осуджує свою поведінку.

Юридична помилка - це неправильне уявлення особи про юридичні властивості вчиненого діяння, його правову характеристику.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ
(витяги)

Стаття 3. **Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.**

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 6. **Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.**

Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Стаття 8. **В Україні визнається і діє принцип верховенства права.**

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Стаття 9. **Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.**

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Стаття 19. **Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.**

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах

повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Стаття 24. **Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.**

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Стаття 28. **Кожен має право на повагу до його гідності.**

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідам.

Стаття 29. **Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.**

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника.

Стаття 61. **Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.**

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Стаття 62. **Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.**

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Стаття 94. **Закон підписує Голова Верховної Ради України і невідкладно направляє його Президентові України.**

Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду.

У разі якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений.

Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його під-

писати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом.

Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування.

Стаття 124. **Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди.**

Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.

Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору.

Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних.

Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

Стаття 147. **Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції.**

Діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків.

Стаття 152. **Закони та інші акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією**

України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності.

Закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку.

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА
№ 9 від 30.09.94

Про судову діяльність в умовах загострення в Україні криміногенної ситуації

Як свідчать матеріали узагальнень судової практики та аналізи судової статистики, злочинність в Україні набуває все більш масового, організованого та жорстокого характеру.

Указом Президента України від 21 липня 1994 року «Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю» перед правоохоронними органами, виконавчими органами місцевого самоврядування поставлено завдання здійснити скоординовані дії щодо рішучого посилення боротьби з бандитизмом, корупцією, іншими тяжкими злочинами.

Пленум Верховного Суду України вважає, що суди, як одна із складових гілок влади, повинні також вжити рішучих заходів по забезпеченню захисту конституційних прав і свобод, життя, здоров'я та майнових інтересів громадян, захисту інтересів держави, підтриманню в Україні законності і правопорядку.

Виходячи з наведеного, Пленум Верховного Суду України ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Судовим колегіям Верховного Суду України, Верховному суду Автономної Республіки Крим, обласним, Київському і Севастопольському міським судам, міжобласному суду, районним (міським), а також військовим судам України максимально мобілізувати всі наявні можливості на докорінне поліпшення своєї діяльності.

2. Судам необхідно посилити свій вплив на підтримання законності і правопорядку в Україні. З цією метою судам слід забезпечити неухильне виконання вимог ст. 2 КПК з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

3. Звернути увагу судів на те, що в умовах загрозливо-невпинного зростання злочинності практика призначення мір покарання повинна відповідати як вимогам закону про врахування характеру і ступеню суспільної небезпечності конкретно вчиненого злочину, особи винного і обставин справи, що пом'якшують і обтяжують відповідальність, так і характеру та стану злочинності в суспільстві.

Особам, які вчиняють посягання на життя І здоров'я людини, її майно, бандитизм, розбої, грабежі, вимагательства, розкрадання державного і колективного майна, інші тяжкі злочини і, зокрема, в кредитно-фінансовій та банківській сферах, у зовнішньоекономічній діяльності та торгівлі, на транспорті, особам, які раніше були судимі і продовжують порушувати закони, організаторам, керівникам і активним учасникам організованих злочинних і особливо озброєних угруповань необхідно призначити передбачені законом суворі міри покарання. Надання відстрочки виконання вироку, умовне засудження, а також призначення покарання нижче від найнижчої межі, передбаченої законом, щодо таких осіб, як правило, не повинно застосовуватись.

4. Виходячи з того, що судочинство повинно здійснюватись у повній відповідності з діючим законодавством на основі рівності громадян перед законом і судом, судовий розгляд кримінальних справ повинен максимально сприяти підтриманню законності І правопорядку в державі. Для досягнення цієї мети судам необхідно вживати всі передбачені законом заходи для оперативного розгляду справ, не допускати випадків необґрунтованого повернення справ на додаткове розслідування і відкладення справ слуханням.

5. При розгляді цивільних справ судам слід вживати рішучих заходів по запобіганню цивільним правопорушенням, зокрема, по усуненню випадків переслідування працівників за критику, фактів безгосподарності І розбазарювання державного майна, зловживань службовим станом посадовими особами.

6. З метою повного відшкодування майнових (матеріальних) збитків, завданих злочинами та іншими правопорушеннями, судам необхідно використовувати передбачене законом право забезпечення цивільного позову шляхом накладення арешту на майно або гро-

шові суми до розгляду справи по суті, а також своєчасно вживати передбачені законом заходи до виконання судових рішень про відшкодування майнових збитків.

7.Звернути увагу кожного з суддів і особисто керівників судів на те, що вони несуть персональну відповідальність за дотримання вимог діючого законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України щодо чіткої організації роботи в судах, своєчасного і якісного розгляд; кримінальних і цивільних справ.

Кожному судді необхідно значно поліпшити організацію своєї роботи, вдосконалювати рівень культури судових процесів, дотримуватись високої принциповості І чуйного ставлення до громадян, їх звернень, заяв та скарг, проявляти непримиренність до будь-яких порушень законності і правопорядку.

Керівникам судів підвищити вимогливість до суддів щодо своєчасного та правильного розгляду судових справ.

Разом з тим, з метою підвищення ефективності правосуддя, судам касаційних та наглядних інстанцій необхідно постійно надавати суддям районних (міських) та військових судів гарнізонів дійову практичну допомогу по правильному застосуванню законодавства, організації і проведенню судових процесів у відповідності з законом.

8. Судовим колегіям Верховного Суду України, Верховному суду Автономної Республіки Крим, обласним, Київському І Севастопольському міським судам, міжобласному суду, військовим судам регіонів і Військово-Морських Сил постійно вивчати та аналізувати стан злочинності І судимості в державі. За результатами узагальнень правильно спрямовувати практику розгляду справ та своєчасно вносити пропозиції у відповідні органи влади про вдосконалення законодавства з тим, щоб воно максимально забезпечувало конституційні права і свободи громадян, нормальне функціонування суспільства і держави.

9. Судам слід покращити роботу по запобіганню злочинам та іншим правопорушенням. З цією метою необхідно неухильно виконувати вимоги закону до виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів чи правопорушень, звертаючи особливу увагу на факти незабезпечення на підприємствах, в установах і організаціях

усіх форм власності належного порядку в обліку та збереженні матеріальних цінностей, охоронності зброї, вибухових речовин і пристроїв, отруйних, радіоактивних речовин І матеріалів та наркотичних засобів і шляхом винесення окремих ухвал (постанов) сприяти їх усуненню. Вживати передбачених законом заходів до своєчасного реагування на окремі ухвали (постанови) керівниками підприємств, установ, організацій.

10. Судам касаційної та наглядної інстанцій забезпечити своєчасний розгляд справ і виправлення помилок судів першої інстанції та спрямування судової практики на неухильне дотримування законності і підтримання правопорядку в Україні, а також невідворотне покарання небезпечних злочинців.

11. Про виконання цієї постанови заслухати у ІІ півріччі 1995 року на засіданні Пленуму окремих голів відповідних судів.

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА
№9 від 01.11.96

Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя

Конституцією України кожній людині гарантовано право звернутись до суду для захисту своїх конституційних прав і свобод. Конституція має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії. Це зобов'язує суди при розгляді конкретних справ керуватись насамперед нормами Конституції України.

З метою правильного застосування норм Конституції при здійсненні правосуддя Пленум Верховного Суду України постановляє дати судам такі роз'яснення:

1. Відповідно до ст. 8 Конституції в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституційні права та свободи людини і громадянина є безпосередньо діючими. Вони визначають цілі і зміст законів та інших нормативно-правових актів, зміст і спрямованість діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечуються захистом правосуддя.

Виходячи із зазначеного принципу та гарантування Конституцією судового захисту конституційних прав і свобод, судова діяльність має бути спрямована на захист цих прав і свобод від будь-яких посягань шляхом забезпечення своєчасного та якісного розгляду конкретних справ. При цьому слід мати на увазі, що згідно зі ст. 22 Конституції закріплені в ній права і свободи людини й громадянина не є вичерпними.

2. Оскільки Конституція України, як зазначено в її ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Кон-

стицію як акт прямої дії. Судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй.

У разі невизначеності в питанні про те, чи відповідає Конституції України застосований закон або закон, який підлягає застосуванню в конкретній справі, суд за клопотанням учасників процесу або за власною ініціативою зупиняє розгляд справи і звертається з мотивованою ухвалою (постановою) до Верховного Суду України, який відповідно до ст. 150 Конституції може порушувати перед Конституційним Судом України питання про відповідність Конституції законів та інших нормативно-правових актів. Таке рішення може прийняти суд першої, касаційної чи наглядної інстанції в будь-якій стадії розгляду справи.

Суд безпосередньо застосовує Конституцію у разі:

1) коли зі змісту норм Конституції не випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом;

2) коли закон, який був чинним до введення в дію Конституції чи прийнятий після цього, суперечить їй;

3) коли правовідносини, що розглядаються судом, законом України не врегульовано, а нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радого або Радою міністрів Автономної Республіки Крим, суперечить Конституції України;

4) коли укази Президента України, які внаслідок їх нормативно-правового характеру підлягають застосуванню судами при вирішенні конкретних судових справ, суперечать Конституції України.

Якщо зі змісту конституційної норми випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом, суд при розгляді справи повинен застосувати тільки той закон, який ґрунтується на Конституції і не суперечить їй.

3. Слід мати на увазі, що суд не може, застосувавши Конституцію як акт прямої дії, визнати неконституційними закони чи правові акти, перелічені в ст. 150 Конституції, оскільки це віднесено до виключної компетенції Конституційного Суду України.

Разом з тим суд може на підставі ст. 144 Конституції визнати такими, що не відповідають Конституції чи законам України, рішення органів місцевого самоврядування, а на підставі ст. 124 Конститу-

ції - акти органів державної виконавчої влади: міністерств, відомств, місцевих державних адміністрацій тощо. Звернення до Конституційного Суду України в такому разі не вимагається.

4. Виходячи з положення ст. 9 Конституції України про те, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, суд не може застосувати закон, який регулює правовідносини, що розглядаються, інакше як міжнародний договір. У той же час міжнародні договори застосовуються, якщо вони не суперечать Конституції України.

5. Судам необхідно виходити з того, що нормативно-правові акти будь-якого державного чи іншого органу (акти Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим чи рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим, акти органів місцевого самоврядування, накази та інструкції міністерств і відомств, накази керівників підприємств, установ та організацій тощо) підлягають оцінці на відповідність як Конституції, так і закону.

Якщо при розгляді справи буде встановлено, що нормативно-правовий акт, який підлягав застосуванню, не відповідає чи суперечить законові, суд зобов'язаний застосувати закон, який регулює ці правовідносини.

6. Згідно з ч. 2 ст. 6 Конституції органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України.

Закони та інші нормативні акти, прийняті до набуття чинності Конституцією, є чинними в частині, що не суперечить їй (ст. 1 розділу XV Конституції). У зв'язку з цим при розгляді справи суд може на підставі Постанови Верховної Ради України від 12 вересня 1991 р. «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» застосувати нормативні акти колишнього Союзу РСР, які не суперечать Конституції і законам України.

7. Звернути увагу судів на те, що згідно з ч. 2 ст. 57 Конституції є невинними, а отже, не можуть застосовуватись ті закони та

інші нормативно-правові акти, ідо визначають права і обов'язки громадян, які не доведені до відома населення у встановленому законом порядку. Це означає, що судове рішення не може ґрунтуватись на неоприлюднених нормативно-правових актах такого змісту.

8. З урахуванням конституційного положення про те, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ст. 124 Конституції), судам підвідомчі всі спори про захист прав і свобод громадян. Суд не вправі відмовити особі в прийнятті позовної заяви чи скарги лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку.

Статтею 55 Конституції кожній людині гарантовано право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, а тому суд не повинен відмовляти особі в прийнятті чи розгляді скарги з підстав, передбачених законом, який це право обмежує.

9. Згідно зі ст. 10 Конституції державною мовою в Україні є українська мова, всебічний розвиток і функціонування якої в усіх сферах суспільного життя на всій території України забезпечується державою. Виходячи з цього конституційного положення судочинство в Україні має провадитися українською мовою. На виконання ч. 4 ст. 10 Конституції суд за клопотанням осіб, які беруть участь у розгляді справи, зобов'язаний застосовувати при провадженні судочинства й іншу мову в порядку, визначеному законом (наприклад, Кримінально-процесуальним, Цивільним процесуальним кодексами).

Суд має суворо додержувати вимог ч. 3 ст. 19 КПК про те, що слідчі й судові документи відповідно до встановленого цим Кодексом порядку, вручаються обвинуваченому в перекладі на його рідну мову або іншу мову, якою він володіє.

10. Конституційні положення про законність судочинства та рівність усіх учасників процесу перед законом і судом (ст. 129 Конституції) зобов'язують суд забезпечити всім їм рівні можливості щодо надання та дослідження доказів, заявления клопотань та здійснення інших процесуальних прав.

11. При вирішенні цивільних справ суд має виходити з поданих сторонами доказів. Поряд з цим він може запропонувати позивачеві чи відповідачеві подати додаткові докази, а в разі, коли сторони не в змозі їх зібрати, а без них правильно вирішити справу неможливо,- за клопотанням сторін сам витребувати такі докази.

12. При розгляді трудових спорів судам слід мати на увазі, що ч. 3 ст. 43 Конституції використання примусової праці заборонено. У зв'язку з цим не можуть застосовуватись як такі., що суперечать Конституції, правила статей 32, 33, 34 КЗпП, відомчих положень чи статутів про дисципліну тощо, які передбачають можливість тимчасового переведення працівника без його згоди на іншу роботу в порядку дисциплінарного стягнення, у разі виробничої необхідності або простою, а також можливість виконання ним роботи, не передбаченої трудовим договором.

Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота, що виконується особою, чи служба, яку вона несе за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

13. Відповідно до ст. 39 Конституції громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, завчасно сповіщаючи про них органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Справи про обмеження цього права розглядаються судами в порядку, встановленому для справ, що виникають з адміністративно-правових відносин.

14. Тим, хто працює, Конституція гарантує право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Порядок здійснення цього права встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей. Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку (ст. 44 Конституції»).

Рішення про визнання страйку незаконним ухвалюється судом на підставі Конституції і чинного законодавства. Страйк має визнаватися незаконним, наприклад, коли працюючі добиваються в такий спосіб політичних цілей, або коли ним створюється загро-

за життю і здоров'ю, правам і свободам інших людей, або коли він організовується чи здійснюється у державних органах, на підприємствах та в організаціях, на які покладено забезпечення обороноздатності, правопорядку і безпеки країни, на безперервно діючих виробництвах, зупинення яких пов'язане з тяжкими або небезпечними наслідками, тощо.

За примушування до участі або до неучасті у страйку винні особи несуть відповідальність у встановленому законом порядку.

15. З урахуванням конституційного положення про те, що ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду (ст. 47 Конституції, судам слід при вирішенні житлових спорів виходити з неприпустимості виселення в адміністративному порядку за санкцією прокурора осіб, які самоуправно зайняли жиле приміщення або проживають у будинках, що загрожують обвалом.

При розгляді спорів про право користування жилим приміщенням необхідно брати до уваги, що ст. 33 Конституції гарантує кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, свободу пересування та вільний вибір місця проживання. Це означає, що наявність чи відсутність прописки самі по собі не можуть бути підставою для визнання права користування жилим приміщенням за особою, яка там проживала чи вселилась туди як член сім'ї наймача (власника) приміщення, або ж для відмови ЇЙ у цьому.

16. Суди мають суворо додержувати передбаченого ст. 56 Конституції права особи на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Матеріальна та моральна шкода, заподіяна при здійсненні правосуддя, відшкодовується державою відповідно до ст. 62 Конституції лише безпідставно засудженій особі в разі скасування вироку як неправосудного.

17. Вирішуючи спори, що випливають із права приватної власності громадян, суди повинні виходити з положень ст. 41 Кон-

ституції про те, що це право є непорушним і ніхто не може бути протиправно його позбавлений. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, які встановлені законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості (крім умов воєнного чи надзвичайного стану, коли можливе наступне відшкодування).

Судам необхідно мати на увазі, що відповідно до ч. 6 ст. 41 Конституції конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. У зв'язку з цим справи про адміністративні правопорушення, за вчинення яких законом передбачено конфіскацію приватного майна особи, повинні розглядатися тільки судами.

18. При розгляді кримінальних справ має суворо додержуватись закріплений у ч. 1 ст. 62 Конституції принцип презумпції невинуватості, згідно з яким особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. При цьому неприпустимо покладати на обвинуваченого (підсудного) доведення своєї невинуватості.

Звернути увагу судів на те, що згідно з ч. 3 зазначеної статті усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь останньої.

Статтею 129 Конституції до основних засад судочинства віднесено змагальність сторін, забезпечення доведеності вини та підтримання в суді державного обвинувачення, яке згідно зі ст. 121 Конституції покладається на прокуратуру. Виходячи з цього при відданні особи до суду слід в усіх справах, що надійшли до суду з обвинувальним висновком, визнавати обов'язковою на підставі п. 1 ст. 253 КПК участь у судовому засіданні прокурора.

19. Відповідно до ст. 59 Конституції кожен має право на захист від обвинувачення та на правову допомогу. Тому, розглядаючи кримінальну справу, суд у передбачених законом випадках має забезпечити обвинуваченому право на захист.

Визнання особи винуватою у вчиненні злочину може мати місце лише за умови доведеності її вини. При цьому слід мати на увазі, що згідно зі ст. 62 Конституції обвинувачення не може ґрунтуватись на припущеннях, а також на доказах, одержаних незаконним шляхом. Докази повинні визнаватись такими, що одержані незаконним шляхом, наприклад, тоді, коли їх збирання й закріплення здійснено або з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінально-процесуальним законодавством порядку, або не уповноваженою на це особою чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами.

20. Відповідно до вимог ст. 63 Конституції особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом, а отже, вона не може бути змушена свідчити проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів.

Пропонуючи підсудному дати пояснення щодо пред'явленого обвинувачення та відомих йому обставин справи, суд має одночасно роз'яснити йому, а також Його дружині чи близькому родичу зміст ст. 63 Конституції. Якщо під час проведення дізнання чи попереднього слідства підозрюваному, обвинуваченому, його дружині чи близькому родичу цього не було роз'яснено, показання зазначених осіб повинні визнаватися судом одержаними з порушенням закону, що має наслідком недопустимість їх використання як засобів доказування.

Роз'яснити судам, що з урахуванням зазначеного конституційного положення члени сім'ї чи близькі родичі обвинуваченого, цивільного позивача або цивільного відповідача не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за відмову від дачі показань. У разі ж, коли зазначені особи погодились давати показання, вони несуть відповідальність за завідомо неправдиві показання.

21. Конституційне положення про здійснення правосуддя виключно судами зобов'язує їх розглядати кримінальні справи і про злочини, перелічені у ч. 1 ст. 27 КПК. У зв'язку з цим суд не може передати матеріали такої справи на розгляд товариського суду в порядку, передбаченому ст. 51 КК та ст. 8 КПК.

22. Гарантовані статтями 30 і 31 Конституції недоторканість житла і таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції є невід'ємним правом особи. Дозвіл на проникнення до житла чи до іншого володіння особи, на накладення арешту на кореспонденцію, її виїмку в поштово-телеграфних установах та на зняття інформації з каналів зв'язку надається тільки судом. За результатами розгляду матеріалів про надання такого дозволу, який здійснюється судом з додержанням таємниці слідства, ухвалюється процесуальне рішення.

Слід мати на увазі, що статті 9 і 13 Перехідних положень Конституції (розділу XV) на дію ст. 30 (в частині надання дозволу на проникнення до житла чи до Іншого володіння особи) та ст. 31 Конституції не поширюються.

23. Відповідно до ч. 5 ст. 124 Конституції судові рішення ухвалюються іменем України і є обов'язковими до виконання на всій її території усіма без винятку органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, організаціями, установами, посадовими особами, а також окремими громадянами та їх об'єднаннями.

У разі невиконання судових рішень суди мають піддавати винних у цьому осіб встановленій законом відповідальності.

24. Звернути увагу судів на те, що керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України щодо застосування чинного законодавства, дані до введення в дію Конституції України, можуть застосовуватись при розгляді справ у частині, що не суперечить Конституції.

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА
№ 1 від 19.01.2001

Про стан здійснення правосуддя в 2000 р. та заходи щодо його вдосконалення з метою реалізації положень Конституції України

Заслухавши й обговоривши доповідь Голови Верховного Суду України про стан здійснення правосуддя в державі, Пленум Верховного Суду зазначає, що в 2000 р. суди загальної юрисдикції в основному забезпечили виконання завдань, що стоять перед ними.

У результаті реалізації положень Конституції України про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини в державі кількість розглянутих ними справ істотно збільшилась і становила 1 710 811. Все частіше предметом судового розгляду стають цивільні та кримінальні справи нових категорій, насамперед такі, що виникають у сфері адміністративно-правових і цивільно-правових відносин. Суди також розглянули велику кількість заяв та звернень, віднесених до їх компетенції.

Верховний Суд України в минулому році провів значну роботу по забезпеченню належного рівня правосуддя. Судовими колегіями розглянуто 2 738 справ та 56 417 скарг, які надійшли в порядку нагляду. З метою забезпечення правильного й однакового застосування судами чинного законодавства, усунення судових помилок та причин, що їх породжують, Пленум Верховного Суду України давав роз'яснення з актуальних питань, що виникають при розгляді справ різних категорій.

Разом з тим Пленум констатує наявність серйозних проблем при втіленні в життя конституційних засад судочинства, спрямованих на забезпечення належного функціонування судової системи, що негативно впливає на якість правосуддя. Зокрема, в 2000 р. в касаційному та наглядному порядку визнано незаконними 23 658

судових рішень у цивільних справах і щодо 11 171 особи — у кримінальних.

Основними причинами постановлення незаконних і необґрунтованих судових рішень є порушення судами норм процесуального та матеріального права, а подеколи — і окремих положень Конституції України.

Непоодинокими є випадки, коли через неналежне виконання суддями своїх службових обов'язків справи призначаються до судового розгляду з порушенням вимог чинного законодавства, допускається зволікання при їх провадженні, внаслідок чого невиправдано затягується прийняття в них остаточного рішення. Не завжди своєчасно виготовляються протоколи судових засідань, порушуються строки направлення справ у касаційну інстанцію. Мають місце факти неякісного складення процесуальних документів. Трапляються випадки застосування судами законів, які вже скасовано або змінено.

Водночас Пленум констатує, що на стан здійснення правосуддя значною мірою впливають і об'єктивні чинники. До них перш за все належать недоліки в організаційному, фінансовому, кадровому та законодавчому забезпеченні діяльності судів державою.

Зокрема, видатки на утримання судів у 1999 р. були передбачені в бюджеті тільки у розмірі 58%, а в 2000 р. — 65,4% від потреби. У 2001 р. цей показник становить 65,7%.

Законодавство, яке регулює питання судоустрою і судочинства, Цивільний, Кримінальний та Житловий кодекси, Кодекс законів про працю, інші законодавчі акти України містять норми, які застаріли або суперечать Конституції України. Чинні Кримінально-процесуальний та Цивільний процесуальний кодекси позбавляють суди можливості повною мірою реалізувати конституційні засади судочинства.

Після закінчення термінів, визначених пунктами 12, 13 «Перехідних положень» Конституції України, здійснення судочинства без зміни відповідного законодавства може ще більше ускладнитись.

Пленум Верховного Суду України **постановляє:**

1. Звернути увагу судів на зазначені недоліки у здійсненні судочинства і необхідність вжиття заходів до їх усунення, на недопу-

стимість необгрунтованої відмови у прийнятті до судового розгляду заяв та скарг фізичних і юридичних осіб, порушення конституційних прав та свобод громадян. Оскільки відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, суди зобов'язані забезпечувати захист цих прав та свобод шляхом своєчасного розгляду справ й однакового і правильного застосування законодавства.

2. Суди мають сприяти неухильному додержанню громадянами положень Конституції та законів України, формуванню в них почуття поваги до прав і свобод, честі й гідності інших людей та розуміння того, що здійснення прав і свобод є невід'ємним від виконання своїх обов'язків.

3. Судовим колегіям Верховного Суду України вжити додаткових заходів до підвищення рівня аналітичної роботи, зосередити зусилля на впровадженні в життя положень Конституції України щодо основних засад судочинства, утвердженні й забезпеченні надійного захисту прав і свобод людини, оперативно інформувати суддів і громадськість про роз'яснення Пленуму Верховного Суду України та практику розгляду судових справ шляхом їх опублікування в офіційних друкованих виданнях — журналі «Вісник Верховного Суду України», щорічнику «Рішення Верховного Суду України», а також розміщення в електронному виданні — web-сайті Верховного Суду України в Інтернеті.

4. Відповідно до ст. 130 Конституції України порушити перед Кабінетом Міністрів України питання про невідкладне фінансування потреб судів, пов'язаних із реалізацією конституційних засад судочинства, перш за все повного фіксування судового процесу за допомогою технічних засобів, за рахунок коштів, виділених із Державного бюджету України Міністерству юстиції України у 2001 р. на проведення судово-правової реформи, або з інших джерел.

5. Визнати за необхідне підготувати у другому кварталі 2001 р. до розгляду Пленумом Верховного Суду України матеріали щодо практики застосування судами норм Конституції України та постанови Пленуму від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя».

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА
№ 6 від 06.07.2001

Про застосування судами законів України про внесення змін до чинного законодавства у зв'язку із закінченням дії «Перехідних положень» Конституції України

Заслухавши й обговоривши доповідь Голови Верховного Суду України про застосування судами законів України від 21 червня 2001 р. про внесення змін до чинного законодавства у зв'язку із закінченням п'ятирічного терміну дії «Перехідних положень» Конституції України, Пленум Верховного Суду України зазначає, що прийняття цих законів є важливим етапом у проведенні судово-правової реформи та реальному забезпеченні прав і свобод громадян.

Внесено суттєві зміни до Закону України «Про судоустрій», до процесуальних кодексів та інших правових актів, згідно з якими система судів загальної юрисдикції приводиться у відповідність зі ст. 125 Конституції України.

Верховний Суд України є в ній найвищим судовим органом, районні (міські) суди, військові суди гарнізонів, господарські суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя набувають статусу місцевих, а Верховний суд Автономної Республіки Крим, обласні, Київський та Севастопольський міські суди, військові суди регіонів і Військово-Морських Сил - апеляційних. Створюються господарські апеляційні суди, а Вищий арбітражний суд набуває статусу Вищого господарського суду України.

Відповідно до п. 13 «Перехідних положень» та статей 29-31 Конституції Законом «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» до повноважень суду віднесено прийняття рішень, що стосуються обмежень у стадії досудового розслідування справ щодо найбільш значимих конституційних прав і свобод громадян.

На реалізацію таких конституційних засад судочинства, як змагальність і підтримання державного обвинувачення в суді прокурором, до чинного Кримінально-процесуального кодексу України внесено істотні зміни щодо обсягу прав та обов'язків учасників процесу, від суду відмежовано функції обвинувачення й захисту при розгляді кримінальної справи. Збережено можливість виправлення судової помилки після набрання вироком законної сили.

Змінено порядок перевірки судових рішень у господарських, кримінальних та цивільних справах - відповідно до ст. 129 Конституції запроваджено їх апеляційну та касаційну перевірку. Усе це покладає на суддів велику відповідальність і вимагає від них терміново докорінним чином перебудувати свою роботу з розгляду судових справ.

Пленум Верховного Суду України ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Беручи до уваги, що 21 червня 2001 р. Верховною Радою України прийнято закони, якими внесено суттєві зміни до законодавства щодо судового устрою України та законодавства, яке регламентує процесуальну діяльність судів при здійсненні правосуддя в господарських, цивільних і кримінальних справах, рекомендувати всім судам загальної юрисдикції, суддям і працівникам судів вжити термінових заходів щодо вивчення цих законів та належного їх застосування при розгляді судових справ із метою забезпечення надійного захисту прав та свобод людини і громадянина.

2. Звернути увагу на те, що провадження в судах всіх інстанцій по розгляду справ і скарг має здійснюватись із додержанням встановленого новими законами порядку та особливостей, зазначених у їх «Перехідних та прикінцевих положеннях», При цьому слід враховувати, що закони й Інші нормативні акти, прийняті до набрання чинності законами від 21 червня 2001 р., є чинними в частині, що не суперечить Конституції України і цим законам.

3. Роз'яснити, що у зв'язку Із запровадженням нових правил розгляду судових справ в апеляційному та касаційному порядку законодавство щодо перегляду судових рішень у порядку нагляду як за

протестами прокурорів, так і за протестами голів судів та їх заступників втратило чинність.

4. Рекомендувати головам Вищого господарського та апеляційних судів організувати вивчення практики застосування нового законодавства.

5. Головам судових палат Верховного Суду України за результатами роботи в другому півріччі 2001 р. узагальнити практику застосування законів, прийнятих 21 червня 2001 р., забезпечивши її правильне спрямування при здійсненні судочинства.

ЗАКОН УКРАЇНИ
Про міжнародні договори України
№ 1906-IV від 29.06.2004

Цей Закон встановлює порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України з метою належного забезпечення національних інтересів, здійснення цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України, закріплених у Конституції України (254к/96-ВР) та законодавстві України.

І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Сфера застосування Закону. Цей Закон застосовується до всіх міжнародних договорів України, регульованих нормами міжнародного права і укладених відповідно до Конституції України (254к/96-ВР) та вимог цього Закону.

Стаття 2. Визначення термінів. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

міжнародний договір України - укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо);

укладення міжнародного договору України - дії щодо підготовки тексту міжнародного договору, його прийняття, встановлення його автентичності, підписання міжнародного договору та надання згоди на його обов'язковість для України;

повноваження - документ, яким одній або декільком особам у встановленому цим Законом порядку доручено представляти Україну з метою підготовки тексту міжнародного договору, його прийняття, встановлення його автентичності, підписання міжнародного договору та, у випадках, передбачених міжнародним договором, надання згоди на його обов'язковість для України;

підписання - або стадія укладення міжнародного договору, або форма надання Україною згоди на обов'язковість для неї між-

народного договору у випадках, передбачених міжнародним договором чи іншою домовленістю сторін;

ратифікація, затвердження, прийняття, приєднання - залежно від конкретного випадку форма надання згоди України на обов'язковість для неї міжнародного договору;

заява - односторонній акт, яким сторони міжнародного договору висловлюють своє тлумачення або розуміння його положень і з якого для них не випливають міжнародно-правові наслідки;

застереження - одностороння письмова заява, зроблена при підписанні, ратифікації, затвердженні, прийнятті міжнародного договору або приєднанні до нього, якою висловлюється бажання виключити або змінити юридичну дію певних положень договору щодо їхнього застосування до України;

міжнародна організація - міжнародна міжурядова організація;

сторона - держава, інший суб'єкт міжнародного права, які погодились на обов'язковість для них договору і для яких договір є чинним;

депозитарій - держава, міжнародна організація або її головна виконавча посадова особа, якій здається на зберігання оригінал міжнародного договору і яка виконує стосовно цього договору функції, передбачені міжнародним правом;

припинення дії - втрата міжнародним договором своєї сили за умов, визначених самим міжнародним договором, або за вольовим рішенням сторін (денонсація, вихід з договору);

зупинення дії - перерва дії міжнародного договору протягом певного проміжку часу.

Стаття 3. Види міжнародних договорів України

1. Міжнародні договори України укладаються:

Президентом України або за його дорученням - від імені України; Кабінетом Міністрів України або за його дорученням - від імені Уряду України;

міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами - від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів.

2. Від імені України укладаються міжнародні договори України:

а) політичні, мирні, територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України;

б) що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина;

в) про участь України в міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки;

г) про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови їх тимчасового перебування, включаючи терміни виведення, фінансово-економічні, екологічні та інші наслідки і компенсації;

ґ) про використання території та природних ресурсів України;

д) яким за згодою сторін надається міждержавний характер.

3. Від імені Уряду України укладаються міжнародні договори України з економічних, торговельних, науково-технічних, гуманітарних та інших питань, віднесених до відання Кабінету Міністрів України.

4. Міжвідомчими є міжнародні договори України з питань, що належать до повноважень міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та державних колегіальних органів.

ІІ. УКЛАДЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ

Стаття 4. Пропозиції щодо укладення міжнародних договорівУкраїни

1. Пропозиції щодо укладення від імені України, Уряду України міжнародних договорів України подаються відповідно Президентові України або Кабінету Міністрів України.

2. Пропозиції щодо укладення міжнародних договорів України включають такі документи:

а) подання відповідно Президентові України або Кабінету Міністрів України;

б) пояснювальну записку, в якій обґрунтовується доцільність укладення міжнародного договору, визначаються вірогідні політичні, правові, соціально-економічні, фінансові, гуманітарні та інші наслідки його укладення, а також суб'єкти виконання міжнародного договору;

в) проект міжнародного договору українською мовою;

г) текст міжнародного договору українською мовою в офіційному перекладі та мовою оригіналу в разі подання пропозиції щодо його ратифікації, затвердження, прийняття або приєднання до нього;

ґ) довідку про погодження проекту міжнародного договору зацікавленими міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади та державними колегіальними органами;

д) проект рішення про утворення делегації чи доручення представникові України щодо підготовки тексту міжнародного договору, його прийняття, встановлення його автентичності, а також проект директив делегації чи представникові України;

е) електронні версії текстів документів, зазначених у пунктах «в», «г» та «д» цієї частини.

3. Пропозиції щодо укладення міжнародних договорів України подаються Міністерством закордонних справ України.

Інші центральні органи виконавчої влади та державні колегіальні органи, а також Верховний Суд України, Національний банк України, Генеральна прокуратура України подають пропозиції щодо укладення міжнародних договорів України разом з Міністерством закордонних справ України. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні державні адміністрації подають пропозиції щодо укладення міжнародних договорів України через Міністерство закордонних справ України, інший центральний орган виконавчої влади, до компетенції якого належать питання, які пропонуються для врегулювання міжнародним договором.

Пропозиції про укладення міжнародних договорів України подаються після проведення Міністерством юстиції України правової експертизи щодо відповідності проекту міжнародного договору Конституції та законам України.

4. У разі внесення пропозицій щодо укладення міжнародного договору України, який встановлює інші правила, ніж ті, що містяться в актах законодавства України, до них додаються у формі порівняльних таблиць пропозиції щодо внесення змін до відповідних актів законодавства України або пропозиції щодо прийняття нових актів законодавства України; при цьому дотримуються вимоги пункту «е» частини другої цієї статті.

5. Підготовка пропозицій відповідно до цієї статті здійснюється міністерством, іншим центральним органом виконавчої влади або державним колегіальним органом, який ініціював процес укладення відповідного міжнародного договору України, або визначеним відповідальним за його укладення Президентом України чи Кабінетом Міністрів України.

6. Порядок подання пропозицій щодо укладення міжвідомчих договорів встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Стаття 5. Рішення про проведення переговорів і про підписання міжнародних договорів України

1. Рішення про проведення переговорів і про підписання міжнародних договорів України приймаються:

а) щодо міжнародних договорів, які укладаються від імені України, - Президентом України;

б) щодо міжнародних договорів, які укладаються від імені Уряду України, - Кабінетом Міністрів України;

в) щодо міжвідомчих договорів - у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

2. Рішенням, прийнятим Президентом України або Кабінетом Міністрів України відповідно до частини першої цієї статті:

а) визначаються міністерства, інші центральні органи виконавчої влади та державні колегіальні органи, які необхідно залучити до укладення міжнародного договору України та на які може бути покладено забезпечення виконання договірних зобов'язань;

б) затверджується персональний склад делегації чи представник України, яким доручається ведення переговорів щодо підготовки тексту міжнародного договору, його прийняття, встановлення

його автентичності або підписання, а також відповідні директиви делегації чи представникові України.

Стаття 6. Повноваження на укладення міжнародного договору України

1. Ведення переговорів щодо підготовки тексту міжнародного договору, його прийняття, встановлення його автентичності або підписання міжнародного договору України здійснюються лише уповноваженими на те особами.

2. Президент України, Прем'єр-міністр України і Міністр закордонних справ України мають право вести переговори і підписувати міжнародні договори України без спеціальних повноважень.

3. Глава дипломатичного представництва України в іноземній державі або глава представництва України при міжнародній організації має право вести без спеціальних повноважень переговори про укладення міжнародного договору, підготовку тексту міжнародного договору та його прийняття з державою акредитації або в рамках відповідної міжнародної організації.

4. Повноваження на ведення переговорів і підписання міжнародних договорів України надаються:

а) щодо міжнародних договорів, які укладаються від імені України, - Президентом України;

б) щодо міжнародних договорів, які укладаються від імені Уряду України, - Кабінетом Міністрів України;

в) щодо міжвідомчих договорів - у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 7. Делегація чи представник України для укладення міжнародного договору України

1. Делегація чи представник України, наділені повноваженнями відповідно до частин першої та четвертої статті 6 цього Закону, зобов'язані вести переговори та здійснювати інші дії згідно з наданими їм повноваженнями та директивами.

2. Делегація чи представник України подають відповідно Президентові України або Кабінету Міністрів України звіт про виконання директив. Звіт повинен містити погоджені з Міністерством

закордонних справ України висновки та пропозиції щодо наступних дій з укладення міжнародного договору.

Стаття 8. Надання згоди України на обов'язковість для неї міжнародного договору

Згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися шляхом підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору.

Згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися й іншим шляхом, про який домовилися сторони.

Стаття 9. Ратифікація міжнародних договорів України

1. Ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору.

На підставі підписаного та офіційно оприлюдненого Президентом України закону Голова Верховної Ради України підписує ратифікаційну грамоту, яка засвідчується підписом Міністра закордонних справ України, якщо договором передбачено обмін такими грамотами

2. Ратифікації підлягають міжнародні договори України:

а) політичні (про дружбу, взаємну допомогу і співробітництво, нейтралітет), територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України, мирні;

б) що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина;

в) загальноекономічні (про економічне та науково-технічне співробітництво), з загальних фінансових питань, з питань надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України;

г) про участь України у міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки;

ґ) про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови тимчасового перебування в Україні іноземних військових формувань;

д) що стосуються питань передачі історичних та культурних цінностей Українського народу, а також об'єктів права державної власності України;

е) виконання яких зумовлює зміну законів України або прийняття нових законів України;

є) інші міжнародні договори, ратифікація яких передбачена міжнародним договором або законом України.

3. Пропозиції щодо ратифікації міжнародного договору України подаються Міністерством закордонних справ України протягом шести місяців з дня його підписання:

а) стосовно міжнародних договорів, що укладаються від імені України, - Президентові України;

б) стосовно міжнародних договорів, що укладаються від імені Уряду України, - Кабінету Міністрів України.

4. Пропозиції щодо ратифікації міжнародного договору України включають такі документи:

а) подання відповідно Президентові України або Кабінету Міністрів України;

б) проект подання Верховній Раді України, в якому визначається кандидатура доповідача законопроекту на пленарному засіданні Верховної Ради України;

в) проект закону про ратифікацію міжнародного договору України;

г) текст міжнародного договору українською мовою або документи, зазначені у пункті «г» частини другої статті 4 цього Закону;

ґ) довідку про погодження проекту закону зацікавленими міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади та державними колегіальними органами;

д) супровідну (пояснювальну) записку, в якій обґрунтовується доцільність укладення міжнародного договору України, визначаються його вірогідні політичні, правові, соціально-економічні, гума-

нітарні та інші наслідки, а також суб'єкти виконання міжнародного договору України;

є) фінансово-економічне обґрунтування та, у разі подання пропозицій щодо ратифікації міжнародного договору України, реалізація якого потребує матеріальних чи інших витрат за рахунок Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим чи місцевих бюджетів, пропозиції щодо покриття витрат відповідних бюджетів;

є) порівняльну таблицю - в разі подання пропозицій щодо ратифікації міжнародного договору України, виконання якого потребує прийняття нових або внесення змін до чинних законів України або яким вносяться зміни до іншого міжнародного договору України;

ж) електронні версії текстів документів, зазначених у пунктах «б», «в», «г» та «є» цієї частини.

5. Підготовка пропозицій щодо ратифікації міжнародних договорів України (документів, зазначених у частині четвертій цієї статті) здійснюється міністерством, іншим центральним органом виконавчої влади, державним колегіальним органом, визначеним, відповідно до частини п'ятої статті 4 цього Закону, відповідальним за укладення міжнародного договору України.

Міністерство, інший центральний орган виконавчої влади або державний колегіальний орган готує пропозиції щодо ратифікації міжнародного договору України і подає їх Міністерству закордонних справ України протягом двох місяців з дня його підписання. Міністерство закордонних справ України подає зазначені пропозиції відповідно Президентові України або Кабінету Міністрів України.

6. Президент України або Кабінет Міністрів України розглядають пропозиції щодо ратифікації міжнародного договору України і приймають рішення про внесення на розгляд Верховної Ради України в порядку законодавчої ініціативи проекту закону про ратифікацію міжнародного договору України.

7. Якщо на ратифікацію подається міжнародний договір, виконання якого потребує прийняття нових або внесення змін до чинних законів України, проекти таких законів подаються на розгляд

Верховної Ради України разом з проектом закону про ратифікацію і приймаються одночасно.

8. Державні органи, зазначені у частині шостій цієї статті, на вимогу Верховної Ради України або її комітетів та у строки, визначені ними, надають додаткову інформацію, що стосується проекту закону про ратифікацію міжнародного договору України.

9. Верховна Рада України розглядає внесений Президентом України або Кабінетом Міністрів України проект закону про ратифікацію міжнародного договору України і приймає відповідне рішення.

Стаття 10. Заяви та застереження України до міжнародних договорів

При підписанні, ратифікації, затвердженні, прийнятті міжнародного договору або приєднанні до нього можуть бути зроблені заяви та сформульовані застереження до його положень відповідно до норм міжнародного права.

Стаття 11. Обмін ратифікаційними грамотами

Обмін ратифікаційними грамотами і передача грамот про ратифікацію міжнародних договорів України на зберігання депозитаріям здійснюються, якщо немає іншої домовленості між сторонами, Міністерством закордонних справ України.

Стаття 12. Затвердження міжнародних договорів України

1. Затвердженню підлягають міжнародні договори України, які не потребують ратифікації, якщо такі договори передбачають вимогу щодо їх затвердження або встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах Президента України або Кабінету Міністрів України.

2. Затвердження міжнародних договорів України здійснюється Президентом України у формі указу щодо:

а) міжнародних договорів, які укладаються від імені України;

б) міжнародних договорів, які укладаються від імені Уряду України, якщо такі договори встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах Президента України.

3. Затвердження міжнародних договорів України здійснюється Кабінетом Міністрів України у формі постанови щодо:

а) міжнародних договорів, які укладаються від імені Уряду України, крім договорів, зазначених у пункті «б» частини другої цієї статті;

б) міжвідомчих договорів, якщо такі договори встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах Кабінету Міністрів України.

4. Пропозиції щодо затвердження міжнародних договорів України подаються Міністерством закордонних справ України відповідно Президентові України або Кабінету Міністрів України.

5. Пропозиції щодо затвердження міжнародних договорів України включають такі документи:

а) подання відповідно Президентові України або Кабінету Міністрів України;

б) проект відповідно указу Президента України або постанови Кабінету Міністрів України;

в) текст міжнародного договору українською мовою або документи, зазначені у пункті «г» частини другої статті 4 цього Закону;

г) довідку про погодження проектів відповідно указу Президента України або постанови Кабінету Міністрів України зацікавленими міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади та державними колегіальними органами;

ґ) супровідну (пояснювальну) записку, в якій обґрунтовується доцільність укладення міжнародного договору, визначаються його вірогідні політичні, правові, соціально-економічні, гуманітарні та інші наслідки, суб'єкти виконання міжнародного договору України;

д) порівняльну таблицю - в разі внесення пропозицій щодо затвердження міжнародних договорів відповідно до пункту «б» частини другої та пункту «б» частини третьої цієї статті

е) електронні версії текстів документів, зазначених у пунктах «б», «в» та «д» цієї частини.

6. Підготовка пропозицій щодо затвердження міжнародного договору України (документів, зазначених у частині п'ятій цієї статті) здійснюється міністерством, іншим центральним органом виконавчої влади або державним колегіальним органом, визначеним,

відповідно до частини п'ятої статті 4 цього Закону, відповідальним за укладення міжнародного договору України.

7. Затвердження міжвідомчих договорів, крім договорів, зазначених у пункті «б» частини третьої цієї статті, здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 13. Приєднання України до міжнародних договорів або їх прийняття

1. Рішення про приєднання України до міжнародних договорів або про їх прийняття приймаються:

а) щодо договорів, які потребують ратифікації, - у формі закону України про приєднання до міжнародного договору або закону України про прийняття міжнародного договору, невід'ємною частиною яких є текст міжнародного договору;

б) щодо міжнародних договорів, які укладаються від імені України, які не потребують ратифікації, - у формі указу Президента України;

в) щодо міжнародних договорів, які укладаються від імені Уряду України, які не потребують ратифікації, - у формі постанови Кабінету Міністрів України.

2. Пропозиції щодо приєднання України до міжнародних договорів або щодо прийняття нею міжнародних договорів подаються та розглядаються:
а) щодо договорів, зазначених у пункті «а» частини першої цієї статті, - в порядку, передбаченому статтею 9 цього Закону для ратифікації міжнародних договорів України;

б) щодо договорів, зазначених у пунктах «б» і «в» частини першої цієї статті, - в порядку, передбаченому статтею 12 цього Закону для затвердження міжнародних договорів України.

3. Рішення про приєднання України до міжвідомчих договорів або про їх прийняття приймаються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 14. Набрання чинності міжнародними договорами України

Міжнародні договори набирають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору від-

повідно до цього Закону в порядку та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб.

ІІІ. ДОТРИМАННЯ І ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ

Стаття 15. Дотримання міжнародних договорів України

1. Чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права.

2. Згідно з принципом сумлінного дотримання міжнародних договорів Україна виступає за те, щоб й інші сторони міжнародних договорів України неухильно виконували свої зобов'язання за цими договорами.

Стаття 16. Виконання міжнародних договорів України

1. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, інші органи державної влади, до відання яких віднесені питання, що регулюються міжнародними договорами України, забезпечують дотримання і виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України, стежать за здійсненням прав, які випливають з таких договорів для України, і за виконанням іншими сторонами міжнародних договорів України їхніх зобов'язань.

2. Зазначені у частині першій цієї статті органи державної влади, а також відповідні підприємства, установи та організації надають Міністерству закордонних справ України інформацію, що стосується виконання міжнародних договорів України.

Стаття 17. Загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів України

1. Загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів України, в тому числі й іншими їх сторонами, здійснює Міністерство закордонних справ України.

2. На запит органів, які застосовують міжнародні договори України, Міністерство закордонних справ України надає інформацію з питань, що виникають у зв'язку з виконанням міжнародних договорів України.

3. У разі невиконання або неналежного виконання зобов'язань України за міжнародними договорами Міністерство закордон-

них справ України інформує про це відповідно Президента України або Кабінет Міністрів України і вносить пропозиції щодо вжиття необхідних заходів.

Стаття 18. Заходи, що вживаються у разі порушення міжнародного договору України іншими його сторонами

1. У разі порушення зобов'язань за міжнародним договором України іншими його сторонами Міністерство закордонних справ України вносить Президентові України або Кабінету Міністрів України пропозиції про вжиття необхідних заходів відповідно до норм міжнародного права.

Інші центральні органи виконавчої влади та державні колегіальні органи, Рада міністрів Автономної Республіки Крим вносять відповідні пропозиції через Міністерство закордонних справ України.

2. У разі суттєвого порушення міжнародного договору України іншими його сторонами, якщо виконання договору може зашкодити національним інтересам України, а також в інших випадках, передбачених міжнародним правом, дію такого договору може бути припинено або зупинено в порядку, встановленому статтею 24 цього Закону.

Стаття 19. Дія міжнародних договорів України на території України

1. Чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

2. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Стаття 20. Пролонгація міжнародного договору України

Міжнародний договір України може бути пролонгований відповідно до умов, визначених самим міжнародним договором.

IV. ОПРИЛЮДНЕННЯ, РЕЄСТРАЦІЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ ТЕКСТІВ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ

Стаття 21. Оприлюднення міжнародних договорів України

1. Чинні міжнародні договори України публікуються українською мовою в «Зібранні діючих міжнародних договорів України» та інших офіційних друкованих виданнях України.

2. Офіційний переклад багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову здійснює Міністерство закордонних справ України в порядку (353-2006-п), встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 22. Реєстрація міжнародних договорів України

1. Реєстрація чинних міжнародних договорів України у Секретаріаті Організації Об'єднаних Націй здійснюється за поданням Міністерства закордонних справ України відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй (995_010).

2. Чинні міжнародні договори України реєструються у Міністерстві закордонних справ України.

3. Чинні міжнародні договори України включаються в установленому порядку до Єдиного державного реєстру нормативних актів.

Стаття 23. Зберігання текстів міжнародних договорів України

1. Міністерство закордонних справ України здійснює функції депозитарію багатосторонніх міжнародних договорів, якщо відповідно до умов цих договорів такі функції покладені на Україну.

2. Оригінали міжнародних договорів України або у відповідних випадках їх завірені належним чином копії та офіційні переклади зберігаються у Міністерстві закордонних справ України.

3. Копії міжвідомчих договорів зберігаються в архівах відповідних міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та державних колегіальних органів, а оригінали цих договорів у двотижневий строк з дня набрання ними чинності передаються до Міністерства закордонних справ України.

V. ПРИПИНЕННЯ ТА ЗУПИНЕННЯ ДІЇ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ

Стаття 24. Припинення та зупинення дії міжнародних договорів України

1. Пропозиції щодо припинення або зупинення дії міжнародних договорів України вносяться Міністерством закордонних справ України, іншими центральними органами виконавчої влади та державними колегіальними органами відповідно до порядку, встановленого статтею 4 цього Закону для внесення пропозицій щодо укладення міжнародного договору України.

2. Припинення та зупинення дії міжнародного договору України здійснюються:

а) щодо договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, - у формі закону України;

б) щодо міжнародних договорів, які укладено від імені України та які не потребували надання згоди на їх обов'язковість Верховною Радою України, та міжнародних договорів, які укладено від імені Уряду України, затверджених Президентом України, - у формі указу Президента України;

в) щодо міжнародних договорів, які укладено від імені Уряду України та які не потребували надання згоди на їх обов'язковість Верховною Радою України або затвердження Президентом України, а також щодо міжвідомчих договорів, затверджених Кабінетом Міністрів України, - у формі постанови Кабінету Міністрів України.

3. Припинення та зупинення дії міжвідомчих договорів, крім договорів, зазначених у пункті «в» частини другої цієї статті, здійснюються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 25. Наслідки припинення та зупинення дії міжнародного договору України

1. Припинення дії міжнародного договору України звільняє Україну від будь-якого зобов'язання щодо виконання договору і не впливає на права, зобов'язання чи правове становище України, що виникли в результаті виконання договору до припинення його дії.

2. Зупинення дії міжнародного договору України за умов, якщо договір не передбачає іншого чи за відсутності іншої домовленості з іншими його сторонами, звільняє Україну від зобов'язання виконувати його протягом періоду зупинення дії договору з тими його сторонами, з якими зупинено дію договору, і не впливає сто-

совно іншого на встановлені договором правові відносини України з іншими його сторонами.

3. У період зупинення дії міжнародного договору Україна утримується від дій, які могли б перешкодити поновленню дії договору.

Стаття 26. Офіційні повідомлення про припинення або зупинення дії міжнародних договорів України

1. Офіційні повідомлення про припинення або зупинення дії міжнародних договорів України публікуються в порядку, передбаченому статтею 21 цього Закону.

2. Міністерство закордонних справ України повідомляє інші сторони про припинення або зупинення дії міжнародного договору України.

Стаття 27. Інформування Верховної Ради України стосовно міжнародних договорів України

Міністерство закордонних справ України невідкладно інформує Верховну Раду України про укладення міжнародного договору України, припинення або зупинення дії міжнародного договору України, а також про тимчасове

застосування такого договору або його частини.

VI. КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ ЦЬОГО ЗАКОНУ ТА МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ

Стаття 28. Контроль за виконанням цього Закону та міжнародних договорів України

1. Порядок здійснення контролю за виконанням цього Закону та міжнародних договорів України встановлюють Президент України або Кабінет Міністрів України відповідно до їх компетенції та вимог статей 17-19 цього Закону.

VII. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України у тримісячний строк:

привести свої нормативно-правові акти у відповідність з цим Законом;

забезпечити прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом;

забезпечити видання «Зібрання діючих міжнародних договорів України».

3. Визнати такими, що втратили чинність:

Закон України «Про дію міжнародних договорів на території України» (1953-12) (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., N 10, ст. 137);

Закон України «Про міжнародні договори України» (3767-12) (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., N 10, ст. 45);

Постанову Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про міжнародні договори України» (3768-12) (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., N 10, ст. 46).

ЗАКОН УКРАЇНИ
Про державний кордон України
№1777-XII від 04.11.1991
(витяги)

Україна, керуючись Конституцією України, Декларацією про державний суверенітет України та Актом проголошення незалежності України, неухильно проводить політику миру, виступає за зміцнення безпеки народів України виходячи із принципів непорушності державних кордонів, які є відображенням територіальної цілісності, політичної та економічної незалежності, суверенітету та єдності України. Державний кордон України є недоторканним. Будь-які порушення його рішуче припиняються.

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. **Державний кордон України**

Державний кордон України є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України - суші, вод, надр, повітряного простору.

Стаття 2. **Визначення державного кордону України і забезпечення його охорони**

Державний кордон України визначається Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Охорона державного кордону України є невід'ємною складовою загальнодержавної системи захисту державного кордону і полягає у здійсненні Державною прикордонною службою України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах, а також Збройними Силами України у повітряному та підводному просторі відповідно до наданих їм повноважень заходів з метою забезпечення недоторканності державного кордону України.

Стаття 3. **Встановлення державного кордону України**

Державний кордон України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, встановлюється:

1) на суші - по характерних точках і лініях рельєфу або ясно видимих орієнтирах;

2) на морі - по зовнішній межі територіального моря України;

3) на судноплавних річках - по середині головного фарватеру або тальвегу річки; на несудноплавних річках (ручаях) - по їх середині або по середині головного рукава річки; на озерах та інших водоймах - по прямій лінії, що з'єднує виходи державного кордону України до берегів озера або іншої водойми. Державний кордон України, що проходить по річці (ручаю), озеру чи іншій водоймі, не переміщується як при зміні обрису їх берегів або рівня води, так і при відхиленні русла річки (ручаю) в той чи інший бік;

4) на водосховищах гідровузлів та інших штучних водоймах - відповідно до лінії державного кордону України, яка проходила на місцевості до їх заповнення;

5) на залізничних і автодорожніх мостах, греблях та інших спорудах, що проходять через прикордонні ділянки судноплавних і несудноплавних річок (ручаїв), - по середині цих споруд, або по їх технологічній осі, незалежно від проходження державного кордону України на воді.

Стаття 4. **Позначення державного кордону України**

Державний кордон України на місцевості позначається ясно видимими прикордонними знаками, форми, розмір і порядок встановлення яких визначаються законодавством України і міжнародними договорами України.

Стаття 5. **Територіальне море України**

До територіального моря України належать прибережні морські води шириною 12 морських миль, відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, які з'єднують відповідні

точки. Географічні координати цих точок затверджуються в порядку, який встановлюється Кабінетом Міністрів України. В окремих випадках інша ширина територіального моря України може встановлюватись міжнародними договорами України, а при відсутності договорів - відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Стаття 6. **Внутрішні води України**

До внутрішніх вод України належать:

1) морські води, розташовані в бік берега від прямих вихідних ліній, прийнятих для відліку ширини територіального моря України;

2) води портів України, обмежені лінією, яка проходить через постійні портові споруди, які найбільше виступають у бік моря;

3) води заток, бухт, губ і лиманів, гаваней і рейдів, береги яких повністю належать Україні, до прямої лінії, проведеної від берега до берега в місці, де з боку моря вперше утворюється один або кілька проходів, якщо ширина кожного з них не перевищує 24 морських миль;

4) води заток, бухт, губ і лиманів, морів і проток, що історично належать Україні;

5) обмежена лінією державного кордону частина вод річок, озер та інших водойм, береги яких належать Україні. (пункт 5 статті 6 в редакції Закону України від 18.06.96р. N 245/96-ВР).

Голова Верховної Ради України
Л. Кравчук
м. Київ, 4 листопада 1991 року

УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Про Положення
про дипломатичні представництва
та консульські установи іноземних держав в Україні

З метою забезпечення належних умов для здійснення дипломатичними представництвами та консульськими установами іноземних держав в Україні їх функцій постановляю:

Затвердити Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні (додається).

Президент України Л.КРАВЧУК
м.Київ, 10 червня 1993 року

ЗАТВЕРДЖЕНО
Указом Президента України
від 10 червня 1993 року № 198/93

ПОЛОЖЕННЯ
Про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні

(витяги)

I. Загальні положення

1. Дипломатичному представництву (посольству або місії) іноземної держави в Україні (далі - дипломатичне представництво), консульській установі (генеральному консульству, консульству, віце-консульству або консульському агентству) іноземної держави в

Україні (далі - консульська установа) як органам іноземної держави, співробітникам дипломатичних представництв та працівникам консульських установ для здійснення їх функцій надаються передбачені цим Положенням привілеї та імунітети, що визначаються відповідно до Віденської конвенції від 18 квітня 1961 року про дипломатичні зносини (995_048) та Віденської конвенції від 24 квітня 1963 року про консульські зносини (995_047).

2. Співробітники дипломатичних представництв та працівники консульських установ, яким надаються передбачені цим Положенням привілеї та імунітети, зобов'язані поважати закони України.

3. Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у цьому Положенні, то застосовуються правила міжнародного договору.

Передбачені цим Положенням правила можуть застосовуватись щодо дипломатичних представництв та консульських установ окремих іноземних держав, а також їх співробітників (працівників), виходячи з принципу взаємності.

II. Дипломатичні представництва

4. Глава дипломатичного представництва на рівні посла або посланника акредитується при Президентові України, а на рівні повіреного у справах - при Міністрові закордонних справ України.

5. Членами персоналу дипломатичного представництва є члени дипломатичного, адміністративно-технічного та обслуговуючого персоналу дипломатичного представництва.

Членами дипломатичного персоналу дипломатичного представництва (далі - члени дипломатичного персоналу) є члени персоналу дипломатичного представництва, які мають дипломатичний ранг.

Членами адміністративно-технічного персоналу дипломатичного представництва (далі - члени адміністративно-технічного персоналу) є члени персоналу дипломатичного представництва, які здійснюють адміністративно-технічне обслуговування дипломатичного представництва.

Членами обслуговуючого персоналу дипломатичного представництва (далі - члени обслуговуючого персоналу) є члени персоналу дипломатичного представництва, які виконують обов'язки щодо обслуговування дипломатичного представництва.

Співробітниками дипломатичного представництва є глава дипломатичного представництва та члени персоналу дипломатичного представництва.

6. Приміщення дипломатичного представництва, а також резиденція глави дипломатичного представництва та жилі приміщення членів дипломатичного персоналу є недоторканними. Доступ до цих приміщень може бути здійснений не інакше як за згодою глави дипломатичного представництва. Ці приміщення, наявне в них майно, а також засоби пересування дипломатичного представництва користуються імунітетом від обшуку, виїмки, реквізиції, арешту та виконавчих дій і не повинні використовуватись для цілей, не сумісних зі здійсненням функцій дипломатичного представництва.

7. Дипломатичне представництво та глава дипломатичного представництва мають право встановлювати Державний прапор та Державний герб акредитуючої держави на приміщеннях дипломатичного представництва, а також на резиденції та засобах пересування глави дипломатичного представництва.

8. Дипломатичне представництво може безперешкодно зноситися зі своїм урядом, з розташованими в Україні іншими представництвами та консульськими установами своєї держави, а також з дипломатичними та іншими представництвами і консульськими установами своєї держави в інших державах за допомогою всіх гідних засобів, у тому числі шифрованих або закодованих телеграм, а також дипломатичної пошти.

Дипломатичне представництво може встановлювати радіопередавачі та користуватися ними в установленому порядку.

9. Архіви, документи й офіційна кореспонденція дипломатичного представництва є недоторканними.

10. Дипломатична пошта не підлягає ні розпечатанню, ні затриманню. Усі місця, що становлять дипломатичну пошту, можуть містити тільки дипломатичні документи та предмети, призначені

для офіційного користування, і повинні мати видимі зовнішні знаки, що вказують на їх характер.

Дипломатичний кур'єр, статус якого підтверджується офіційним документом, у якому вказана кількість місць, що становлять дипломатичну пошту, користується при виконанні обов'язків особистою недоторканністю і не може бути заарештований або затриманий.

Органи державної влади України надають дипломатичним кур'єрам всіляке сприяння та захист у виконанні службових обов'язків.

Положення абзаців 2 та 3 цього пункту застосовуються щодо тимчасових дипломатичних кур'єрів, призначених для разового перевезення дипломатичної пошти (дипломатичні кур'єри ad hoc).

Імунітети, що надаються тимчасовим дипломатичним кур'єрам, припиняються з моменту доставки ними дипломатичної пошти за призначенням.

На основі спеціальної угоди з іноземною державою дипломатична пошта може бути ввірена командирові цивільного літака, який не вважається дипломатичним кур'єром. В цьому випадку дипломатичне представництво може направити свого співробітника прийняти дипломатичну пошту безпосередньо від командира літака.

11. Порядок переміщення через митний кордон України майна дипломатичних представництв, митні пільги, що надаються главі дипломатичного представництва, членам персоналу дипломатичного представництва та членам їх сімей, визначаються законодавством України відповідно до норм міжнародного права.

12. Глава дипломатичного представництва і члени дипломатичного персоналу користуються особистою недоторканністю і не можуть бути заарештовані або затримані.

13. Глава дипломатичного представництва і члени дипломатичного персоналу користуються імунітетом від кримінальної, адміністративної юрисдикції України та юрисдикції судів України у цивільних справах.

Імунітет від юрисдикції України не поширюється на випадки, коли глава дипломатичного представництва і члени дипломатич-

ного персоналу вступають у цивільно-правові відносини як приватні особи у зв'язку з позовами про належне їм нерухоме майно на території України, спадкування, а також у зв'язку з позовами, що випливають з їх професійної або комерційної діяльності, що здійснюється ними за межами службових обов'язків.

Глава дипломатичного представництва, члени дипломатичного персоналу підлягають юрисдикції України у разі згоди на це акредитуючої держави.

Глава дипломатичного представництва і члени дипломатичного персоналу не зобов'язані давати свідоцькі показання.

14. Правила, передбачені пунктами 12, 13 цього Положення, поширюються на членів сім'ї, які проживають разом з главою дипломатичного представництва, із членами дипломатичного персоналу, якщо члени сімей не є громадянами України.

15. Члени адміністративно-технічного персоналу і члени сімей, які проживають разом з ними, користуються, якщо вони не є громадянами України або не проживають в Україні постійно, привілеями та імунітетами, передбаченими пунктом 6 стосовно жилих приміщень і пунктами 12, 13 цього Положення, за тим винятком, що імунітет від адміністративної юрисдикції України та юрисдикції судів України у цивільних справах поширюється лише на дії, вчинені членами адміністративно-технічного персоналу при виконанні службових обов'язків.

16. Члени обслуговуючого персоналу, які не є громадянами України або не проживають в Україні постійно, користуються імунітетом, передбаченим пунктом 13 цього Положення щодо дій, вчинених при виконанні службових обов'язків.

17. Глава дипломатичного представництва, члени дипломатичного персоналу дипломатичного представництва іноземної держави в третій державі, які прямують транзитом через територію України, користуються особистою недоторканністю та іншими імунітетами, які необхідні для забезпечення їх проїзду. Це положення застосовується щодо членів їх сімей, які користуються привілеями та імунітетами і супроводжують зазначених осіб або прямують окремо, щоб приєднатися до них чи повернутися до своєї держави.

Дипломатичним кур'єрам, які прямують транзитом через територію України, надаються такі самі недоторканність і захист, як і дипломатичним кур'єрам, що прямують в Україну.

III. Консульські установи

18. Консульська установа виконує свої функції в межах консульського округу.

Місцезнаходження консульської установи та межі її консульського округу визначаються угодою між Україною і відповідною іноземною державою.

19. До працівників консульської установи належать консульські посадові особи, консульські службовці та працівники обслуговуючого персоналу консульської установи.

До консульських посадових осіб консульської установи (далі консульські посадові особи) належать особи, включаючи главу консульської установи, яким доручено виконання консульських функцій.

Главою консульської установи визнається призначений іноземною державою і прийнятий як такий Урядом України в особі Міністерства закордонних справ України генеральний консул, консул, віце-консул і консульський агент.

До консульських службовців консульської установи (далі - консульські службовці) належать особи, які здійснюють адміністративно-технічне обслуговування консульської установи.

До працівників обслуговуючого персоналу консульської установи (далі - працівники обслуговуючого персоналу) належать особи, які виконують обов'язки щодо обслуговування консульської установи.

20. Глава консульської установи може приступити до виконання своїх обов'язків після видачі йому Міністерством закордонних справ України консульської екзекватури.

21. Приміщення консульської установи є недоторканними. Доступ до цих приміщень може мати місце лише за згодою глави консульської установи або глави дипломатичного представництва відповідної іноземної держави в Україні.

Недоторканність цих приміщень не дає права використовувати їх для цілей, не сумісних з функціями консульського представництва.

22. На приміщенні консульської установи, а також на резиденції глави консульської установи і, коли це пов'язано з виконанням службових обов'язків, на засобах пересування глави консульської установи може вивішуватися Державний прапор та встановлюватися Державний герб акредитуючої держави.

23. Архіви, документи і офіційна кореспонденція консульської установи є недоторканними.

24. Консульська установа може зноситися зі своїм урядом, з розташованими в Україні дипломатичним представництвом і консульськими установами своєї держави, а також з дипломатичними представництвами і консульськими установами своєї держави в інших державах в порядку, передбаченому цим Положенням щодо дипломатичних представництв.

Правила, передбачені пунктом 10 цього Положення про дипломатичну пошту та дипломатичних кур'єрів, застосовуються щодо консульської валізи та консульських кур'єрів, за тим винятком, що у випадках, коли є серйозні підстави вважати, що консульська валіза містить щось інше, крім офіційної кореспонденції, документів та предметів, призначених для офіційного користування, органи державної влади України можуть вимагати розпечатання консульської валізи у присутності уповноважених цих органів. У разі відмови виконати вимогу органу державної влади України валіза повертається відправникові.

25. Консульські посадові особи користуються особистою недоторканністю і не можуть бути затримані або заарештовані інакше як у разі переслідування за вчинення тяжкого злочину або виконання вироку (ухвали, постанови) суду, що набрав законної сили.

Консульські посадові особи та консульські службовці користуються імунітетом від кримінальної, адміністративної юрисдикції України та юрисдикції судів України в цивільних справах щодо діяльності, яку вони здійснюють у межах службових обов'язків. Імунітет від юрисдикції України не поширюється на випадки пред'явлен-

ня позовів про відшкодування заподіяної дорожньо-транспортною пригодою шкоди.

Консульські службовці та працівники обслуговуючого персоналу не можуть відмовлятися давати свідоцькі показання.

Працівники консульської установи не зобов'язані давати показання з питань, пов'язаних з виконанням службових обов'язків, а також показання, що роз'яснюють законодавство акредитуючої держави.

У разі відмови консульських посадових осіб давати свідоцькі показання до них не можуть бути застосовані заходи примусу або покарання.

Держава, що представляється консульською установою, може відмовитись від привілеїв та імунітетів працівників консульської установи, передбачених цим пунктом.

26. Порядок переміщення через митний кордон України майна консульських установ, митні пільги, що надаються консульським посадовим особам, консульським службовцям, працівникам обслуговуючого персоналу, а також членам їх сімей, визначаються законодавством України відповідно до норм міжнародного права.

IV.Заключні положення

27. Привілеї та імунітети, передбачені цим Положенням для членів дипломатичного персоналу, поширюються на представників іноземних держав, на членів парламентських і урядових делегацій іноземних держав, які прибувають в Україну для участі в міждержавних переговорах, міжнародних конференціях і нарадах або з іншими офіційними дорученнями, а також на членів їх сімей, які їх супроводжують і не є громадянами України.

Представники іноземних держав, члени парламентських і урядових делегацій іноземних держав, які прямують для тих самих цілей транзитом через територію України, а також члени їх сімей, які їх супроводжують і не є громадянами України, користуються особистою недоторканністю та іншими імунітетами, що необхідні для забезпечення їх проїзду.

28. Привілеї та імунітети, що надаються в Україні міжнародним міжурядовим організаціям, представництвам іноземних держав при цих організаціях, а також їх посадовим особам, визначаються відповідними договорами, в яких бере участь Україна.

29. Належність до осіб, які користуються зазначеними в цьому Положенні привілеями та імунітетами, за винятком осіб, згаданих у пунктах 10, 17, 24 і 27, посвідчується документами, що видаються Міністерством закордонних справ України.

УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
Про Положення про порядок здійснення помилування

1. Затвердити Положення про порядок здійснення помилування (додається).

2. Визнати таким, що втратив чинність, Указ Президента України від 16 вересня 2010 року № 902 «Про Положення про порядок здійснення помилування».

3. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України П. Порошенко
м. Київ, **21 квітня 2015 року**
№ 223/2015

З А Т В Е Р Д Ж Е Н О
Указом Президента України
від 21 квітня 2015 року № 223/2015

ПОЛОЖЕННЯ
про порядок здійснення помилування

1. Це Положення визначає порядок здійснення Президентом України помилування відповідно до пункту 27 частини першої статті 106 Конституції України.

2. Помилування засуджених здійснюється у виді:

заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років;

повного або часткового звільнення від основного і додаткового покарань.

3. Право клопотати про помилування має особа, яка:

засуджена судом України і відбуває покарання в Україні;

засуджена судом іноземної держави і передана для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування,

вирок суду щодо якої приведено у відповідність із законодавством України;

засуджена в Україні і передана для відбування покарання іноземній державі, якщо ця держава погодилася визнати і виконати прийняте в Україні рішення про помилування;

є захисником, одним із батьків, дружиною (чоловіком), дитиною, іншим членом сім'ї, законним представником особи, зазначеної в абзацах другому - четвертому цього пункту.

У виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин клопотання про помилування також може бути подано головою або іншим членом Комісії при Президентові України у питаннях помилування, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Уповноваженим Президента України з прав дитини, Уповноваженим Президента України з прав людей з інвалідністю, Уповноваженим Президента України у справах кримськотатарського народу.

4. Клопотання про помилування може бути подано після набрання вироком законної сили, а у разі оскарження вироку в касаційному порядку - після прийняття рішення відповідним судом.

У випадку засудження особи до довічного позбавлення волі, клопотання про її помилування може бути подано після відбуття нею не менше двадцяти років призначеного покарання.

5. Особи, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини або мають дві і більше судимостей за вчинення умисних злочинів чи відбули незначну частину призначеного їм строку покарання, можуть бути помилувані у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин.

Особи, засуджені за вчинення корупційних злочинів, можуть бути звільнені від відбування покарання в порядку помилування після фактичного відбуття ними строків, встановлених частиною третьою статті 81 Кримінального кодексу України.

6. Клопотання про помилування особою, засудженою судом України, яка відбуває покарання в Україні, або засудженою судом іноземної держави і переданою для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування, подається через адміністрацію установи виконання покарань або іншого органу, що здійс-

нює виконання кримінальних покарань. Адміністрація в установленому порядку невідкладно реєструє клопотання і протягом п'ятнадцяти днів з дня подання направляє його до Адміністрації Президента України разом із копіями вироку, ухвали і постанови суду, характеристикою про поведінку особи із викладеною письмово думкою адміністрації і, як правило, спостережної комісії або служби у справах дітей про доцільність помилування, а також іншими документами і даними, що мають значення для розгляду питання про застосування помилування.

Засуджена особа до особистого клопотання про помилування може долучити інші документи, які, на її погляд, мають значення для застосування помилування.

Голова або інший член Комісії при Президентові України у питаннях помилування, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений Президента України з прав дитини, Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю, Уповноважений Президента України у справах кримськотатарського народу подають клопотання про помилування безпосередньо до Адміністрації Президента України. До такого клопотання долучаються будь-які документи, які мають значення для застосування помилування.

7. Підготовку матеріалів до розгляду клопотання про помилування та повідомлення заявника про результати такого розгляду здійснює Департамент з питань помилування Адміністрації Президента України (далі - Департамент).

Департамент для виконання покладених на нього завдань має право в установленому порядку запитувати та одержувати від державних органів, органів місцевого самоврядування, установ виконання покарань необхідні для розгляду клопотання про помилування документи, матеріали та інформацію.

8. Клопотання про помилування і підготовлені Департаментом матеріали попередньо розглядаються Комісією при Президентові України у питаннях помилування (далі - Комісія).

Комісія утворюється Президентом України у складі голови, двох заступників голови і членів Комісії. Одним із заступників голо-

ви Комісії є за посадою Керівник Департаменту. Обов'язки секретаря Комісії виконує один із членів Комісії.

До складу Комісії призначаються висококваліфіковані юристи, громадські діячі, політики та представники творчої інтелігенції.

Організаційною формою роботи Комісії є засідання, які скликаються і проводяться головою Комісії, а за його відсутності - одним із заступників голови Комісії.

Засідання Комісії є правомочним, якщо на ньому присутня більшість її складу.

Рішення Комісії ухвалюються шляхом голосування більшістю присутніх на засіданні членів Комісії. У разі рівного розподілу голосів голос головуючого на засіданні є вирішальним.

9. Під час розгляду клопотання про помилування враховуються:

ступінь тяжкості вчиненого злочину, строк відбутого покарання, особа засудженого, його поведінка, щире каяття, стан відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, сімейні та інші обставини;

думка адміністрації установи виконання покарань або іншого органу, який виконує покарання, спостережної комісії, служби у справах дітей, місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, громадських об'єднань та інших суб'єктів про доцільність помилування.

10. Про клопотання, які не підлягають задоволенню за обставин, передбачених цим Положенням, Департамент доповідає Комісії.

11. Пропозиції Комісії за результатами попереднього розгляду клопотань про помилування оформляються протоколом, який підписують голова та секретар Комісії.

12. За результатами попереднього розгляду клопотань про помилування і матеріалів, підготовлених Департаментом, Комісія вносить Президентові України пропозиції про застосування помилування.

Про клопотання, підстав для задоволення яких не знайдено, Комісія доповідає Президентові України.

13. Про помилування засудженого Президент України видає указ.

14. У разі відхилення Комісією клопотання про помилування засудженої особи повторне клопотання щодо неї за відсутності нових обставин, що заслуговують на увагу, може бути внесено на розгляд Комісії не раніш як через рік із часу відхилення попереднього клопотання.

15. Укази Президента України про помилування засуджених для виконання надсилаються:

щодо осіб, які відбувають покарання в установах чи органах виконання покарань, - Державній пенітенціарній службі України;

щодо осіб, які звільняються від додаткових покарань, - відповідним судам;

щодо осіб, засуджених до тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, до службових обмежень для військовослужбовців чи до позбавлення військових звань, - Міністерству оборони України;

щодо інших осіб - відповідним міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади;

щодо осіб (громадян іноземної держави), засуджених судами України до позбавлення волі, які передані для відбування покарання в державах, громадянами яких вони є, - Міністерству юстиції України.

Крім того, укази Президента України про помилування засуджених надсилаються Міністерству внутрішніх справ України до відома та іншим державним органам, органам місцевого самоврядування для забезпечення соціальної адаптації осіб, які відбули покарання.

16. Органи, на які цим Положенням покладено виконання указів Президента України про помилування засуджених, про їх виконання повідомляють Адміністрацію Президента України.

17. Контроль за виконанням указів Президента України про помилування здійснює Департамент.

Глава Адміністрації Президента України **Б.ЛОЖКІН**

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА
№ 1 від 26 квітня 2002 р.

Про судову практику у справах про необхідну оборону

Закріплене ст. 36 Кримінального кодексу України (далі - КК) право кожного на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання є важливою гарантією реалізації конституційних положень про непорушність прав та свобод людини і громадянина, про невід'ємне право кожної людини на життя, недоторканність її житла й майна, а також забезпечує умови для захисту суспільних інтересів та інтересів держави.

З метою правильного й однакового застосування законодавства про необхідну оборону Пленум Верховного Суду України **П О С Т А Н О В Л Я Є**:

1. При розгляді справ даної категорії судам необхідно беззастережно додержувати вимог ч. 3 ст. 27 Конституції України і ст. 36 КК, враховуючи те, що відповідно до закону кожна особа має право на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання незалежно від можливості уникнути його або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади.

2. Згідно з ч. 1 ст. 36 КК необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Слід мати на увазі, що стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди. При з'ясуванні наявності такої загрози необхідно враховувати поведінку нападника,

зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну. Перехід використовуваних при нападі знарядь або інших предметів від нападника до особи, яка захищається, не завжди свідчить про закінчення посягання.

При розгляді справ даної категорії суди повинні з'ясовувати, чи мала особа, яка захищалася, реальну можливість ефективно відбити суспільно небезпечне посягання іншими засобами із заподіянням нападникові шкоди, необхідної і достатньої в конкретній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання.

3. Суспільно небезпечне посягання на законні права, інтереси, життя і здоров'я людини, суспільні інтереси чи інтереси держави може викликати в особи, яка захищається, сильне душевне хвилювання. Якщо в такому стані вона не могла оцінювати відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту, її дії слід розцінювати як необхідну оборону.

Правомірним слід вважати застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів незалежно від того, якої тяжкості шкода заподіяна тому, хто посягає, якщо воно здійснене для захисту від нападу озброєної особи або групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення.

Якщо при необхідній обороні випадково заподіяно шкоду не причетній до нападу особі, відповідальність може настати залежно від наслідків за заподіяння шкоди через необережність.

За змістом ст. 38 КК до необхідної оборони прирівнюються дії, вчинені під час правомірного затримання та доставлення відповідним органам влади особи, яка вчинила злочин.

4. Згідно з ч. 3 ст. 36 КК перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту, а згідно з ч. 2 ст. 38 КК перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця, - умисне заподіяння особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця. У зв'язку з цим кримінальна

відповідальність за такі дії настає лише у випадках, спеціально передбачених статтями 118 та 124 КК.

Коли при перевищенні меж необхідної оборони чи заходів, необхідних для затримання злочинця, заподіяно тяжке тілесне ушкодження, яке спричинило смерть, дії винного за відсутності умислу на позбавлення потерпілого життя належить кваліфікувати за ст. 124 КК.

5. Щоб установити наявність або відсутність ознак перевищення меж необхідної оборони, суди повинні враховувати не лише відповідність чи невідповідність знарядь захисту і нападу, а й характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, та обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема: місце і час нападу, його раптовість, неготовність до його відбиття, кількість нападників і тих, хто захищався, їхні фізичні дані (вік, стать, стан здоров'я) та інші обставини. Якщо суд визнає, що в діях особи є перевищення меж необхідної оборони, у вироку слід зазначити, в чому саме воно полягає.

6. Потрібно мати на увазі, що представники влади, працівники правоохоронних органів, члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовці не підлягають кримінальній відповідальності за шкоду, заподіяну при виконанні службових обов'язків по запобіганню суспільно небезпечним посяганням і затриманню правопорушників, якщо вони не допустили перевищення заходів, необхідних для правомірного затримання злочинця.

7. Слід відрізняти необхідну оборону від уявної, під якою розуміється заподіяння шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, але особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, помилково припускала наявність такого посягання.

При уявній обороні кримінальна відповідальність за заподіяну шкоду виключається лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала й не могла усвідомлювати помилковість свого припущення. Питання про те, чи дійсно в особи були підстави для помилкового висновку про наявність суспільно небезпечного посягання, вирішується з урахуванням конкретних обставин справи.

Якщо ж особа в обстановці, що склалася, не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковість свого припущення щодо реальності суспільно небезпечного посягання, але перевищила межі захисту, який потрібно було застосувати, її дії мають розцінюватись як перевищення меж необхідної оборони. У такому разі кримінальна відповідальність можлива лише за статтями 118 і 124 КК. Коли ж особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати відсутність реального посягання, її дії кваліфікуються як заподіяння шкоди через необережність.

8. Призначаючи покарання за дії, пов'язані з перевищенням меж необхідної оборони, судам слід суворо додержувати вимог статей 50, 65 КК.

9. Питання про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок перевищення меж необхідної оборони, має вирішуватись у відповідності з вимогами статей 440, 454 ЦК. Враховуючи конкретні обставини справи, ступінь винності того, хто оборонявся, і того, хто нападав, суд може зменшити розмір майнового стягнення. Шкода, заподіяна в стані необхідної оборони без перевищення меж останньої, відшкодуванню не підлягає.

10. Оскільки відповідно до ст. 11 КК злочином є суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), не утворюють стану необхідної оборони дії, спрямовані на припинення правопорушення та заподіяння шкоди, яке хоча формально й містить ознаки злочину, але через малозначність не становить суспільної небезпеки.

11. Судовій палаті з кримінальних справ, Військовій судовій колегії Верховного Суду України, апеляційним судам з метою забезпечення суворого додержання законодавства, яке гарантує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань, належить періодично вивчати й узагальнювати практику розгляду судами кримінальних справ про злочини проти життя і здоров'я громадян та вживати заходів до усунення виявлених недоліків.

12. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 28 червня 1991 р. N 4 «Про практику застосування судами законодавства, яке забезпечує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань».

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
П О С Т А Н О В А
№ 2 від 26.04.2002

Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким

З метою правильного застосування судами законодавства про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким Пленум Верховного Суду України

П О С Т А Н О В Л Я Є:

1. Звернути увагу судів на те, що умовно-дострокове звільнення осіб від відбування покарання і заміна невідбутої частини покарання більш м'яким мають надзвичайно важливе значення для виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових злочинів, тобто для досягнення мети, передбаченої ст. 50 Кримінального кодексу України (далі - КК).

2. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміна невідбутої частини покарання більш м'яким можливі лише після повного та всебічного вивчення даних про особу засудженого.

При цьому головною умовою прийняття такого рішення є доведеність:

а) при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання - того, що засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення (ч. 2 ст. 81 КК);

б) при заміні невідбутої частини покарання більш м'яким - того, що засуджений став на шлях виправлення (ч. 3 ст. 82 КК);

в) при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання особи, яка була засуджена до позбавлення волі за злочин, вчинений у віці до 18 років, - того, що вона сумлінною поведінкою,

ставленням до праці та навчання довела своє виправлення (ч. 2 ст. 107 КК).

3. Відповідно до ч. 1 ст. 81 КК умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може застосовуватись до осіб, які відбувають покарання у виді виправних робіт, обмеження або позбавлення волі на певний строк, а також до військовослужбовців, які засуджені до службових обмежень чи тримання в дисциплінарному батальйоні.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання особи, яка вчинила злочин до досягнення повноліття, згідно з ч. 1 ст. 107 КК застосовується лише при відбуванні покарання у виді позбавлення волі. Від інших видів покарань (як основних, так і додаткових) такі особи звільненню не підлягають.

4. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким на підставі ч. 1 ст. 82 КК може застосовуватися до осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк. При цьому більш м'яке покарання призначається в межах строків, установлених у Загальній частині КК для даного виду покарання, і не повинне перевищувати невідбутий строк покарання, призначеного вироком.

До неповнолітніх заміна невідбутої частини покарання більш м'яким не застосовується (ч. 4 ст. 107 КК).

5. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким можуть бути застосовані тільки після фактичного відбуття тієї частини строку покарання, яка зазначена у ч. 3 ст. 81, ч. 4 ст. 82 та ч. 3 ст. 107 КК.

6. Особи, яким покарання було замінено більш м'яким, можуть бути умовно-достроково звільнені і від цього більш м'якого покарання за правилами, передбаченими ст. 81 КК.

7. Згідно з ч. 1 ст. 81 КК особу може бути умовно-достроково звільнено (повністю або частково) від відбування і додаткового покарання. При цьому слід мати на увазі, що таким додатковим покаранням, від якого можна звільнити достроково (тобто до закінчення строку), є лише позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

У разі заміни невідбутої частини основного покарання більш м'яким відповідно до ч. 2 ст. 82 КК засудженого також може бути звільнено і від додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Таке звільнення від додаткового покарання є безумовним.

8. При умовно-достроковому звільненні від відбування основного покарання засудженого, щодо якого було застосовано додаткове покарання, суд може вирішити питання про його повне або часткове звільнення від відбування і додаткового покарання не тільки тоді, коли про це порушено питання у поданні органу, який відає виконанням покарання, а й за своєю ініціативою.

9. Якщо при умовно-достроковому звільненні засудженого від відбування основного покарання суд відмовив у такому звільненні від додаткового покарання, повторний розгляд цього питання можливий лише після закінчення строків, передбачених ч. 5 ст. 407 Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК).

10. Коли питання про умовно-дострокове звільнення від відбування додаткового покарання виникло після повного відбуття засудженим основного покарання, суд за поданням зазначених у ч. 1 ст. 407 КПК органів може повністю або частково звільнити його від додаткового покарання після фактичного відбуття встановленої законом частини останнього та за наявності інших зазначених у законі умов.

11. При вирішенні питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким щодо засудженого, покарання якому було пом'якшено згідно з актом амністії, помилування або за рішенням суду, фактично відбута частина покарання повинна обчислюватись виходячи з покарання, встановленого актом амністії, помилування або рішенням суду.

12. Якщо покарання визначено за сукупністю злочинів або вироків, суд, застосовуючи умовно-дострокове звільнення від його відбування, повинен виходити із загального строку покарання, призначеного за сукупністю, і враховувати при цьому положення ч. 3 ст. 81 КК.

За таким же правилом вирішується питання про заміну більш м'яким невідбутої частини покарання, призначеного за сукупністю злочинів або вироків.

13. Матеріали про умовно-дострокове звільнення, які подають органи, що відають виконанням покарання, мають відповідати вимогам, передбаченим ст. 110 Виправно-трудового кодексу України . Коли ці вимоги не виконано (характеристика не відображає процесу виправлення засудженого або стосується не всього періоду відбування ним покарання, немає даних про попередні судимості та відшкодування матеріальних збитків, не подано витяг із рішення спостережної комісії або служби у справах неповнолітніх тощо) і за повнити ці прогалини в судовому засіданні неможливо, суддя на стадії підготовки справи до розгляду повертає матеріали для відповідного оформлення, а коли недоліки виявлено в судовому засіданні, - ухвалює відповідну постанову, в якій зазначає підстави для повернення матеріалів.

Відсутність у матеріалах даних про можливість працевлаштування засудженого після умовно-дострокового звільнення від відбування покарання не може бути підставою для відмови у задоволенні подання.

14. Щодо осіб, які вчинили злочин у віці до 18 років, суду необхідно з'ясовувати, де вони проживатимуть, працюватимуть або навчатимуться, якщо до них буде застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.

15. Згідно зі ст. 407 КПК умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміна невідбутої частини покарання більш м'яким застосовуються суддею районного (міського) суду за місцем відбування засудженим покарання за спільним поданням органу, що відає виконанням покарання, спостережної комісії або служби у справах неповнолітніх. Суд має повідомляти ці органи про час і місце судового розгляду.

16. При застосуванні умовно-дострокового звільнення від відбування покарання осіб, що вчинили злочини до 1 вересня 2001 р., тобто до набрання чинності новим КК, слід керуватися п. 11 Прикінцевих та перехідних положень цього Кодексу. Виходячи зі змісту

зазначеного пункту умовно-дострокове звільнення від відбування покарання названих осіб здійснюється з урахуванням особливостей кожної кримінальної справи за правилами, встановленими статтями 81 та 107 КК 2001 р., якщо вони є більш м'якими, ніж ті, що були передбачені статтями 52, 52-1, 53 КК 1960 р., і, навпаки, за правилами, передбаченими статтями 52, 52-1, 53 КК 1960 р., якщо вони є більш м'якими, ніж ті, що встановлені статтями 81 та 107 КК 2001 р.

17. Оскільки судовий розгляд питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким справляє великий виховний і запобіжний вплив як на самого засудженого, так і на інших осіб, суди під час судового засідання у справах цієї категорії повинні приділяти особливу увагу поясненням засудженого, представників органу, який відає виконанням покарання, спостережної комісії або служби у справах неповнолітніх по суті внесеного подання. Зокрема, слід ретельно з'ясовувати ставлення засудженого до вчиненого злочину, праці та навчання, додержання ним вимог режиму, участь у самодіяльних організаціях засуджених виправно-трудової установи, а також його наміри щодо прилучення до суспільно корисної праці та потребу в наданні допомоги при обранні місця проживання і працевлаштування. Пояснення зазначених осіб і думка прокурора мають бути відображені в протоколі судового засідання.

18. Звернути увагу судів на те, що в постанові про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким необхідно обов'язково викладати суть подання органу, який відає виконанням покарання, і спостережної комісії чи служби у справах неповнолітніх, мотиви прийнятого рішення й дані, що були підставою для задоволення клопотання або відмови в цьому.

Після оголошення такої постанови головуючий у судовому засіданні має попередити особу, щодо якої ухвалено рішення, про наслідки вчинення нею нового злочину, передбачені ч. 4 ст. 81, ч. 6 ст. 82 або ч. 5 ст. 107 КК.

19. Судам треба мати на увазі, що згідно з частинами 6 та 7 ст. 407 КПК протягом семи діб із дня оголошення постанови з пи-

тання застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання чи заміни невідбутої частини покарання більш м'яким прокурор і засуджений вправі подати на неї апеляції. У разі подання апеляції прокурором виконання зазначеної постанови зупиняється.

20. Суди повинні реагувати окремими постановами на кожний випадок необгрунтованого подання органами, які відають виконанням покарання, матеріалів про умовно-дострокове звільнення засуджених від відбування покарання чи заміну невідбутої частини покарання більш м'яким.

21. Після розгляду судом справи про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким копії ухваленої постанови мають надсилатися суду, який постановив вирок (для приєднання до справи), а також спостережній комісії або службі у справах неповнолітніх за обраним засудженим місцем проживання.

22. Судам касаційної та апеляційної інстанцій слід систематично узагальнювати судову практику у справах про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання та заміну невідбутої частини покарання більш м'яким і орієнтувати суди на правильне застосування законодавства.

23. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 1975 р. № 10»Про практику застосування судами України законодавства про умовно-дострокове звільнення від покарання і заміну покарання більш м'яким».

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
П О С Т А Н О В А
N 7 від 24.10.2003

Про практику призначення судами кримінального покарання

У зв'язку з прийняттям нового Кримінального кодексу України (далі - КК) у судовій практиці виникають питання щодо застосування окремих його положень, які регламентують призначення покарання.

З метою забезпечення правильного застосування законодавства, усунення недоліків і помилок у діяльності судів при розгляді кримінальних справ Пленум Верховного Суду України

ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Звернути увагу судів на те, що вони при призначенні покарання в кожному випадку і щодо кожного підсудного, який визнається винним у вчиненні злочину, мають суворо додержувати вимог ст. 65 КК стосовно загальних засад призначення покарання, оскільки саме через останні реалізуються принципи законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання.

Призначаючи покарання, у кожному конкретному випадку суди мають дотримуватися вимог кримінального закону й зобов'язані враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про особу винного та обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання. Таке покарання має бути необхідним і достатнім для виправлення засудженого та попередження нових злочинів. Водночас суди мають враховувати й вимоги Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК) стосовно призначення покарання.

Частиною 2 статті 375 та частиною 2 статті 400 КПК встановлено певні обмеження при призначенні покарання порівняно з передбаченим кримінальним законом порядком. Зокрема, при новому розгляді справи може бути посилено покарання чи застосовано норму закону про більш тяжкий злочин лише у випадках:

- якщо вирок було скасовано за апеляцією чи касаційним поданням прокурора, апеляцією чи касаційною скаргою потерпілого

або його представника через м'якість покарання, або у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжкий злочин;

- якщо кримінальна справа з будь-яких підстав направлялася на нове чи додаткове розслідування, під час якого було встановлено, що обвинувачений вчинив більш тяжкий злочин, або коли збільшився обсяг обвинувачення. У цьому випадку не має значення, чи скасовувався вирок за апеляцією чи касаційною скаргою потерпілого або його представника, апеляцією або касаційним поданням прокурора.

2. Звернути увагу судів на те, що висновки з усіх питань, пов'язаних із призначенням покарання, необхідно належним чином мотивувати у вироку.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 65 КК суди повинні призначати покарання в межах, установлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин. Із урахуванням ступеня тяжкості, обставин цього злочину, його наслідків і даних про особу судам належить обговорювати питання про призначення передбаченого законом більш суворого покарання особам, які вчинили злочини на грунті пияцтва, алкоголізму, наркоманії, за наявності рецидиву злочину, у складі організованих груп чи за більш складних форм співучасті (якщо ці обставини не є кваліфікуючими ознаками), і менш суворого - особам, які вперше вчинили злочини, неповнолітнім, жінкам, котрі на час вчинення злочину чи розгляду справи перебували у стані вагітності, інвалідам, особам похилого віку і тим, які щиро розкаялись у вчиненому, активно сприяли розкриттю злочину, відшкодували завдані збитки тощо.

Коли санкція закону, за яким особу визнано винною, нарівні з позбавленням волі на певний строк передбачає більш м'які види покарання, при постановленні вироку потрібно обговорювати питання про призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. У разі обрання покарання у виді позбавлення волі це рішення повинно бути вмотивовано у вироку.

Призначаючи покарання у виді штрафу або виправних робіт і визначаючи розмір та строки відповідного покарання, суди мають

враховувати майновий стан підсудного, наявність на його утриманні неповнолітніх дітей, батьків похилого віку тощо.

Відповідно до частини 4 статті 53 КК суд, призначаючи покарання у виді штрафу, може з урахуванням майнового стану особи прийняти рішення про розстрочку виплати штрафу певними частинами строком до трьох років та встановити періодичність і розмір таких виплат.

При призначенні покарання неповнолітньому підсудному відповідно до ст. 103 КК крім обставин, передбачених у статтях 65-67 КК, необхідно брати до уваги умови життя й виховання неповнолітнього, вплив на нього дорослих, рівень розвитку та інші особливості його особи.

3. Визначаючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, суди повинні виходити з класифікації злочинів (ст. 12 КК) , а також із особливостей конкретного злочину й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо).

Відповідно до п. 18 «Прикінцевих та перехідних положень» КК при вирішенні питання про віднесення злочинів, передбачених КК 1960 р., які були вчинені до набрання чинності КК 2001 р. , до злочинів невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжких або особливо тяжких потрібно керуватися ст. 12 КК 2001 р., якщо це пом'якшує кримінальну відповідальність осіб і не обтяжує ступінь тяжкості злочину, вчиненого до набрання чинності КК 2001 р. В інших випадках необхідно застосовувати відповідні положення КК 1960 р.

Досліджуючи дані про особу підсудного, суд повинен з'ясувати його вік, стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність не знятих чи не погашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), його матеріальний стан тощо.

4. Виходячи з того, що встановлення пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин має значення для правильного його

призначення, судам необхідно всебічно досліджувати матеріали справи щодо наявності таких обставин і наводити у вироку мотиви прийнятого рішення. При цьому таке рішення має бути повністю самостійним і не ставитись у залежність від наведених в обвинувальному висновку обставин, які пом'якшують чи обтяжують покарання. Суди, зокрема, можуть не визнати окремі з них такими, що пом'якшують чи обтяжують покарання, а також визнати такими обставинами ті, які не зазначено в обвинувальному висновку.

Якщо якась із обставин, наведених у ч. 1 ст. 66, ч. 1 ст. 67 КК , передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд при призначенні покарання не може ще раз ураховувати її як пом'якшуючу або обтяжуючу покарання обставину.

5. Судам треба мати на увазі, що наведений у ч. 1 ст. 66 КК перелік обставин, які пом'якшують покарання, не є вичерпним. При призначенні покарання суд може визнати пом'якшуючими й інші обставини, не зазначені в ч. 1 цієї статті (наприклад, вчинення злочину внаслідок збігу випадкових обставин чи неправильної поведінки потерпілого, відвернення підсудним шкідливих наслідків злочину, часткове відшкодування шкоди, відшкодування моральної шкоди). Визнання обставини такою, що пом'якшує покарання, має бути вмотивоване у вироку.

Вирішуючи питання про наявність такої пом'якшуючої обставини, як з'явлення із зізнанням, суди повинні перевіряти, чи були подані до органів розслідування, інших державних органів заява або роблене посадовій особі повідомлення про злочин (у будь-якій формі) добровільними і чи не пов'язано це з тим, що особа була затримана як підозрюваний і, будучи викритою, підтвердила свою участь у вчиненні злочину.

Якщо у справі, порушеній за фактом вчинення злочину, не встановлено, хто його вчинив, добровільні заява або повідомлення особи про вчинене нею мають розглядатись як з'явлення із зізнанням. Аналогічно розцінюється заява особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, про вчинення нею іншого злочину, про який не було відомо органам розслідування.

За сукупності вчинених злочинів з'явлення із зізнанням має враховуватись як обставина, що пом'якшує покарання при призначенні останнього за злочин, у зв'язку з яким зроблено це зізнання.

6. Наведений у ч. 1 ст. 67 КК перелік обставин, що обтяжують покарання, є вичерпним, тому суд не вправі посилатись у вироку як на обтяжуючі і враховувати при призначенні покарання інші обставини, не передбачені цією статтею.

Відповідно до ч. 2 ст. 67 КК суд, установивши наявність зазначених у пунктах 2, 6, 7, 9, 10, 12 ч. 1 цієї статті обтяжуючих обставин, зобов'язаний навести їх у вироку та врахувати при призначенні покарання. Обставини, передбачені пунктами 1, 3, 4, 5, 8, 11, 13 ч. 1 ст. 67 КК, суд залежно від конкретних обставин справи (зокрема, за відсутності зв'язку якоїсь із названих у цих пунктах обставин зі злочином) вправі не визнати обтяжуючими, навівши у вироку відповідні мотиви.

6-1. Звернути увагу судів на особливості призначення покарання за вчинення готування до злочину або вчинення замаху на злочин. Зокрема, відповідно до частини 2 статті 68 КК у разі засудження особи за готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК, а відповідно до частини 3 цієї ж статті у разі засудження за замах на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК. При цьому, призначаючи особі покарання згідно з частинами 2 і 3 статті 68 КК , у вироку суд повинен наводити відповідні мотиви; посилатися на статтю 69 КК у такому разі не потрібно.

Правила частин 2 і 3 статті 68 КК не можуть бути застосовані при призначенні покарання особі, яка у віці 18 і більше років вчинила злочин, за який передбачено найбільш суворий вид покарання - довічне позбавлення волі, оскільки цей вид покарання є таким, що виключає можливість визначення його половини чи двох третин. Однак до осіб, які вчинили готування до такого злочину або

вчинення замаху на злочин у віці до 18 років, і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були у стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку, і яким не може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі, мають застосовуватися вимоги частин 2 і 3 статті 68 КК , виходячи з максимального покарання позбавлення волі на певний строк.

6-2. Роз'яснити судам, що рішення про призначення покарання із застосуванням статті 69-1 КК у вироку має бути вмотивовано, а таке покарання не повинно перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК. Однак визначення покарання з дотриманням правил цієї норми закону можливе лише за наявності обставин, передбачених пунктами 1 та 2 частини 1 статті 66 КК (з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину; добровільне відшкодування або усунення заподіяної шкоди), а також при визнанні підсудним своєї вини та відсутності обставин, що обтяжують покарання. При цьому суди мають перевіряти, чи дійсно особа з'явилася із зізнанням, чи щиро покаялась або активно сприяла розкриттю злочину, чи добровільно відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду в повному обсязі та чи фактично визнає свою вину. Висновки суду з цих питань мають бути у вироку вмотивовані. Водночас добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди не враховується тоді, коли такі збитки або шкоду не заподіяно.

Правила статті 69-1 КК не поширюються на осіб, що вчинили злочин, за який санкцією закону передбачено найбільш суворий вид покарання - довічне позбавлення волі, крім тих, що вчинили злочин у віці до 18 років, і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, які були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку.

6-3. Положення частин 2 і 3 статті 68 КК та статті 69-1 КК застосовуються лише при призначенні найбільш суворого виду основного покарання, яке передбачено у відповідній санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК. Якщо ж така санкція

є альтернативною, то суд має право застосувати вимоги частин 2 і 3 статті 68 КК або статті 69-1 КК стосовно максимального строку (розміру) лише найбільш суворого виду основного покарання з числа тих декількох, які у цій санкції передбачено. Інші ж менш суворі види основних покарань, передбачені в санкції відповідної статті (санкції частини статті) як альтернативні, призначаються судом у межах тих максимальних строків (розмірів), які встановлені для них у цій санкції.

7. Виходячи з того, що згідно зі ст. 34 КК рецидивом злочину визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин, не зняту або не погашену в установленому законом порядку, у кожній справі необхідно з'ясовувати відповідні дані.

Для вирішення питання про наявність рецидиву злочину не має значення, чи був закінчений умисний злочин, за який особа засуджується за останнім вироком або засуджувалася раніше, а також була вона виконавцем чи співучасником цих злочинів.

8. Призначення основного покарання, нижчого від найнижчої межі, передбаченої законом за даний злочин, або перехід до іншого, більш м'якого виду основного покарання, або непризначення обов'язкового додаткового покарання (ст. 69 КК) може мати місце лише за наявності декількох (не менше двох) обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного.

У кожному такому випадку суд зобов'язаний у мотивувальній частині вироку зазначити, які саме обставини справи або дані про особу підсудного він визнає такими, що істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину і впливають на пом'якшення покарання, а в резолютивній - послатися на ч. 1 ст. 69 КК . При цьому необхідно враховувати не тільки мету й мотиви, якими керувалась особа при вчиненні злочину, а й її роль серед співучасників, поведінку під час та після вчинення злочинних дій тощо.

Покарання, призначене судом із застосуванням ст. 69 КК , не може бути нижчим від мінімальної межі відповідного виду покарання, встановленої у Загальній частині КК, тобто меншим, ніж один

рік позбавлення чи обмеження волі, шість місяців виправних робіт, один місяць арешту тощо.

З підстав, зазначених у ч. 1 ст. 69 КК , суд може не призначати додаткового покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК як обов'язкове.

Щодо особи, винної у вчиненні декількох злочинів, суд може призначити більш м'яке покарання, ніж передбачене законом, окремо за кожний злочин або тільки за один із них і остаточно визначити покарання за правилами ст. 70 КК . Застосування положень ст. 69 КК щодо покарання (як основного, так і додаткового), призначеного за сукупністю злочинів чи за сукупністю вироків, є неприпустимим.

Призначенню покарання, нижчого від найнижчої межі, передбаченої санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК , не перешкоджає наявність у цій же санкції альтернативних, більш м'яких покарань.

Суд не вправі перейти до більш м'якого виду покарання у випадках, коли санкцією закону, за яким засуджується особа, передбачено лише такі покарання, які з огляду на її вік чи стан не можуть бути до неї застосовані. В таких випадках суд, за наявності до того підстав, відповідно до ст. 7 КПК повинен закрити справу і звільнити особу від кримінальної відповідальності або постановити обвинувальний вирок і звільнити засудженого від покарання.

9. Судам необхідно мати на увазі, що частиною 1 статті 75 КК передбачено звільнення від відбування покарання з випробуванням тільки тих осіб, які засуджуються до виправних робіт, службового обмеження (для військовослужбовців), обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, тобто лише щодо основного покарання, що має бути належним чином вмотивовано у вироку. Звільнення від відбування призначеного судом додаткового покарання за цією нормою закону не допускається. Звільнити з випробуванням засуджену особу від відбування іншого виду покарання або позбавлення волі на строк понад п'ять років суд не вправі. Неповнолітній може бути звільнений від відбування покарання з випробуванням лише в разі засудження його до арешту або позбавлення волі (ч. 2 ст. 104 КК).

Рішення суду про звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням має бути належним чином мотивоване. При звільненні особи від відбування покарання з випробуванням суди у резолютивній частині вироку мають посилатися на статтю 75 КК , а щодо неповнолітньої особи - ще й на статтю 104 КК як на підстави для прийняття такого рішення».

Звільняючи особу від відбування покарання з випробуванням, суд може покласти на неї обов'язки, передбачені ст. 76 КК , з метою організації органами виконання покарань належного контролю за її поведінкою. Перелік цих обов'язків є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Поклавши на засудженого обов'язок, передбачений п. 4 ч. 1 ст. 76 КК, суд не встановлює періодичність та дні проведення реєстрації; відповідно до ч. 3 ст. 13 Кримінально-виконавчого кодексу України вирішення цього питання віднесено до компетенції кримінально-виконавчих інспекцій.

Іспитовий строк встановлюється судом тривалістю від одного до трьох років (ч. 3 ст. 75 КК), а неповнолітньому - від одного до двох років (ч. 3 ст. 104 КК). Цей строк обчислюється з дня постановлення вироку незалежно від того, судом якої інстанції застосовано ст. 75 КК.

При звільненні з випробуванням від відбування основного покарання суд відповідно до ст. 77 КК може призначити додаткові покарання: штраф (за умови, що він передбачений санкцією закону, за яким засуджується особа); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Додаткові покарання підлягають реальному виконанню, про що суд зазначає в резолютивній частині вироку.

При призначенні покарання у виді позбавлення волі на певний строк вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до 7 років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд залежно від ступеня суспільної небезпечності вчиненого, даних про особу засудженої та обставин, що обтяжують і пом'якшують покарання, вправі звільни-

ти таких жінок від відбування покарання з випробуванням як на підставі статті 75 КК, так і на підставі статті 79 КК.

10. Згідно з ч. 2 ст. 78 КК суд за поданням органу, який здійснює контроль за поведінкою засудженого, звільненого від відбування покарання з випробуванням, може прийняти рішення про скасування звільнення та про направлення засудженого для відбування призначеного покарання в разі невиконання покладених на нього обов'язків, визначених ст. 76 КК, або систематичного (три і більше разів) вчинення правопорушень, що потягли адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення.

У разі вчинення засудженим протягом іспитового строку нового злочину суд призначає йому покарання за правилами, передбаченими статтями 71, 72 КК.

Якщо про вчинення під час іспитового строку нового злочину стало відомо після винесення постанови про звільнення засудженого від покарання (ч. 1 ст. 78 КК) , суд, який розглядає справу про новий злочин, вправі призначити покарання за сукупністю вироків лише за умови скасування цієї постанови в установленому порядку.

Частиною 2 статті 75 КК передбачено, що суд за наявності визначених законом підстав може ухвалити рішення про звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням, якщо він протягом іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов'язки. Виходячи з цих положень закону, а також зі змісту частини 3 статті 78 КК , у разі вчинення особою під час іспитового строку нового злочину суди мають розцінювати це як порушення умов застосування статті 75 КК про звільнення від відбування покарання з випробуванням і призначати покарання за сукупністю вироків на підставі статті 71 КК. У таких випадках повторне звільнення від відбування покарання з випробуванням є неприпустимим.

Роз'яснити, що у разі засудження особи за злочин, вчинений у період іспитового строку за попереднім вироком, визначеним у порядку статей 75, 79, 104 КК , та призначення покарання, яке згідно з частиною 3 статті 72 КК за сукупністю вироків складанню з іншими видами покарань не підлягає, суд, незважаючи на це, має застосувати вимоги статті 71 КК і визначити за сукупністю вироків

таке остаточне покарання, яке має бути більшим як від покарання, призначеного за новий злочин, так і від невідбутої частини покарання за попереднім вироком. У такому випадку суд визначає остаточне покарання у виді сукупності невідбутої частини покарання за попереднім вироком та покарання за новим вироком, ухваливши рішення про їх самостійне виконання.

11. У випадках вчинення особою, звільненою від відбування покарання з випробуванням, нового злочину після закінчення іспитового строку суди повинні долучати до справи копію судового рішення про звільнення засудженого від призначеного покарання або про направлення його для відбування останнього. Якщо таке рішення не ухвалювалося, суд при розгляді справи про новий злочин не вправі призначати покарання за сукупністю вироків.

Обмежень щодо повторного застосування ст. 75 КК стосовно особи, яка вчинила новий злочин після звільнення від призначеного покарання на підставі ч. 1 ст. 78 КК, закон не містить.

Якщо постановою судді, що набрала законної сили, засуджений направлений для відбування призначеного вироком покарання, від відбування якого його було звільнено з випробуванням, суд, призначивши покарання за новий злочин, зобов'язаний остаточно визначити покарання за сукупністю вироків на підставі ст. 71 КК.

Коли особа вчинила злочин після закінчення визначеного судом іспитового строку, але в період дії строку додаткового покарання, яке перевищує тривалість іспитового строку, невідбута частина додаткового покарання за попереднім вироком підлягає приєднанню до основного покарання, остаточно визначеного за сукупністю вироків згідно з ч. 3 ст. 71 КК .

12. Звернути увагу судів на те, що відповідно до ст. 57 КК виправні роботи можуть бути призначені, як правило, особам, котрі вчинили менш небезпечні злочини і не потребують ізоляції від суспільства. Виправні роботи призначаються тільки працюючим і відбуваються за місцем роботи засуджених.

Суди не повинні призначати виправні роботи особам, які вчинили злочини, пов'язані з виконанням ними службових або професійних обов'язків, коли залишення винного на тій самій роботі

може призвести до послаблення виховного й запобіжного впливу покарання або до вчинення таких же злочинних діянь.

Виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних, до осіб, що не досягли 16 років, і осіб пенсійного віку, а також до військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 57 КК).

13. Призначаючи покарання у виді виправних робіт (ст. 57 КК) чи службового обмеження (ст. 58 КК), суд зобов'язаний визначити розмір відрахувань із заробітку або грошового забезпечення засудженого. Відсутність вказівки на цей розмір є підставою для скасування вироку.

При призначенні названих видів покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК) допускаються поглинення, часткове або повне складання як строків виправних робіт (службового обмеження), так і розмірів відрахувань у доход держави, а за кількома вироками (ст. 71 КК) - лише складання строків цих покарань.

14. Судам необхідно мати на увазі, що штраф як основне й додаткове покарання призначається у випадках і в межах, установлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК .

Якщо санкція статті (санкція частини статті) не передбачає основного покарання у виді штрафу, він може бути призначений лише в порядку переходу до більш м'якого виду покарання за наявності підстав, передбачених ст. 69 КК . У цьому разі штраф призначається в розмірах, визначених ч. 2 ст. 53 КК, - від 30 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

15. Виходячи з того, що додаткові покарання мають важливе значення для запобігання вчиненню нових злочинів як самими засудженими, так і іншими особами, рекомендувати судам при постановленні вироку обговорювати питання про застосування поряд з основним покаранням відповідного додаткового. При цьому треба мати на увазі, що додаткові покарання можуть приєднуватися до

будь-яких видів основного покарання, передбачених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК .

Ті види покарань, які застосовуються як додаткові, крім штрафу і конфіскації майна, можуть призначатися й тоді, коли вони не вказані в санкції закону. В такому разі рішення про призначення додаткового покарання, наведене в резолютивній частині вироку, має містити посилання на статтю Загальної частини КК , якою передбачено умови та порядок застосування цього виду покарання.

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу як вид покарання не зазначається у санкціях норм Особливої частини КК і застосовується за рішенням суду. Відповідно до ч. 2 ст. 52 і ст. 54 КК це покарання є додатковим і може бути застосоване судом лише щодо особи, засудженої за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, із наведенням у вироку відповідних мотивів.

16. Визнавши підсудного винним у вчиненні кількох злочинів, відповідальність за які передбачена різними статтями (частинами статей) КК , суд повинен призначити додаткове покарання окремо за кожний злочин, а потім остаточно визначити його за сукупністю злочинів на підставі ст. 70 КК. Призначення додаткового покарання, як і основного, лише за сукупністю злочинів є неприпустимим.

У разі призначення покарання за кількома вироками суд на підставі ст. 71 КК до додаткового покарання, призначеного за новим вироком, приєднує повністю або частково те додаткове покарання (або його невідбуту частину), яке було призначене за попереднім вироком. При цьому загальний строк додаткового покарання одного й того ж виду не може перевищувати максимального строку, встановленого законом для такого виду покарання. Різні додаткові покарання, призначені на підставі ст. 71 КК, виконуються самостійно.

17. Роз'яснити судам, що відповідно до ст. 55 КК позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовується як додаткове покарання лише в тих випадках, коли вчинення злочину було пов'язане з посадою підсудного або із заняттям ним певною діяльністю.

Це покарання призначається в межах, установлених санкцією статті (санкцією частини статті) КК , за якою підсудний визнаний винним, а якщо воно нею не передбачене, - в межах, установлених ст. 55 КК. Та обставина, що до постановлення вироку підсудний вже не обіймав посаду або не займався діяльністю, з якими було пов'язане вчинення злочину, не є перешкодою для застосування цього покарання.

Рішення про позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю має бути чітко сформульоване в резолютивній частині вироку, для того щоб не виникло жодних сумнівів під час виконання останнього. Якщо в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК зазначено характер посад або вид діяльності (наприклад, статті 286, 287), рішення про призначення додаткового покарання, наведене в резолютивній частині вироку, повинне відповідати змісту цієї санкції.

Якщо додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за санкцією статті (санкцією частини статті) є обов'язковим, то воно застосовується лише до тих осіб, які обіймали посади чи займалися діяльністю, з якими було пов'язано вчинення злочину. До інших осіб, які були співучасниками злочину, не пов'язаного з їх діяльністю чи займаною посадою, додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю не застосовується з наведенням у вироку відповідних мотивів. У такому випадку посилатися на статтю 69 КК не потрібно.

18. Позбавлення права керувати транспортними засобами може бути призначене судом як додаткове покарання незалежно від того, що особа вже позбавлена такого права в порядку адміністративного стягнення. Однак суд не вправі призначити це покарання особі, яка не має права керувати транспортними засобами.

19. Вирішуючи питання про застосування конфіскації майна, суди повинні враховувати, що такий вид додаткового покарання призначається лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини. Відповідно до вимог статті 59 КК у разі конфіскації не всього майна, а

лише його частини суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються.

Роз'яснити судам, що конфіскація майна як додаткове покарання відповідно до статті 98 КК не може бути призначена особі, що вчинила злочин у віці до 18 років, навіть у тому разі, коли на час розгляду справи судом вона досягла повноліття.

Якщо додаткове покарання у виді конфіскації майна за санкцією статті (санкцією частини статті) є обов'язковим, то у разі прийняття рішення про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням воно не застосовується, оскільки статтею 77 КК передбачено вичерпний перелік додаткових покарань, що можуть бути призначені у такому випадку, серед яких конфіскація майна відсутня. При прийнятті такого рішення у вироку мають бути наведені відповідні мотиви; посилатися на статтю 69 КК непотрібно.

Звернути увагу судів на те, що це правило не поширюється на випадки застосування судом передбаченої санкцією статті (санкцією частини статті) спеціальної конфіскації (предмети контрабанди, знаряддя і засоби полювання, незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним промислом та все добуте тощо).

20. Звернути увагу судів на те, що передбачені законом правила призначення покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК) застосовуються у випадках самостійної кваліфікації вчиненого як за різними статтями, так і за різними частинами однієї статті кримінального закону, якими передбачено відповідальність за окремі склади злочинів і які мають самостійні санкції. За цими ж правилами призначається покарання і в разі вчинення особою діянь, частина яких кваліфікується як закінчений злочин, а решта - як готування до злочину чи замах на нього.

За окремими епізодами злочинної діяльності або за окремими пунктами статті (частини статті) КК , які не мають самостійної санкції, покарання не призначається.

Встановлений ст. 70 КК порядок, згідно з яким суд зобов'язаний призначити покарання окремо за кожний злочин, а потім остаточно визначити покарання за сукупністю злочинів, стосується як основних, так і додаткових покарань.

21. При вирішенні питання про те, який із передбачених ст. 70 КК принципів необхідно застосовувати при призначенні покарання за сукупністю злочинів (поглинення менш суворого покарання більш суворим або повного чи часткового складання покарань, призначених за окремі злочини), суд повинен враховувати крім даних про особу винного й обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання, також кількість злочинів, що входять до сукупності, форму вини й мотиви вчинення кожного з них, тяжкість їх наслідків, вид сукупності (реальна чи ідеальна) тощо.

Суд вправі визначити остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим при призначенні за окремі злочини, що входять у сукупність, покарання як одного виду, так і різних. Однакові за видом і розміром покарання поглиненню не підлягають, крім випадку, коли вони призначені у максимальних межах санкцій статей (санкцій частин статей) КК . Застосовуючи принцип поглинення менш суворого покарання більш суворим, суд повинен зазначити у вироку, про яке саме покарання йдеться - основне чи додаткове.

22. Принцип повного або часткового складання покарань може застосовуватись у випадках призначення за окремі злочини, що входять до сукупності, як однакових, так і різних за видом покарань. При частковому складанні розмір остаточного покарання в усякому разі має бути більшим за розмір кожного з покарань, призначених за окремі злочини.

Остаточне покарання за сукупністю злочинів має визначатися за найбільш суворим видом покарання за окремі злочини, що до неї входять, і в межах санкції того закону, який передбачає більш суворе покарання. Однак якщо хоча б один зі злочинів є умисним тяжким або особливо тяжким, суд може призначити остаточне покарання за сукупністю злочинів у межах максимального строку, встановленого для такого виду покарань у Загальній частині КК.

Якщо хоча б за один із вчинених злочинів призначено довічне позбавлення волі, то остаточне покарання за їх сукупністю визначається шляхом поглинення зазначеним видом покарання будь-яких менш суворих.

При призначенні остаточного покарання за сукупністю злочинів шляхом повного або часткового їх складання заміна покарань провадиться за правилами, передбаченими ст. 72 КК . Коли за злочини, що утворюють сукупність, призначено основні покарання різних видів, які не підлягають заміні (штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю), суд може застосувати принцип поглинення менш суворого покарання більш суворим або призначити кожне з них до самостійного виконання.

У випадку, коли за кожен із двох або більше злочинів нарівні з основним покаранням призначається й додаткове покарання одного виду, остаточний його строк чи розмір при частковому або повному складанні не може бути більшим за максимальний строк чи розмір, передбачений для такого виду покарань Загальною частиною КК .

Якщо за злочини, що входять до сукупності, призначені різні види додаткового покарання, то вони мають бути зазначені у вироку з наведенням відповідних розмірів та строків і при призначенні остаточного покарання, оскільки виконуються самостійно (ч. 4 ст. 72 КК) .

23. У разі визнання особи винною у вчиненні кількох злочинів рішення про її звільнення від відбування покарання з випробуванням приймається тільки після визначення на підставі частини 1 статті 70 КК остаточного покарання, виходячи з його виду й розміру.

Коли особа, щодо якої було застосоване таке звільнення, вчинила до постановлення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається. За таких умов кожний вирок виконується самостійно.

24. Суд може перекваліфікувати кримінально каране діяння з однієї статті на декілька статей кримінального закону, які передбачають відповідальність за менш тяжкі злочини, якщо при цьому не погіршується становище засудженого і не порушується право останнього на захист. Призначене за сукупністю злочинів покарання не повинне бути більш суворим, ніж максимальне покарання, передбачене санкцією статті (санкцією частини статті) КК, за якою було ква-

ліфіковане кримінально каране діяння у постанові про притягнення особи як обвинуваченого і в обвинувальному висновку. Ці положення треба враховувати і під час розгляду справи в апеляційному, касаційному порядку та в порядку виключного провадження.

25. За сукупністю вироків (ст. 71 КК) покарання призначається, коли засуджена особа до повного відбування основного чи додаткового покарання вчинила новий злочин, а також коли новий злочин вчинено після проголошення вироку, але до набрання ним законної сили.

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
П О С Т А Н О В А
№ 2 від 15.05.2006

Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру

Обговоривши практику застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру, Пленум Верховного Суду України зазначає, що суди в основному додержують відповідних вимог законодавства. Проте при розгляді ними справ зазначеної категорії мають місце й істотні недоліки.

З метою усунення помилок у судовій практиці та однакового розуміння і додержання судами норм законодавства про застосування примусових заходів виховного характеру Пленум Верховного Суду України **П О С Т А Н О В Л Я Є**:

1. Звернути увагу судів на необхідність додержання вимог законодавства, що регулює застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, котрі вчинили злочини у віці до 18 років або суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Метою застосування таких заходів має бути забезпечення інтересів неповнолітнього, які полягають в одержанні не тільки належного виховання, а й освіти, лікування, соціальної, психологічної допомоги, захисту від жорстокого поводження, насильства та експлуатації, а також у наявності можливості адаптуватися до реалій суспільного життя, підвищити загальноосвітній і культурний рівень, набути професії та працевлаштуватися.

2. Роз'яснити судам, що в кожному випадку вирішення питання про відповідальність неповнолітнього за злочин невеликої або середньої тяжкості необхідно обговорити можливість застосування до нього примусових заходів виховного характеру замість кримінального покарання.

Відповідно до чинного законодавства примусові заходи виховного характеру можна застосовувати до особи, яка у віці від 14

до 18 років учинила злочин невеликої або середньої тяжкості, а також до особи, котра у період від 11 років до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, учинила суспільно небезпечне діяння, що має ознаки дії чи бездіяльності, передбачених Особливою частиною Кримінального кодексу України (далі - КК).

Примусові заходи виховного характеру, зокрема, застосовують:

- у разі постановлення судом рішення про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності на підставі ч. 1 ст. 97 КК;

- до особи, котра до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння (ч. 2 ст. 97 КК;

- при звільненні неповнолітнього від покарання відповідно до ч. 1 ст. 105 КК .

Якщо в матеріалах справи крім зазначених наявні й інші підстави для звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності (наприклад, передбачені статтями 45-49 КК, які за правовими наслідками є більш сприятливими для забезпечення його інтересів, мають бути обрані саме ці підстави.

3. Представники органу у справах неповнолітніх, на який покладено виконання судового рішення про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, зобов'язані здійснювати ефективний контроль за його поведінкою і в разі ухилення від застосування призначеного судом заходу постійно аналізувати й усувати причини ухилення та запобігати йому в подальшому.

Ухиленням від застосування примусових заходів виховного характеру слід вважати таку поведінку неповнолітнього, коли він без поважних причин протягом установленого строку систематично порушує або не виконує умови застосування визначеного судом заходу (заходів) - не дотримує встановлених судом обмежень свободи дій або вимог щодо його поведінки; не піддається виховному впливу та ухиляється від контролю батьків чи осіб, які їх заміняють, педагогічного або трудового колективу; відмовляється відшкодувати майнові збитки; не виконує умов угоди про примирення; самовільно залишає

школу чи училище соціальної реабілітації або систематично порушує порядок перебування в цих установах; тощо.

4. Судам слід мати на увазі, що передбачений ч. 2 ст. 105 КК перелік примусових заходів виховного характеру є вичерпним. Поряд із застосуванням одного чи декількох із них суд може в передбаченому законом порядку призначити неповнолітньому вихователя з урахуванням позитивних даних про певну особу та її здатності благотворно впливати на поведінку неповнолітнього. Ця особа має підтвердити у судовому засіданні свою згоду бути вихователем.

Додатковим виховним чинником при вирішенні судами зазначених питань має бути залучення до цього громадських організацій та осіб, які займаються примиренням потерпілих із неповнолітніми, котрі вчинили злочин чи суспільно небезпечне діяння. Результати примирення (у разі досягнення такого і виконання всіх його умов у повному обсязі - відшкодування потерпілому завданих злочином майнових збитків та/або усунення заподіяної шкоди, укладення відповідної угоди тощо) дають змогу обрати щодо таких неповнолітніх найбільш ефективний захід виховного характеру, а також мають ураховуватись як істотні обставини при вирішенні питання про звільнення неповнолітнього, який вчинив злочин, від кримінальної відповідальності (закриття справи) у зв'язку із застосуванням зазначених заходів чи примиренням із потерпілим.

5. Застереження (п. 1 ч. 2 ст. 105 КК , яке є одним із найм'якших заходів виховного характеру, може бути зроблено шляхом роз'яснення судом неповнолітньому наслідків його дій - шкоди, завданої охоронюваним законом правам особи (осіб), інтересам суспільства або держави, - та оголошення неповнолітньому осуду за ці дії, а також попередження про більш суворі правові наслідки, які можуть настати в разі продовження ним протиправної поведінки чи вчинення нового злочину.

6. Обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог щодо поведінки неповнолітнього (п. 2 ч. 2 ст. 105 КК слід розуміти як: обмеження перебування поза домівкою в певний час доби; заборону відвідувати певні місця, змінювати без згоди органу, який здійснює за ним нагляд, місце проживання, навчання чи роботи, ви-

їжджати в іншу місцевість; покладення обов'язку продовжити навчання, пройти курс лікування (за наявності хворобливого потягу до спиртного або в разі вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів); тощо.

Відповідно до ч. 3 ст. 105 КК суд у кожному випадку встановлює конкретний строк, протягом якого органи, що здійснюють контроль та нагляд за поведінкою неповнолітнього, повинні пред'являти особливі вимоги щодо неї, а неповнолітній зобов'язаний їх дотримувати. З урахуванням даних про особу неповнолітнього та характеру вчиненого ним злочину чи суспільно небезпечного діяння суд визначає, які види дозвілля слід обмежити, а які - заборонити, або які обов'язки покласти на неповнолітнього і на який саме строк. Тривалість останнього має бути достатньою для виправлення неповнолітнього. На практиці обмеження дозвілля чи інші особливі вимоги щодо поведінки неповнолітнього можуть установлюватися на декілька місяців, що пов'язано, наприклад, із необхідністю пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, позбутися інших шкідливих для здоров'я звичок або закінчити навчання в школі, одержати професійні навики та працевлаштуватися (іноді - і на певний період після цього).

7. Передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх заміняють (п. 3 ч. 2 ст. 105 КК , допускається лише за наявності даних про те, що вони здатні забезпечити позитивний виховний вплив на нього та постійний контроль за його поведінкою. Особами, які заміняють батьків, є, зокрема, усиновителі, опікуни і піклувальники.

Питання про передачу неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх заміняють, суд повинен вирішувати з урахуванням даних, що їх характеризують. Неприпустимо передавати неповнолітнього під нагляд батька чи матері, які позбавлені батьківських прав, а також батьків чи інших осіб, котрі через свою поведінку не здатні позитивно впливати на нього. Хоча в законі не передбачено обов'язкове отримання згоди батьків або осіб, які їх заміняють, на передачу їм неповнолітнього під нагляд, суд має отримати таку згоду.

Неповнолітнього можна передати під нагляд педагогічного (за місцем навчання) чи трудового (за місцем роботи) колективу - за

згодою цього колективу, а також під нагляд окремих громадян - на їхнє прохання. При цьому як педагогічний чи трудовий колектив, так і окремий громадянин мають бути спроможні здійснювати виховний вплив на неповнолітнього, постійно й належним чином контролювати його поведінку та зобов'язані це робити.

Строк нагляду, передбаченого п. 3 ч. 2 ст. 105 КК, суд встановлює з урахуванням конкретних обставин справи та мети виправлення неповнолітнього. Як свідчить практика, цей нагляд має здійснюватись, як правило, не менше одного року, оскільки за коротшого строку він буде малоефективним (але не довше, ніж до досягнення особою повноліття).

8. Покладення обов'язку відшкодувати заподіяні майнові збитки як примусовий захід виховного характеру (п. 4 ч. 2 ст. 105 КК можна застосовувати лише до неповнолітнього, який досяг 15 років, має майно чи кошти, що є його власністю, або самостійно одержує заробіток (заробітну плату, стипендію тощо). У постанові (ухвалі) суд повинен зазначити розмір збитків, що підлягають відшкодуванню, та строки виконання цього рішення.

9. Роз'яснити судам, що до спеціальних навчально-виховних установ відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 105 КК направляють неповнолітніх, котрі вийшли з-під контролю батьків чи осіб, які їх заміняють, не піддаються виховному впливу та не можуть бути виправлені шляхом застосування інших примусових заходів виховного характеру. До таких установ не можна направляти осіб, визнаних інвалідами, а також тих, кому згідно з висновком відповідних спеціалістів перебування там протипоказане за станом здоров'я через наявність певних захворювань. Докладний перелік останніх наведено у п. 11 Інструкції про медичне обстеження дітей і підлітків, які направляються до загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання (затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я та Міністерства освіти України від 5 травня 1997 р. N 137/131, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 20 серпня 1997 р. за N 328/2132; далі - Інструкція). Необхідно також ураховувати застереження щодо про-

типоказань для направлення неповнолітніх до зазначених установ, які містяться у пунктах 12, 14 Інструкції.

До спеціальних навчально-виховних установ належать загальноосвітні школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації. Їх статус визначений Законом України від 24 січня 1995 р. N 20/95-ВР «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» (з наступними змінами; далі - Закон). Мережа цих установ і положення про них затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 1993 р. N 859 «Про організацію діяльності загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації» (зі змінами, внесеними постановою від 11 серпня 1995 р. № 646

10. Неповнолітній, якого направлено до загальноосвітньої школи соціальної реабілітації або професійного училища соціальної реабілітації, за своїм правовим статусом є учнем, щодо якого положеннями про ці навчально-виховні установи встановлено певні обмеження.

11. Слід мати на увазі, що згідно зі ст. 8 Закону до загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації направляють неповнолітніх віком від 11 до 14 років, а до професійних училищ соціальної реабілітації - віком від 14 років.

Учнів тримають у зазначених установах у межах установленого судом строку, але не більше трьох років: у загальноосвітніх школах соціальної реабілітації - до досягнення ними 14, у професійних училищах соціальної реабілітації - 18 років, а у виняткових випадках (якщо це необхідно для завершення навчального року або професійної підготовки) за рішенням суду - відповідно 15 і 19 років.

Учні загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації, яким виповнилося 15 років, але які не стали на шлях виправлення, за рішенням суду за місцем знаходження зазначеної установи, постановленим у порядку, передбаченому статтями 409, 411 Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК), можуть бути переведені до професійного училища соціальної реабілітації.

Дострокове звільнення зі спеціальної навчально-виховної установи учня, який довів своє виправлення, провадиться за кло-

потанням ради школи чи училища на підставі постанови судді районного (міського) суду за місцем їх знаходження. До клопотання необхідно долучити особову справу учня, яка має містити дані, що характеризують його ставлення до навчання і праці, а також поведінку протягом усього часу перебування у відповідній установі.

12. У постанові судді чи ухвалі суду про направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи мають бути зазначені тип цієї установи (загальноосвітня школа соціальної реабілітації чи професійне училище соціальної реабілітації - залежно від віку неповнолітнього та його загальноосвітньої підготовки) і строк його тримання там, який суд визначає відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 105 КК, враховуючи при цьому необхідність завершення учнем навчального року в школі чи професійної підготовки в училищі.

Зазначати конкретну школу або училище та місце їх знаходження не потрібно, оскільки це питання вирішує відповідний орган освіти. Виняток можливий у випадку, коли необхідно убезпечити неповнолітнього від негативного впливу з боку батьків або осіб, які можуть схилити його до вчинення нових злочинів, і тому його доцільно направити до навчально-виховної установи, що знаходиться в іншій області (регіоні).

13. Відповідно до ст. 111 КПК досудове слідство у справах про застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру є обов'язковим і провадиться за загальними правилами, встановленими названим Кодексом, з урахуванням особливостей провадження у справах про злочини неповнолітніх, передбачених у розд. VIII цього Кодексу.

Справу, що надійшла від прокурора в порядку, передбаченому ст. 73 або ст. 9 КПК, для вирішення питання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, суддя за наявності згоди з цим рішенням слідчого або прокурора у десятиденний строк призначає своєю постановою до судового розгляду із зазначенням часу й місця, а також осіб, яких необхідно викликати в судове засідання.

У разі незгоди з таким рішенням слідчого чи прокурора суд мотивованою постановою (ухвалою) повертає справу прокурору.

Слідчий та прокурор вправі знову ініціювати звільнення особи, яка не досягла 18 років, від кримінальної відповідальності за вчинений злочин лише в разі встановлення під час досудового слідства нових підстав чи обставин, що свідчать про можливість виправлення цього неповнолітнього без застосування покарання.

Якщо ж виявлено порушення вимог КПК, без усунення яких справу не можна призначати до судового розгляду, або порушення права неповнолітнього на захист, або неповноту чи неправильність досудового слідства, які не можуть бути усунені в судовому засіданні, суддя має мотивованою постановою (суд - ухвалою) з додержанням вимог, передбачених статтями 246 і 281 КПК, повернути справу прокуророві для усунення цих порушень чи для проведення додаткового розслідування, обов'язково зазначивши підстави свого рішення.

14. Рекомендувати головам місцевих судів на виконання вимог ч. 2 ст. 6 Закону уповноважувати своїм наказом розглядати справи про застосування примусових заходів виховного характеру найбільш кваліфікованих суддів (переважно тих, які відповідно до внутрішньої спеціалізації розглядають справи про злочини неповнолітніх), а також забезпечувати цих суддів необхідною методичною літературою, регулярно проводити з ними заняття з метою вдосконалення професійного рівня і набуття знань у галузі дитячої та юнацької психології.

15. Розгляд справи, яка надійшла до суду в порядку, передбаченому ст. 73 чи ст. 9 КПК, провадиться за обов'язковою участю прокурора і захисника.

У судове засідання слід викликати законного представника неповнолітнього, але його неявка не є перешкодою для розгляду справи. У виняткових випадках, коли участь такого представника може зашкодити інтересам неповнолітнього, суд повинен своїм рішенням обмежити її відповідною частиною судового засідання або зовсім усунути певну особу від участі у розгляді справи і допустити замість неї іншого законного представника.

Закритий розгляд справ зазначеної категорії допустимий за мотивованою постановою (ухвалою) суду у випадках, передбачених ст. 20 КПК.

16. Про час і місце розгляду справи про застосування до неповнолітнього примусового заходу виховного характеру суд відповідно до ч. 1 ст. 442 КПК повідомляє службу у справах неповнолітніх та міліцію у справах неповнолітніх. У судовому засіданні представники цих органів, зокрема, висловлюють думку про те, який саме примусовий захід виховного характеру буде в конкретному випадку найбільш ефективним.

При розгляді справи суд з'ясовує дані про особу неповнолітнього та повноваження законного представника; роз'яснює їм процесуальні права, передбачені ст. 263 КПК; приймає рішення щодо заяв і клопотань осіб, які беруть участь у розгляді справи; заслуховує пояснення неповнолітнього, його законного представника; перевіряє докази, що доводять або спростовують вчинення неповнолітнім злочину чи суспільно небезпечного діяння, та інші обставини, які мають істотне значення для вирішення питання про застосування примусового заходу виховного характеру. Після того як суд закінчить перевірку матеріалів справи, свою думку з цього питання висловлюють прокурор, захисник, законний представник та неповнолітній.

17. Суди зобов'язані додержувати норм кримінально-процесуального закону, які гарантують неповнолітньому право на захист. Невиконання вимог ст. 447 КПК про розгляд справи за участю захисника неповнолітнього є істотним порушенням цього права і підставою для скасування судового рішення про застосування примусового заходу виховного характеру. У разі, коли неповнолітній або його законний представник не запросили захисника, суддя призначає останнього і забезпечує його участь у справі відповідно до п. 1 ч. 4 ст. 47 КПК. При цьому близьких родичів, опікунів або піклувальників неповнолітнього можна допускати до участі у справі як захисників лише за наявності адвоката.

18. Під час досудового слідства та розгляду в суді справи про застосування примусових заходів виховного характеру крім обставин, зазначених у ст. 64 КПК, необхідно повно й усебічно з'ясувати:

1) дані про особу неповнолітнього - вік (число, місяць, рік народження, які мають бути підтверджені долученими до справи копіями свідоцтва чи актового запису про народження), інші біо-

графічні дані; вікові і психологічні особливості (темперамент, рівень загального розвитку, інтереси, ціннісні орієнтації та ін.); стан здоров'я; соціальну (суспільну) характеристику (взаємовідносини в сім'ї та колективі, ставлення до праці, навчання, участь у суспільному житті тощо). За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану із психічним захворюванням, має бути також з'ясовано, чи здатний він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою може керувати ними, для чого в разі потреби призначають експертизу за участю спеціалістів у галузі дитячої чи юнацької психології або ж експертів-психіатрів;

2) ставлення неповнолітнього до наслідків діяння, яке він учинив;

3) дані про батьків неповнолітнього (наявність у них судимостей, позбавлення їх батьківських прав, їхній спосіб життя, здатність забезпечити виховний вплив на неповнолітнього та постійний контроль за його поведінкою);

4) обставини, що негативно впливали на виховання неповнолітнього;

5) наявність дорослих підбурювачів та інших осіб, які втягнули неповнолітнього у злочинну діяльність.

Відповідно до положень гл. 36 КПК (зокрема ст. 433) та згідно з п. 2 Інструкції медичний огляд кожного неповнолітнього має бути проведений до розгляду справи судом, а тому він повинен звертати увагу на повноту дослідження цих обставин під час досудового слідства у справах, які йому направив прокурор у порядку, передбаченому ст. 73 або ст. 9 КПК , та відповідно реагувати у разі недотримання органом досудового слідства цих вимог закону. За відсутності даних щодо проведення медичного огляду неповнолітнього суд має право своєю постановою призначити його.

Якщо є підстави вважати, що неповнолітній за своїм інтелектуальним розвитком не досяг віку (14, 16 або 18 років), який відповідає даним свідоцтва про народження чи іншого документа, необхідно призначити психолого-психіатрично-педагогічну експертизу, за допомогою якої це можна підтвердити або спростувати. У разі підтвердження висновком експертизи наявності у неповнолітнього

розумової чи психічної відсталості (не пов'язаної із психічним розладом) такого ступеня, за якого він за розвитком не відповідає віку, про який свідчать документи про народження, суд має поставити на розгляд питання щодо визнання неповнолітнього таким, що не досяг віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність та можливе застосування примусових заходів виховного характеру.

19. За результатами розгляду справи суддя виносить постанову, а суд – ухвалу.

З метою здійснення контролю за виконанням рішення про застосування примусового заходу виховного характеру суд своєчасно інформує про це рішення уповноважених осіб служби у справах неповнолітніх та кримінальної міліції у справах неповнолітніх.

20. Якщо при розгляді кримінальної справи, яка надійшла в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 9 КПК, суд дійде висновку, що неповнолітній не потребує покарання, він закриває справу і застосовує до цієї особи примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 ст. 105 КК.

У разі необхідності застосування таких заходів до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у період від 11 років до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, слідчий відповідно до ст. 73 КПК виносить постанову про закриття кримінальної справи та про застосування до неповнолітнього зазначених заходів, після чого направляє справу разом із постановою прокурору, а прокурор - до суду, який і постановляє рішення про застосування цих заходів.

21. Роз'яснити судам, що справа про застосування примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітнього (ст. 9 КПК і справа з обвинувальним висновком про притягнення до кримінальної відповідальності особи, разом із якою він вчинив суспільно небезпечне діяння, можуть бути вирішені в одному судовому засіданні з додержанням вимог, передбачених главами 25-28 і 36 КПК.

Після закінчення судового слідства в об'єднаній справі суд, заслухавши думку прокурора і захисника із зазначених у ст. 448 КПК питань, виконує дії, передбачені статтями 318 і 319 цього Кодексу, та постановляє в нарадчій кімнаті щодо підсудного вирок, а щодо

неповнолітнього - ухвалу (постанову) про застосування (чи незастосування) примусового заходу виховного характеру.

22. У випадках, коли кримінальна справа щодо неповнолітнього надходить до суду з обвинувальним висновком, але в процесі судового слідства прокурор своєю постановою у порядку, визначеному ст. 277 КПК, змінює обвинувачення з перекваліфікацією вчинених дій за іншим законом (за яким неповнолітній через недосягнення віку, передбаченого ст. 22 КК, не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності) та одночасно відповідно до ст. 73 КПК порушує питання про закриття справи із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, а потерпілий (його представник) заперечує проти цього і підтримує в повному обсязі раніше пред'явлене обвинувачення, суд повинен продовжити розгляд справи у загальному порядку і провести судові дебати. У нарадчій кімнаті за умови недоведеності пред'явленого обвинувачення у повному обсязі, але наявності в діях неповнолітнього ознак іншого передбаченого Особливою частиною КК злочину, суб'єктом якого він за віком бути не може (тобто в разі вчинення суспільно небезпечного діяння), суд згідно зі ст. 73 КПК ухвалює рішення (постанову, ухвалу) про закриття справи та застосовує до неповнолітнього примусовий захід (заходи) виховного характеру на підставі ч. 2 ст. 97 КК.

23. У тому разі, коли в провадженні суду одночасно перебувають справа щодо неповнолітнього, яка надійшла в порядку, передбаченому ст. 73 КПК, із постановою прокурора про її закриття і застосування примусових заходів виховного характеру, а також кримінальна справа з обвинувальним висновком про вчинення цим же неповнолітнім тяжкого чи особливо тяжкого злочину, суд вправі з дотриманням положень процесуального закону (ст. 26 КПК) об'єднати зазначені справи в одне провадження, але за результатами їх розгляду ухвалити два процесуальних документи: постанову (ухвалу) про застосування до неповнолітнього примусових заходів за вчинене ним суспільно небезпечне діяння, що має ознаки злочину, суб'єктом якого він згідно зі ст. 22 КК не може бути за віком, та вирок із призначенням цьому неповнолітньому покарання за вчинений

тяжкий чи особливо тяжкий злочин (за умови доведеності пред'явленого обвинувачення та відсутності будь-яких підстав для звільнення цієї особи від кримінальної відповідальності). Постановлені таким чином судові рішення не можуть суперечити одне одному, і їх необхідно виконувати окремо.

Суд також може об'єднати в одне провадження кілька кримінальних справ щодо одного неповнолітнього: ті, які надійшли від прокурора в порядку, передбаченому ст. 9 КПК, з постановами про застосування примусових заходів виховного характеру, і/або справи з обвинувальними висновками про вчинення злочинів невеликої чи середньої тяжкості та ухвалити або один процесуальний документ - постанову про закриття справи і звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності за всі вчинені ним злочини із застосуванням до нього примусових заходів виховного характеру (за наявності до того підстав), або ж два процесуальних документи - постанову про застосування таких заходів і вирок (у разі неможливості звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності за злочини, зазначені в обвинувальних висновках).

24. Цивільний позов про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок учинення злочину чи суспільно небезпечного діяння, у справі про застосування примусового заходу виховного характеру суд не вирішує (він має бути розглянутий у порядку цивільного судочинства).

25. Особу, яка відповідно до ч. 3 ст. 73 КПК поміщена до приймальника-розподільника для неповнолітніх, доставляє до суду орган внутрішніх справ. У випадках, передбачених ч. 4 ст. 447 КПК, суд вправі тимчасово, строком до 30 діб, помістити у приймальник-розподільник і неповнолітнього, який підлягає направленню до спеціальної навчально-виховної установи. Час перебування у приймальнику-розподільнику (працівники якого і доставляють неповнолітнього до загальноосвітньої школи чи професійного училища соціальної реабілітації) зараховується до визначеного судом строку тримання в цій установі.

26. Суди повинні приділяти більше уваги підвищенню виховного значення та посиленню профілактичного впливу судових

процесів у справах про злочини неповнолітніх. У кожній справі необхідно встановлювати причини вчинення злочинів неповнолітніми та умови, що цьому сприяли; не залишати без реагування виявлені у судовому засіданні недоліки в роботі навчальних закладів і громадських організацій та органів, які зобов'язані запобігати правопорушенням неповнолітніх; виносити відповідно до статей 23, 232 КПК окремі ухвали (постанови) із зазначенням конкретних обставин, за яких стало можливим учинення неповнолітнім злочину, та осіб, із чиєї вини це сталося.

Щоб підвищити ефективність цих процесуальних документів, суди (судді) мають висловлювати в них конкретні пропозиції щодо заходів, спрямованих на усунення недоліків і прогалин у вихованні неповнолітніх та недопущення неналежного виконання обов'язків представниками органів, служб і кримінальної міліції у справах неповнолітніх, адміністрацією шкіл, училищ чи дитячих будинків, а також реагувати на факти порушення законодавства органами досудового слідства у ході провадження у справах неповнолітніх та судами першої інстанції під час розгляду цих справ.

Для запобігання протиправній поведінці неповнолітніх, забезпечення вчасного втручання з метою її коригування та виправлення таких осіб органи та служби у справах неповнолітніх повинні здійснювати соціальний патронаж не тільки тих сімей, у яких є неповнолітні, схильні до такої поведінки, а й сімей, що належать до групи ризику.

27. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 31 травня 2002 р. №6 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру».

Голова Верховного Суду України

В.Т.Маляренко

Секретар Пленуму Верховного Суду України

І.П.Домбровський

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА
№ 16 від 26.12.2003

Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості

Вивчення практики застосування законодавства про погашення і зняття судимості свідчить, що суди переважно правильно визначають наявність чи відсутність у особи судимості та відповідні правові наслідки. В основному згідно із законом вирішується й питання про зняття судимості. Водночас при застосуванні цього законодавства деякі суди припускаються помилок, що іноді призводить до порушення законних прав та інтересів засуджених осіб.

Поряд із цим у зв'язку з прийняттям у 2001 р. нового Кримінального кодексу України (2341-14) (далі - КК) у судовій практиці виникли питання щодо змісту його окремих положень, які стосуються погашення і зняття судимості.

З метою забезпечення однакового застосування зазначеного законодавства Пленум Верховного Суду України **П О С Т А Н О В Л Я Є**:

1. Звернути увагу судів на те, що судимість є правовим станом особи, який виникає у зв'язку з її засудженням до кримінального покарання і за зазначених у законі умов тягне настання для неї певних негативних наслідків, і що правильне застосування правових норм про судимість, її погашення чи зняття має важливе значення для вирішення кримінальних справ у разі вчинення особою нового злочину.

2. Судимість може бути врахована при кваліфікації повторного злочину чи при призначенні за нього покарання, а також в інших випадках, передбачених КК (2341-14) та законами України (обмеження можливості обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, амністії тощо).

3. Під час розгляду справ про повторні злочини, в яких вирішується питання про наявність чи відсутність судимості, і справ про її зняття суди мають керуватися вимогами ст. 55 КК 1960 р. (2001-05) чи статей 88-91, 108 КК 2001 р. (2341-14), а також ст. 414 (1003-05) Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК), якою регламентовано порядок розгляду судом клопотань про зняття судимості.

Потрібно враховувати, що згідно з п. 11 розд. II «Прикінцевих та перехідних положень» КК 2001 р. (2341-14) правила щодо погашення і зняття судимості, встановлені КК 1960 р. (2001-05, 2002-05), поширюються на осіб, які вчинили злочини до набрання чинності новим Кодексом, за винятком випадків, коли відповідно до його положень пом'якшується кримінальна відповідальність цих осіб.

Установивши, що попередня судимість погашена, суди повинні зазначати у вироку, що особа не має судимості, з посиланням на відповідні норми КК 1960 р. чи КК 2001 р. (2341-14) залежно від того, за яким законом вирішено це питання.

4. Звернути увагу судів на те, що КК 2001 р. (2341-14) містить як загальні норми про зняття та погашення судимості (статті 88-91 КК), так і положення про особливості застосування цього інституту до осіб, які вчинили злочини до досягнення ними вісімнадцятирічного віку (ст. 108 КК).

У зв'язку з цим судам необхідно в кожному конкретному випадку з'ясовувати, в якому віці особою було вчинено попередній злочин. Якщо особа раніше засуджувалася за злочин, вчинений у віці до 18 років, до неї мають застосовуватися положення не тільки статей 88-91 КК (2341-14), а й статті 108 КК.

Суди мають ураховувати, що у ст. 55 КК 1960 р. (2001-05) строк погашення судимості встановлювався залежно від виду призначеного покарання або від строку фактично відбутого покарання, у той час як КК 2001 р. (2341-14) - залежно не тільки від виду призначеного покарання (пункти 1-6 ст. 89 КК), а й від ступеня тяжкості вчиненого злочину (пункти 6-9 зазначеної статті), тобто незалежно від строків призначеного судом покарання у виді обмеження чи позбавлення волі та фактично відбутого покарання.

5. Відповідно до ч. 1 ст. 88 КК (2341-14) особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості. Положення закону про судимість поширюються на весь строк відбування як основного, так і додаткового покарання, а у випадках, передбачених пунктами 5-9 ст. 89, пунктами 2-4 ч. 2 ст. 108 КК, - і на певний строк після відбуття покарання.

6. При вирішенні питання про погашення судимості правове значення має не тільки наявність вироку суду, яким особу визнано винною у вчиненні злочину, а й підстави та час її звільнення від відбування покарання, оскільки саме з цього часу в передбачених законом випадках особа вважається такою, що не має судимості, або починає обчислюватися строк, протягом якого вона вважатиметься такою, що має судимість.

Відповідно до ч. 3 ст. 88 КК такими, що не мають судимості, визнаються особи, яких засуджено за вироком суду без призначення покарання або яких повністю звільнено від покарання, чи такі, що відбули покарання за діяння, злочинність і караність якого усунута законом. При цьому необхідно враховувати, що КК 2001 р. (2341-14) декриміналізовано значну частину діянь, які за КК 1960 р. (2001-05, 2002-05) визнавалися злочинними.

Такими, що не мають судимості, визнаються згідно з ч. 4 ст. 88 КК 2001 р. (2341-14) також особи, яких було реабілітовано, тобто ті, яких визнано несправедливо репресованими в судовому або позасудовому порядку з поновленням в усіх правах, у тому числі на підставі Закону України від 17 квітня 1991 р. N 962-XII (962-12) «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні».

7. Погашення і зняття судимості є різними формами припинення стану судимості. Воно можливе лише за наявності передбачених ст. 55 КК 1960 р. чи статтями 89, 108 КК 2001 р. (2341-14) підстав і за умови, що особа протягом строку погашення судимості не вчинить нового злочину. Погашення судимості не потребує посвідчення спеціальним рішенням суду чи іншим документом.

Роз'яснити судам, що відповідно до ст. 5 КК 2001 р. (2341-14) на осіб, які були засуджені за КК 1960 р. (2001-05, 2002-05) до

позбавлення волі на строк більше десяти років і щодо яких відповідно до п. 8 ст. 55 цього Кодексу питання про погашення судимості вирішувалося судом, поширюється положення п. 9 ст. 89 КК 2001 р. про те, що особи, засуджені за особливо тяжкий злочин, визнаються такими, які не мають судимості, якщо вони протягом восьми років з дня відбуття покарання (основного і додаткового) не вчинять нового злочину.

Відповідно до п. 9 розд. II «Прикінцевих та перехідних положень» КК 2001 р. (2341-14) погашення незнятої судимості у осіб, які раніше були визнані особливо небезпечними рецидивістами і відбули призначене їм покарання, здійснюється за правилами, передбаченими статтями 89 і 90 цього Кодексу.

8. Якщо особа, яка відбула покарання, до закінчення строку погашення судимості знову вчинила злочин, то відповідно до ч. 5 ст. 90 КК (2341-14) перебіг цього строку переривається й останній обчислюється заново після фактичного відбуття покарання (основного й додаткового) за новий злочин. У таких випадках строки погашення судимості обчислюються окремо за кожний злочин.

9. Судам необхідно враховувати, що дострокове зняття судимості відповідно до ст. 91 чи ч. 3 ст. 108 КК (2341-14) з повнолітньої особи, яка відбула покарання у виді обмеження або позбавлення волі, та з особи, що вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин у віці до 18 років і відбула за нього покарання у виді позбавлення волі, можливе тільки після закінчення не менше ніж половини строку погашення судимості, передбаченого ст. 89 КК, і лише за умови, що судом буде встановлено, що ця особа зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення. У такому випадку суддя виносить мотивовану постанову про дострокове зняття судимості з дотриманням порядку, встановленого ст. 414 КПК (1003-05).

Зняття судимості є правом, а не обов'язком суду. Тому, якщо з урахуванням обставин справи суд дійде висновку, що особа не довела свого виправлення, він вправі відмовити у достроковому знятті судимості. Повторне клопотання може бути порушено не раніше ніж через рік з дня відмовлення (ч. 6 ст. 414 КПК (1003-05).

Протягом семи діб з дня оголошення постанови суду із зазначених питань прокурор чи засуджений має право подати апеляції до апеляційного суду (ч. 5 ст. 414 КПК (1003-05).

Роз'яснити судам, що можливе зняття лише непогашеної судимості. Якщо буде встановлено, що вона вже погашена, то клопотання про її зняття залишається без розгляду, про що суддя виносить мотивовану постанову.

10. З метою забезпечення правильного вирішення клопотання про дострокове зняття судимості суди вправі відповідно до ч. 2 ст. 414 КПК (1003-05) витребувати необхідні документи. Ними, зокрема, можуть бути: характеристики з місця проживання, роботи чи з органів, що здійснюють нагляд за особою, яка має судимість; копії вироків, судимість за якими не знята і не погашена; документи, що свідчать про підстави і час фактичного звільнення від покарання; дані про відшкодування заподіяної злочином шкоди.

11. Відповідно до ч. 1 ст. 414 КПК (1003-05) клопотання про дострокове зняття судимості може бути подано як особою, яка відбула покарання, так і колективом підприємства, установи чи організації. В останньому випадку суд має перевірити правильність оформлення клопотання і повноваження представника колективу.

12. У разі надходження до суду клопотання про дострокове зняття судимості суддя повинен перевірити повноту одержаних матеріалів і наявність підстав для їх розгляду в судовому засіданні. За наявності достатніх підстав суддя призначає справу про дострокове зняття судимості до розгляду та визначає перелік документів, які необхідно додатково витребувати, і коло осіб, що підлягають виклику в судове засідання. Якщо подані матеріали не містять достатніх даних і підстав для розгляду цієї справи й одержати їх у ході судового засідання неможливо, суддя мотивованою постановою залишає клопотання без розгляду.

13. Клопотання розглядається суддею районного (міського) суду за місцем постійного проживання особи, щодо якої воно порушене, за її участю, а в разі звернення з клопотанням колективу підприємства, установи, організації - також за участю їх представника. У судовому засіданні бере участь прокурор, неявка якого не зупиняє

розгляд, і може брати участь захисник, якщо його повноваження підтверджені відповідно до вимог ст. 44 КПК (1001-05).

14. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 16 травня 1975 р. N 4 (v0004700-75) «Про практику розгляду судами України клопотань про погашення і дострокове зняття судимості» (зі змінами, внесеними постановами від 30 грудня 1977 р. N 7, від 4 червня 1993 р. N 3 (v0003700-93) та від 3 грудня 1997 р. N 12 (v0012700-97).

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
П О С Т А Н О В А
N 17 від 26.12.2003

Про внесення змін і доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 грудня 1996 р. N 15

Про практику направлення військовослужбовців, які вчинили злочини, в дисциплінарний батальйон

У зв'язку із прийняттям Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. Кримінального кодексу України (2341-14) Пленум Верховного Суду України

П О С Т А Н О В Л Я Є:

Внести до постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 грудня 1996 р. N 15 (v0015700-96) «Про практику направлення військовослужбовців, які вчинили злочини, в дисциплінарний батальйон» такі зміни і доповнення:

1. Змінити назву постанови, виклавши її в такій редакції: «Про практику призначення військовослужбовцям покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні».

2. Преамбулу викласти в такій редакції:

«Обговоривши матеріали узагальнення практики застосування судами ст. 62 Кримінального кодексу України (2341-14) (далі - КК), Пленум зазначає, що суди в основному правильно вирішують питання про призначення військовослужбовцям покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні. Більшість засуджених до цього покарання під час його відбування стають на шлях виправлення і після звільнення з дисциплінарної частини сумлінно несуть службу.

Проте в окремих випадках при застосуванні ст. 62 КК (2341-14) суди допускають помилки. При призначенні військовослужбовцям покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні не завжди забезпечується індивідуальний підхід. Іноді воно призначається військовослужбовцям, до яких з урахуванням їх особи, характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину не слід було б застосовувати цей вид покарання. Водночас окремі особи, які могли б виправитися в умовах дисциплінарної частини, засуджуються до покарання у виді позбавлення волі. Не з'ясовуються з достатньою повнотою дані про стан здоров'я підсудних, унаслідок чого в дисциплінарному батальйоні опиняються особи, не придатні до військової служби.

Практику призначення військовослужбовцям покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні суди аналізують рідко. Суди апеляційної інстанції іноді своєчасно не виявляють і не виправляють помилок, допущених при призначенні цього виду покарання.

З метою поліпшення діяльності судів із застосування ст. 62 КК (2341-14) Пленум Верховного Суду України **П О С Т А Н О В Л Я Є**: 3. У п. 1 слова «у вигляді направлення в дисциплінарний батальйон» замінити словами «у виді тримання в дисциплінарному батальйоні».

4. У п. 2: абзац перший викласти в такій редакції: «2. Роз'яснити судам, що покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні застосовується, як правило, у випадках вчинення злочинів невеликої тяжкості, коли засуджених можна залишити на військовій службі й виправити в умовах дисциплінарної частини. Цей вид покарання може бути застосований і до військовослужбовців, які вчинили злочини середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі, за умови, що суд, враховуючи особу винного й обставини, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, дійде висновку про можливість призначення такого покарання»;

в абзаці другому слова «Направлення в дисциплінарний батальйон» замінити словами «Покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні»;

абзац третій викласти в такій редакції: «Покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні не застосовується до осіб: які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі; до яких поряд із покаранням за вчинений злочин застосовується примусове лікування від алкоголізму або наркоманії; які за станом здоров'я не придатні до військової служби».

5. Пункт 3 викласти в такій редакції: «3. Судам потрібно мати на увазі, що призначення військовослужбовцям покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні може бути застосоване не тільки у випадках, коли це безпосередньо передбачено санкцією статті закону, за якою засуджується військовослужбовець, а й тоді, коли суд вважатиме за можливе (з урахуванням обставин справи та даних про особу засудженого) замінити позбавлення волі на строк не більше двох років триманням у дисциплінарному батальйоні протягом того самого строку. Застосувавши ст. 62 КК (2341-14), суд обов'язково повинен мотивувати своє рішення».

6. Пункт 4 викласти в такій редакції:

«4. У разі засудження винного до позбавлення волі за сукупністю злочинів суд вправі замінити це покарання триманням у дисциплінарному батальйоні з підстав і в порядку, передбачених ч. 1 ст. 62 КК (2341-14), лише після визначення остаточного покарання за правилами ст. 70 КК. Це стосується і тих випадків, коли за одні злочини, що входять у сукупність, особі призначено покарання у виді позбавлення волі, а за інші - тримання в дисциплінарному батальйоні».

7. У п. 5 слова «до яких застосовано направлення в дисциплінарний батальйон» замінити словами «яким призначено покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні».

8. У п. 6 слова «направлені в дисциплінарний батальйон» та цифри і слово «240, 241 або 243» замінити відповідно словами

«яким призначено покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні» та цифрами і словом «407, 408 або 409», а цифру «239» виключити.

9. Пункт 7 викласти в такій редакції: «7. При призначенні покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні у випадках, передбачених законом, а також визнавши за доцільне застосувати це покарання замість позбавлення волі, суд повинен зазначити у вироку про скасування раніше обраного запобіжного заходу. Відповідно до п. 13 Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України (затверджено Указом Президента України від 5 квітня 1994 р. N 139/94 (139/94) засуджені до покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні до набрання вироком законної сили тримаються на гарнізонній гауптвахті».

10. В абзаці першому п. 8: слово і цифри «ст. 52» замінити словом і цифрами «статей 81, 82», після слів «звільнення від» і слова «заміна» доповнити речення відповідно словами «відбування» та «невідбутої частини», слово «зразковою» замінити «сумлінною», а слово «чесним» виключити.

11. У п. 9:

абзац перший викласти в такій редакції: «9. Військовій судовій колегії Верховного Суду України, військовим апеляційним судам регіонів та Військово-Морських Сил при перевірці справ у касаційному та апеляційному порядку посилити увагу до з'ясування обгрунтованості застосування судами ст. 62 КК (2341-14)»;

в абзаці другому слова «у вигляді направлення в дисциплінарний батальйон» і «які раніше направлялись у дисциплінарний батальйон» замінити відповідно словами «у виді тримання в дисциплінарному батальйоні» та «які раніше тримались у дисциплінарному батальйоні».

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
П О С Т А Н О В А
№ 5 від 16.04.2004

Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх

Вивчення судової практики у справах про злочини неповнолітніх показало, що суди при розгляді таких справ у цілому додержують вимог законодавства. Водночас трапляються й випадки неналежного виконання судами вимог закону щодо умов і порядку розгляду справ зазначеної категорії. Допускаються помилки при застосуванні закону про кримінальну відповідальність неповнолітніх, які вчинили злочини, та призначенні їм покарання. Не в усіх справах належно з'ясовуються причини й умови, що сприяли вчиненню злочинів. З метою забезпечення правильного й однакового застосування законодавства при розгляді справ про злочини неповнолітніх та усунення недоліків і помилок, які допускаються судами, Пленум Верховного Суду України **П О С Т А Н О В Л Я Є**:

1. Судам слід мати на увазі, що при розгляді справ про злочини неповнолітніх вони повинні дотримуватись визначених законом строків розгляду справ та неухильно забезпечувати виконання вимог матеріального і процесуального законів, якими врегульовано порядок, умови та підстави притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності і визначено гарантії їхніх прав та законних інтересів. При провадженні у таких справах судам потрібно керуватись як загальними положеннями Кримінально-процесуального (1001-05, 1002-05, 1003-05) і Кримінального (2341-14) кодексів України (далі відповідно - КПК і КК), так і спеціальними нормами, які визначають попередній і судовий розгляд цих справ (гл. 36 КПК) та особливості кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх (розд. XV Загальної частини КК).

Такі особливості судового розгляду, як участь законного представника підсудного (ст. 441 КПК (1003-05) чи представни-

ків служби у справах неповнолітніх (ст. 442 КПК), порядок виклику підсудного (ст. 437 КПК), віддання його під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, адміністрації дитячої установи (ст. 436 КПК), виділення справи про злочин неповнолітнього в окреме провадження (ст. 439 КПК), до осіб, які на час провадження у справі досягли повноліття, не застосовуються. Проте виходячи зі змісту статей 348, 384 КПК апеляційні чи касаційні скарги законного представника неповнолітнього засудженого, якому на час перевірки справи в суді апеляційної чи касаційної інстанції виповнилося 18 років, підлягають розгляду на загальних підставах.

2. Звернути увагу судів на те, що при розслідуванні і розгляді справ про злочини неповнолітніх останнім має бути реально забезпечено їхнє право на захист, оскільки істотне порушення такого права відповідно до п.3 ч.2 ст. 370 КПК (1003-05) тягне скасування вироку. У зв'язку з цим при попередньому розгляді справи щодо особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину у віці до 18 років, суддя згідно з п.5 ч.1 ст. 237 КПК повинен з'ясувати, чи не було порушено її право на захист, а також вжити передбачених законом заходів до його забезпечення під час судового розгляду справи.

Зокрема, слід пам'ятати, що відповідно до п.1 ч.1 ст. 45 КПК (1001-05) участь захисника в кримінальних справах щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину у віці до 18 років, є обов'язковою, незалежно від того, чи досягли вони повноліття на час провадження у справі. Це положення поширюється й на випадки, коли особа обвинувачується у злочинах, одні з яких вчинені нею до, а інші - після досягнення 18 років.

Згідно зі ст. 53 КПК (1001-05) посадова особа, у провадженні якої перебуває справа, обов'язково повинна роз'яснити зазначене право неповнолітньому та його законному представнику відразу ж після того, як перший набув статусу підозрюваного чи обвинуваченого, і вжити передбачених ст. 47 КПК заходів до забезпечення участі захисника у справі.

Здійснення захисту неповнолітнього і дорослого співучасників злочину одним і тим самим захисником не допускається.

Встановивши при попередньому розгляді справи, що мало місце порушення права на захист і що без його усунення справа не може бути призначена до судового розгляду, суддя згідно з ч.1 ст. 246 КПК (1003-05) повинен повернути справу на додаткове розслідування.

У разі, коли право на захист було порушено при вчиненні окремих процесуальних дій, тобто за відсутності підстав для повернення справи на додаткове розслідування, суд не вправі використовувати відповідні протоколи як джерела доказів на обгрунтування висновків про винність неповнолітнього у вчиненні злочину.

При вирішенні питання про допуск до участі у справах зазначеної категорії як захисників близьких родичів неповнолітнього обвинуваченого, підсудного, його опікунів або піклувальників судам слід враховувати, що ці особи можуть здійснювати захист лише одночасно із захисником, який займається цією діяльністю на професійній основі (ч.4 ст. 44 КПК (1001-05).

3. Під час попереднього розгляду справи про злочин, вчинений неповнолітнім, суддя повинен з'ясувати, чи немає підстав для зміни, скасування або обрання запобіжного заходу (п.4 ч.1 ст. 237 КПК (1003-05).

Особливо виважено треба підходити до обрання неповнолітньому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. При цьому необхідно враховувати, що відповідно до ст. 434 КПК (1003-05) такий запобіжний захід може застосовуватися лише у виняткових випадках, коли це зумовлено тяжкістю злочину, у вчиненні якого обвинувачується неповнолітній, за наявності підстав та в порядку, передбачених статтями 148, 150, 155 КПК (1002-05), а також якщо є підстави вважати, що менш суворі запобіжні заходи можуть не забезпечити виконання обвинуваченим, підсудним процесуальних обов'язків, які випливають із ч.2 ст. 148 КПК, і його належної поведінки.

Приймаючи рішення з цього питання, суд має дослідити обставини, які відповідно до ст. 150 КПК (1002-05) враховуються при обранні запобіжного заходу, - стан здоров'я неповнолітнього, його сімейний і матеріальний стан, стосунки з батьками, дієвість існуючого контролю за його поведінкою, вид діяльності, місце проживан-

ня, дані про попередні судимості, соціальні зв'язки, схильності, спосіб життя, поведінку під час провадження в цій або іншій кримінальній справі, наявність факторів, обставин чи визнання ним моральних цінностей, які дозволяють прогнозувати його поведінку. Зазначені обставини можуть з'ясовуватися шляхом опитування батьків, опікунів, піклувальників, представників адміністрації за місцем роботи чи навчання неповнолітнього тощо.

Виходячи з конкретних обставин справи і тяжкості злочину та з урахуванням особи неповнолітнього, умов його життя і виховання, стосунків із батьками, а також даних про здатність батьків (або одного з них), опікунів, піклувальників забезпечити належний контроль за поведінкою неповнолітнього суд на підставі ст. 436 КПК (1003-05) може передати неповнолітнього під їхній нагляд, а осіб, які виховуються в дитячих установах, - під нагляд адміністрації цих установ.

4. Суди зобов'язані додержувати вимог статей 441-443 КПК (1003-05) щодо обов'язкового повідомлення про час і місце розгляду справи законних представників неповнолітнього підсудного, службу та міліцію у справах неповнолітніх, підприємство, установу чи організацію, в яких він навчався або працював. Невиконання цих вимог закону є порушенням права на захист неповнолітнього підсудного і може бути підставою для скасування вироку.

У разі потреби суд вправі про час і місце розгляду справи неповнолітнього підсудного повідомити й інші організації (ст. 443 КПК (1003-05).

Відповідно до п.10 ст. 32 КПК (1001-05) як законні представники до участі у справі допускаються батьки, опікуни, піклувальники або представники тих установ і організацій, під опікою чи опікуванням яких перебуває неповнолітній. Суд вправі допустити до участі в судовому засіданні як законних представників як одного, так і обох батьків неповнолітнього підсудного.

Якщо у підсудного немає батьків, опікунів і піклувальників, суд повинен викликати як законного представника неповнолітнього представника органу опіки і піклування. Ці особи можуть залучатись як законні представники неповнолітнього й у випадках, коли

участь у справі батьків неповнолітнього може завдати шкоди його інтересам.

5. При розгляді справи про злочин неповнолітнього крім обставин, зазначених у ст. 64 КПК (1001-05), з'ясовуються: його вік; стан здоров'я та загального розвитку; характеристика (ставлення до навчання, праці, поведінка в побуті тощо); умови життя і виховання (дані про сім'ю, побутове оточення); обставини, що негативно впливали на його виховання; вплив дорослих підмовників та інших осіб, які втягнули неповнолітнього у злочинну діяльність (ст. 433 КПК (1003-05), а також його ставлення до вчиненого діяння.

З метою з'ясування зазначених обставин судам належить використовувати положення статей 441-443 КПК (1003-05) про допит як свідків законних представників неповнолітніх, представників служби та міліції у справах неповнолітніх, представників підприємств, установ чи організацій, в яких навчався або працював неповнолітній, та інших організацій.

Встановивши під час судового розгляду справи, що органи досудового слідства належним чином не виконали вимог ст. 433 КПК (1003-05) щодо обов'язку повно і всебічно з'ясувати перелічені в цій статті обставини, суд залежно від конкретних обставин справи своєю постановою (ухвалою) повертає справу на додаткове розслідування (ст. 281 КПК) або відповідно до ст. 232 КПК (1002-05) реагує на такий факт окремою постановою (ухвалою).

Обставини, передбачені ст. 433 КПК (1003-05), з'ясовуються й за умови, що на час провадження досудового слідства чи судового розгляду справи особа, яка вчинила злочин у неповнолітньому віці, досягла повноліття.

6. Вік неповнолітнього підсудного встановлюється за документами, в яких вказана дата його народження, - за паспортом чи свідоцтвом про народження. В разі їх відсутності відповідні дані можна отримати із книги реєстрації актів громадянського стану, довідок органів внутрішніх справ за місцем реєстрації громадян, журналів обліку новонароджених тощо.

За відсутності відповідних документів і неможливості їх одержання вік неповнолітнього встановлюється судово-медичною

експертизою (п.5 ст. 76 КПК (1001-05). У цьому випадку днем народження вважається останній день того року, який названий експертом. При визначенні віку мінімальною і максимальною кількістю років суд приймає рішення виходячи із встановленого експертом мінімального віку.

7. За наявності даних, що свідчать про розумову відсталість неповнолітнього, відповідно до статей 76 (1001-05) і 433 (1003-05) КПК має бути призначена судова психолого-психіатрична або педагогічно-психологопсихіатрична експертиза для вирішення питання про наявність чи відсутність у неповнолітнього відставання у психічному розвитку, про ступінь такого відставання, встановлення стану його загального розвитку з метою з'ясувати питання про те, чи міг неповнолітній повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними. Відповідна експертиза призначається за участю спеціалістів у галузі дитячої та юнацької психології (психолога, педагога) і психіатрії.

8. Зважаючи на інтелектуальні, психологічні та інші особливості неповнолітніх, суди при розгляді справ щодо них повинні виважено підходити до вирішення питання про обсяг доказів, які підлягають дослідженню в судовому засіданні, і застосовувати правила ч.3 ст. 299 КПК (1003-05), тільки переконавшись у тому, що підсудний правильно розуміє зміст фактичних обставин, які не оспорюються, за відсутності сумнівів щодо добровільності й істинності його позиції, а також за умови, що він усвідомлює неможливість у подальшому оспорити ці фактичні обставини в апеляційному порядку. Пояснення підсудного із зазначеного питання мають бути зафіксовані в протоколі судового засідання.

Звернути увагу судів на те, що докази стосовно обставин, визначених у ст. 433 КПК (1003-05), та інших даних про особу підсудного мають досліджуватися незалежно від того, чи оспорюються ці обставини.

9. Виходячи із положень ст. 438 КПК (1003-05) у випадках, коли підсудний не досяг 16 років або якщо його визнано розумово відсталим, суд за своїм розсудом або за клопотанням учасників процесу може провадити допит такого неповнолітнього в присутності

педагога чи лікаря, які вправі ставити підсудному запитання і висловлювати свої зауваження.

10. Звернути увагу судів на те, що вони при призначенні покарання неповнолітнім повинні суворо дотримуватися принципів законності, справедливості, обгрунтованості та індивідуалізації покарання, маючи на увазі, що метою покарання такого засудженого є його виправлення, виховання та соціальна реабілітація.

Неповнолітній вік особи, яка вчинила злочин, згідно з п.3 ч.1 ст. 66 КК (2341-14) є обставиною, яка пом'якшує покарання. Вона обов'язково має враховуватись при призначенні покарання - незалежно від того, чи досяг підсудний на час розгляду справи повноліття. Залежно від конкретних обставин справи суди повинні враховувати як такі, що пом'якшують покарання, й інші обставини, перелічені в ч.1 вказаної статті, а також обставини, хоча й не зазначені у законі, але які знижують ступінь суспільної небезпечності злочину чи особи (наприклад, втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність іншою особою, примирення з потерпілим тощо).

При призначенні неповнолітньому покарання крім передбачених у статтях 65-67 КК (2341-14) обставин суди відповідно до ч.1 ст. 103 КК мають враховувати також умови його життя та виховання, вплив на нього дорослих, рівень розвитку й інші особливості його особи.

Висновки суду про наявність чи відсутність обставин, які пом'якшують покарання неповнолітнього, мають бути вмотивовані у вироку.

11. Згідно зі ст. 98 КК (2341-14) до неповнолітніх як основні покарання можуть бути застосовані лише штраф, громадські та виправні роботи, арешт і позбавлення волі на певний строк, а як додаткові - штраф і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Застосування до осіб, які на час постановлення вироку не досягли шістнадцятирічного віку, таких покарань, як громадські та виправні роботи, а також арешту законом не передбачено.

Перелік видів покарань, визначений у ст. 98 КК, є вичерпним. інші основні та додаткові покарання до неповнолітніх не засто-

совуються, навіть якщо на час розгляду справи судом вони досягли повноліття. Визначаючи розмір покарання таким особам, суд має виходити з відповідних положень статей 99-102 КК.

12. Судам слід мати на увазі, що згідно зі ст. 99 КК (2341-14) штраф застосовується лише до тих неповнолітніх, які мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернено стягнення. З урахуванням цього суди повинні досліджувати докази щодо наявності у неповнолітнього достатнього для сплати штрафу доходу, коштів або майна та наводити у вироку відповідні мотиви прийнятого рішення.

Суд визначає розмір штрафу неповнолітньому в межах від 30 (ч.2 ст. 53 КК (2341-14) до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч.2 ст. 99 КК).

13. Громадські роботи згідно з ч.1 ст. 100 КК (2341-14) призначаються неповнолітньому у віці від 16 до 18 років на строк від 30 до 120 годин (не більше ніж дві години на день) і полягають у виконанні ним у вільний від навчання чи основної роботи час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування.

14. Виправні роботи відповідно до ч.2 ст. 100 КК (2341-14) призначаються неповнолітнім у віці від 16 до 18 років, які мають постійну чи тимчасову роботу, на строк від двох місяців до одного року за місцем роботи. Суд у вироку визначає розмір відрахувань у дохід держави із заробітку неповнолітнього засудженого в межах 5-10%.

15. Арешт застосовується до неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг 16 років, на строк від 15 до 45 діб (ст. 101 КК (2341-14).

16. Позбавлення волі на певний строк є найсуворішим покаранням, що може бути призначене особам, яким на момент вчинення злочину не виповнилося 18 років. Це покарання має застосовуватися до таких осіб тільки тоді, коли у суду є переконання, що застосування більш м'якого покарання не сприятиме виправленню засудженого. Висновок суду про необхідність застосування до неповнолітнього позбавлення волі, якщо санкцією статті, за якою він засуджується,

передбачені й інші види покарань, повинен бути мотивованим у вироку.

Судам треба мати на увазі, що ст. 102 КК (2341-14) встановлено ряд особливостей призначення неповнолітнім покарання у виді позбавлення волі. За вчинення вперше злочину невеликої тяжкості позбавлення волі до неповнолітнього не застосовується; за вчинений повторно злочин невеликої тяжкості таке покарання не може перевищувати двох років; за злочин середньої тяжкості - чотирьох років; за тяжкий злочин - семи років; за особливо тяжкий - 10 років; за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням людини життя, - 15 років. При призначенні покарання неповнолітньому за сукупністю злочинів або вироків остаточне покарання у виді позбавлення волі не може перевищувати 15 років (ч.2 ст. 103 КК).

Відповідно до ст. 64 КК (2341-14) довічне позбавлення волі до особи, котра вчинила злочин у віці до 18 років, не застосовується.

17. Звільнення неповнолітніх від покарання з випробуванням застосовується на тих же підставах, що й дорослих (статті 75-78 КК (2341-14), з урахуванням особливостей, визначених у ст. 104 КК. Таке звільнення допускається лише в разі засудження неповнолітнього до позбавлення волі (ч.2 ст. 104 КК).

Тривалість іспитового строку встановлюється в межах від одного до двох років (ч.3 ст. 104 КК (2341-14) з урахуванням визначеного судом строку позбавлення волі, а також даних про особу засудженого й інших обставин справи.

Звільняючи неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням, суди в кожній справі мають обговорювати питання про покладення на засудженого обов'язків, передбачених ч.1 ст. 76 КК (2341-14), маючи при цьому на увазі, що їх перелік є вичерпним.

Відповідно до ч.4 ст. 104 КК (2341-14) у разі звільнення неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням суд може покласти на окрему особу, за її згодою або на її прохання, обов'язок наглядати за засудженим та провадити з ним виховну роботу. У зв'язку з цим при розгляді справ зазначеної категорії суди мають з'ясовувати, чи є серед осіб, які можуть позитивно впливати на засудженого (батьки, близькі родичі, вчителі, співробітники тощо), такі,

що бажають здійснювати нагляд і виховну роботу. За змістом закону названий обов'язок може бути покладено й на декількох осіб.

Засудженим та їхнім законним представникам мають бути роз'яснені правові наслідки застосування положень статей 75, 76, 104 КК (2341-14), що записується в протоколі судового засідання.

18. Якщо санкцією закону, за яким засуджується неповнолітній, передбачено лише такі види покарань, які з огляду на вік підсудного чи його стан не можуть до нього застосовуватися, суд звільняє його від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, або відповідно до ст. 7 КПК (1001-05) закриває справу і звільняє його від кримінальної відповідальності, або постановляє обвинувальний вирок і звільняє засудженого від покарання.

19. Вирішуючи питання про звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності із застосуванням до них примусових заходів виховного характеру, суди мають виходити з вимог статей 97 і 105 КК (2341-14), статей 9 (1001-05) і 447 (1003-05) КПК, а також враховувати відповідні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, які містяться в його постанові від 31 травня 2002 р. N 6 (v0006700-02) «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру».

20. При вирішенні питань про відшкодування збитків, заподіяних злочинними діями неповнолітніх, вчиненими до 1 січня 2004 р., суди повинні керуватися відповідними положеннями Цивільного кодексу (1540-06) (далі - ЦК) УРСР, а після 1 січня 2004 р. - чинного ЦК України (435-15).

При цьому треба мати на увазі, що згідно зі статтями 446 і 447 ЦК УРСР (1540-06) за шкоду, заподіяну неповнолітнім, який не досяг п'ятнадцятирічного віку, відповідають його батьки (усиновителі) чи опікуни, якщо не доведуть, що шкода сталася не з їхньої вини. Неповнолітній віком від 15 до 18 років відповідає за заподіяну ним шкоду на загальних підставах. Лише в разі, коли у нього немає на праві власності майна або заробітку, достатнього для відшкодування заподіяної ним шкоди, вона повністю або у відповідній ча-

стині відшкодовується його батьками (усиновителями) чи піклувальниками.

Відповідно до ст. 1179 ЦК України (435-15) неповнолітній у віці від 14 до 18 років відповідає за завдану ним шкоду на загальних підставах; лише в разі відсутності у нього майна, достатнього для відшкодування завданої шкоди, остання відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі його батьками (усиновлювачами), піклувальником чи закладом, який за законом здійснює функції піклувальника, якщо вони не доведуть, що шкоду було завдано не з їхньої вини. В таких випадках зазначені особи можуть визнаватися цивільними відповідачами.

Шкода, завдана спільними діями кількох неповнолітніх осіб, відшкодовується ними у частці, яка визначається за домовленістю між ними або за рішенням суду (ст. 1182 ЦК (435-15).

На правовідносини, які виникають у зв'язку із заподіянням моральної шкоди злочинними діями неповнолітніх, поширюються загальні правила цивільного законодавства України.

У разі повного відшкодування неповнолітнім завданої шкоди і примирення з потерпілим суди мають обговорювати питання про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК (2341-14) або враховувати цю обставину як таку, що пом'якшує покарання.

21. Суди повинні активніше залучати громадськість до вирішення питань, які виникають при розгляді справ стосовно неповнолітніх та при виконанні вироків чи інших судових рішень щодо них.

Рекомендувати судам всіляко підтримувати діяльність тих громадських організацій, які ставлять за мету до судового розгляду справи досягнути примирення між неповнолітнім, котрий вчинив злочин, і потерпілим, - надавати таким організаціям відповідну інформацію, інформувати підсудних та їхніх законних представників про наявність у районі (місті) таких організацій, надавати можливість потерпілому і обвинуваченому звертатися до цих організацій для вирішення конфлікту та досягнення примирення.

Досягнення за допомогою таких громадських організацій примирення між потерпілим і обвинуваченим (підсудним), відшко-

дування потерпілому матеріальної та моральної шкоди можуть бути підставами для закриття справи або враховані як обставини, що пом'якшують покарання.

22. Звернути увагу судів на те, що вони в кожній справі про злочини неповнолітніх мають з'ясовувати причини й умови, які сприяли вчиненню злочину, і за наявності до того підстав відповідно до статей 23 (1001-05), 23-2 (1002-05), 433 (1003-05) КПК реагувати на них окремими постановами (ухвалами). Такі рішення суд постановляє і в разі виявлення порушень прав громадян чи порушень закону при провадженні досудового слідства або при розгляді справи судом нижчої ланки.

23. Зважаючи на істотні особливості провадження у справах про злочини неповнолітніх, рекомендувати головам місцевих та апеляційних судів відповідно до ч.3 ст. 19 Закону «Про судоустрій України» (3018-14) запроваджувати спеціалізацію суддів із розгляду справ цієї категорії, а також забезпечувати таких суддів необхідною методичною літературою, провадити з ними постійні заняття з метою вдосконалення професійного рівня і набуття знань у галузі дитячої та юнацької психології.

24. Судам необхідно систематично вивчати та узагальнювати практику розгляду справ про злочини неповнолітніх і за наявності до того підстав інформувати відповідні організації чи посадових осіб з метою вжиття заходів до попередження злочинності неповнолітніх і усунення причин та умов, що її породжують.

25. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1981 р. N 5 (v0005700-81) (зі змінами, внесеними постановами від 12 жовтня 1989 р. N 10, від 4 червня 1993 р. N 3 (v0003700-93), від 13 січня 1995 р. N 3 (v0003700-95) та від 3 грудня 1997 р. N 12 (v0012700-97) «Про практику застосування судами України законодавства в справах про злочини неповнолітніх і про втягнення їх у злочинну та іншу антигромадську діяльність».

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
П О С Т А Н О В А
№ 7 від 03.06.2005

Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування

Згідно з Конституцією України людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3) і кожен має право на повагу до його гідності (ст. 28).

Чинним кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством передбачено систему норм, спрямованих на об'єктивне й гуманне вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням інтересів осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, страждаючи на психічні хвороби або маючи інші психічні розлади, що зумовлюють потребу в застосуванні примусових заходів медичного характеру чи примусового лікування.

Оскільки Кримінальним кодексом України 2001 р. (далі - КК) у кримінальне право введено поняття обмеженої осудності, а норми кримінального та кримінально-процесуального законодавства, що стосуються примусових заходів медичного характеру та примусового лікування, зазнали істотних змін, суди неоднозначно розуміють і по-різному застосовують ці норми. З метою правильного й однакового застосування судами законодавства про примусові заходи медичного характеру і примусове лікування та усунення недоліків у судовій практиці Пленум Верховного Суду України П О С Т А Н О В Л Я Є:

1. Звернути увагу судів на те, що за змістом положень КК, законів від 22 лютого 2000 р. N 1489-III «Про психіатричну допомогу» (далі - Закон N 1489-III) та від 19 листопада 1992 р. N 2801-XII «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (далі - Закон N 2801-XII) метою застосування примусових заходів медичного характеру і примусового лікування є:

1) вилікування чи поліпшення стану здоров'я осіб, названих у статтях 19, 20, 76, 93 та 96 КК;

2) запобігання вчиненню зазначеними особами нових суспільно небезпечних діянь (злочинів), відповідальність за які передбачена нормами КК.

Враховуючи те, що досягнення цієї мети пов'язане одночасно з комплексом заходів соціальної реабілітації та з медикаментозним й іншим медичним впливом на здоров'я осіб, до здійснення якого зобов'язують судові рішення, суди повинні суворо додержувати вимоги законодавства, що регулює застосування примусових заходів медичного характеру та примусового лікування, підвищувати рівень судового розгляду справ зазначеної категорії, забезпечувати постановлення законних і обґрунтованих судових рішень.

При цьому необхідно розмежовувати такі передбачені законодавством види примусової психіатричної допомоги і лікування, які застосовуються за рішенням суду:

а) примусові заходи медичного характеру у виді амбулаторної психіатричної допомоги, госпіталізації до психіатричних закладів зі звичайним, посиленим чи суворим наглядом, що застосовуються до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння (злочини) в стані неосудності (обмеженої осудності) або вчинили злочини у стані осудності, але до постановлення вироку чи під час відбування покарання захворіли на психічну хворобу (ст. 19 Закону N 1489-III, статті 19, 20, частини 1, 4 ст. 84, статті 92-95 КК;

б) примусове лікування, що здійснюється закладами охорони здоров'я чи медичними службами кримінально-виконавчих установ щодо осудних та обмежено осудних осіб, які вчинили злочини і мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (ст. 96 КК);

в) невідкладна примусова амбулаторна чи стаціонарна психіатрична допомога у психіатричних закладах, що надається особам, які за станом свого психічного здоров'я становлять небезпеку для себе або оточуючих, але не вчинили жодного суспільно небезпечного діяння, відповідальність за яке передбачена нормами КК (статті 12, 14, 16, 17 Закону N 1489-III.

Крім того, суд може покласти обов'язок:

а) пройти в закладах охорони здоров'я лікування від певних хвороб, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб, - на осуд-

ну чи обмежено осудну особу, яка вчинила злочин і звільнена від відбування покарання з випробуванням (п. 5 ч. 1 ст. 76 КК;

б) здійснювати обов'язковий лікарський нагляд щодо особи, яка має психічний розлад, у разі визнання недоцільним застосування до неї примусових заходів медичного характеру або його скасування (припинення) внаслідок поліпшення її психічного стану - на родичів або опікунів, котрим особа передана на піклування до її одужання (ч. 6 ст. 94, ч. 3 ст. 95 КК.

2. Рекомендувати судам підвищити вимогливість до органів досудового слідства щодо додержання ними кримінально-процесуального законодавства при розслідуванні справ про діяння неосудних, обмежено осудних осіб і тих, які страждають на хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб.

Якщо при проведенні досудового слідства не були з достатньою повнотою з'ясовані всі обставини, що мають істотне значення для правильного вирішення справи, і цю прогалину неможливо усунути в судовому засіданні, суд зобов'язаний повернути кримінальну справу на додаткове розслідування у порядку, передбаченому в ст. 281 Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК).

3. Роз'яснити судам, що неосудність та обмежена осудність є юридичними категоріями, а тому визнання особи неосудною (ч. 2 ст. 19 КК) чи обмежено осудною (ч. 1 ст. 20 КК) належить виключно до компетенції суду.

Разом з тим слід враховувати, що примусові заходи медичного характеру мають застосовуватися лише за наявності у справі обґрунтованого висновку експертів-психіатрів про те, що особа страждає на психічну хворобу чи має інший психічний розлад, які зумовлюють її неосудність або обмежену осудність і викликають потребу в застосуванні щодо неї таких заходів, а примусове лікування щодо осіб, які вчинили злочини та страждають на хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (ст. 96 КК), - висновку судово-медичної експертизи.

Суди повинні критично оцінювати зазначені висновки з точки зору їх наукової обґрунтованості, переконливості й мотивованості, оскільки згідно зі статтями 65, 67, 75 КПК ці висновки є доказами у

справі, які не мають наперед установленої сили, не є обов'язковими для суду, але незгода з ними має бути вмотивована у відповідних ухвалі, вироку, постанові суду.

Коли ж висновки експертиз є недостатньо зрозумілими, неповними або виникає потреба у з'ясуванні додаткових питань, суд повинен викликати в судове засідання експерта-психіатра чи судово-медичного експерта, а за умов, зазначених у частинах 5, 6 ст. 75 КПК (1001-05), - призначити додаткову чи повторну експертизу.

4. Виходячи з принципу презумпції невинуватості у вчиненні злочину, закріпленого у ст. 62 Конституції, ст. 2 КК, ч. 2 ст. 15 КПК, а також із сформульованого у ст. 3 Закону N 1489-III принципу презумпції психічного здоров'я людини (згідно з яким кожна особа вважається такою, що не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах і в порядку, передбачених зазначеним та іншими законами) судам слід мати на увазі, що до набрання законної сили судовим рішенням про неосудність особи і застосування до неї примусових заходів медичного характеру вона не обмежується в правах, якими наділена згідно з Конституцією і законами України.

5. Коло осіб, щодо яких можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, визначено у ст. 93 КК, а вичерпний перелік видів цих заходів - у ст. 94 цього Кодексу.

Розглядаючи справи про застосування примусових заходів медичного характеру, суди повинні враховувати, що такі заходи, як надання амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку, госпіталізація до психіатричного закладу зі звичайним, посиленим або суворим наглядом, передбачені ст. 94 КК, можуть застосовуватися до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння (злочини) в стані неосудності (обмеженої осудності) або вчинили злочини в стані осудності чи обмеженої осудності, але до постановлення вироку або під час відбування покарання захворіли на психічну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) чи керувати ними.

Судам потрібно мати на увазі, що тимчасовий розлад психічної діяльності особи, який позбавляє її можливості усвідомлювати

свої дії (бездіяльність) або керувати ними, що настав після вчинення злочину (як до постановлення вироку, так і під час відбування покарання), також може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру.

6. Враховуючи те, що згідно зі ст. 20 КК особа, визнана обмежено осудною, підлягає кримінальній відповідальності, слід визнати, що справу щодо такої особи необхідно направляти до суду з обвинувальним висновком, в якому мають міститися дані про психічне захворювання цієї особи.

Визнати правильною практику тих судів, які, отримавши на розгляд кримінальну справу з обвинувальним висновком та визнавши під час судового розгляду, що злочин вчинено в стані обмеженої осудності особою, яка внаслідок загострення наявного у неї психічного розладу потребує застосування примусових заходів медичного характеру, постановлюють обвинувальний вирок і при призначенні засудженому покарання враховують його психічний стан як пом'якшуючу покарання обставину з одночасним застосуванням примусового заходу медичного характеру у виді амбулаторної психіатричної допомоги за місцем відбування покарання.

Примусові заходи медичного характеру можуть застосовуватися до засудженої обмежено осудної особи також при звільненні її від покарання в разі, коли вона під час його відбування захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (ч. 1 ст. 84 КК).

Роз'яснити судам, що обмежено осудна особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності чи покарання або від його подальшого відбування у випадках, передбачених законом, у тому числі на підставі акта амністії.

7. До неосудних (не здатних усвідомлювати свої дії або керувати ними) та обмежено осудних (не здатних повною мірою усвідомлювати свої дії або керувати ними) осіб за медичними критеріями не можуть застосовуватись однакові примусові заходи медичного характеру з числа передбачених частинами 3-5 ст. 94 КК. З огляду на те, що надання в примусовому порядку амбулаторної психіатричної допомоги застосовується щодо осіб, які мають психічні розлади, на-

явність яких саме і є критерієм обмеженої осудності (ч. 1 ст. 20, ч. 2 ст. 94 КК), судам слід враховувати, що до осіб, визнаних обмежено осудними, у разі потреби може застосовуватися лише цей вид примусових заходів медичного характеру. Своєрідність зазначеної психіатричної допомоги полягає в тому, що вона надається обмежено осудним особам у примусовому порядку одночасно з відбуванням покарання, призначеного за вироком суду.

8. За змістом статей 20, 94 КК надання обмежено осудній особі амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку не зумовлюється призначенням їй певного виду покарання. Тому слід вважати, що ця допомога може надаватися таким особам незалежно від виду призначеного їм покарання: якщо воно пов'язане з позбавленням волі, то здійснення зазначеного примусового заходу медичного характеру покладається на медичну службу кримінально-виконавчих установ, а якщо не пов'язане, - на психіатричні заклади органів охорони здоров'я за місцем проживання засуджених.

З огляду на вимоги статей 19, 94 КК, ст. 19 Закону N 1489-III до осіб, визнаних судом неосудними, залежно від характеру і тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння та ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб може бути застосована госпіталізація до психіатричних закладів зі звичайним, посиленим чи суворим наглядом або їм може бути надана у примусовому порядку амбулаторна психіатрична допомога за місцем проживання.

9. Внесення в судове засідання справи, яка надійшла до суду від прокурора в порядку, передбаченому ст. 418 КПК, має оформлятися згідно зі ст. 419 КПК відповідною постановою судді, - якщо він погодиться з постановою слідчого. У разі незгоди внаслідок допущення під час досудового слідства таких порушень вимог КПК, без усунення яких справа не може бути призначена до судового розгляду, суддя своєю постановою відповідно до ст. 246 КПК направляє справу на додаткове розслідування. Зазначені питання розглядаються суддею одноособово з обов'язковою участю прокурора і з повідомленням захисника. При цьому в разі потреби ведеться протокол судового засідання.

У постанові про внесення в судове засідання справи про застосування примусових заходів медичного характеру суддя зобов'язаний вирішити питання, що стосуються підготовки справи до судового розгляду, зокрема про:

- день і місце слухання справи в судовому засіданні;
- необхідність її розгляду в закритому чи відкритому судовому засіданні;
- вручення особі, якщо цьому не перешкоджає характер її захворювання, або її представнику (законному представнику чи захиснику) копії постанови слідчого;
- виклик у судове засідання прокурора і захисника;
- список осіб, які підлягають виклику й допиту в судовому засіданні;
- витребування додаткових доказів;
- можливість участі в судовому засіданні особи, щодо якої розглядається справа (запит суду до лікарсько-консультативної комісії щодо спроможності особи перебувати в судовому засіданні);
- необхідність виклику в судове засідання експерта.

10. З урахуванням положень ст. 419 КПК, статей 3, 25 Закону N 1489-III, а також п. 5 принципу 18 додатка до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 18 лютого 1992 р. N 46/119 «Захист осіб із психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги» (далі - Резолюція), якими передбачено, що пацієнт і його представник мають право бути присутніми на будь-якому слуханні, брати в ньому участь та бути вислуханими, суди повинні забезпечувати участь у судовому засіданні захисника та особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру (за винятком випадків, коли цьому перешкоджає характер її захворювання), або ж отримувати письмову відмову в разі її небажання бути присутньою.

Виходячи з принципу презумпції психічного здоров'я людини, закріпленого у ст. 3 Закону N 1489-III, слід визнати, що особі, щодо якої порушується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, необхідно вручати копію постанови слідчого та роз'яснювати процесуальні права, передбачені ст. 263.

У разі участі особи в судовому засіданні при розгляді справи суду належить опитувати її про обставини вчинення суспільно небезпечного діяння та давати відповідну оцінку цим показанням з урахуванням інших зібраних у справі доказів.

11. Оскільки відомості про стан психічного здоров'я особи і надання психіатричної допомоги відповідно до ст. 6 Закону N 1489-III та принципу 6 додатка до Резолюції вважаються конфіденційними (їх передання без згоди цієї особи можливе лише при провадженні дізнання, досудового слідства або судового розгляду і тільки за письмовим запитом особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора та суду), рекомендувати судам висновки судово-психіатричних експертиз у справах про застосування примусових заходів медичного характеру заслуховувати в закритих судових засіданнях, що відповідає положенням ч. 1 ст. 20 КПК.

12. Судам належить суворо додержувати вимоги ст. 419 КПК про обов'язкову участь прокурора і захисника в судовому засіданні не тільки у справах про застосування примусових заходів медичного характеру, а й у справах про їх продовження, зміну чи скасування (припинення). При цьому слід мати на увазі, що за змістом ст. 299 КПК застосування у справах такої категорії скороченої процедури дослідження доказів не передбачено.

13. Роз'яснити судам, що кримінальна справа щодо осудної особи (або особи, стосовно якої є дані, що можуть свідчити про її обмежену осудність), яка притягується до кримінальної відповідальності, і питання про застосування примусових заходів медичного характеру щодо особи, стосовно якої є дані, що можуть свідчити про її неосудність, якщо ці особи разом вчинили суспільно небезпечне діяння (злочин), можуть бути розглянуті судом в одному судовому засіданні з додержанням вимог закону, передбачених главами 25-28 і 34 КПК. Після закінчення в такій справі судового слідства суд, заслухавши думку прокурора і захисника з питань, зазначених у ст. 420 КПК, виконує дії, передбачені статтями 318, 319 КПК, і видаляється до нарадчої кімнати для постановлення вироку щодо підсудного - осудної чи обмежено осудної особи - та ухвали (постанови)

про застосування примусових заходів медичного характеру щодо неосудної особи.

У такому ж порядку можуть розглядатися справи, в яких окремі співучасники захворіли на психічну хворобу після вчинення злочинів.

14. Ухвала (постанова) у справі про застосування примусових заходів медичного характеру має відповідати вимогам кримінально-процесуального закону і крім вирішення питань, передбачених ст. 420 КПК, містити в собі як формулювання суспільно небезпечного діяння, визнаного судом установленим, так і посилання на перевірені в судовому засіданні докази, якими суд обґрунтовує свої висновки, а також мотиви прийнятого ним рішення по суті.

15. Визначаючи відповідно до частин 3-5 ст. 94 КК тип психіатричного закладу, до якого слід госпіталізувати неосудного, необхідно виходити як з його психічного стану, так і з характеру вчиненого ним суспільно небезпечного діяння.

Для об'єктивної оцінки ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб (ч. 1 ст. 94 КК) суд має спочатку з'ясувати думку експертів-психіатрів стосовно виду примусових заходів медичного характеру, які можуть бути призначені психічно хворій особі в разі визнання її неосудною, а потім, з урахуванням висновків експертів і характеру вчиненого цією особою суспільно небезпечного діяння, ухвалити рішення про вибраний ним вид примусових заходів медичного характеру (тип психіатричного закладу, який його здійснюватиме). При цьому в ухвалі (постанові) суду не треба наводити назву конкретного психіатричного закладу, до якого має бути госпіталізована неосудна особа, і вказувати строк застосування примусового заходу медичного характеру, проте необхідно зазначити про скасування з часу доставки (прийому) неосудного до цього закладу запобіжного заходу (якщо останній був застосований).

Копії ухвал (постанов) суду про застосування примусових заходів медичного характеру після набрання законної сили надсилаються судом на виконання:

- у разі призначення амбулаторної допомоги - до закладу охорони здоров'я, який надає психіатричну допомогу за місцем прожи-

вання неосудної чи обмежено осудної особи, або до органу, в якому тримається засуджена до позбавлення волі обмежено осудна особа;

- у разі примусової госпіталізації неосудної особи до психіатричного закладу зі звичайним наглядом -до закладу охорони здоров'я, в якому лікується ця особа, а при її перебуванні вдома - до закладу охорони здоров'я за місцем її проживання і в обох випадках, за потреби, - до органів внутрішніх справ;

- у разі примусової госпіталізації неосудної особи до психіатричного закладу з посиленим чи суворим наглядом або тримання її під вартою - до органу внутрішніх справ, на який покладається виконання рішення суду про госпіталізацію.

В усіх цих випадках копії судових рішень направляються також в експертну установу, де особа перебувала на обстеженні.

16. Справи, що надійшли до суду з постановою слідчого для вирішення питання про застосування до неосудних примусових заходів медичного характеру, підлягають закриттю: за наявності обставин, передбачених ст. 6 КПК (крім п. 4 ч. 1); у разі недоведеності участі цих осіб у вчиненні суспільно небезпечного діяння, якщо суд визнає, що немає потреби застосовувати примусові заходи медичного характеру.

Роз'яснити судам, що закриття таких справ щодо неосудних осіб з підстав, передбачених п. 4 ч. 1 ст. 6 КПК, не допускається, оскільки згідно зі ст. 86 КК застосування амністії передбачає звільнення від кримінальної відповідальності чи від покарання осіб, які вчинили злочини, а неосудні до таких осіб не належать.

Не можна застосовувати примусові заходи медичного характеру, якщо особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або обмеженої осудності чи захворіла на психічну хворобу після вчинення злочину, до винесення судом ухвали (постанови) одужала або її психічний стан змінився настільки, що вона перестала бути небезпечною для себе чи інших осіб.

У разі закриття справи щодо особи, визнаної судом неосудною або обмежено осудною, суду необхідно повідомити про це органи охорони здоров'я для взяття її на облік і здійснення необхідного лікарського нагляду за нею.

Справу, закриту у зв'язку з недоведеністю участі такої особи у вчиненні суспільно небезпечного діяння (злочину), суд після набрання ухвалою (постановою) законної сили надсилає прокуророві для вжиття заходів щодо встановлення особи, яка вчинила це діяння (злочин).

17. Якщо в судовому засіданні під час розгляду кримінальної справи, яка надійшла до суду з обвинувальним висновком, буде встановлено дані, які викликають сумнів щодо осудності підсудного, суд після проведення судово-психіатричної експертизи відповідно до ст. 316 КПК повинен винести ухвалу (постанову) і в її мотивувальній частині навести мотиви, з яких він вважає неможливим продовжувати розгляд справи у звичайному порядку, з посиланням на докази, що свідчать про виявлення у підсудного психічної хвороби, а в резолютивній частині - зазначити про продовження розгляду справи за правилами, передбаченими гл. 34 КПК.

18. Статтею 95 КК введено положення про можливість продовження застосування примусових заходів медичного характеру, яке, як і зміна або скасування (припинення) їх застосування, здійснюється за заявою представника психіатричного закладу, що надає особі психіатричну допомогу, з долученням до цієї заяви висновку комісії лікарів-психіатрів. Судам слід розглядати такі справи в порядку, передбаченому статтями 419, 422, 424 КПК. При цьому необхідно мати на увазі, що продовжувати застосування примусових заходів медичного характеру можна кожного разу на строк, який не перевищує шість місяців. Це правило поширюється і на випадки надання особі амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку.

19. За змістом ст. 95 КК, ст. 19 Закону N 1489-III зміна примусового заходу медичного характеру може полягати лише в його пом'якшенні у зв'язку з поліпшенням психічного стану особи (наприклад, у переведенні її з психіатричного закладу з посиленим наглядом до закладу зі звичайним наглядом) чи у скороченні строку перебування у психіатричному закладі.

20. Як випливає зі статей 94, 95 КК, примусові заходи медичного характеру скасовуються (припиняються) в порядку, передбаченому статтями 419, 422 КПК, у зв'язку з одужанням особи чи зміною

її психічного стану на такий, що не становить очевидної небезпеки для неї або інших осіб. В останньому випадку постановлення рішення про передачу такої особи на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом (ч. 6 ст. 94 КК) є правом, а не обов'язком суду.

Оскільки в законодавстві про психіатричну допомогу не передбачено такого виду діяльності психіатричних закладів охорони здоров'я, як обов'язковий лікарський нагляд за особами, переданими судом на піклування родичам або опікунам, а піклування охоплює обов'язок лікування підопічного (статті 55, 67 Цивільного кодексу України, слід вважати, що у випадку, передбаченому ч. 6 ст. 94 КК, обов'язок забезпечити такій особі психіатричний лікарський нагляд (амбулаторний чи в умовах стаціонару) покладається не на психіатричний заклад, а безпосередньо на родичів чи опікунів, а тому не є примусовим наданням психіатричної допомоги чи примусовим лікуванням.

21. Враховуючи специфіку справ про застосування примусових заходів медичного характеру, їх продовження, зміну чи скасування (припинення), зумовлену станом психічного здоров'я людини, судам належить без зволікання вирішувати питання про призначення цих справ до розгляду й оперативно їх розглядати.

При розгляді справи про продовження, зміну або скасування (припинення) застосування примусових заходів медичного характеру суд, за наявності сумніву в правильності висновків комісії лікарів-психіатрів, може викликати в судове засідання представника психіатричного закладу (лікаря-психіатра), який надавав особі психіатричну допомогу, а за потреби - призначити судово-психіатричну експертизу.

Суди повинні мати на увазі, що у справах про продовження, зміну або скасування (припинення) примусових заходів медичного характеру повідомлення про день і місце судового розгляду представника адміністрації психіатричного закладу і самої особи, щодо якої вирішується таке питання, є обов'язковим.

22. Одночасно зі скасуванням (припиненням) примусових заходів медичного характеру щодо особи, яка захворіла на психічну хворобу після вчинення злочину, а потім одужала, суд має вирішити

питання про відновлення кримінальної справи. При цьому у випадках закінчення строку давності притягнення особи до кримінальної відповідальності, скасування кримінального закону, наявності акта амністії, помилування та інших передбачених законом підстав кримінальна справа підлягає закриттю за згодою особи, щодо якої вона розглядається (коли така згода необхідна). За відсутності таких підстав кримінальну справу щодо особи, психічна хвороба якої була встановлена судом при розгляді справи з обвинувальним висновком і яка в подальшому одужала, необхідно надіслати за підсудністю суду першої інстанції для розгляду по суті, а в усіх інших випадках - прокуророві для проведення досудового слідства.

У разі постановлення обвинувального вироку щодо особи, яка одужала, строк застосування до неї примусових заходів медичного характеру виходячи з положень ст. 84 КК необхідно зараховувати до строку покарання у такому співвідношенні: один день застосування примусових заходів медичного характеру дорівнює одному дню позбавлення волі.

23. Роз'яснити судам, що на ухвалу (постанову), винесену судом у порядку, передбаченому гл. 34 КПК, учасниками процесу може бути подано апеляції і касаційні скарги, а прокурором - апеляції і касаційні подання. Такі скарги обмежено осудна особа може подавати у будь-якому випадку, а неосудна особа, до якої застосовано примусові заходи медичного характеру, - лише у разі, коли щодо неї не постановлено судом у порядку цивільного судочинства рішення про визнання її недієздатною.

24. Виходячи з комплексного аналізу норм законодавства України (зокрема, ст. 76 КК, ст. 53 Закону N 2801-XII і положень міжнародно-правових актів примусовому лікуванню на підставі ст. 96 КК підлягають незалежно від виду призначеного покарання лише особи, які вчинили злочини та страждають на хвороби, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб (алкоголізм та наркоманія до цих хвороб не належать, оскільки вони є соціально небезпечними захворюваннями).

Підставою для застосування примусового лікування, передбаченого ст. 96 КК, є сукупність юридичного і медичного критеріїв

- встановлення у діянні винного складу злочину та наявність у нього хвороби, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, а умовами - висновок судово-медичної експертизи про наявність у суб'єкта злочину такої хвороби, його потребу в лікуванні та засудження такої особи до покарання будь-якого виду.

25. Відповідно до ст. 76 КК лікування від алкоголізму і наркоманії може бути застосоване судом у порядку покладення обов'язку на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням. Таке лікування не вважається примусовим, оскільки обов'язок його пройти покладається безпосередньо на засуджену особу, а не на орган охорони здоров'я.

26. Звернути увагу судів на те, що надання в примусовому порядку невідкладної амбулаторної чи стаціонарної допомоги у психіатричних закладах охорони здоров'я особам, які мають психічні розлади, але не вчинили жодного суспільно небезпечного діяння, відповідальність за яке передбачена КК, за відсутності усвідомленої згоди таких осіб або згоди їхніх законних представників здійснюється на підставі статей 12, 14 Закону N 1489-III за рішенням суду, яке постановлюється в порядку цивільного судочинства. На такі рішення може бути подано апеляції, касаційні скарги або подання у порядку, передбаченому Цивільним процесуальним кодексом України.

27. Судам слід у встановленому законом порядку вживати заходів до усунення виявлених органом дізнання, слідчим чи прокурором причин і умов вчинення злочину або суспільно небезпечного діяння, а також реагувати на недоліки в діяльності відповідних організацій та окремих осіб, зокрема керівників психіатричних закладів, на які Законом N 1489-III покладено обов'язок здійснювати нагляд за здоров'ям хворих на психічні розлади і які згідно з ч. 2 ст. 95 КК зобов'язані після закінчення шестимісячного терміну застосування до цих осіб примусових заходів медичного характеру надсилати судам відповідні повідомлення і висновки.

28. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 19 березня 1982 р. N 2 (зі змінами, внесеними постановою від 4 червня 1993 р. N 3) «Про судову практику по застосуванню примусових заходів медичного характеру».

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
П О С Т А Н О В А
№ 16 від 08.10.2004

Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з їх екстрадицією

Конституцією України гарантовано, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом (ст. 29).

Частиною 1 ст. 9 Конституції встановлено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Тому ч. 2 ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 р. N 1906-IV.»Про міжнародні договори України» визначено, що у випадку, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Крім норм Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК) та ст. 10 Кримінального кодексу України (далі - КК) питання, пов'язані з обмеженням права особи на свободу пересування й особисту недоторканність (затримання, взяття під варту), регулюються також чинними міжнародними договорами України, зокрема Європейською конвенцією про видачу правопорушників 1957 р. та Додатковими протоколами до неї 1975 і 1978 рр., ратифікованими Законом України від 16 січня 1998 р. N 43/98-ВР із заявами та застереженнями (далі - Європейська конвенція), Конвенцією про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р., укладеною в м. Мінську та ратифікованою Законом України від 10 листопада 1994 р. N 240/94-ВР, двосторонніми договорами України з іншими державами, багатосторонніми

спеціальними договорами про протидію окремим видам злочинів (наприклад, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р., ратифікована Постановою Верховної Ради України від 25 квітня 1991 р. N 1000-XII тощо.

Вивчення практики вирішення судами України питань, пов'язаних із видачею осіб іншим державам, показало, що ними відповідне законодавство застосовується неоднаково. Зокрема, деякі суди приймають до свого провадження подання компетентних органів про обрання щодо особи, яка підлягає екстрадиції, запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи тимчасового арешту, інші відмовляють у прийнятті таких подань до провадження.

З метою забезпечення однакового застосування законодавства, що регулює питання про видачу осіб іншим державам, та захисту прав і основних свобод людини Пленум Верховного Суду України П О С Т А Н О В Л Я Є:

1. Звернути увагу судів на те, що, вирішуючи питання стосовно того, чи підлягає розгляду в судовому порядку те чи інше питання, пов'язане з видачею осіб іншим державам, вони мають виходити з відповідних положень Основного Закону України, іншого національного законодавства, в тому числі Європейської конвенції чи інших міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або договорів колишнього СРСР, які застосовуються Україною в порядку правонаступництва відповідно до Закону України від 12 вересня 1991 р. N 1543-XII . «Про правонаступництво України».

При цьому судам слід з'ясовувати, чи укладено між Україною та державою, що надіслала запит, відповідний договір і який саме порядок вирішення питань, пов'язаних з екстрадицією, у ньому передбачено.

Судам треба мати на увазі, що відповідно до ч. 2 ст. 10 КК іноземці та особи без громадянства, що постійно не проживають в Україні, які вчинили злочини поза межами України і перебувають на її території, можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності і передачі до суду або передані для

відбування покарання лише в разі, якщо така видача або передача передбачені міжнародними договорами України.

Слід також пам'ятати, що відповідно до ч. 3 ст. 25 Конституції громадянин України не може бути виданий іншій державі.

2. Враховуючи те, що чинним законодавством судам не надано повноважень щодо самостійного вирішення питання про надання дозволу на видачу осіб і що відповідно до ст. 22 Європейської конвенції та аналогічних положень інших міжнародних договорів України процедура стосовно їх видачі регулюється виключно законодавством сторони, до якої звертаються із запитом, суди не вправі вирішувати такі питання.

Не можуть вони за власною ініціативою вирішувати й питання про обрання запобіжних заходів щодо осіб, які підлягають видачі або передачі, у тому числі і тримання під вартою, оскільки такі заходи застосовуються лише у справах, що перебувають у провадженні компетентних органів України.

3. Зважаючи на те, що в Україні особа може перебувати під вартою понад три доби лише за вмотивованим рішенням суду, і маючи на увазі, що за змістом ч. 2 ст. 29 Конституції таке рішення може бути ухвалене лише компетентним судом України, суди повинні приймати до свого провадження і розглядати по суті подання прокурорів або погоджені з ними подання органів, які виконують запити інших держав про видачу, надання дозволу на затримання осіб і доставку їх під вартою до компетентного органу іноземної держави.

4. Відповідно до ст. 16 Європейської конвенції та аналогічних положень інших міжнародних договорів України у деяких випадках компетентні органи держави, що надсилає запит, можуть звертатися із запитом про тимчасовий арешт розшукуваної особи. Компетентні органи держави, до якої звертаються із запитом, вирішують це питання згідно зі своїм законодавством.

У зв'язку із цим місцеві суди повинні приймати до свого провадження і розглядати по суті подання прокурорів або погоджені з ними подання органів, котрі виконують запити інших держав про видачу, тимчасовий арешт осіб з метою їх доставки під вартою до компетентного органу держави, що надсилає запит, на термін, вста-

новлений Європейською конвенцією або іншим міжнародним договором.

5. Розгляд судами подання про затримання особи чи її тимчасовий арешт провадиться за правилами, встановленими ст. 165-2 КПК.

Суди вправі застосувати правила ч. 4 ст. 165-2 КПК з метою доставки до суду особи, щодо котрої вирішується питання про її затримання (тимчасовий арешт) з метою видачі або передачі.

Суд повинен перевірити наявність запиту та відповідних документів, визначених договором, на підставі яких вирішується питання про екстрадицію, а також відсутність обставин, що перешкоджають видачі або передачі (статті 2, 3, 6, 10, 11 Європейської конвенції та Додаткові протоколи до неї 1975 і 1978 рр., ст. 57 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р. тощо). Зокрема, видача затриманих осіб не здійснюється: за політичні та військові правопорушення; у зв'язку із закінченням строків давності; коли на території сторони, до якої звертаються із запитом, постановлено вирок суду чи постанову про закриття справи за тим самим обвинуваченням, у зв'язку з пред'явленням якого вимагається видача; коли порушується питання про видачу громадян України або осіб без громадянства, що постійно проживають в Україні; осіб, які мають в Україні статус біженця; якщо сторона, що надсилає запит, не надасть Україні достатніх гарантій того, що вирок із покаранням у виді смертної кари не буде звернутий до виконання в тому випадку, коли правопорушення, за яке вимагається видача, карається смертною карою за законодавством держави, що надсилає запит; злочин, у зв'язку з яким вимагається видача, згідно із законодавством сторони, яка запитує, або України переслідується в порядку приватного обвинувачення; злочин, у зв'язку зі вчиненням котрого вимагається видача, карається позбавленням волі на максимальний строк менше одного року або менш суворим покаранням тощо.

Судам слід враховувати й інші положення Європейської конвенції чи міжнародних договорів з питань надання правової допом-

оги, якими передбачено право сторони, до якої звертаються із запитом, відмовити у видачі особи.

Звернути увагу судів на те, що відповідно до ст. 28 Європейської конвенції її положення замінюють положення будь-яких двосторонніх договорів, конвенцій або угод, які регулюють видачу правопорушників між будь-якими двома Договірними Сторонами. Таким чином, якщо держава, що звертається із запитом про видачу, є Стороною Європейської конвенції, положення інших двосторонніх або багатосторонніх міжнародних договорів щодо видачі можуть застосовуватися лише в тій частині, в якій вони доповнюють положення цієї Конвенції.

6. Відповідно до ч. 3 ст. 29 Конституції суди повинні приймати до свого провадження та розглядати по суті скарги осіб, затриманих на підставі запиту іншої держави про екстрадицію, на незаконність затримання, а також скарги їхніх захисників і законних представників.

Розгляд таких скарг провадиться за правилами, встановленими частинами 7 і 8 ст. 106 КПК. Вирішуючи питання про законність затримання, суддя має враховувати як відповідні положення КПК щодо порядку затримання та процесуального його оформлення, так і положення відповідного міжнародного договору, у зв'язку з виконанням якого особу було затримано, та наявність необхідних документів, на підставі яких здійснюється екстрадиція (зокрема, запит про видачу, рішення компетентних органів сторони, що звертається із запитом, про затримання ти арешт особи тощо).

Голова Верховного Суду України:

В.Т.Маляренко

Секретар Пленуму Верховного Суду України:

І.П.Домбровський

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
П О С Т А Н О В А
№ 12 від 23.12.2005

Про практику застосування судами Україні законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності

Обговоривши практику звільнення осіб від кримінальної відповідальності та закриття кримінальних справ за нереабілітуючими обставинами, з метою забезпечення правильного й однакового застосування судами кримінального і кримінально-процесуального законодавства при розгляді справ відповідної категорії Пленум Верховного Суду України П О С Т А Н О В Л Я Є:

1. Роз'яснити судам, що звільнення від кримінальної відповідальності - це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України (далі - КК), у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України (далі - КПК).

Закриття кримінальної справи зі звільненням від кримінальної відповідальності можливе лише в разі вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК, та за наявності визначених у законі правових підстав, вичерпний перелік яких наведено у ч. 1 ст. 44 КК, а саме: у випадках, передбачених цим Кодексом, а також на підставі закону України про амністію чи акта помилування.

Звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених КК, здійснює виключно суд у порядку, встановленому статтями 6, 7, 7-1, 7-2, 8-10, 11-1 КПК, під час попереднього та судового розгляду справи, апеляційного, касаційного і виключного провадження відповідно до статей 248, 282, 376, 400-1 та п. 2 ч. 1 ст. 400-4 КПК).

Суди мають розмежовувати передбачені КК випадки звільнення від кримінальної відповідальності і випадки, коли відповід-

но до цього Кодексу вона взагалі неможлива, наприклад, у разі: малозначності діяння (ч. 2 ст. 11), вчинення діяння у стані неосудності (ч. 2 ст. 19), недосягнення особою віку кримінальної відповідальності (ст. 22), наявності обставин, що виключають злочинність діяння (розд. VIII Загальної частини), а також випадки, коли особа не підлягає такій відповідальності (ч. 2 ст. 385, ч. 2 ст. 396 КК). Звільнення особи від кримінальної відповідальності потрібно відмежовувати і від звільнення засудженого від покарання та його відбування на підставі норм розд. XII або статей 104, 105, 107 Загальної частини КК.

2. У Загальній частині КК передбачено, зокрема, такі випадки звільнення особи від кримінальної відповідальності: 1) у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45); 2) у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46); 3) з передачею особи на поруки (ст. 47); 4) у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48); 5) у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49); 6) неповнолітньої особи із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 97); 7) неповнолітньої особи у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106); 8) на підставі закону України про амністію (ст. 86); 9) на підставі акта помилування (ст. 87).

В усіх перелічених випадках особу можна звільнити від кримінальної відповідальності лише за наявності визначених у КК умов і підстав.

Умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення нею певного умисного злочину, незалежно від того, закінчено його чи ні, вчинений він одноособово чи у співучасті.

Підставою такого звільнення може бути або певна поведінка особи після вчинення злочину, яку держава заохочує (дійове каяття, примирення винного з потерпілим, припинення злочинної діяльності та добровільне повідомлення про вчинене тощо), або настання певної події (наприклад, зміна обстановки, закінчення строків давності).

При вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності суд (суддя) під час попереднього, судового, апеляційного або касаційного розгляду справи повинен переконатися (незалежно від того, надійшла вона до суду першої інстанції з від-

повідною постановою чи з обвинувальним висновком, а до апеляційного та касаційного судів - з обвинувальним вироком), що діяння, яке поставлено особі за провину, дійсно мало місце, що воно містить склад злочину і особа винна в його вчиненні, а також що умови та підстави її звільнення від кримінальної відповідальності передбачені КК. Тільки після цього можна постановити (ухвалити) у визначеному КПК порядку відповідне судове рішення.

Якщо органи дізнання або досудового слідства зазначені обставини не встановили, а суд при попередньому чи судовому розгляді справи не може усунути допущену ними неповноту або неправильність, справу необхідно направити на додаткове розслідування з дотриманням вимог ст. 246 або ст. 281 КПК.

Судам слід звернути увагу на те, що ухвалити рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності можна лише за наявності її згоди на закриття справи з відповідної підстави.

3. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК) можливе в разі вчинення нею вперше злочину невеликої тяжкості.

Такою, яка вчинила злочин уперше, вважається особа, котра раніше не вчиняла злочинів або раніше вчинила злочин, що вже втратив правове значення. Вчинення триваючого або продовжуваного злочину, двох або більше злочинів невеликої тяжкості, які утворюють сукупність (за винятком реальної), не може бути перепоною для застосування ст. 45 КК.

Дійове каяття полягає в тому, що після вчинення злочину особа щиро покаялась, активно сприяла його розкриттю та повністю відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду. Відсутність хоча б однієї із зазначених складових дійового каяття виключає звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК. Виняток можуть становити лише випадки вчинення злочину чи замаху на нього, внаслідок яких не заподіяно шкоду або не завдано збитки.

Щире розкаяння характеризує суб'єктивне ставлення винної особи до вчиненого злочину, яке виявляється в тому, що вона визнає свою провину, висловлює жаль з приводу вчиненого та бажання виправити ситуацію, що склалася.

Активним сприянням розкриттю злочину слід вважати надання особою органам дізнання або досудового слідства будь-якої допомоги в установленні невідомих їм обставин справи.

Повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди полягає в добровільному задоволенні винним або іншими особами, зокрема батьками чи близькими родичами, обґрунтованих претензій потерпілого щодо відшкодування заподіяної злочином матеріальної та моральної шкоди, загладжуванні її в інший спосіб, наприклад, шляхом прилюдного вибачення за завдану образу.

Передбачене у ст. 45 КК звільнення особи від кримінальної відповідальності є обов'язковим. Його треба здійснювати в порядку, встановленому ст. 7-2 КПК, незалежно від того, надійшла справа до суду із відповідною постановою чи з обвинувальним висновком.

4. Умовою звільнення особи (обвинуваченого, підсудного) від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим (ст. 46 КК) є вчинення нею вперше злочину невеликої тяжкості.

Судам слід мати на увазі, що потерпілим може бути лише фізична особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду і яку визнано потерпілим відповідно до ч. 2 ст. 49 КПК.

Примирення винної особи з потерпілим (потерпілими) належить розуміти як акт прощення її ним (ними) в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором, та з яких мотивів.

Звільнення винної особи від кримінальної відповідальності та закриття справи у зв'язку з примиренням із потерпілим можливе тільки в разі відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

За наявності передбачених у ст. 46 КК підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності є обов'язковим. Суд має здійснювати його за правилами, встановленими ст. 8 КПК. При цьому необхідно зважати на те, що ч. 1 ст. 27 КПК також передбачено обов'язкове закриття справ, які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого, у зв'язку з примиренням останнього з обвинуваченим або підсудним.

5. Особу можна звільнити від кримінальної відповідальності з передачею на поруки (ст. 47 КК) за умови, що вона вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості.

Підставою такого звільнення є щире розкаяння особи, яке свідчить про її бажання спокутувати провину перед колективом підприємства, установи чи організації та виправити свою поведінку. Особу, яка не визнала себе винною у вчиненні злочину, передавати на поруки не можна.

Звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 47 КК можливе лише за клопотанням колективу підприємства, установи чи організації, членом якого є особа, про передачу її на поруки. Звернення з клопотанням крім колективу можуть ініціювати сам обвинувачений (підсудний) або його родичі, потерпілий, а також прокурор, слідчий чи особа, яка провадить дізнання. Порядок порушення колективом такого клопотання визначено у частинах 1, 2 ст. 10 КПК. Воно має бути оформлене протоколом загальних зборів колективу, який долучається до справи.

За наявності зазначених вище обставин, а також належно оформленого клопотання суд вправі (але не зобов'язаний) звільнити особу від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу. Відмова суду в задоволенні клопотання має бути вмотивованою.

6. Звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ст. 47 КК має умовний характер, а саме: ця особа протягом року з дня передачі на поруки повинна виправдати довіру колективу, не ухилятися від заходів виховного характеру та не порушувати громадський порядок.

Кримінально-правовим наслідком виконання особою умов передачі на поруки є остаточне звільнення її від кримінальної відповідальності за вчинений злочин після закінчення зазначеного строку (без ухвалення судового рішення), а наслідком недодержання нею хоча б однієї з наведених умов - притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин.

Про те, що особа не виправдала довіру колективу, свідчать: систематичне або грубе порушення нею правил внутрішнього тру-

дового розпорядку на підприємстві, в установі чи організації; невиконання зобов'язань щодо своєї поведінки, взятих на загальних зборах колективу; вчинення нового злочину чи іншого правопорушення тощо.

Ухилення особи від заходів виховного характеру полягає в її намаганні уникнути виховного впливу колективу, залишенні з цією метою місця роботи або навчання та ін.

Порушення громадського порядку - це вчинення особою проступку (наприклад, із числа передбачених статтями 173, 173-1, 174, 178, 179, 181, 181-1, 182, 183 Кодексу України про адміністративні правопорушення, за який на неї накладено адміністративне стягнення.

Особу, яка протягом року з дня передачі на поруки порушила її умови, відповідно до ч. 2 ст. 47 КК слід притягнути до кримінальної відповідальності за вчинений злочин. Як передбачено у ст. 13 КПК, кримінальна справа може бути відновлена за касаційним поданням відповідного прокурора (за наявності рішення колективу підприємства, установи чи організації про відмову від поручительства) за правилами, встановленими у гл. 31 КПК.

7. Звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 48 КК можливе у разі, коли особа вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості.

Судам слід мати на увазі, що в зазначеній статті передбачено дві самостійні підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності - втрата суспільної небезпечності внаслідок зміни обстановки на час розслідування чи розгляду справи в суді або діянням, або особою, яка його вчинила.

При цьому треба розрізняти зміну обстановки в широкому розумінні, тобто соціальних, економічних, політичних, духовних, міжнаціональних, воєнних, міжнародних, природних, організаційних, виробничих та інших процесів у масштабах країни, регіону, області, міста, району, підприємства, установи, організації, та у вузькому, - тобто об'єктивних (зовнішніх) умов життя, в яких перебувала особа на час вчинення злочину та які значною мірою позначались на її суспільній небезпечності.

Для застосування ст. 48 КК необхідно встановити, що після вчинення певного злочину обстановка змінилася таким чином, що вчинене діяння вже не є суспільно небезпечним.

Особу можна визнати такою, що перестала бути суспільно небезпечною, у разі, коли вона сама або обстановка навколо неї зазнала таких змін, що унеможливлюють вчинення нею нового злочину.

Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 48 КК - право, а не обов'язок суду, який вирішує це питання в порядку, передбаченому ст. 7 КПК.

8. Особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності за ст. 49 КК, якщо з дня вчинення нею злочину до набрання вироком законної сили минули певні строки давності і вона не ухилялася від слідства або суду та не вчинила нового злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого.

Відповідно до ст. 11-1 КПК таке звільнення є обов'язковим, за винятком випадку застосування давності, передбаченого ч. 4 ст. 49 КК.

9. При звільненні неповнолітнього від кримінальної відповідальності на підставі ст. 97 КК суди повинні керуватися статтями 9, 447, 448 КПК, та враховувати роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, що містяться в постанові від 31 травня 2002 р. N 6. «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру».

10. Умовою звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 106 КК є вчинення злочину невеликої чи середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого особою у віці до 18 років. Розгляд справи після досягнення особою зазначеного віку не створює перешкод для застосування цієї статті.

Підстава такого звільнення - закінчення строків давності (ч. 2 ст. 106 КК), більшість яких скорочені порівняно зі строками, встановленими для осіб, котрі вчинили злочини у повнолітньому віці (ч. 1 ст. 49 КК).

За наявності обставин, передбачених у частинах 1 і 2 ст. 106 та ст. 49 КК, звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочин у віці до 18 років, є обов'язковим.

11. Судам слід мати на увазі, що відповідно до частин 5 та 6 ст. 7 КПК з передбачених у статтях 48, 49 КК підстав особу може бути звільнено також від покарання.

12. Суди повинні враховувати, що в ряді норм Особливої частини КК (зокрема, ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 2 ст. 255, ч. 5 ст. 258, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 3 ст. 369, ч. 4 ст. 401) передбачено спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності. У всіх зазначених випадках за наявності обставин, передбачених конкретною нормою закону, суд зобов'язаний звільнити відповідних осіб від кримінальної відповідальності.

13. Згідно з ч. 2 ст. 44 КК вирішення питання про закриття справи у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності покладено виключно на суди, які повинні діяти в порядку, встановленому кримінально-процесуальним законодавством.

Зокрема, їм слід зважати на те, що направити до суду справу з постановою про її закриття у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності можуть прокурор, а за його згодою - також слідчий. Зазначена постанова має бути вмотивована. Крім даних про особу у цьому процесуальному документі мають бути наведені докази вчинення злочину, а також обставини, на підставі яких прокурор або слідчий дійшов висновку про необхідність закриття кримінальної справи. Справу, яка надійшла без такої постанови або з постановою слідчого, не погодженою з прокурором, суддя повертає останньому на підставі ст. 249-1 КПК під час попереднього розгляду.

Питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадках, коли це є правом, а не обов'язком суду, він повинен вирішувати під час судового розгляду з дотриманням порядку, встановленого ст. 282 КПК, незалежно від того, надійшла справа до суду з постановою про її закриття чи з обвинувальним висновком.

14. Постанова (ухвала) судді (суду), винесена у порядку, передбаченому статтями 248, 282 КПК, має бути вмотивованою. Зо-

крема, поряд із доказами винності особи в учиненні злочину в цій постанові слід зазначити умови та підстави, з урахуванням яких суд вирішив звільнити особу від кримінальної відповідальності.

15. Роз'яснити судам, що відповідно до ч. 3 ст. 248 і ч. 4 ст. 282 КПК апеляції, касаційні подання чи скарги (якщо справу розглядав апеляційний суд по першій інстанції) на постанову або ухвалу про закриття справи у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності сторони можуть подати протягом семи діб із дня винесення цього рішення.

16. Можливість закриття справи судом апеляційної інстанції у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності передбачена ст. 376 КПК. Установивши обставини, що дають підстави для закриття справи (з урахуванням доводів, наведених в апеляції), суд повинен їх дослідити і в разі згоди особи ухвалити рішення про її звільнення від кримінальної відповідальності.

17. Касаційний суд може скасувати обвинувальний вирок із закриттям справи на підставі статей 6, 7, 7-1, 7-2, 8-10, 11-1 КПК лише у випадках, передбачених КК, і за умови, що обставини справи досліджені всебічно, повно й об'єктивно. У разі встановлення підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності, які не взяв до уваги суд першої інстанції, касаційний суд скасовує вирок (а якщо справу переглядав апеляційний суд, - і його ухвалу) та закриває справ.

Суд касаційної інстанції не вправі скасувати судове рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності та закриття кримінальної справи за обставинами, передбаченими зазначеними статтями КПК, лише через істотне порушення прав обвинуваченого.

18. Суди апеляційної та касаційної інстанцій можуть скасувати судове рішення і звільнити особу від кримінальної відповідальності на підставі як матеріалів, що надійшли із суду нижчого рівня, так і нових, поданих учасниками судового розгляду або витребуваних цими судами.

19. Відповідно до ч. 2 ст. 400-4 КПК перегляд у порядку виключного провадження судового рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності за п. 2 ч. 1 цієї статті не допу-

скається. Ухвала чи постанова, якою особу незаконно звільнено від кримінальної відповідальності, може бути переглянута за нововиявленими обставинами лише в межах строків, передбачених ч. 1 ст. 400 цього Кодексу.

20. Звільняючи особу від кримінальної відповідальності, суд або суддя має вирішити відповідно до вимог чинного кримінально-процесуального законодавства питання про скасування чи зміну запобіжного заходу, речові докази, відшкодування судових витрат тощо.

Голова Верховного Суду України

В.Т.Маляренко

Секретар Пленуму Верховного Суду України

І.П.Домбровський

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
П О С Т А Н О В А
№ 7 від 04.06.2010

Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки

Вивчення практики застосування судами законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та про їх правові наслідки свідчить, що суди в основному правильно застосовують положення статей 32 - 35 Кримінального кодексу України (далі - КК) при кваліфікації злочинів, призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності і від покарання. Разом із тим, з матеріалів узагальнення судової практики вбачається, що окремі суди допускають помилки у застосуванні цих норм КК, по-різному визначають співвідношення цих норм між собою та з іншими положеннями КК.

З метою забезпечення однакового застосування зазначеного законодавства при розгляді кримінальних справ Пленум Верховного Суду України

П О С Т А Н О В Л Я Є дати судам такі роз'яснення:

1. Звернути увагу суддів на те, що, вирішуючи питання про наявність чи відсутність у діях особи повторності, сукупності, рецидиву злочинів та про їх правові наслідки, необхідно керуватися перш за все положеннями статей 32 - 35 КК, а також мати на увазі, що на вирішення зазначених питань можуть впливати й інші положення КК, зокрема ті, які передбачені статтями 4, 5, 9, 13 - 17, 29 - 31, 44 - 49, 88 - 91, 106, 108, пунктами 9, 10, 13, 17 розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК, а також відповідні положення чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

2. Передбачені у розділі VII Загальної частини КК повторність, сукупність та рецидив злочинів є окремими формами множинності злочинів, кожна з яких має специфічний кримінально-правовий зміст. Водночас цей зміст визначений у КК таким чином, що

деякі із цих форм не виключають одна одну. Тому вчинення особою двох або більше злочинів може за відповідних умов утворювати сукупність і повторність (наприклад, вчинення грабежу особою, яка раніше вчинила крадіжку), повторність і рецидив (наприклад, вчинення вимагання особою, яка має судимість за шахрайство).

3. За змістом статті 32 КК повторністю злочинів визнається неодночасне вчинення однією і тією ж особою двох або більше злочинів, якщо вони:

1) передбачені тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК;

2) передбачені різними статтями Особливої частини КК і в статті, за якою кваліфікується наступний злочин, вчинення попереднього злочину зазначено як кваліфікуюча ознака.

При цьому для повторності не має значення, чи було особу засуджено за раніше вчинений злочин.

Не утворює повторності раніше вчинений злочин, за який особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, засуджено без призначення покарання або зі звільненням від покарання, а також злочин, судимість за який було погашено чи знято.

Стадії вчинених злочинів, а також вчинення злочинів одноособово чи у співучасті на визнання їх вчиненими повторно не впливають.

За наявності зазначених умов, а також з урахуванням пункту 17 розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК повторність можуть утворювати і злочини, які кваліфікуються за відповідними статтями (частинами статей) КК 1960 року.

4. У межах повторності злочинів їх неодночасне вчинення означає, що не збігаються за часовими показниками початкові моменти вчинення кожного зі злочинів. У зв'язку з цим повторність можуть утворювати злочини, один з яких був вчинений у період, коли інший злочин уже розпочався, але ще не закінчився (наприклад, після початку вчинення шахрайства, але до його закінчення особа вчинює крадіжку). У такому разі вчиненим повторно вважається злочин, розпочатий пізніше.

5. Якщо в одній статті (частині статті) Особливої частини КК передбачені різні за своїм змістом діяння (статті 263, 307, 309 КК тощо), їх вчинення в різний час не утворює повторності злочинів у випадках, коли такі діяння охоплювались єдиним умислом особи. У цих випадках вчинені особою діяння стають елементами одного злочину (наприклад, незаконне виготовлення, придбання наркотичних засобів і наступне їх зберігання та перевезення; незаконне придбання вогнепальної зброї та бойових припасів і наступне їх зберігання та носіння).

6. Від повторності злочинів необхідно відрізняти продовжуваний злочин, який відповідно до частини другої статті 32 КК складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром. Об'єднання тотожних діянь єдиним злочинним наміром означає, що до вчинення першого з низки тотожних діянь особа усвідомлює, що для реалізації її злочинного наміру необхідно вчинити декілька таких діянь, кожне з яких спрямовано на реалізацію цього наміру. Такі діяння не утворюють повторності, оскільки кожне з них стає елементом одиничного (єдиного) злочину і окремим (самостійним) злочином щодо будь-якого іншого з цих діянь бути не може, а при повторності тотожних злочинів кожен із них має свою суб'єктивну сторону, зокрема самостійний умисел, який виникає щоразу перед вчиненням окремого злочину.

Якщо склад злочину, визнаного продовжуваним, передбачає певні кількісні показники, які впливають на його кваліфікацію (розмір викраденого майна, розмір заподіяної шкоди тощо), то при його кваліфікації враховується загальна сума таких показників, пов'язаних з кожним із вчинених особою діянь, що утворюють продовжуваний злочин, і при визначенні їх розміру необхідно виходити з кількості неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, вирахуваних за кожен період вчинення продовжуваного злочину окремо.

При повторності злочинів відповідні кількісні показники обчислюються за кожен злочин окремо; розмір цих показників визначається в порядку, встановленому на час вчинення кожного злочину, і загальна їх сума на кваліфікацію злочинів не впливає.

7. Передбачене у відповідних статтях (частинах статей) Особливої частини КК вчинення злочину повторно або особою, яка раніше вчинила відповідний злочин, є кваліфікуючою ознакою певного злочину. Тому, якщо за вчинення попереднього злочину (кількох попередніх злочинів) особу не було засуджено, кожен із злочинів, які утворюють повторність, має бути предметом самостійної кримінально-правової оцінки.

При цьому, якщо вчинені злочини, крім повторності, утворюють ще й сукупність, вони відповідно до частини другої статті 33 КК повинні отримувати окрему кваліфікацію (наприклад, крадіжка без кваліфікуючих ознак і крадіжка, вчинена повторно, або крадіжка, поєднана з проникненням у житло). Якщо ж злочини, які утворюють повторність, відповідають одному і тому самому складу злочину (наприклад, три крадіжки, поєднані з проникненням у житло, п'ять розбоїв, вчинених організованою групою, тощо), їх кваліфікація здійснюється за однією статтею або частиною статті Особливої частини КК. У таких випадках повторність злочинів повинна зазначатись у процесуальних документах, які стосуються обвинувачення особи, як кваліфікуюча ознака відповідних злочинів.

8. Згідно з частиною першою статті 33 КК (2341-14) сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього Кодексу, за жоден із яких її не було засуджено.

Сукупність можуть утворювати також злочини, передбачені однією і тією ж статтею або частиною статті Особливої частини КК, якщо:

1) вони вчинені неодночасно і за наступний злочин новою редакцією відповідної статті чи частини статті Особливої частини КК передбачено новий за своїм змістом склад злочину;

2) вони вчинені неодночасно і за наступний злочин новою редакцією відповідної статті чи частини статті Особливої частини КК посилено кримінальну відповідальність;

3) вчинені злочини мають різні стадії;

4) було вчинено закінчений замах на злочин і незакінчений замах на злочин;

5) один чи декілька злочинів особа вчинила самостійно (одноособово) чи була його (їх) виконавцем (співвиконавцем), а інший (інші) вчинила як організатор, підбурювач чи пособник;

6) один злочин особа вчинила як організатор, підбурювач чи пособник, а при вчиненні іншого була іншим співучасником.

При цьому не може бути елементом сукупності злочин, за який особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом.

За наявності зазначених умов, а також з урахуванням пункту 17 розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК сукупність можуть утворювати і злочини, які кваліфікуються за відповідними статтями (частинами статей) КК 1960 .

9. За змістом частини другої статті 33 КК злочини, які утворюють сукупність, підлягають окремій кваліфікації. З урахуванням положень частини першої статті 33 КК це правило застосовується, зокрема, і тоді, коли особа вчинила декілька тотожних злочинів (злочинів одного виду), які утворюють повторність, але перший із них не має кваліфікуючих ознак. У таких випадках перший злочин кваліфікується за частиною першою відповідної статті Особливої частини КК, а один чи декілька наступних за відсутності інших кваліфікуючих ознак - за частиною другою цієї статті за ознакою вчинення його (їх) повторно.

10. Якщо у складі злочину передбачене діяння, окремі прояви якого у поєднанні з відповідними обставинами утворюють склад іншого злочину, то такі прояви, як правило, повинні отримувати окрему кваліфікацію. Так, за сукупністю злочинів необхідно кваліфікувати використання завідомо підробленого документа чи самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи при шахрайстві, умисне знищення, пошкодження чи приховування офіційних документів при приховуванні злочину тощо.

Водночас окремі з таких діянь враховано законодавцем у диспозиції відповідної статті (частини статті) Особливої частини КК. У таких випадках ці діяння окремої кваліфікації не потребують

(наприклад, погроза вбивством при вчиненні згвалтування чи розбою охоплюється відповідними частинами статей 152 та 187 КК).

11. Якщо у складі злочину передбачене діяння, яке у поєднанні з іншими обставинами завжди утворює склад іншого злочину (наприклад, зміст діяння полягає у застосуванні фізичного насильства при вчиненні певного злочину), то питання про його кримінально-правову оцінку необхідно вирішувати з урахуванням того, наскільки охоплюється складом цього злочину таке діяння, а також з урахуванням змісту санкцій відповідних статей (частин статей) Особливої частини КК (2341-14).

У випадках, коли складом певного злочину охоплюється вчинене одночасно з цим злочином відповідне діяння і санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК встановлене за цей злочин більш суворе максимальне основне покарання, ніж за відповідне діяння, таке діяння не утворює сукупності злочинів і окремої кваліфікації не потребує (наприклад, заподіяння умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження при вчиненні розбою або вимагання охоплюється відповідною частиною статті 187 чи частиною третьою статті 189 КК і окремо за відповідною частиною статті 122 цього Кодексу не кваліфікується).

Водночас, коли таке діяння виходить за межі складу певного злочину, воно має кваліфікуватись окремо і утворює сукупність злочинів (наприклад, заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, при вчиненні розбою або вимагання кваліфікується за частиною четвертою статті 187 або частиною четвертою статті 189 і частиною другою статті 121 КК. У цих випадках зміст санкцій відповідних статей (частин статей) Особливої частини КК до уваги не береться.

12. У разі, коли стаття чи частина статті Особливої частини КК передбачає у складі злочину вчинення іншого злочину, не вказуючи на видові ознаки останнього (пункт 9 частини другої статті 115, частина перша статті 255, стаття 257 КК тощо), вчинення особою таких злочинів належить розглядати як їх сукупність з окремою кваліфікацією кожного із злочинів.

За таких умов сукупності не утворюють лише злочини, які відповідають одному і тому самому складу злочину (наприклад, вчинення особою двох умисних вбивств за обставин, що обтяжують відповідальність, одне з яких вчинене з метою приховати інше).

Якщо за певне діяння передбачено відповідальність загальною і спеціальною (за об'єктом посягання, суб'єктом злочину тощо) нормами Особливої частини КК, таке діяння кваліфікується, як правило, за спеціальною нормою Особливої частини КК і додаткової кваліфікації за загальною нормою не потребує.

13. У випадках, коли стаття чи частина статті Особливої частини КК передбачає спричинення відповідним діянням загибелі людини чи інших тяжких (особливо тяжких) наслідків, заподіяння таких наслідків через необережність охоплюється цією статтею чи частиною статті і окремої (додаткової) кваліфікації за іншими статтями Особливої частини КК не потребує. Так, необережне заподіяння смерті чи тяжкого тілесного ушкодження при захопленні заручників, умисному знищенні або пошкодженні майна, перевищенні влади або службових повноважень кваліфікується відповідно за частиною другою статті 147, частиною другою статті 194, частиною третьою статті 365 КК і окремої кваліфікації за відповідною частиною статті 119 чи статтею 128 КК не потребує.

У разі, коли стаття чи частина статті Особливої частини КК не передбачає спричинення відповідним діянням загибелі людини чи інших тяжких (особливо тяжких) наслідків, заподіяння таких наслідків через необережність за певних умов утворює сукупність злочинів і має кваліфікуватись окремо (наприклад, спричинення таких наслідків при вчиненні злочинів, передбачених статтями 142, 144 та 228 КК). Якщо стаття чи частина статті Особливої частини КК прямо передбачає спричинення відповідним діянням загибелі однієї або кількох осіб (частина третя статті 110, частина друга статті 194, частина третя статті 314 КК) чи така загибель є проявом передбачених нею особливо тяжких або тяжких наслідків, умисне спричинення при вчинені такого злочину смерті одному або кільком потерпілим цією статтею чи частиною статті не охоплюється. Таке спричинення потребує окремої (додаткової) кваліфікації за відповідною частиною

статті 115, а за наявності необхідних умов - за статтями 112, 348, 379, 400, частиною четвертою статті 404, статтею 443 КК.

15. Згідно зі статтею 34 КК рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. Оскільки відповідно до частини першої статті 88 КК особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості, то вчинення саме в цей період нового умисного злочину утворює з попереднім умисним злочином їх рецидив.

Якщо після вчинення особою нового злочину виникли обставини, які усувають передбачені статтею 34 КК підстави для визнання вчинених нею діянь рецидивом злочинів (наприклад, обвинувальний вирок за попередній злочин (злочини) було скасовано як неправосудний і особу було реабілітовано; обвинувальний вирок за попередній або наступний злочин було змінено і особа у зв'язку з цим вважається такою, що має судимість за необережний злочин; новим законом було скасовано злочинність діяння тощо), то судам належить виходити з того, що рецидив злочинів у поведінці такої особи був відсутній. У зв'язку з цим втрачають своє правове значення всі несприятливі для особи наслідки, які виникли внаслідок визнання вчинених нею діянь рецидивом злочинів.

16. В окремих статтях Особливої частини КК рецидив злочинів передбачено як різновид повторності злочинів і, крім таких кваліфікуючих ознак, як вчинення злочину повторно або його вчинення особою, яка раніше вчинила відповідний злочин, може бути виражений і такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення злочину особою, раніше судимою за відповідний злочин.

17. При вирішенні питання про наявність рецидиву злочинів або повторності злочинів, коли таку повторність утворює злочин, за вчинення якого винну особу було засуджено раніше, судам необхідно перевіряти, чи не усунуто законом злочинність і караність попереднього діяння, чи не погашено або не знято судимість за цей злочин. Для цього у справі повинні бути дані про засудження такої особи, призначене за цей злочин покарання та його відбуття, а при звільненні від відбування покарання з випробуванням на підставі

статті 75 КК та вчиненні нового злочину за межами встановленого судом іспитового строку - рішення суду, ухвалене відповідно до вимог статті 78 КК. Вирішуючи питання про наявність чи відсутність у такої особи судимості за раніше вчинений злочин, суди мають враховувати положення статей 88, 89, 90, 108 КК та роз'яснення, наведені у постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року N 16 «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості».

18. Згідно зі статтями 45 - 48, частиною першою статті 97 КК однією з умов передбачених ними різновидів звільнення від кримінальної відповідальності є вчинення особою злочину відповідного ступеня тяжкості вперше. Тому особу, в діях якої вбачається повторність, реальна сукупність, рецидив злочинів або яка має непогашену чи незняту судимість за попередній, у тому числі і необережний злочин, звільняти від кримінальної відповідальності на підставі цих статей не можна.

Водночас не може бути перепоною для звільнення від кримінальної відповідальності на підставі статей 45 - 48, частини першої статті 97 КК вчинення одним діянням кількох злочинів відповідного ступеня тяжкості (наприклад, спричинення одним діянням умисного легкого тілесного ушкодження і необережного тяжкого тілесного ушкодження не виключає звільнення від кримінальної відповідальності на підставі статей 45 та 46 КК, а заподіяння при хуліганстві умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження - на підставі статей 47 та 48 КК).

19. Пункт 1 частини першої статті 67 КК передбачає як обставину, що обтяжує покарання, вчинення злочину повторно та рецидив злочинів. Оскільки будь-які спеціальні застереження щодо визначення повторності та рецидиву злочинів у цій статті відсутні, при встановленні змісту даної обставини як такої, що обтяжує покарання, необхідно керуватися статтями 32 та 34 КК.

Якщо рецидив злочинів утворює одночасно і їх повторність, яка передбачена у статті чи частині статті Особливої частини КК як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, то за змістом частини четвертої статті 67 КК як повторність, так і рецидив злочинів

суд не може ще раз враховувати при призначенні покарання як обставину, що його обтяжує.

Якщо має місце сукупність злочинів, для одного з яких рецидив утворює повторність, що передбачена як ознака цього злочину, яка впливає на його кваліфікацію, а для іншого рецидив злочинів такої ознаки не утворює, то при призначенні покарання за інший злочин суд може врахувати рецидив злочинів як обставину, що обтяжує покарання. При цьому в мотивувальній частині вироку суд повинен зазначити, за який конкретно злочин призначається покарання з урахуванням цієї обставини.

20. При призначенні покарання за сукупністю злочинів та за сукупністю вироків судам необхідно поряд з роз'ясненнями, зазначеними у цій постанові, враховувати роз'яснення, що містяться у постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року N 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання».

21. Розділом XI Загальної частини КК не передбачено порядок та особливості призначення покарання при повторності злочинів, однак суди за наявності даної форми множинності злочинів мають враховувати відповідні положення статей 65 - 72 цього Кодексу.

Якщо за вчинені злочини особу не було засуджено і вони, крім повторності, утворюють ще й сукупність злочинів, призначення покарання за ці злочини має здійснюватись за правилами, передбаченими статтями 70 та 72 КК.

За правилами, передбаченими частиною четвертою статті 70 КК, призначається покарання у випадках, якщо після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще й в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку. У таких випадках злочин, за який цю особу засуджено попереднім вироком, рецидиву щодо злочину, вчиненого до постановлення попереднього вироку, не утворює, але за відповідних умов може утворювати повторність злочинів.

У випадках, коли повторність чи рецидив злочинів є елементом сукупності вироків, покарання за них призначається за правилами, передбаченими статтями 71 та 72 КК.

22. Якщо правові наслідки повторності, сукупності та рецидиву злочинів пов'язуються з вироком суду іноземної держави, суди мають керуватися статтею 9 КК (2341-14), іншими положеннями КК, а також положеннями міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

23. Визнати такими, що втратили чинність, постанови Пленуму Верховного Суду України від 29 червня 1984 року N 5 «Про практику застосування судами України законодавства про повторні злочини» (зі змінами, внесеними згідно з постановами від 4 червня 1993 року N 3, від 3 грудня 1997 року N 12) та від 12 жовтня 1989 року N 7 «Про виконання судами України законодавства в справах про повторні злочини і виконання постанов Пленуму Верховного Суду України з цього питання» (зі змінами, внесеними згідно з постановами від 4 червня 1993 року N 3, від 13 січня 1995 року N 3 та від 3 грудня 1997 року N 12).

Голова Верховного Суду України

В.В.Онопенко

Секретар Пленуму Верховного Суду України

Ю.Л.Сенін

ЛІТЕРАТУРА

1. Абакумова Ю. В. Інститут співучасті в кримінальному праві України : природа, сутність, сучасні проблеми визначення : монографія / Ю. В. Абакумова. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – 320 с.
2. Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання за кримінальним правом України : монографія / О. В. Авраменко. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 244 с.
3. Акімов М. Кримінальна відповідальність за захоплення заручників// Право України. – 2002. -№ 3. – с. 150-153.
4. Актуальні проблеми кримінального права : навч. Посібник / В. М. Попович, П. А. Трачук, А. В. Андрушко, С. В. Логін // Мінво освіти і науки України. – К. : ЮрІнком Інтер, 2009. – 256 с.
5. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 896 с Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 896 с.
6. Альошина О. І. Провокація злочину (кримінально-правове дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. І. Альошина. – Дніпропетровськ, 2007. – 19 с.
7. Андрушко А. В. До питання про необхідність закріплення похилого віку в якості пом'якшуючої покарання обставини у КК України / А. В. Андрушко // Развитие государственности и права в Украине : реалии и перспективы. Сборник научных трудов. Часть 1. Материалы I Международной научно-практической конференции (24 апрел. 2009 г.). – Симферополь : КРП «Издательство «Крымучпедгиз», 2009. – С. 504–507.
8. Антипенко В. Визначення поняття «безвинної жертви» у складі тероризму // Право України. – 2001. - № 6. - с. 75-79.
9. Антипенко В. Особливості міжнародно-правової кваліфікації об'єкта тероризму // Право України. – 2002. - № 9.- С. 137-140.
10. Антипов В. В. Обставини, які виключають застосування кримінального покарання / В. В. Антипов, В. І. Антипов. – К. : Атіка, 2004. – 208 с.

11. Анчукова М. В. Виправданий ризик як обставина, що виключає злочинність діяння : монографія / М. В. Анчукова. – Харків : ФОП Вапнярчук Н. М., 2006. – 168 с.
12. Бажанов М.І., Сташис В.В. Кримінальне право України. Загальна частина. –К.-Х.: Юрінком Інтер.- 340 с.
13. Бараненко Д. В. Спеціальний суб'єкт злочину: кримінально-правовий аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д. В. Бараненко. – К., 2009. – 19 с.
14. Батиргареєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні : соціально- правові та кримінологічні проблеми : монографія / В. С. Батиргареєва. – Х. :«Право», 2009. – 576 с.
15. Баулин Ю. В. Причинение вреда с согласия «потерпевшего» как обстоятельство, исключающее преступность деяния / Ю. В. Баулин. – Харьков : Кроссроуд, 2007. – 96 с.
16. Баулін Ю. В. Деякі принципові новели Загальної частини КК України та проблеми їх застосування / Ю. В. Баулін // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2002. – № 3 (9). – С. 105–111.
17. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.
18. Беніцький А. С. Причетність до злочину : проблеми кримінальної відповідальності : монографія / А. С. Беніцький. – Луганськ : СПД Рєзников В. С., 2014. – 552 с.
19. Березовська Н. Л. Покарання неповнолітніх і виправно-трудовий вплив : монографія / Н. Л. Березовська. – Одеса : Фенікс, 2011. – 250 с.
20. Берзін П. С. Злочинні наслідки : поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення : монографія / П. С. Берзін. – К. : Дакор, 2009. – 736 с.
21. Білоконев В. М. Призначення покарання за сукупністю злочинів та вироків (судова практика) / В. М. Білоконев. – Запоріжжя, Глазунов С. О., 2009. – 225 с.
22. Богатирьов І. Г. Виправні роботи як альтернатива позбавленню волі : монографія / І. Г. Богатирьов, М. О. Селезньов. – Поліц. фін.-прав. акад. – Бровари : ПФПА, 2010. – 190 с.

23. Богатирьов І. Г. Виправні роботи як вид покарання : кримінальні, кримінологічні та кримінально-виконавчі проблеми / І. Г. Богатирьов. – К. : Леся, 2002. – 139 с.
24. Боднарук О. М. Необхідна оборона при посяганні на власність : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. М. Боднарук. – К., 2012. – 20 с.
25. Борисов В. І. Склад злочину як правова модель / В. І. Борисов // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – Ч. 1. – С. 254–256.
26. Бояров В. Деякі питання захисту свідків за законодавством України //Право України.-2001.-№12.-С. 99-102.
27. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія / Л. П. Брич. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 712 с..
28. Бурдін В. М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сп'яніння : монографія / В. М. Бурдін. – К. : Атіка, 2005. – 160 с.
29. Бурдін В. М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сильного душевного хвилювання / В. М. Бурдін. – Львів : ПАІС, 2006. – 200 с.
30. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : монографія / В. М. Бурдін. – К. : Атіка, 2004. – 240 с.
31. Бурдін В. М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження) : монографія / В. М. Бурдін. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – 780 с.
32. Бурдін В. М. Стадії вчинення злочину (кримінально-правове дослідження) : монографія / В. М. Бурдін. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – 304 с.
33. Бурчак Ф.Г. Соучастие: социальные и правовые проблемы. - К., 1986.
34. Василаш В. До питання про джерела кримінального права України / В. Василаш // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали X регіональної науково-практичної конференції (Львів, 5–6 лют. 2004 р.). – Львів

: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2004. – С. 356–357.
35. Вереша Р. В. Вина у кримінальному праві : навчально-методичний вимір : навч. посібник / Р. В. Вереша. – К. : Атіка, 2006. – 408 с.
36. Вилешинская З.А. К вопросу о необходимой обороне и задержании лица. - М., 1981.
37. Вознюк А. А. Питання кримінально-правового регулювання видачі та передачі осіб, які вчинили злочини / А. А. Вознюк // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 4 (128). – С. 38–44.
38. Вознюк А. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань : монографія / А. А. Вознюк. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 236 с.
39. Вознюк А. А. Стадії кримінальної відповідальності / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров // Вісник Запорізького національного університету : Збірник наукових праць. Юридичні науки. – 2013. – № 2 (частина ІІ). – С. 164–172.
40. Володарський В. Чинність кримінального законодавства України у просторі //Право України. – 2001. - № 4. - С. 91-94.
41. Воробей П. А. Кримінально-праве ставлення в вину : монографія / П. А. Воробей. – К. : Атіка, 2009. – 176 с.
42. Впровадження альтернативних видів кримінальних покарань в Україні / За ред. О. В. Беци. – К. : Леся, 2003. – 115 с.
43. Галабала М. В. Кримінально-правова наука незалежної України. Проблеми загальної частини : монографія / М. В. Галабала. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 240 с.
44. Галабала М. В. Розвиток вчення про кримінальний закон в українській кримінально-правовій науці / М. В. Галабала // Держава і право : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 40. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – С. 494–504.
45. Гацелюк В. О. Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції) : монографія / В. О. Гацелюк. – Луган. держ. ун-т внутр. справ. – Луганськ, 2006. – 280 с.

46. Голіна В. В. Судимість : монографія / В. В. Голіна. – Харків : Харків юридичний, 2006. – 384 с.
47. Головкін О. В. Групова злочинність : специфіка виникнення і розвитку, механізми попередження : монографія / О. В. Головкін. – К. : Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи, 2007. – 204 с.
48. Гончар Т. О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Гончар Тетяна Олександрівна. – О., 2005. – 211 с.
49. Горностай А. В. Кримінальна відповідальність за замах на злочин :монографія / А. В. Горностай. – Х. : Юрайт, 2013. – 232 с.
50. Григор'єва М. Є. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. Є. Григор'єва. – Х., 2007. – 20 с.
51. Грищук В. К. Кримінальна відповідальність юридичних осіб : порівняльно-правове дослідження : монографія / В. К. Грищук, О. Ф. Пасєка. – Львів, 2013. – 248 с.
52. Гродецкий Ю. В. Добровольный отказ при соучастии : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Гродецкий Юрій Васильович. – Харьков, 2002. – 206 с.
53. Гуртовенко О. Л. Психічне насильство у кримінальному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. Л. Гуртовенко. – Одеса, 2008. – 17 с.
54. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації / Л. М. Демидова. – Харків, 2005. – 256 с.
55. Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок) : теорія, закон, практика : монографія / Л. М. Демидова. – Харків : Право, 2013. – 752 с.
56. Денисова Т. А. Покарання : кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз / Т. А. Денисова. – Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2007. – 340 с.
57. Дідківська Г.В. Судова практика призначення покарання неповнолітнім за вчинення кримінальних правопорушень // Науко-

вий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2015. № 1 (68). С. 132-138.
58. Дідківська Г.В. Права потерпілого в здійсненні кримінального правосуддя // Scientific letters of Academic society of Michal Baludansky, Volume 3, No 6/2015 P.19-24.
59. Дідківська Г. В., Гарбовський Л. А. Топчій В. В. Правовий статус потерпілого у кримінальному процесі України : монографія. ТОВ «Нілан – ЛТД», 2018. – 152 с.
60. Дідківська Г.В. Удосконалення системи пенітенціарної служби як спосіб ресоціалізації засуджених // Верховенство права та правова держава: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (16-17 жовтня 2015 р.). Ужгород, 2015. С. 172-173.
61. Дідківська Г.В. Соціально-психологічні, історичні чинники криміналізації та декриміналізації // Новітні кримінально-правові дослідження 2017 р. : збірник наукових праць / Миколаїв «Іліон», 2017. С. 50-52.
62. Дмитрук М. М. Категорія проступку у кримінально-правовій доктрині : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. М. Дмитрук. – Одеса, 2012. – 20 с.
63. Дудоров О. О. Кримінальна відповідальність : аналіз основних концепцій / О. О. Дудоров // Наука і правоохорона. – 2009. – № 12. – С. 76–78.
64. Дудоров О. О. Кримінальне право : навч. посібник / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк. – К. : Ваіте, 2014. – 944 с.
65. Дудоров О. О. Про місце бланкетної диспозиції кримінально-правової заборони у конкретизації змісту складу злочину / О. О. Дудоров // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – Ч. 1. – С. 257–260.
66. Дудоров О. Чи суперечить інститут множинності злочинів принципу «NON BIS IN IDEM» / О. Дудоров, Є. Письменський // Юридичний вісник України. – 2010. – № 30. – С. 6–7.
67. Дудоров О. Чи суперечить інститут множинності злочинів принципу «NON BIS IN IDEM» / О. Дудоров, Є. Письменський // Юридичний вісник України. – 2010. – № 31. – С. 5.

68. Дякур М. Д. Замах на злочин: проблеми кримінально-правової кваліфікації та відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дякур Марія Дмитрівна. – К., 2009. – 198 с.
69. Дячук С. І. Виконання наказу чи розпорядження у кримінальному праві (основні поняття, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства) / С. І. Дячук. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.
70. Євдокімова О. В. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально- виконавче право» / О. В. Євдокімова. – Харків, 2007. – 19 с.
71. Єпур Г. В. Впровадження міжнародно-правових актів у кримінальне законодавство України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально- виконавче право» / Г. В. Єпур . – Харків, 2005. – 20 с.
72. Єремій Г. О. Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. О. Єремій. – Запоріжжя, 2011. – 20 с.
73. Єфремов С. Поняття організованої злочинності // Право України. - 2002. -9. - С. 80-92.
74. Жданова І. Є. Фізичний або психічний примус як обставина, що виключає злочинність діяння : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. Є. Жданова. – К., 2011. – 19 с.
75. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : монографія / О. О. Житний. – Харків : Вид-во Національного університету внутрішніх справ, 2004. – 152 с.
76. Жук І. В. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування в кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук :12.00.08 / Жук Ілона Василівна. – К., 2009. – 293 с.
77. Зайцев О. В. Обмежена осудність у кримінальному праві України : монографія / О. В. Зайцев. – Харків : Майдан, 2007. – 240 с.

78. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду Української РСР (1962-1984). - К., 1985.
79. Зінченко І. О. Одиничні злочини поняття, види, кваліфікація : монографія / І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін. – Харків : Видавництво «ФІНН», 2010. – 256 с.
80. Зінченко О. І. Множинність злочинів : поняття, види, призначення покарання : монографія / О. І. Зінченко, В. І. Тютюгін. – Харків : «Фінм», 2008. – 336 с.
81. Іванюк Т. І. Врахування судом обставин, які пом'якшують покарання, не передбачених Кримінальним кодексом України / Т. І. Іванюк // Університетські наукові записки. – 2006. – № 1 (17). – С. 234–237.
82. Казначеєва Д. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д. В. Казначеєва. – Харків, 2011. – 19 с.
83. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність : монографія / О. О. Кваша // НАН України, Ін-т держави і права. – Київ: – 2013. – 560 с.
84. Кісілюк Е. М. Спірні питання щодо встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб / Е. М. Кісілюк // Адвокат. – № 6. – 2008. – С. 22–25.
85. Клевцов А. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням неповнолітніх за кримінальним законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. О. Клевцов. – Дніпропетровськ, 2009. – 20 с.
86. Клименко В. А. Обмежена осудність : поняття, критерії та примусове лікування : монографія / В. А. Клименко, В. Б. Первомайський, Т. М. Приходько. – К. : Атіка, 2011. – 180 с.
87. Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві : монографія / О. О. Книженко. – Харків : Ника Нова, 2011. – 336 с.
88. Ковальський В. Конституційні засади визначення завдань кримінального закону / В. Ковальський // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 5. – С. 62–71.

89. Ковітіді О. Ф. Звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК України : навч. посібник / О. Ф. Ковітіді. – Сімферополь : ВД «Квадранал», 2005. – 224 с.
90. Козак О. С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні : монографія / О. С. Козак. – К. : Освіта України, 2009. – 204 с.
91. Колос М. І. Кримінальне право в Україні (Х – початок ХХІ століття) :монографія / М. І. Колос . – К. : Острог, 2011. – У 2 т. – Т. 1 – 448 с.
92. Коновалова А. Ю. Види покарань для неповнолітніх за кримінальним правом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» // А. Ю. Коновалова. – Х., 2012. – 20 с.
93. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії ВР країни 28 червня 1996 року. – К., 1996.
94. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посібник / М. Й. Коржанський. – [3-тє вид., доповн. та переробл.]. – К. : Атіка, 2007. – 592 с. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах) : посібник / А. В. Савченко, Ю. Л. Шуляк. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 312 с.
95. Костенко О. М. Поняття об'єкта злочину: дискусію варто продовжити / О. М. Костенко, А. В. Ландіна-Виговська // Право України. – 2008. - № 4. – С. 101–105.
96. Красницький І. В. Відповідальність за замах на злочин за кримінальним правом України : монографія / І. В. Красницький, Л. С. Щутяк // Львівський держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2015. – 223 с.
97. Красницький І. В. Кримінальна відповідальність як інститут кримінального права Франції та України: порівняльний аналіз : монографія / І. В. Красницький. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 232 с.
98. Кривоченко Л. М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України : монографія / Л. М. Кривоченко. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 120 с.

99. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / О. М. Алієва, Л. К. Гаврильченко, Т. О. Гончар , Л. Д. Заркуа та ін. – [4-е вид.] – Х. : Одиссей, 2009. – 312 с.
100. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – [4–те вид., переробл. і допов.]. – Х. : Право, 2010. – 456 с.
101. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. – [5–те вид., переробл. та допов.]. – К. : Атіка, 2009. – 408 с.
102. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посібник / П. П. Михайленко, В. В. Кузнецов, В. П. Михайленко, Ю. В. Опалинський. – К. : СПД Карпук С. В. – 2006. – 440 с.
103. Кримінальне право України : Загальна та особлива частини : навч. посібник / Т. О. Гончар, Є. Л. Стрельцов. – Х. : Одиссей, 2014. – 240 с.
104. Кримінальне право України. Загальна частина (у схемах): Навчальний посібник /Л.Левицька, Т.Мудряк, О.Сіренко, П.Цимбал. – Ірпінь, Національна академія ДПС України, 2005. – 206 с.
105. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар /відп. ред. Є. Л. Стрельцов. – [5-те вид., переробл. та доповн.]. – Х. : ТО «Одіссей», 2008. – 800 с.
106. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – [5-те вид., допов.]. – Х. : Право, 2013. – у 2 т. – Т. 1 : Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 376 с.
107. Куцевич М. Напрями вдосконалення нормативного змісту універсального принципу чинності Кримінального кодексу України / М. Куцевич // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 9. – С. 148–151.
108. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України :автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Є. В. Лащук. – К., 2005. – 20 с.
109. Лащук Н. Р. Кримінально-правова оцінка використання захисних засобів, що вражають автономно : автореф. дис. на здобут-

тя наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н. Р. Лащук. – Львів, 2012. – 19 с.
110. Левицька Л.В. Об'єкт насильницьких злочинів щодо неповнолітніх //Підприємництво, господарство і право. - № 9. - 2003. С. 148-153.
111. Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка потурання злочину /О. М. Лемешко. – Харків : ФІНН, 2003. – 160 с.
112. Лень В. В. Примусові заходи медичного характеру : історія, стан, тенденції / В. В. Лень, М. М. Книга. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2010. – 212 с.
113. Лилак Д. Колізія і конкуренція законів //Право України. – 2001. - № 4. - С. 18-21.
114. Литвак О. М. Проблеми застосування амністії та здійснення помилування в Україні : монографія / О. М. Литвак, О. В. Чепелюк. – К. : Атіка, 2009. – 160 с.
115. Литвинов О. М. Інститут покарання в кримінальному праві України : навч. посібник / О. М. Литвинов, Є. С. Назимко. – Донецьк : Ноулідж, Донец. від-ня, 2013. – 214 с.
116. Лихова С., Свистуленко М. Актуальні питання вдосконалення екстрадиції //Право України. - 2001. - № 1. - С. 120-124.
117. Лісова Н. В. Крайня необхідність як обставина, що виключає злочинність діяння : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально- виконавче право» / Н. В. Лісова. – К., 2007. – 20 с.
118. Луценко Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України : монографія / Ю. В. Луценко. – Х. : Право, 2015. – 200 с.
119. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : монографія / Р Л. Максимович. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 304 с.
120. Маляренко В. Т. Амністія та помилування в Україні : навч. посібник /В. Т. Маляренко, А. А. Музика. – К. : Атака, 2007. – 700 с.
121. Мантуляк Ю. В. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації як обставина, що виключає зло-

чинність діяння : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю. В. Мантуляк. – К., 2006. – 17 с.

122. Марін О. К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально- правових норм : монографія / О. К. Марін. – К. : Атіка, 2003. – 224 с.
123. Марітчак Т. Помилки у кваліфікації злочинів як предмет судового регулювання: Причини помилок у кваліфікації злочину// Право: поняття, види //Право України. - 2002. - № 10. - С.44-47.
124. Мартинишин Г. Р. Призначення покарання за сукупністю вироків: кримінально-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. Р. Мартинишин. – Львів, 2013. – 19 с.
125. Марчак В. Я. Обмежена осудність : навч. посібник / В. Я. Марчак. –
126. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину : монографія / Н. В. Маслак // НЮА України ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2010. – 231 с.
127. Мельник М. І. Помилкова криміналізація : види, причини та наслідки / М. І. Мельник // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 5. – С. 94–99.
128. Мельничук Н. Ю. Категорії «злочин» та «покарання» у філософсько- правовому вимірі : монографія / Н. Ю. Мельничук. – Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Л., 2010. – 439 с.
129. Меркулова В. О. Кримінальна відповідальність : окремі теоретичні та соціально-правові аспекти : монографія / В. О. Меркулова. – Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2007. – 225 с.
130. Мирошниченко Н. М. Вікова осудність неповнолітніх у кримінально- правовій доктрині України : дис. … дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 // Н. М. Мирошниченко. – О., 2013. – 228 с.
131. Михайленко П. П. Рецидивна злочинність в Україні : монографія / П. П. Михайленко, В. В. Кузнецов, В. П. Михайленко. – К. : ВБ «Аванпост- прим», 2009. – 168 с.
132. Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину : іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. О. Михайлов. – К., 2008. – 18 с.
133. Мостепанюк Л. О. Довічне позбавлення волі як найтяжчий вид покарання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.12.00.08 «Кримінальне право, кримінологія; кримінально-виконавче право» /Л. О. Мостепанюк – К, 2005. – 18 с.
134. Мочкош Я. Необхідна оборона в кримінальному праві України : від ідеї до реальності / Я. Мочкош // Право України. – 2006. – № 10. – С. 95–99.
135. Мудряк Т. .О., Дробіняк Р. С. Кримінальна відповідальність юридичних осіб /Т.О. Мудряк, Р.С. Дробіняк // Науковий журнал : Право і суспільство – № 5 – (2) 2017. — С. 215 -218.
136. Мудряк Т.О., Карасьова Х.І.. Амністія та помилування: проблемні питання / Т.О. Мудряк, Х.І. Карасьова // Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Донецьк, 3-4 жовтня 2014 року. – Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2014. – С. 90-94.
137. Мысливый В.А., Опалченко А.Н. Уголовная ответственность за допуск к управлению транспортными средствами в состоянии опьянения. - К., 1992.
138. Навроцький В. О. Склад злочину: юридична фікція чи правова реальність? / В. О. Навроцький // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – Ч. 1. – С. 237–239.
139. Наден О. Гіпотези норм кримінального права / О. Наден // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 1. – С. 103–107.
140. Наден О. Диспозиції норм кримінального права / О. Наден // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 2. – С. 106–110.
141. Назимко Є. С. Зарубіжний досвід кримінально-правової регламентації інституту покарання неповнолітніх : монографія / Є. С. Назимко. – Донецький юридичний інститут МВС України, Кримінологічна асоціація України. – К. : КНТ, 2015. – 366 с.
142. Назимко Є. С. Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України. Генеза, міжнародні та європейські стан-

дарти, ювенальна пенологія : монографія / Є. С. Назимко; вступ. слово д.ю.н., проф. О.М. Литвинова. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 384 с.

143. Назимко Є. С. Пенальна політика України : поняття, зміст та тенденції розвитку : монографія / Є. С. Назименко, І. Ю. Карпушева. – Донецьк : ВІК, 2009. – 211 с.
144. Нарен О. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності за умови добровільної здачі наркотичних засобів: спірні питання // Право України. - 2001. -№5. - с. 47-49.
145. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
146. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України [текст] /О.І. Мотлях, Г.В. Дідківська, Т.О. Мудряк [та ін.] // – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 696 с.
147. Нежурбіда С. І. Злочинна необережність: концепція, механізм і шляхи протидії : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нежурбіда Сергій Ігоревич. – Чернівці, 2001. – 219 с.
148. Нерсесян А. С. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи : аналіз нового законопроекту / А. С. Нерсесян // Вісник Вищої ради юстиції. – № 2 (14). – 2013. – С. 181–192.
149. Нікіфорова Т. І. Обставини, які пом'якшують покарання, за кримінальним правом України / Т. І. Нікіфорова. – Х. : Харків юридичний, 2009. – 208 с.
150. Орловська Н. Про модель кримінально-правового впливу на юридичну особу в Україні / Н. Орловська // Юридичний вісник. – 2014. – № 2. – С. 125– 130.
151. Пасєка О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб : порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. Ф. Пасєка. – Львів, 2010. – 23 с.
152. Пономаренко Ю. А. Штраф як вид покарання кримінальному праві України (за результатами реформи 2011 р.) : наук. нарис / Ю. А. Пономаренко.- Харків : Право, 2012. – 80 с.

153. Пономаренко Ю. Вплив Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків на національний кримінальний закон України//Підприємництво, господарство і право. - 2003. - №7. - С. 89-93.
154. Попов А. Страчувати не можна, помилувати. ФСНП ставить кому у свою користь //Бізнес-адвокат. – 1999. - № 21.
155. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / За заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. – Харків : Кроссроуд, 2008. – 364 с.
156. Практика судів України в кримінальних справах//Бюлетень законодавства і юридично практики. - 1993. - №4.
157. Приходько Т. Фізіологічний афект - одна з підстав визначення особи обмежено осудною //Право України. - 2001. - №1. - С. 53-56.
158. Про громадянство України: Закон України від 8 жовтня 1991 року // Відомості ВР України. - 1991. - № 50. - С.701
159. Про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму ВС України від 31.05.2002 №6 // Вісник ВС України. - 2002.-No.5. -С. 6-8.
160. Про практику застосування примусових заходів медичного характеру та примусового лікування : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 черв. 2005 р. № 7.
161. Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі правопорушення у сфері господарської діяльності від 25.04.03 //Вісник ВСУ. – 2003. - № 3. - С. 2-6.
162. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки : ППВСУ від 4 черв. 2010 р. № 7.
163. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 12.
164. Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 жовт. 2003 р. № 16.
165. Про практику призначення судами кримінального покарання :Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовт. 2003 р. № 7.

166. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : ППВСУ від 23 груд. 2005 р. № 13.
167. Про судову практику у справах про необхідну оборону : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 1.
168. Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну не відбутої частини покаранням більш м'яким: Постанова Пленум ВС України від 26.04.2002 № 2 //Вісник ВС України. - 2002.-№ 3.-С. 7-10.
169. Рудник В. Соціально-економічні проблеми застосування позбавлення волі в Україні//Право України. - 2001. – №8. - С. 96-98.
170. Рябчинська О. П. Система покарань в Україні : поняття, значення та принципи побудови : монографія / О. П. Рябчинська. – Запоріжжя : Акцент Інвест-трейд, 2013. – 448 с.
171. Савченко А. В. Кримінальне право України. Загальна частина (у схематичних діаграмах) : посібник / А. В. Савченко, Ю. Л. Шуляк. – К. : Видавництво ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2013. – 160 с.
172. Савченко А. В. Склад злочину: проблеми визначення конструктивних елементів та ознак / А. В. Савченко // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – Ч. 1. – С. 261–263.
173. Севастьянова Т. Є. Малозначність діяння за кримінальним законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Севастьянова Тетяна Євгенівна. – Запоріжжя, 2002. – 213 с.
174. Северин О. О. Застосування до неповнолітніх заходів кримінально- правового характеру, не пов'язаних з позбавленням волі : дис. … дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 // О. О. Северин. – З., 2009. – 278 с.
175. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : монографія / М. В. Сенаторов. – Х. : Право, 2006.– 208 с.
176. Сердюк П. П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права : монографія / П. П. Сердюк. – Запоріжжя : Акцент Інвест-Трейд, 2012. – 800 с.
177. Сердюк П. П. Теорія кримінальної відповідальності в сучасному кримінальному праві : порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук

: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / П. П. Сердюк. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2013. – 40 с.
178. Созанський Т. І. Кваліфікація сукупності злочинів : монографія / Т. І. Созанський. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 240 с.
179. Сотніченко В. С. Юридична особа як суб'єкт кримінальної відповідальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. С. Сотніченко. – К., 2013. – 18 с.
180. Стрельцов Є. Л. Склад злочину: традиційне та нове / Є. Л. Стрельцов // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – Ч. 1. – С. 250–253.
181. Стрижевська А. Сукупність злочинів за кримінальним правом України : монографія / А. Стрижевська. – Одеса : Фенікс, 2011. – 248 с.
182. Судово-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. А. В. Савченка. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 1272 с.
183. Топчій В.В. Особливості кваліфікації злочинів, вчинених групами осіб у місцях масового скупчення людей / В.В. Топчій // Viseqrad journai on human riqhts, Bratislava – Uzhorod, February, № 2, 2015. – С.171.
184. Топчий В.В. Меры уголовно-правового характера в отношении юридических лиц / В.В. Топчий // Международный научно-практический правовой журнал (Республика Молдова), (Republicii Moldova) «Legea şi viaţa» («Закон и Жизнь»), Septembrie, 2015 – С. 82-86.
185. Топчій В.В. Характеристика заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб/ В.В. Топчій // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція», 2015, № 18. Том-Одеса, 2015 р. – С.84-87.
186. Топчій В.В. Роль інституту покарання в контексті прав та свобод людини й громадянина в межах класової теорії право розуміння / В.В. Топчій // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. Збірник наукових праць. Випуск 23, Одеса, 2016- С.

187. Трубников В. М. Арешт як вид кримінального покарання та особливості його застосування : монографія / В. М. Трубников, Ю. В. Шинкарьов. – Х. : Харків юрид., 2007. – 288 с.
188. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
189. Ус О. В. Кримінальна відповідальність за підбурювання до злочину :монографія / О. В. Ус. – Х. : Видавець ФО – П Вапнярчук Н. М., 2007. – 264 с.
190. Усатий Г. О. Кримінально-правовий компроміс / Г. О. Усатий. – К. : Атіка, 2001. – 128 с.
191. Устрицька Н. І. Кваліфікація повторності злочинів : монографія / Н. І. Устрицька. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 216 с.
192. Федорчук І. М. Обставини, які обтяжують покарання за кримінальним правом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. М. Федорчук. – Львів, 2010. – 16 с.
193. Фесенко Є. В. Об'єкт злочину під кутом зору теорії цінностей, а також опонентів цієї концепції / Є. В. Фесенко // Адвокат. – 2003. – № 6. – С. 9–12.
194. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів / П. Л. Фріс. – [2-ге вид., доп. і переробл.]. – К. : Атіка, 2009. – 512 с.
195. Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? / М. І. Хавронюк // Юридичний вісник України. – № 21 (934). – 25-31.05.2013. – С. 6–7.
196. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
197. Хім'як Ю. Б. Гармонізація кримінального права України з практикою Європейського суду з прав людини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю. Б. Хім'як. – К., 2011. – 19 с.

198. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми в кримінальному законодавстві України : монографія / П. В. Хряпінський. – Харків : Харків юридичний, 2009. – 448 с.
199. Хряпінський П. В. Спеціальне звільнення від відповідальності у кримінальному праві та законодавстві України : навч. посібник / П. В. Хряпінський. – Запоріжжя : КСК-Альянс, 2010. – 270 с.
200. Шапченко С. Д. Склад злочину як кримінально-правовий феномен : сутність та основні форми існування / С. Д. Шапченко // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – Ч. 1. – С. 240–243.
201. Шевченко Є. В. Злочини з похідними наслідкам / Є. В. Шевченко. – Х. : СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. – 216 с.
202. Яковець І. С. Умовно-дострокове звільнення та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким : монографія / І. С. Яковець. – К., 2012. – 212 с.
203. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія / Г. З. Яремко. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 432 с.
204. Ященко А. М. Застосування заходів кримінально-правового характеру : монографія / А. М. Ященко. – Харків : Ніка Нова, 2014. – 388 с.

ЗМІСТ

Список умовних скорочень 3

1.Поняття, завдання та система кримінального права 4
2. Джерела, функції та предмет кримінального права України 5
3. Наука кримінального права 6
4. Зв'язок кримінального права з іншими галузями права та науки 7
5. Принципи кримінального права 8
6. Закон про кримінальну відповідальність 9
7. Чинність закону про кримінальну відповідальність в просторі .. 11
8. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі (ст. 4 КК України) 12
9. Тлумачення закону про кримінальну відповідальність 13
10. Структура статей Особливої частини Кримінального кодексу 14
11. Поняття та ознаки злочину 15
12.Кримінальна відповідальність та її підстави 16
13. Склад злочину 17
14. Види складів злочину (класифікація) 18
15. Об'єкт злочину 19
16. Об'єктивна сторона злочину 20
17. Суб'єкт злочину (ст. 18 КК України) 21
18. Суб'єктивна сторона складу злочину 22
19. Умисел та його види (ст. 24 КК України) 23
20. Необережність та її види (ст. 25 КК України) 24
21. Осудність (ч. 1 ст. 19 КК України) 25
22. Неосудність (ст. 19 КК України) 26
23. Обмежена осудність (ст. 20 КК України) 27
24. Помилка в кримінальному праві 29
25. Юридичні помилки 30
26. Фактичні помилки 31
27. Стадії вчинення умисного злочину (ст. 13-16 КК України) 32
28. Добровільна відмова при незакінченому злочині

(ст. 17 КК України)....33
29. Співучасть у злочині (ст. 26 КК України)....34
30. Види співучасників (ст. 27 КК України)....35
31. Форми співучасті....36
32. Груповий злочин (ст. 28 КК України)....37
33. Група осіб (ч. 1 ст. 28 КК України)....38
34. Група осіб за попередньою змовою (ч.2 ст.28 КК)....38
35. Організована група (ч. 3 ст. 28 КК України)....39
36. Злочинна організація (ч. 4 ст. 28 КК України)....40
37. Кримінальна відповідальність співучасників (ст. 29 КК України)....41
38. Ексцес виконавця (п. 5 ст. 29 КК України)....42
39. Кримінальна відповідальність організаторів та учасників організованої групи чи злочинної організації (ст. 30 КК України)....43
40. Добровільна відмова співучасників (ст. 31 КК України)....44
41. Множинність злочинів....45
42. Види множинності....46
43. Правові наслідки множинності злочинів (ст. 35 КК України)....46
44. Повторність злочинів (ст. 32 КК України)....47
45. Сукупність злочинів (ст. 33 КК України)....48
46. Рецидив злочинів (ст. 34 КК України)....49
47. Причетність до злочину....50
48. Обставини, що виключають злочинність діяння....51
49. Необхідна оборона (ст. 36 КК України)....52
50. Уявна оборона (ст. 37 КК України)....53
51. Затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38 КК України)....54
52. Крайня необхідність (ст. 39 КК України)....55
53. Відмінності необхідної оборони від крайньої необхідності....56
54. Фізичний або психічний примус (ст. 40 КК України)....57
55. Виконання наказу або розпорядження (ст. 41 КК України)....58
56. Діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42 КК України)....59
57. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК України)....60
58. Звільнення від кримінальної відповідальності....61

59. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України) 62
60. Звільнення від кримінальної відповідальності у 63
61 Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України) 64
62. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК України) 65
63. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України) 66
64. Поняття покарання (ст. 50 КК України) 68
65. Мета покарання 69
66. Система покарань (ст. 51 КК України) 70
67. Штраф (ст. 53 КК України) 72
68. Позбавлення військового, спеціального звання, ... 73
69. Позбавлення права обіймати певні посади або 74
70. Громадські роботи (ст. 56 КК України) 75
71. Виправні роботи (ст. 57 КК України) 76
72. Службові обмеження для військовослужбовців (ст. 58 КК України) 77
73. Конфіскація майна (ст. 59 КК України) 78
74. Арешт (ст. 60 КК України) 79
75. Обмеження волі (ст. 61 КК України) 80
76. Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК України) 81
77. Позбавлення волі на певний строк (ст. 63 КК України) 82
78. Довічне позбавлення волі (ст. 64 КК України) 83
79. Призначення покарання 84
80. Обставини, які пом'якшують покарання (ст. 66 КК України) ... 85
81. Обставини, що обтяжують покарання (ст. 67 КК України) 86
82. Призначення покарання за незакінчений злочин та за злочин, вчинений у співучасті (ст. 68 КК України) 87
83. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України) 88
84. Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69^1 КК України) 89

85. Призначення покарання за сукупністю злочинів
(ст. 70 КК України)..... 90
86. Призначення покарання за сукупністю вироків
(ст. 71 КК України)..... 91
87. Правила складання покарань та зарахування строку
попереднього ув'язнення (ст. 72 КК України)..... 92
88. Звільнення від покарання та його відбування
(ст. 74 КК України)..... 93
89. Звільнення від відбування покарання з
випробуванням (ст. 75 КК України) 94
90. Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних
жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років
(ст. 79 КК України)..... 95
91. Звільнення від відбування покарання у зв'язку
із закінчення строків давності виконання обвинувального вироку
(ст. 80 КК України)..... 96
92. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання
(ст. 81 КК України)..... 98
93. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким
(ст. 82 КК України)..... 99
94. Звільнення від відбування покарання вагітних
жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років
(ст. 83 КК України)..... 100
95. Звільнення від покарання за хворобою (ст. 84 КК України).... 101
96. Звільнення від покарання на підставі закону
України про амністію або акта помилування
(ст. 85 КК України)..... 102
97. Судимість 104
98. Кримінально-правові наслідки судимості (ст. 88 КК України) 105
99. Загально-правові наслідки судимості 106
100. Погашення судимості 107
Строки погашення судимості (ст. 89 КК України)..... 108
101. Зняття судимості (ст. 91 КК України)..... 109
102. Обмежувальні заходи 110
103. Інші заходи кримінально-правового характеру..... 111

104. Примусові заходи медичного характеру(ст. 92 КК України) . 112
105. Примусове лікування (ст. 96 КК України) 113
106. Спеціальна конфіскація (ст.96^1 КК України) 114
107. Заходи кримінально-правового характеру
щодо юридичних осіб (ст.96^6 КК України) 116
108. Особливості кримінальної відповідальності та покарання
неповнолітніх 119
109. Види покарань 120
110. Звільнення від кримінальної відповідальності із
застосуванням примусових заходів виховного характеру
(ст. 97 КК України) 121
111. Звільнення від відбування покарання з випробовуванням
(ст. 104 КК України)..... 122
112. Звільнення від покарання із застосуванням примусових
заходів виховного характеру (ст. 105 КК України) 123
113. Види примусових заходів виховного характеру
(ч. 2 ст. 105 КК України)..... 123
114. Звільнення від кримінальної відповідальності та
відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності
(ст. 106 КК України) 124
115. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання
(ст. 107 КК України)..... 125
116. Погашення та зняття судимості (ст. 108 КК України) 126

Термінологічний словник..... 127

Конституція України (витяги)..... 152

Про судову діяльність в умовах загострення в Україні криміноген-
ної ситуації: постанова ПВС України від 30.09.94 № 9 157
Про застосування Конституції України при здійсненні
правосуддя: постанова ПВС України від 01.11.96 №9 161
Про стан здійснення правосуддя в 2000 р.та заходи щодо його
вдосконалення з метою реалізації положень Конституції
України: постанова ПВС України від 19.01.2001 № 1..... 170

Про застосування судами законів України про внесення змін до чинного законодавства у зв'язку із закінченням дії «Перехідних положень» Конституції України: постанова ПВС України від 06.07.2001 № 6 173
Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV 176
Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991№1777-XII 194
Про Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні: Указ Президента України від 10.06.1993 №198/93 197
Про Положення про порядок здійснення помилування: Указ Президента України від 21.04.2015 № 223/2015 206
Про судову практику у справах про необхідну оборону: постанова ПВС України від 26 квітня 2002 р. № 1 211
Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким: постанова ПВС України від 26.04.2002 № 2 215
Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова ПВС України від 24.10.2003 № 7 221
Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: постанова ПВС України від 15.05.2006 № 2 239
Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості: постанова ПВС України від 26.12.2003№ 16 253
Про практику направлення військовослужбовців, які вчинили злочини, в дисциплінарний батальйон: постанова ПВС України від 26.12.2003 № 17 259
Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: постанова ПВС України від16.04.2004 № 5 263
Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: постанова ПВС України від 03.06.2005 № 7 275

Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з їх екстрадицією: постанова ПВС України № 16 від 08.10.2004 289
Про практику застосування судами Україні законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: постанова ПВС України № 12 від 23.12.2005..... 294
Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: постанова ПВС України № 7 від 04.06.2010 304
Література..... 315

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Топчій В.В.,
Дідківська Г.В.,
Мудряк Т.О.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Навчальний посібник у схемах

Редактор Мультян В.В.
Форматування та комп'ютерна верстка Іванова І.А.

Підписано до друку 12.04.2019.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Друк. арк. 21,5. Умов. друк. арк. 20. Обл.-видавн. арк. 13,33.
Наклад 100 прим. Зам. № 2144/2.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.
Свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця
серія В02 № 818191 від 31.07.2002 р.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а.
Тел.: (0432) 603-000, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852.
e-mail: tvoru@tvoru.com.ua
http://www.tvoru.com.ua